

З. Терлак, О. Сербенська

Український язык *для нагннаюццх*

Издание второе, дополненное

ЛЬВИВ
ИЗДАТЕЛЬСТВО «СВИТ»
1999

ББК 81. 2Ук—9
Т 35

Рецензенты:
канд. филол. наук, доц. *И. Вороновская*
канд. филол. наук, проф. *Н. Бабич*

Терлак З., Сербенська О.
Т35 Украинский язык для начинающих: Изд. 2-е, доп. —
Львов: Свит, 1999. — 264 с.
ISBN 966-603-066-3.

Предлагаемое пособие поможет внимательному читателю ознакомиться с фонетической структурой украинского языка, познать особенности его грамматической системы, овладеть определенным запасом слов и фразеологических оборотов. Оно может быть использовано для дальнейшего совершенствования знаний, для выработки навыков овладения украинской речью.

Книга рассчитана на тех, кто знает русский язык в объеме средней школы и для кого изучение украинского языка — это не только необходимость, но и потребность познать культуру одного из великих славянских народов, приобщиться к его духовному миру.

Т 4602000000-005
225—99

ББК 81.2Ук—9

ISBN 966-603-006-3

© Терлак З.М., Сербенская А.А., 1991
© Терлак З., Сербенська О., 1999

В землі віки лежала мова
І врешті вибилась на світ.
О мово, ночі колискова!
Прийми мій радісний привіт.
Навік пройшла пора безславна...
Цвіти і сьй, моя державна...

О. Олесь

УВАЖАЕМЫЕ ЧИТАТЕЛИ!

Вы взяли книгу в руки, листаете ее... Неважно, что именно побудило вас к этому: любознательность, желание образованного человека изучить еще один из богатейших славянских языков, интерес к языку, который вам необходим по службе, или, может быть, «заговорили» неизвестные даже вам самим глубоко скрытые гены (кто-то в роду был украинцем), но сложные исторические и житейские судьбы не благоприятствовали их проявлению... Как бы там ни было, советуем вам учесть одно, очень важное, на наш взгляд, обстоятельство. Язык следует изучать, внимательно вслушиваясь в речь, отбирая и запоминающая при этом отдельные слова и грамматические формы, целые словосочетания и предложения. Для успешного овладения языком требуется также острое чутье, дабы можно было улавливать тончайшее пульсирование жизни в таком живом организме, каким является язык. «Как много значит слово», — проникновенно говорил величайший украинский писатель Иван Франка и подчеркивал, что силу духа языка, его великое таинство можно познать тогда, когда стараешься прочувствовать его, «сердцем понять».

Язык — память народа, сама его жизнь ... В нем, как в зеркале, отражен весь его духовный мир, богатая героическая история, извечные чаяния и надежды. Загляните в «святая святых» украинского народа — его язык — и вам откроется удивительный мир поэтических чувств, неисчерпаемый и вечно искрящийся юмор, высокая нравственность и мораль народа — одного из многочисленных в Европе. Щемлящая грусть, задорное веселье украинской песни не оставляли равнодушными известнейших знатоков народного эпоса. Мелодичность и необычайная мягкость украинской речи, ее синтаксическая гибкость и большие внутренние словообразовательные возможности оказались среди показателей, благодаря которым в 1934 г. в Париже на всемирном

конкурсе языков украинский занял третье место (после французского и персидского).

Долго шла Украина к возрождению своей государственности, нелегкой и порой трагической была судьба ее языка. Претерпев преследования и унижения, сегодня украинский язык, как государственный, внедряется во все сферы общественно-политической, научной и культурной жизни нашей страны, становится языком политики и дипломатии на международном уровне. Бережно относятся к родному языку многие украинцы, волей судьбы оказавшиеся за пределами Украины. Украинский язык изучают сегодня в университетах Европы, Азии, Америки, Австралии.

Предлагаемое пособие построено таким образом, чтобы лица, желающие самостоятельно изучить украинский язык, могли овладеть навыками литературного произношения и основами практической грамматики, обогатить свой лексический запас, ознакомиться с особенностями разговорной речи, публицистического, научного и других стилей. С этой целью разработана система упражнений к грамматическим темам, а также введены различные тексты — диалоги на бытовые темы, тексты из художественной литературы, публицистики и др.

Авторы, предполагая знание нашими читателями русского языка, близкородственного с украинским, стремились, с одной стороны, раскрыть общие черты этих языков, с другой — показать автономность каждого из них в грамматике, словообразовании, фонетике, лексике и фразеологии. Свою задачу авторы видят также в том, чтобы, обучаясь языку, читатель получил максимум информации об истории украинского народа, его культуре, духовной жизни. Поэтому приведенные в пособии тексты имеют, как правило, народоведческий характер: они раскрывают особенности быта, обычаи и нравы украинского народа, знакомят с лучшими образцами украинского поэтического творчества. Меткие афоризмы, украинские пословицы, поговорки скрасят путешествие в мир «строгих грамматических правил» и сделают его интересным и увлекательным. Многие упражнения снабжены ключами-подсказками.

Пособие состоит из нескольких частей, органически связанных между собой, дополняющих одна другую. Это — вводная фонетическая часть и практическая грамматика украинского языка, построенные в основном на сопоставлении фонетических и грамматических особенностей украинского и русского языков. Отдельную часть составляют тексты для чтения, на основании которых учащийся может выполнять задания, аналогичные тем, которые разработаны в разделе «Практи-

ческая грамматика украинского языка». Считаем важным заучивание наизусть поэтических и прозаических текстов, их пересказывание, составление кратких аннотаций. Пособие снабжено также кратким украинско-русским словарем, где собраны и описаны слова и словосочетания, встречающиеся в книге. Русско-украинские словарики, как правило, приводятся при упражнениях, рассчитанных на перевод текстов с русского языка на украинский. Авторы глубоко убеждены в том, что дальнейшая работа с более полным украинско-русским и русско-украинским словарями, а также с толковыми словарями украинского языка, чтение текстов, активное прослушивание различных украинских записей поможет обучающимся совершенствовать свои познания и навыки в овладении языком, обогатит индивидуальную речь.

Авторы выражают глубокую признательность доценту кафедры русского языка Львовского государственного университета И. В. Вороновской и профессору кафедры украинского языка Черновицкого государственного университета Н. Д. Бабич за тщательное прочтение рукописи книги, конструктивные замечания и советы, которые содействовали ее улучшению.

Все отзывы и замечания о книге, а также рекомендации относительно дальнейшего усовершенствования структуры пособия, приемов и методов изучения украинского языка просим направлять по адресу: 290000 Львов, ул. Дорошенко, 41. Издательство «Свит» при Львовском государственном университете.

ОРФОЭПИЯ И ОРФОГРАФИЯ

АЛФАВИТ

В украинском языке используется та же азбука, что и в русском,—«гражданская кириллица». Украинская азбука отличается от русской несколькими буквами, а также правилами чтения некоторых из них. Так, в украинском языке нет букв **ъ, ы, ь, э**, зато есть буквы, отсутствующие в русском,— **г, є, ї, і**.

Украинский алфавит состоит из 33 букв.

Буква	Название буквы	Русское соответствие	Буква	Название буквы	Русское соответствие
А а	а	А а	Н н	эн	Н н
Б б	бэ	Б б	О о	о	О о
В в	вэ	В в	П п	пэ	П п
Г г	гэ	—	Р р	эр	Р р
Ґ ґ	гэ	Ґ ґ	С с	эс	С с
Д д	дэ	Д д	Т т	тэ	Т т
Е е	э	Э э	У у	у	У у
Є є	йэ	Е е	Ф ф	эф	Ф ф
Ж ж	жэ	Ж ж	Х х	ха	Х х
З з	зэ	З з	Ц ц	цэ	Ц ц
И и	ы	ы	Ч ч	че	Ч ч
І і	и	И и	Ш ш	ша	Ш ш
Ї ї	йи	—	Щ щ	шча	Щ щ
Й й	йот	Й й	Ь ь	мягкий знак	Ь ь
К к	ка	К к			
Л л	эл	Л л	Ю ю	ю	Ю ю
М м	эм	М м	Я я	я	Я я

ГЛАСНЫЕ ЗВУКИ, ОСОБЕННОСТИ ИХ ПРОИЗНОШЕНИЯ

Гласные звуки состоят только из голоса, при их произношении воздушная струя свободно проходит через речевой канал. В украинском языке шесть гласных звуков: **[a], [o], [y], [e], [u], [i]**. В отличие от русского языка в украинском нет редукции гласных в безударных слогах, поэтому все они произносятся четко.

А всегда произносится как соответствующий русский звук в слове *мама*:

ка́ва	ра́да
ва́за	мо́ва
фра́за	со́да
па́ва	уя́ва

О всегда произносится как соответствующий русский звук в слове *дом*. В украинском языке он никогда не приближается к **[a]**:

борода́	зо́лото
водола́з	коза́к
воло́кно	кома́нда
воро́на	компо́т

У всегда произносится как соответствующий русский звук в слове *стул*:

бу́ква	вулка́н
ву́хо	ду́мка
душа́	руму́н
су́мка	дру́жба

Е под ударением произносится как русский звук **[э]**. Все согласные звуки перед **[e]** произносятся твердо:

клен [клэн]*	темп [тэмп]
крем [крэм]	чорнозе́м [чорнозе́м]
спортсме́н [спорцме́н]	пе́кар [пéкар]
ре́ктор [рэ́ктор]	ре́дька [рэ́дка]

И под ударением произносится менее напряженно, чем русский **[ы]**, при этом язык продвигается немного вперед:

* В квадратных скобках указано произношение. Мягкое произношение согласных обозначается буквой **ь**, полумягкое — знаком ['], произношение долгих звуков — знаком [:].

мир [мыр]
 бинт [бынт]
 вишня [вышн'а]
 титул [тытул]
 родина [родына]
 прилад [прылад]

сила [сыла]
 битва [бытва]
 тихо [тыхо]
 тиша [тыша]
 приклад [прыклад]
 рыба [рыба]

В безударном положении *e* произносится как [э^в], *u* — как [у^в]:

село [сэ^вло]
 зошит [зошы^вт]
 крило [кры^вло]
 директор [ды^врэктор]
 лимон [лы^вмон]

дерево [дэ^врэво]
 листок [лы^всток]
 диктант [ды^вктант]
 силач [сы^влач]
 титан [ты^втан]

I произносится как русский [u] в слове *игла*:

імэнник [имэ^н:ы^к]
 імла [имла]
 інститут [инсты^тут]
 істина [істы^на]

ідеал [идэ^вал]
 інженер [инжэ^внэр]
 іржа [иржа]
 істота [истота]

● Листком бумаги закройте столбик «ключ» и прочитайте вслух украинские слова. Проверьте, правильно ли вы произносите гласные звуки.

Слово	Ключ	Слово	Ключ
зелений	[зэ ^в лэный]	диван	[ды ^в ван]
червоний	[чэ ^в рвоный]	дивітися	[ды ^в выты ^с а]
короткий	[короткий]	читати	[чы ^т атити]
сорока	[сорока]	писати	[пы ^с атити]
ворона	[ворона]	поворот	[поворот]
олівець	[ол ^в ивец ^в]	соловей	[соловэй]
будинок	[будынок]	листок	[лы ^с ток]

● Прочитайте вслух слова, обращая внимание на произношение звука [o]:

болото	[болото]	боровик	[боровык]
боротися	[бороты ^с а]	вода	[вода]
водолаз	[водолаз]	водоспад	[водоспад]
вожатий	[вожатый]	возити	[возыты ^в]
володар	[володар]	мотор	[мотор]
ворожити	[ворожыты ^в]	ворота	[ворота]
добро	[добро]	додолу	[додолу]
дозволити	[дозволы ^т ы ^в]	Донбас	[донбас]
золотий	[золотый]	козак	[козак]

молоко́	[молоко́]	поёт	[поёт]
подоро́жній	[подоро́жн ^б ий]	поже́жа	[поже́жа]
подя́кувати	[под ^б акувати ^з]	лоза́	[лоза́]

- Прочитайте вслух слова, обращая внимание на произношение звука **[u]**:

бі́тва	[бі́тва]	бі́тися	[бі́ты ^з с ^б а]
ві́бори	[ві́боры ^з]	ві́ховати	[ві́ховаты ^з]
кисі́ль	[кы ^з с ^б ыл ^б]	кисло́та	[кы ^з сло́та]
кише́ня	[кы ^з шэ́н ^б а]	лі́пень	[лы́пэ́н ^б]
мі́лий	[мы́лы ^з й]	ні́ва	[ны́ва]
письме́нник	[пы ^з с ^б мэ́н:ы ^з к]	рис	[рыс]
рі́цар	[ры́цар]	капіта́нський	[капйта́н ^с кы́й]
акто́рський	[акто́рс ^б кы́й]	ора́торський	[ора́торс ^б кы́й]
тока́рський	[тока́рс ^б кы́й]	оде́ський	[оде́с ^б кы́й]

- Прочитайте вслух украинские и русские слова, запомните их написание:

a	—	багатий
	—	багатство
	—	гарячий
	—	хазяїн
	—	качан
	—	хазяйський

o	—	богатый
	—	богатство
	—	горячий
	—	хозяин
	—	кочан
	—	хозяйский

o	—	чотири
	—	пшоно
	—	шостий
	—	жонатий
	—	чоло
	—	чорнило
—	чорно	

e	—	четыре
	—	пшено
	—	шестой
	—	женатый
	—	чело
	—	чернила
—	чёрно	

o	—	робота
	—	розбити
	—	розвалити
	—	розв'язати
	—	розкинути

a	—	работа
	—	разбить
	—	развалить
	—	развязать
	—	раскинуть

- Прочитайте диалог в лицах, выпишите и запомните незнакомые вам выражения.

ЗУСТРІЧ

— Добрий день, Олено Степанівно!

— Добрий день, Миколко! Рада бачити тебе. Як справи?

— Дякую, Олено Степанівно, добре. Сьогодні склав на «відмінно» останній іспит.

— Поздоровляю. Широ рада за тебе. Як думаєш провес-ти канікули?

— Мабуть, поїду до товариша в Карпати.

— Бажаю гарно провести час, Миколко! Передавай вітан-ня своїм батькам.

— Дякую, Олено Степанівно, передам. До побачення!

— На все добре, Миколко!

Буквы Я, Ю, Є, Ї и их звуковое значение

Буквы **я, ю** читаются как соответствующие русские бук-вы. Они могут обозначать:

а) сочетание гласных **а, у** с предшествующим **й**:

в начале слова перед согласным	после гласного	после апострофа	после мягкого знака
-----------------------------------	----------------	-----------------	------------------------

ялінка [йалынка]	мо́я [мойá] твоє́ [твойé]	п'ять [п'ятʲ] в'юн [в'юн]	ескадрі́ля [эскадрь'йа]
---------------------	------------------------------	------------------------------	----------------------------

б) звуки **а, у** и мягкость предыдущего согласного:

земля́ [зэʲмл'á]
люди́на [л'удына]

Буква **є** обозначает или сочетание звуков **[йэ]** и читается как русское **е** в слове *ель*, или звук **[э]** после мягких согласных:

еди́ний [йэʲды́ный]
моє́ [мойé]
си́не [сы́н'эʲ]

Буква **ї** всегда обозначает сочетание звуков **[йу]**. При произношении украинского **[йу]** необходимо среднюю часть спинки языка поднимать выше и прижимать к твердому небу.

● Прочитайте вслух слова:

і́сти [йй'стыʲ]	по́їхати [поййхатыʲ]
Украї́на [украйїна]	мої́ [мойй]

Запомните! В украинском языке перед буквами **я, ю, є, ї** ставится апостроф ('):

а) после губных **б, п, в, м, ф**, если перед ними нет согласного, кроме **р**, принадлежащего к корню: *б'ють, п'ять*,

зів'янути, м'ята, торф'яний, розв'язати, но: свято, цвях, Святослав, морквяний, духмяний, різдвяний;

б) после **р** в конце слога: узгір'я, матір'ю, но: рясний (ряс-ний), гарячий (га-ря-чий);

в) после приставок с конечным согласным: об'єднувати, від'ємний, з'являтися, роз'яснювати;

г) после **к** в словах Лук'ян, Лук'янович, Лук'яненко.

- Сравните написание слов в украинском и русском языках:

б'ють	бьют
узгір'я	взгорье
об'єднати	объединить
роз'яснювати	разъяснить

- Прочитайте вслух слова, обращая внимание на звуковое значение букв **я, ю, є**:

я́блуня	[йа́блун'а]	в'я́нути	[в'йа́нуты']
ляка́ти	[л'ака́ты']	любі́ти	[л'убы́ты']
з'єдна́ти	[з'йэдна́ты']	приє́мний	[п'ры'йэмный]
єди́ний	[йєды́ный]	воюва́ти	[войува́ты']
стоя́ти	[стойа́ты']	поя́снити	[пойасна́ты']
озбро́ений	[озбройэ́ный]	м'я́та	[м'йа́та]

- Прочитайте вслух слова, обращая внимание на звуковое значение буквы **ї**:

їжа́к	[ййжа́к]	їда́льня	[ййда́л'н'а]
їзда́	[ййизда́]	їсти	[йййсты']
їхати	[ййихаты']	їхні́й	[ййихн'ий]
заїхати	[заййихаты']	свої́	[свойй]
від'їхати	[видййихаты']	ві́ї	[вййй]
перебо́ї	[пэ'рэ'бо́йй]	бакте́рїї	[бакте́рийй]
хіміка́лії	[химика́л'ййй]	їуде́ї	[йудэ́йй]
перипепі́	[пэ'ры'пэ'т'ййй]	ї́м	[йййм]

- Прочитайте вслух украинские и русские слова и запомните их написание:

ї	—	Україна
	—	мої
	—	їхній
	—	боїться
	—	бактерії
	—	їзда
	—	їхати
	—	їжак

и	—	Украина
	—	мои
	—	их
	—	боится
е	—	бактерии
	—	езда
	—	ехать
	—	еж

- Выучите выражения, которые употребляют при знакомстве:

Як ви називаєтеся? Я називаюся... Радий з вами познайомитися. Прошу познайомитися з моїм товаришем (товаришкою). Дуже приємно.

СОГЛАСНЫЕ ЗВУКИ, ОСОБЕННОСТИ ИХ ПРОИЗНОШЕНИЯ

Звуковое значение букв Щ, ДЖ, ДЗ

В украинском языке буква **щ** всегда обозначает два звука [шч].

- Прочитайте вслух слова:

щі́рий [шчы́рый]	щось [шчось]
щокá [шчокá]	щéдриЙ [шчéдриЙ]
щипáти [шчы́пáты²]	щит [шчыт]
щі́льна [шчильна]	щі́тка [шчы́тка]
щовéчора [шчовéчора]	щу́ка [шчу́ка]

Сочетание букв **дж**, **дз** в составе одного слога обозначает один звук [дж] и [дз]. Необходимо следить за слитным произношением этих звуков.

- Прочитайте вслух слова:

ходжу́ [ходжу́]	дзві́н [дзвин]
джерелó [джэ́рэ²ло²]	дзеркало́ [дзэ́ркало]
джмі́ль [джми́ль²]	дзьóбати [дз³óбаты²]

Буквы **дж**, **дз** обозначают два звука [д] и [ж], [д] и [з], когда один из них входит в состав приставки, а другой — в состав корня.

- Прочитайте вслух слова:

підживі́ти [пиджы́выты²]	підзёмний [пидзёмный]
відживáти [виджы́ваты²]	підземéлля [пидзэ́мэ²л²а]
віджі́лий [виджы́лый]	підзо́листий [пидзо́лы²стыЙ]

- Прочитайте вслух слова, обращая внимание на звуковое значение буквы **щ**:

щаслівий [шчаслы́вый]
 ви́щий [вы́шчый]
 щипа́ти [шчы^эпа́ты^э]
 до́щик [дбшчы^эк]
 щодéнный [шчодэ́нный]
 грядúщий [hr^эадúшчый]
 цілю́щий [ц^лил^ушчый]
 путя́щий [пут^ашчый]
 кра́щий [кра́шчый]

щи́рий [шчы́рый]
 щу́ка [шчу́ка]
 щебетáти [шчэ^бб^этáты^э]
 шезáти [шчэ^ззáты^э]
 ви́щий [ви́шчый]
 тямúщий [т^аамúшчый]
 трудя́щий [труд^ашчый]
 роботя́щий [робот^ашчый]
 шорóку [шчорóку]

- Прочитайте вслух слова, обращая внимание на звуковое значение букв **дж**, **дз**:

джаз [джаз]
 джемпер [джэмпер]
 джерéлье [джэ^ррél^лцэ^л]
 піджива [пиджыва]

дзвінкі́й [дзвінкы́й]
 дзеленча́ти [дзэ^ллэ^нчáты^э]
 дзьóбати [дз^эбáты^э]
 відзначáти [видзначáты^э]
 підзаго́ловок [пидза́головок]

- Прочитайте вслух украинские и русские слова и запомните их написание:

щастя
 щасливий
 вищий
 дощ
 що

счастье
 счастливый
 высший
 дождь
 что

дж — ходжу
 воджу
 саджу
 сиджу

ж — хожу
 вожу
 сажу
 сижу

дз — дзвін
 дзвінок
 дзвонити
 дзеркало

з — звон
 звонок
 звонить
 зеркало

Звуковое значение букв Г, Г

Украинская буква г читается как [h]. При произношении звука [h] корень языка отодвигается к задней стенке глотки. Необходимо следить, чтобы средняя часть языка не поднималась вверх, как при произношении русского звука [ɤ] в слове *господь*.

- Прочитайте вслух слова, обращая внимание на произношение звука [h]:

бага́то [ба́га́то]	доро́га [до́ро́га]
голо́ва [го́лова]	пого́да [по́года]
гудо́к [худо́к]	гукáти [хукáты³]
гуля́ти [хул'áты³]	геро́й [хэ'ро́й]
гну́ти [хну́ты³]	гото́вий [хото́вий]

Звук [h] не следует смешивать со звуком [x]. Украинские звуки [h] и [x] противопоставляются друг другу как звонкий и глухой. Если прикоснуться пальцами к гортани и поочередно произносить звуки [h] и [x], то можно почувствовать, как при произношении звука [h] вибрируют мышцы гортани.

- Прочитайте вслух слова, обращая внимание на произношение звуков [h] и [x]:

гай [хай] (роща)	хай [хай] (пусть)
го́лод [хо́лод]	хо́лод [хóлод]
голо́дний [холо́дный]	холо́дний [холо́дный]
грип [хрып]	хрип [хрып]

Украинская буква г обозначает взрывной звук [ɣ], который произносится как соответствующий русский звук в слове *гол*.

- Прочитайте вслух слова:

га́нок [га́нок] (крыльцо)	гу́ля [гу́ля] (шишка)
га́ва [га́ва] (ворона)	грунт [грунт] (почва)

- Прочитайте вслух слова, обращая внимание на звуковое значение буквы г:

га́рний [ха́рный]	га́рчий [ха́рчий]
ге́ний [хэ́ний]	глузува́ти [хлузува́ты]
гну́ватися [хну'ваты³с'а]	говори́ти [ховори́ты]
го́лка [хо́лка]	голо́ва [хо́лова]
го́лос [хо́лос]	го́луб [хо́луб]

Согласный [ʋ] в начале слова перед согласным, в середине слова после гласного перед согласным и в конце слова после гласного произносится как средний звук между [ʋ] и [y]. Губы при этом округляются и вытягиваются вперед. В транскрипции этот звук обозначается как [y̞]. В конце слова [ʋ] никогда в украинском языке не произносится как [ϕ].

- Прочитайте вслух слова:

вчитель [ʋчы́тэ ^м л ^ь]	до́вгий [до́у̞һый]
вчо́ра [ʋчо́ра]	пра́вда [пра́у̞да]
впа́сти [ʋпа́сты ^э]	мовча́ти [моу́ча́ты ^э]
вхо́пити [ʋхопы́ты ^э]	лев [лэ̞]
любо́в [л ^ь убо́у̞]	кров [кро̞]
гну́в [һн ^ь и̞]	ба́тьки́в [ба́т ^ь ки̞]
моти́в [моти̞]	детекти́в [дэ ^м тэ́ ^м кты̞]

Перед глухими согласными оглушается лишь звук [з], когда он входит в состав приставки, и звук [һ] в середине слова, при этом [з] произносится как [с], а [һ] — как [х].

- Прочитайте вслух слова:

ро́зписа́ти [роспы́ ^э са́ты ^э]	во́гко [во́хко]
ро́зси́пати [рос:ы́паты ^э]	ни́гті [һ ^ь йхт ^ь и]
безпла́новий [бэ ^м спла́новий]	ки́гті [ки́хт ^ь и]
безпла́тний [бэ ^м спла́тний]	ле́гко [лэ́хко]

Перед звонкими согласными глухие звуки произносятся звонко.

- Прочитайте вслух слова:

про́сьба [про́з ^ь ба]	моло́тьба́ [молод ^ь ба́]
боро́тьба́ [бород ^ь ба́]	вокза́л [вогза́л]

- Прочитайте слова, обращая внимание на произношение звонких и глухих согласных:

гриб [һрыб]	граб [һраб]
уни́верма́г [ун ^ь ивэ́ ^м рма́һ]	по́дви́г [по́двы ^э һ]
сні́г [сн ^ь иһ]	лимо́на́д [лы́ ^ь мона́д]
га́рбу́з [һарбу́з]	тя́жко [т ^ь а́жко]
моро́з [моро́з]	би́гті [би́һты ^э]
вокза́л [вогза́л]	кни́жка [кһы́жка]
ле́гко [лэ́һко] и [лэ́хко]	ду́жче [ду́жчэ́ ^м]
безпереста́нку [бэ́ ^м спэ́ ^м рэ́ ^м ста́нку]	безпе́ка [бэ́ ^м зпéка]

розкривати [роскры'ваты']
безсмертний [бэ'с:мэртный]
безкрайній [бэ'скрай'ний]
безперервно [бэ'спэ'рэрвно]
розпорядження [роспор'аджэ'н':а]

наród [наród]
підспівувати [пидс'півуваты']
безпорадний [бэ'спорадний]
безплатний [бэ'сплатний]
розсіпати [рос:ыпаты']

- Прочитайте вслух украинские и русские слова, запомните правописание приставок:

розказувати	рассказывать
розпізнавати	распознавать
розсердити	рассердить
розтривожити	растревожить
розформувати	расформировать
безсніжний	бесснежный
безплановий	бесплановый
відпити	отпить
відсіяти	отсеять
відкрутити	открутить
відточити	отточить
відходити	отходить

Запомните! В украинском языке перед глухими *к, н, т, ф, х* пишется приставка *с-* : *списати, сказати, стримати, сфотографувати, схилити*.

- Прочитайте диалог в лицах, выпишите и запомните незнакомые вам выражения.

НА ПОШТІ

— Скажіть, будь ласка, де можна купити поштовий папір і конверти?

— У п'ятому вікні. Там приймають рекомендовані і цінні листи.

— Широ дякую! А де приймають грошові перекази?

— У другому вікні. Гроші можна вислати поштою або телеграфом. Потрібно тільки заповнити спеціальний бланк для грошового переказу. Але поспішайте, бо через півгодини пошту зачиняють.

— Постараюся встигнути. Спасибі за пораду.

- Используя приведенные ниже слова и выражения, составьте самостоятельно несколько предложений.

Рекомендований лист, рекомендована бандероль, термінова телеграма, цінна бандероль, цінний лист, цінна посилка, вітальна

листівка, поштовий переказ, зворотня адреса, адреса відправника, адреса одержувача.

Обратите внимание! В украинском языке есть слова *адреса* и *адрес*, но употребляются они в разных значениях: *адреса* — это надпись на почтовом отправление; *адрес* — это художественно оформленное письменное поздравление. Правильно употребляйте эти слова: *домашня адреса, написати на конверті зворотно адресу, проживає за адресою, но вручити ювілярові адрес*.

Твердые и мягкие согласные

В украинском языке только твердыми являются такие согласные: губные [б], [п], [в], [м], [ф]; шипящие [ж], [ч], [ш], [дж]; заднеязычные [г], [к], [х]; глоточный [h]. Эти звуки могут лишь частично смягчаться перед *і*, а также перед *я, ю* в словах иностранного происхождения и в некоторых украинских словах. В транскрипции полумягкое произношение таких согласных обозначаем [ʲ].

- Прочитайте вслух слова:

голуб [һóлуб]	білий [б'ійлий]
туш [туш]	місто [м'істо]
багач [баһач]	бюро [б'урó]
скрипач [скры'пач]	пюре [п'урé]
верф [вэрф]	збіжжя [зб'іж'а]
любов [л'убóў]	сторіччя [стор'іч'а]
що [шчо]	Запоріжжя [запор'іж'а]
чому [чому́]	Поволжя [поволж'а]

Только мягким выступает звук [й̆]. Остальные согласные могут быть твердыми и мягкими:

[ð]	[m]	[z]	[c]	[ц]	[л]	[н]	[р]	[ð̆]
[ðʲ]	[mʲ]	[zʲ]	[cʲ]	[цʲ]	[лʲ]	[нʲ]	[рʲ]	[ð̆ʲ]

Мягкими эти звуки бывают:

перед буквой *ь*: *жовтень* [жб'ўтэ'нʲ], *сьомий* [с'óмыйʲ];

перед буквой *і*: *сіль* [с'илʲ], *дім* [д'имʲ], *ніч* [н'ичʲ];

перед буквами *я, ю, є*: *лякати* [л'акатьʲ], *любити* [л'убы'тьʲ], *сине* [с'ін'эʲ];

перед последующими мягкими согласными: *майбутнє* [майбу́тн'э^в], *сьогодні* [с'о́годн'и], *слов'янський* [слов'я́н'с'кый].

Следует помнить, что перед *е* в украинском языке все согласные произносятся твердо.

- Прочитайте вслух слова:

теа́тр [тэ ^в а́тр]	день [дэнь]
зе́лень [зэ́лэ ^в н'э]	лев [лэў]
ле́бідь [лэ́б'ид ^в]	неда́вно [нэ ^в да́ўно]
Нева́ [нэ ^в ва́]	лежа́ти [лэ ^в жа́ты]
серена́да [сэ ^в рэ ^в на́да]	сестра́ [сэ ^в стра́]
дека́да [дэ ^в ка́да]	зерно́ [зэ ^в рно́]

- Прочитайте вслух слова, обращая внимание на произношение твердых и мягких согласных.

Хліб, голуб, сім, ніч, піч, любов, зоря, життя, килим, зустріч, далеко, сміятися, український, радість, лакувати, лякати, рятувати, колосся, обличчя, танець, вчителька, праця, виглядати, працювати, зненацька, цьогорічний, цікавий, літній, осінній, хлопці.

- Прочитайте вслух слова, обращая внимание на произношение шипящих согласных.

Чабан, чавун, чайка, чарівний, частина, чашка, чебрець, чемпіон, чергувати, червоний, четвірка, човен, чорний, чужий, щасливий, щебетати, щедрий, щипати, шільний, що, щовечора, чого, чітко, щоденник, шойно, шока, шітка, щоночі, шільно, що-небудь, щілина, чарувати, хрущ, хрящ, обличчя, сторіччя, межиріччя, сімсотріччя, узбережжя, бездоріжжя, подружжя, роздоріжжя, безмежжя.

- Прочитайте вслух украинские и русские слова и запомните их написание. Определите, когда пишется в украинском языке мягкий знак.

украї́нський	украи́нский	ходять	ходят
молда́вський	молда́вский	носять	носят
коза́цький	каза́цкий	просять	просят
пра́зький	пра́жский	бата́льйон	бата́льон
ри́зький	ри́жский	бу́льйон	бу́льон
ходить	ходит	па́вльйон	па́вльон
носить	носит	ша́мпіньйон	ша́мпіньон
просить	просит	мі́льйон	мі́ллион

- Прочитайте украинские и русские слова и запомните их написание. Определите, когда не пишется в украинском языке мягкий знак:

ідеш	иде́шь	ніч	ночь
носиш	носи́шь	календар	календа́рь
ріж — ріжете	реж — ре́жете	Харків	Харько́в
їж — їжете	еш — е́жете	тепер	тепе́рь
маж — мажете	маж — ма́жете	менший	меньши́й
степ	сте́пь	тонший	то́нший
любов	любо́вь	нянчити	нянчи́ть
піч	пе́чь	секретар	секре́тарь

Обратите внимание! Мягкий знак пишется в сочетаниях **-ньч-, -ньц-,** если они происходят из **-ньк-:** *доньчин, доньці* < *донька*; *неньчин, неньці* < *ненька*; *вишеньці* < *вишенька*, но *Маринці* < *Маринка*.

- Прочитайте вслух слова, обращая внимание на твердое произношение согласных перед *е*.

Дев'ять, дерев'яний, десерт, десятка, зерно, землянка, земляк, лебединий, небо, негр, пейзаж, пенсіонер, редиска, реальний, реклама, семінар, сеанс, сестра, телевізор, територія, теорія, техноло́г, технікум, розвеселитися, деталь, тема, лекція, діалектика, Леонід, лезгин, легко, секунда, секція, негатив, незабудка, телефон.

- Переведите слова на украинский язык, запишите их по-украински и запомните написание.

Богатый, богатство, горячий, кочан, хозяин, тихий, риск, ритм, тридцать, мягкий, тонкий, белорусский, безногий, рыжий, гладкий, кипучий, младший, грамотный, вызубрить, вылить, крыло, тревога, имя, интерес, синий, крайний, ранний, осенний, третий, солома, корова, голова, четыре, пшено, шестой, женатый, чело, черно, заря, работа, разбить, развалить, развязать, раскинуть, печь, любовь.

- Прочитайте вслух стихотворения, сверяя произношение звуков с ключом. Выучите стихотворения наизусть.

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі

[йак умру́, то поховайтэ^м
мэ^ннэ́ на мо^гыль^и,
сэ^рэ^мд стэ^пу шы^роко^о,
на ўкраї^нчи мь^лч^и,
щчоб лан^ы шы^рокоп^оль^и,
и дн^ипр^о, и круч^и

Було видно, було чути,
 Як реве ревучий.
 Як понесе з України
 У синєє море
 Кров ворожу... отоді я
 І лани, і гори —
 Все покину і долину
 До самого Бога
 Молитися... а до того
 Я не знаю Бога.
 Поховайте та вставайте,
 Кайдани порвіте
 І вражою злою кров'ю
 Волю окропіте.
 І мене в сім'ї великій,
 В сім'ї вольній, новій,
 Не забудьте пом'янути
 Незлим тихим словом.

було видно, було чу́ты,²
 йа́к ре́вэ рэ́вучый.
 йа́к понэ́сэ з у́крайны²
 у сы́нэ² мэ́йэ² мо́рэ²
 кро́у воро́жу... ото́д² йа́
 и ла́ны, и го́ры² —
 ўсе́ покы́ну и до́лину
 до са́мого бо́га
 мо́лыты²са... а до то́го
 йа не́ зна́ю бо́га.
 похва́йтэ² та ўстава́йтэ²,
 кайданы́² порві́тэ²
 и ўра́жою зло́ю кро́у́ю
 во́лу окро́пітэ².
 и мэ́нэ² ў с²имий вэ́лькый,
 ў с²имий вбл²нчий, но́вий,
 не́ забу́д²тэ² пом'яну́ты²
 не́злы́м ты́хы²м сло́вом].

Т. Шевченко.

Два гения имеет Украина — народную песню и поэта Тараса Шевченко (1814 — 1861), равного которому по его роли в истории духовной культуры родного народа трудно найти. Д. Павлычко, талантливый поэт современности, писал: «Шевченко похож на всех бессмертных. Никто из них так дорого не заплатил за свое бессмертие. Крепостной труд погубил его родителей, крепостной уклад — забрал молодость, солдатчина — здоровье. Но он остался неподвластен тиранам России, несгибаемым перед страшными ветрами ссылки. Остался несокрушимым, бескомпромиссным, честным перед своей совестью. В нем ожила убитая тиранией украинская нация, ее алмазный язык, испещренная пожарищами история, безграничное свободолобие, оптимистический взгляд на жизнь, жажда человеческой жизни».

Не журись, коли недоля
 В край чужий тебе закине!
 Рідний край у тебе в серці,
 Поки спогад ще не гине.

[не́ журы́с², ко́лы не́до́л²а
 ў кра́й чужы́й тэ́бэ́ за́кыне́!
 р²ідний край у тэ́бэ́ ў се́рці,
 по́кы² спо́гад шчэ́ не́ гіне́].

Не журись, не марно пройдуť
 Сії сльози й тяжка мука;
 Рідний край ширіш любити
 Научає нас розлука.

не́ журы́с², не́ ма́рно про́йдуť
 с²ійи сл²о́зы² й т²ажка му́ка;
 р²ідний край шчы́р²иш л²убы́ты²
 нау́ча́йэ́² нас розлу́ка].

Леся Українка.

Леся Українка — Лариса Петровна Косач (1871 — 1913) — взяла в качестве псевдонима название своей многострадальной Родины. Современники называли ее едва ли не единственным мужчиной на всю соборную Украину. «Со времени Шевченковского «Похвалите та вставайте, кайдани порвіте», — писал Иван Франко, — Украина не слышала такого сильного, горячего и поэтического слова, как из уст этой слабосильной, больной девушки».

ДВА КОЛЬОРИ

Як я малим збирався навесні	[йак <u>й</u> а малым <u>з</u> бы ^а ра ^у с ^а навэ ^б с ^н й
Піти у світ незнаними шляхами,	пiт ^ы у <u>с</u> вiт нэ ^б знан ^ы мы ^а шл ^а х ^а мы ^а ,
Сорочку мати вишила мені Червоними і чорними нитками.	сoр ^о чк ^у м ^а ты в ^ы ш ^ы л ^а мэ ^н н ^й чэ ^р в ^о н ^ы мы ^а и ч ^о р ^н ы ^{мы} ^а н ^ы т ^к а ^{мы} ^а .
Два кольори мої, два кольори, Оба на полотні, в душі мойй оба,	д ^в а к ^о л ^о р ^ы м ^о й ^й , д ^в а к ^о л ^о р ^ы , о ^б а н ^а п ^о л ^о т ^н й, <u>у</u> д ^у ш ^и м ^о й ^й о ^б а,
Два кольори мої, два кольори: Червоне — то любов, а чорне — то журба.	д ^в а к ^о л ^о р ^ы м ^о й ^й , д ^в а к ^о л ^о р ^ы : чэ ^р в ^о нэ ^м — т ^о л ^ю б ^о у, а ч ^о рнэ ^м — т ^о ж ^у р ^б а.
Мене водило в безвісті життя, Та я вертався на свої пороги, Переплелись, як мамине шиття,	мэ ^н э в ^о д ^ы л ^о у бэ ^з в ^и ст ^и ж ^ы т ^т я, т ^а <u>й</u> а вэ ^р т ^а ўс ^я н ^а с ^в о ^й п ^о р ^о х ^ы , пэ ^р э ^п лэ ^л ысь, <u>й</u> ак м ^а м ^и нэ ^н ^ш ш ^ы т ^т я,
Мої сумні і радісні дороги.	м ^о й ^й с ^у м ^н й и р ^а д ^и с ^н й д ^о р ^о х ^ы .
Мені війнула в очі сивина, Та я нічого не везу додому, Лиш горсточок старого полотна І вишите моє життя на ньому.	мэ ^н й в ^и й ^н у ^л а в о ^ч и с ^ы в ^ы н ^а , т ^а <u>й</u> а н ^и ч ^о г ^о нэ ^в э ^з у д ^о д ^о м ^у , л ^ы ш г ^о р ^с т ^о ч ^о к с ^т ар ^о г ^о п ^о л ^о т ^н а и в ^ы ш ^ы тэ ^м м ^о йэ ж ^ы т ^т я н ^а н ^о м ^у .
Два кольори мої, два кольори, Оба на полотні, в душі мойй оба,	д ^в а к ^о л ^о р ^ы м ^о й ^й , д ^в а к ^о л ^о р ^ы , о ^б а н ^а п ^о л ^о т ^н й, <u>у</u> д ^у ш ^и м ^о й ^й о ^б а,
Два кольори мої, два кольори: Червоне — то любов, а чорне — то журба.	д ^в а к ^о л ^о р ^ы м ^о й ^й , д ^в а к ^о л ^о р ^ы : чэ ^р в ^о нэ ^м — т ^о л ^ю б ^о у, а ч ^о рнэ ^м — т ^о ж ^у р ^б а].

Д. Павличко.

Дмитрий Павлычко (1929) — известный украинский поэт. Уроженец Карпат, он навсегда сохранил горячую сыновью любовь к родному краю. Многие его стихотворения положены на

музику, стали народними песнями («Два кольори», «Лелеченьки» і др.). Поет тонко воспринимает душой красоту родной песни и умеет перенести ее мягкий лиризм и нежность в свои произведения.

- Прочитайте вслух текст, придерживаясь правил произношения гласных и согласных. Произношение отдельных звуков в словах, обозначенных индексом, вы можете проверить по ключу.

Танцювали⁵ самі парубки. Ставні⁴ легені¹ побралися руками за плечі, зімкнулися в тісне, невелике коло. Під воркотіння цимбалів та баса ритмічно захиталися цілим колом з боку на бік, а потім разом, рвучко рушили в буряному коловороті, міцно б'ючи ногами¹ в діл. В⁴ дужих і граціозних¹ рухах парубків була сила, енергія¹, буйна веселість. Нічого більш прекрасного в⁴ розвагах людських², в⁴ красі молодечих веселощів³ мені не доводилось бачити.

...Парубки танцювали старовинний гуцульський «Аркан». Тільки справжні⁴ сини гір¹, волелюбні предки могли¹ залишити в⁴ спадщину³ онукам такий буйний і гордовитий¹ танець! Легеня¹, що танцює «Аркан», не можна уявити з похиленою перед паном головою¹. Перед яким ворогом¹ могли¹ б схилитися буйні голови¹ людей, що так гордо¹ та високо підводяться в цьому залізному колі! Народ, який би хоч трохи постояв⁴ на колінах перед чужинцем, ніколи б не створив⁴ таких гордовитих¹ національних танців. Минали важкі й темні століття, а в⁴ ньому вічно жив незламний і непокірний дух Довбуша і Кобилиці.

Я ніколи не знав⁴, що³ одне споглядання¹ народного¹ танцю може дати людині таку велику втіху. Буйна радість⁶ цієї живої картини сповнила⁴ гордістю¹ серце. Гуцульські легені ще³ танцювали «Буковинку», «Опришка». На початку ми з трудом розрізняли ці танці українських⁸ горян¹. Всі вони були однаково сповнені зухвалого молодечого буйства і сили. Танці наших верховинців⁵ і пристрасна музика до них чимось нагадували¹ мені танці грузинів і осетинів⁴. Якісь ледве вловимі спільні риси людської вдачі споріднюють вікову мистецьку культуру всіх горян¹, синів різних народів (Т.Масенко).

К л ю ч

1. Буква *г* читается как [h].
2. Сочетание *дсь* произносится как [dʒʰcʰ].
3. Буква *щ* читается как [ʃʉ].

4. Буква **в** читается как [ў].
5. Сочетание **нц** произносится как [н^вц^в].
6. Сочетание **сть** произносится как [с^вт^в].
7. Буква **ї** читается как [їи].
8. Сочетание **нсь** произносится как [н^вс^в].

Изменения в группах согласных

В речевом потоке многие группы согласных качественно изменяются в результате звукового уподобления. В украинском языке происходят изменения в таких звукосочетаниях:

- а) [с] + [ш] → [ш:] пронісши [прон^вїш:ы^в]
 [з] + [ш] → [жш] підвізши [пидві^вїжшы^в]
 [з] + [ж] → [ж:] безжурний [бэ^вж:урный]
 [з] + [ч] → [жч] безчесний [бэ^вжчэсний]
 [з] + [дж] → [ждж] з джазу [ж дж^вазу]
- б) [ш] + [с] → [с^в:] смієшся [с^вмиїэс^в:а]
 [ш] + [ц] → [с^вц^в] у пляшці [у пл^ваш^вц^ви]
 [ж] + [ц] → [з^вц^в] у ложці [у лóз^вц^ви]
 [ч] + [ц] → [ц^в:] у нетерплячці [унэ^втэ^врпл^ваш^вц^в:и]
- в) [д] перед **ж, ч, ш** меняется на [дж]:
 підживлювати [пид^вджжїўл^вуваты^в]
 відчепити [вид^вджчэ^впїты^в]
 відшкодувати [вид^вджшкóдувати^в]
- г) [д] перед **з, с, ц** меняется на [дз]:
 підземний [пид^вдзэмний]
 підскочити [пид^вдзскóчыты^в]
 відцідити [вид^вдзцидыты^в]
- д) [т] + [с] → [ц] багатство [ба^ваш^вцтво]
 [т] + [ш] → [чш] покоро́тшати [покорó^вчшаты^в]
 [т] + [ч] → [ч:] Вітчизна [ви^вч:їзна]

● Прочитайте вслух слова, обращая внимание на изменение согласного [д]. Правильность произношения звуков проверьте по ключу:

відчалувати	[вид ^в джчал ^в уваты ^в]
відчинити	[вид ^в джчы ^в нїты ^в]
відчайдушний	[вид ^в джчайдúшний]
відшкребти	[вид ^в джшкрэ ^в бты ^в]
відштовхнути	[вид ^в джштоўхнўты ^в]
відщипнути	[вид ^в джшчы ^в пнўты ^в]

відживати	[виджжы ^э ва́ты ^э]
підживлення	[пиджжы ^у лэ ^н :а]

- Прочитайте вслух слова, обращая внимание на изменение согласного [m]:

братство	[бра́цтво]
марнотратство	[марнотра́цтво]
сирітство	[сы ^э ри́цтво]
побагатшати	[побага́чшаты ^э]
коротшати	[коро́чшаты ^э]
вітчим	[вич:ы́м]
заквітчаний	[закві́ч:аний]

- Прочитайте вслух слова, обращая внимание на изменение согласного [d]:

підзахисний	[пидзза́хы ^э сны́й]
звідси	[звй́дзсы ^э]
відсидіти	[видзсы́д ^ы иты ^э]
відзнака	[видззна́ка]
відцвітати	[видзц ^ы вита́ты ^э]
відціля	[видзц ^ы ил ^а]
відціджувати	[видзц ^ы йджува́ты ^э]
відслужити	[видзслужы́ты ^э]

- Прочитайте вслух слова, обращая внимание на изменение шипящих согласных при быстром темпе речи:

гордишся	[горды́с ^ь :а]
клопочешся	[клопо́чэ ^ь с ^ь :а]
на подушці	[на поду́с ^ь ц ^ь и]
на гармошці	[на гармо́с ^ь ц ^ь и]
в книжці	[ў кны́з ^ь ц ^ь и]
на стежці	[на стэ́з ^ь ц ^ь и]
на доріжці	[на дор ^ь йз ^ь ц ^ь и]
вкупочці	[ўку́поц ^ь :и]
співачці	[с ^ь пива́ц ^ь :и]
швачці	[шва́ц ^ь :и]
багачці	[бага́ц ^ь :и]

- Прочитайте вслух слова, обращая внимание на изменение согласных [с], [з]:

підніши	[пидн ^ь йш:ы ^э]
розніши	[розн ^ь йш:ы ^э]
вніши	[ўн ^ь йш:ы ^э]
привізиши	[пры ^э вйжшы ^э]

обгризши	[обхры́жшыʒ]
перелізши	[пэʲрэʲлʲйжшыʒ]
перемерзши	[пэʲрэʲмэ́ржшыʒ]
розжалобити	[рож:албыʒтыʒ]
розжовувати	[рож:овуватыʒ]
безжальний	[бэʲж:а́льний]
безчестя	[бэʲжчэ́сʲтʲа]
з джерела	[ж джэʲрэʲла́]

● Выучите выражения, которые употребляют, когда просят извинения.

Вибачай! Вибачайте! Вибач! Вибачте! Пробачай! Пробачайте! Пробач! Пробачте! Даруй! Даруйте! Вибачайте (пробачайте) на слові. Даруйте на слові. Прошу вибачити (пробачити). Перепрошую. Нічого. Нічого страшного. Вибачте, що турбую. Вибачте, що запізнився. Прошу вибачення.

Внимание! Выражение *вибачаюсь* является ненормативным. Вместо *я вибачаюсь* следует говорить *я прошу вибачення; вибачте, будь ласка*.

Упрощение в группах согласных

Для украинского языка не характерны большие группы согласных, поэтому при стечении согласных один из них выпадает. Это явление называется упрощением. В украинском языке упрощение в группах согласных, как правило, фиксируется на письме. Чаще всего упрощение происходит в таких группах согласных:

<i>ждн</i> — <i>жн</i>	тиждень — тижня
<i>здн</i> — <i>зн</i>	проїзд — проїзний
<i>стн</i> — <i>сн</i>	пристрасть — пристрасний
<i>стл</i> — <i>сл</i>	стелити — слати
<i>скн</i> — <i>сн</i>	тиск — тиснути
<i>зкн</i> — <i>зн</i>	бризки — бризнути

В некоторых случаях упрощение в группах согласных происходит лишь в устной речи, а на письме не фиксируется:

<i>нт</i> + <i>ськ</i> → [<i>нʲсʲк</i>]	студентський [студэ́нʲсʲкый]
<i>ст</i> + <i>ськ</i> → [<i>сʲк</i>]	туристський [туры́сʲкый]
<i>нт</i> + <i>ст</i> → [<i>нст</i>]	агентство [аhэ́нство]
<i>ст</i> + <i>ц</i> → [<i>сʲцʲ</i>]	солістці [солʲисʲцʲи]
<i>ст</i> + <i>д</i> → [<i>зд</i>]	шістдесят [шиздэ́сʲа́т]
<i>ст</i> + <i>с</i> → [<i>с:</i>]	шістсот [шис:о́т]

В словах *кістлявий, пестливий, хвастливий, шістнадцять, випускний, рискнути* упрощение не происходит.

- Перепишите украинские и русские слова и запомните их написание. Подчеркните группы согласных, которыми они отличаются:

нешасний	несчастный	жалісний	жалостный
совісний	совестный	цілісний	целостный
доблесний	доблестный	злісний	злостный
одномісний	одноместный	пісний	постный
чесний	честный	ненависний	ненавистный
радісний	радостный	усний	устный
рідкісний	редкостный	учасник	участник

- Прочитайте вслух украинские и русские слова и запомните их написание:

шасливий	счастливый
жалісливий	жалостливый
корисливий	корыстливый
проізний	проездной
об'їзний	объездной

- От имен существительных образуйте имена прилагательные, запишите их и объясните написание. Прочитайте вслух образованные слова.

Область, студент, кореспондент, вартість, якість, совість, інтелігент, пропагандист, парламент, рецензент, сержант, диригент, ненависть, інтурист, расист, сепаратист, колективіст, максималіст, честь, доблесть, журналіст.

- От приведенных слов образуйте имена существительные с суффиксом *-ств(о)*. Прочитайте их вслух и объясните произношение группы согласных.

Дилетант, педант, сектант, президент, студент, капітулянт, комедіант, практикант.

- Переведите слова на украинский язык и объясните их написание.

Милитаристский, гигантский, шестнадцать, бесстрастный, вестник, костлявый, декадентский, доцентский, ценностный, очистный, добросовестный, беспристрастный.

- Прочитайте диалог в лицах:

У КРАМНИЦІ ГОТОВОГО ОДЯГУ

- Що ви бажаєте?
- Я хотів би купити костюм.

- Який розмір вас цікавить?
- Сорок восьмий.
- Якого кольору ви хотіли б костюм?
- Синього або коричневого.
- Вам подобається цей костюм?
- Фасон мені подобається, але колір занадто яскравий.
- А цей?
- Так, цей костюм мені подобається. Можна його приміряти?
- Будь ласка, пройдіть у куток за завісу.
- Мені дуже жаль, але він на мене замалий. У вас є на розмір більший?
- Прошу поміряти ось цей. Він трохи іншого фасону.
- Скажіть, будь ласка, чи гарно мені в цьому костюмі?
- Так. Він вам личить.
- Костюм вовняний?
- Ні, у ньому 30% вовни і 70% синтетики. Але зате його легко чистити і не треба прасувати. Це дуже зручно.
- Скільки він коштує?
- 120 гривень.
- Я візьму цей костюм. Загорніть, будь ласка.
- Спасибі за покупку.

● Составьте самостоятельно диалог, используя приведенные слова и выражения.

Жіночий одяг, чоловічий одяг, дитячий одяг, сукня (вечірня, літня, вовняна, шовкова), спідниця, костюм жіночий, костюм чоловічий (однобортний, двобортний), куртка, лижна куртка, комбінезон, пальто (літнє, демісезонне, зимове) піджак, штани, блуза.

● Прочитайте тексты вслух, соблюдая правила произношения гласных и согласных звуков. Используйте пояснения к текстам.

ПРИСВЯТА

Він був сином мужика, а став володарем у царстві духа. Він був кріпаком, а став велетнем у царстві людської¹ культури. Він був самоуком, а вказав нові, світлі і вільні шляхи професорам і книжним ученим.

Десять літ він томився під вагою російської солдатської² муштри, а для волі Росії зробив більше, ніж десять переможних армій. Доля переслідувала його в житті, скільки лиш могла, та вона не зуміла перетворити золота його душі у ржу, ані

його любові до людей в ненависть і погорду, а віри в Бога у зневіру і песимізм.

Доля не шкодувала йому страждань, але й не пожаліла втіх, що били із здорового джерела³ життя.

Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому лише по смерті — невмирущу славу і всерозквітаючу радість, яку в мільйонів людських¹ сердець все наново збуджуватимуть³ його твори.

Отакий був і є для нас, українців, Тарас Шевченко (І. Франко).

С п р а в к а

1. Сочетание *дсь* произносится как [дз'с'].
2. Сочетание *тськ* произносится как [ц'к].
3. Буквы *дж* читаются как один звук [дж].

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні¹, чи ні.
Чи хто згадає², чи забуде
Мене в снігу² на чужині³ —
Однаковісінько мені.
В неволі виріс між чужими³
І, не оплаканий своїми,
В неволі плачучи, умру,
І все з собою заберу,
Малого² сліду не покину
На нашій славній Україні¹,
На нашій — не своїй¹ землі.

І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: «Молись.
Молися, сину: за Україну¹
Його² замучили колись».
Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...
Та не однаково мені,
Як Україну¹ злії¹ люди
Присплять, лукаві, і в огні²
Її¹, окрадену, збудять...
Ох, не однаково мені.

Т. Шевченко.

С п р а в к а

1. Буква *ї* читается как [йи].
2. Буква *г* читается как [h].
3. Звук [ж] произносится твердо.

Ти знаєш, що ти — людина?
Ти знаєш про це чи ні?
Усмішка твоя — єдина,
Мука твоя — єдина,
Очі твої — одні.

Сьогодні усе для тебе —
Озера, гаї, степи.
І жити спішити треба,
Кохати спішити треба —
Гляди ж не проспи!

Більше тебе не буде.
Завтра на цій землі
Інші ходитимуть люди,
Інші кохатимуть люди —
Добрі, ласкаві й злі.

Бо ти на землі — людина,
І хочеш того чи ні —
Усмішка твоя — єдина,
Мука твоя — єдина,
Очі твої — одні.

* * *

Я не бував за дальніми морями,
Чужих доріг ніколи не топтав —
В своїм краю під буйними вітрами
Щасливим я і вільним виростав.

Мене ліси здоров'ям напували,
Коли бродив у їхній глушині,
Мені поля задумливо шептали
Свої ніким не співані пісні.

Коли не вмів ще й букваря читати,
Ходив, як кажуть, пішки під столом,
Любить людей мене навчила мати
І рідну землю, що б там не було.

Чужих країв ніколи я не бачив,
Принад не знаю їхніх і окрас,
Та вірю серцем ширим і гарячим:
Нема землі такої, як у нас.

В. Симоненко.

Василий Симоненко (1935—1963) — талантливый украинский поэт — принадлежит к поколению "шестидесятников". Щедрой и яркой была его одаренность. Он воспел юность своего поколения, стал чистой совестью своих ровесников, и в этом — особенная сила и прелесть его поэзии. Он из того поколения, которое воплотило в себе великий исторический опыт эпохи и стремится с высокими критериями относиться ко всему окружающему; он из тех молодецких натур, которые не прощают фальши, тупости, лицемерия, способных уничтожить буйные ростки жизни.

ПРАКТИЧЕСКАЯ ГРАММАТИКА

ИМЕНА СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ

Имена существительные (*іменники*) в украинском языке, как и в русском, имеют род, изменяются по числам и падежам, группируются в склонения и разряды: собственные—нарицательные, одушевленные—неодушевленные, конкретные—абстрактные, вещественные, собирательные, единичные. Имена существительные обозначают предметы (*стіл, олівець*), определенные действия (*хід, читання*), определенные признаки (*хоробрість, блакить*), состояние человека (*знів, любов*), явления природы (*дощ, град, буря, мороз*) и др.

- Прочитайте текст вслух, обращая внимание на правильное произношение звуков. Выпишите имена существительные. Образуйте форму именительного падежа и сделайте русский перевод выписанных слов. Определите род, число и падеж украинских и русских существительных.

Традиційне українське весілля захоплювало художнім багатством¹ іноземних мандрівників і дослідників². Вони відзначали, що українські весільні пісні просякнуті поетичністю² і складністю давніх жанрів фольклору², несуть нашарування багатьох¹ епох. У весільних піснях закладені морально-етичні ідеали народу, взаємини між молодими², їх майбутнє життя. Вони увібрали людську⁴ мудрість, багатство¹ життєвого досвіду², відгомін труднощів, які чекають молоду² родину.

З особливою² теплою у весільних піснях відбиті високі моральні² риси пошани² до батьків, котрі навчали уму-розуму своїх дітей.

Молода співає, дякуючи матері:

— Ой не буду з вами сідала,
Я ще мамці не подякувала.
Ой, спасибі тобі, мамко,
Що чесала косу змалку,
Тепер не будеш, не будеш...

Тут воедино злилися і журба за рідною домівкою, і щира вдячність своїм найдорожчим:

— Ой не буду з вами сідала,
Я ще батька не поцілувала,
Ой, спасибі тобі, татку,
Що привчав до праці змалку,
Тепер не будеш, не будеш...

Весілля в своєму повному обсязі — це своєрідна драматизована сцена родинно-побутового життя, в якому утверджуються³ здорові² начала, оспівуються² найкращі людські⁴ риси (В. Скуратівський).

Справка

1. В українських словах *багатий, багатство, багатир* пишем и произносим **а**. В аналогичных русских словах пишем **о**. Буквосочетание **-тств-** произносим как **[-цтв-]**.
2. Звук **[о]** произносим четко во всех позициях.
3. В слове *утверджуються* буквосочетание **дж** произносится как один звук **[дж]**, буквосочетание **-тсья-** — как **[ц'ц'а]**.
4. В слове *людський* сочетание **-дсь-** произносим как **[дз'с']**.

● Прочитайте текст. Выпишите имена существительные и определите, какие из них собственные—нарицательные, одушевленные—неодушевленные, конкретные—абстрактные.

Кожна людина від самого свого народження з молоком матері всмоктує любов до рідної мови. Це — закон природи. Що за диво було б між звірами, коли б ворона захотіла співати по-солов'їному, цап — рикати по-левиному, а лев — верещати по-цапиному. Загинули б властиві кожній тварині ознаки, припинилось би саме існування тваринного світу (М. Даукші).

Род имен существительных

В украинском языке, как и в русском, имена существительные принадлежат к одному из трех родов — мужскому, женскому или среднему. Выделяются также существительные общего рода: *плакса, сирота*. Грамматического рода не имеют имена существительные, выступающие только во множественном числе: *канікули, уста, окуляри, штани, граблі, вила, двері, меблі, Карпати*.

Большинство существительных, общих для русского и украинского языков, имеют один и тот же грамматический род:

стіл	— стол	} —	<i>мужской род</i>
дім	— дом		
ліс	— лес		
сніг	— снег		

книга	— книга	} —	<i>женский род</i>
парта	— парта		
сіль	— соль		
осінь	— осень		

літо	— лето	} —	<i>средний род</i>
серце	— сердце		
вікно	— окно		

Ряд имен существительных украинского и русского языков не совпадает в роде.

<i>Мужской род</i>	<i>Женский род</i>
біль	боль
Сибір	Сибирь
накип	накипь
дріб	дробь
кір	корь
<i>Женский род</i>	<i>Мужской род</i>
путь	путь
адреса	адрес
тополя	тополь
перерва	перерыв
<i>Средний род</i>	<i>Женский род</i>
життя	жизнь
пакування	упаковка
<i>Средний род</i>	<i>Мужской род</i>
стебло	стебель
шатро	шатер
світло	свет

Как правильно определить род украинских существительных? Добавление к именам существительным местоимений *он, она, оно* не всегда дает правильный ответ. Не являются надежным ориентиром и окончания именительного падежа. Сравните:

- а

ж. р.	хата, ріка, дочка, груша
м. р.	Микита, Микола, Сава
с. р.	лоша, курча, дівча, ведмежа

- я

ж. р.	рілля, диня, рідня, земля
м. р.	суддя, Ілля
с.р.	гілля, зілля, життя, хлоп'я

с основой на мягкий согласный

м.р.	біль, Корсунь, кінь, жолудь
ж.р.	сіль, Умань, тінь, молодь

с основой на твердый согласный

м.р.	ліс, стіл, меч, рік
ж.р.	любов, піч, річ, ніч

- о

м.р.	батько, Дніпро, Петро, дядько
с.р.	вікно, око, озеро, відро

- е

с.р.	серце, віконце, відерце
м.р.	вовчище, голосище, бацище

В одушевленных существительных род определяется их значением. Слова со значением лиц мужского пола и названия самцов животных относятся к мужскому роду, а названия лиц женского пола и название самок — к женскому: *батько* — *мати*, *півень* — *курка*.

В неодушевленных существительных род определяется системой падежных окончаний. Сравните: *меч* — *меча*, *мечем* (м.р.); *ніч* — *ночі*, *нічю* (ж.р.); *Умань* — *Умані*, *Уманню* (ж.р.); *Корсунь* — *Корсуня*, *Корсунем* (м.р.).

В существительных общего рода род определяется синтаксически — по формам согласования: *круглий* сирота — *кругла* сирота.

В затруднительных случаях значение рода необходимо проверить по словарю.

Следует запомнить, что имена существительные — названия профессий, должностей и званий — принадлежат к мужскому роду: *інженер*, *асистент*, *доцент*, *космонавт*, *пілот*.

● Перепишите имена существительные, определите их род.

Зять, невістка, сват, сваха, кум, кума, смуток, жаль, сосна, осика, вільха, понеділок, вівторок, середа, четвер, п'ятниця, субота, явір, граб, осокір, син, дочка, полин, посуд, листоноша, староста, муха, криза, шампунь, тюль, толь, ступінь, вуаль, перепелица, жайворонок.

● Перепишите, согласуя прилагательные с именами существительными. Подчеркните слова, которые различаются значением рода в украинском и русском языках. Какие существительные не имеют рода?

Укр.	Рус.
1) гостр... біль	остр... боль
2) зелен... ліс	зелен... лес
3) довг... путь	длинн... путь
4) багат... Сибір	богат... Сибирь
5) добр... серце	добр... сердце
6) густ... накип	густ... накипь
7) старовинн... рукопис	старинн... рукопись
8) біл... тюль	бел... тюль
9) яєчн... шампунь	яичн... шампунь
10) дубов... двері	дубов... дверь
11) м'як... крісло	мягк... стул
12) яскрав... світло	ярк... свет
13) гарн... меблі	красив... мебель

К л ю ч

Укр.: а) 1, 2, 4, 6, 7, 8, 9 — **ий**; б) 3 — **а**; в) 5, 11, 12 — **е**; г) 10, 13 — **і**.

Рус.: а) 1, 4, 6, 7, 10, 13 — **ая**; б) 2, 3, 8, 9 — **ый**; в) 11, 12 — **ий**; г) 5 — **ое**.

● Переведите имена существительные на русский язык и заполните таблицу. Устно подберите к украинским и русским существительным прилагательные.

Степ, дріб, ліс, рояль, готель, ганок, птах, продаж, підпис, добробут, ступінь, літопис, рушник, крейда, рушниця, картопля, тополя, квасоля, вечеря, морква, рослина, білизна, пляма, спорідненість, розкіш, гідність, пошана, держава, пшениця, око, шатро, місто, волосся, теза, вуаль, сажень, зошит, барліг, полин, посуд, пил, перерва, перепустка, зяб, толь, машинопис.

Существительные, совпадающие в роде		Существительные, не совпадающие в роде	
укр. яз.	рус. яз.	укр. яз.	рус. яз.
<i>м.р.</i> вітер	ветер	<i>м.р.</i> біль	<i>ж.р.</i> боль
<i>ж.р.</i> зима	зима		

- Прочитайте стихотворение вслух. Выпишите имена существительные и определите их род. Выучите стихотворение наизусть.

Тебе любив, як вітер небо,
в огні сумнівів і образ.
Нащо ж закохану із себе
ти удавала кожний раз?..

Тебе любив, як вітер рожу,
в солодкій тузі, у журбі...
Але нещирості не можу
простити навіть і тобі.

Ти не любила... Час останній...
Який же біль, який же біль!..
Та за ілюзію кохання
навіки вдячний я тобі.

В. Сосюра.

Владимир Сосюра (1898—1965) — *задушевный лирик, который глубоко чувствовал красоту украинского слова. Его поэзия, доверчивая и искренняя, была пением души — открытой, чело- вечной, удивительно тонкой и нежной в своих ощущениях. Он автор поэм «Червона зима», «Розстріляне безсмертя», биогра- фического романа «Третя рота». Многие его поэтические про- изведения положены на музыку («Коли потяг у даль загуркоче»).*

Род несклоняемых сложносокращенных слов определя- ется по роду опорного слова словосочетания, на базе кото- рого образованы эти сокращения: НТШ — средний род (Наукове товариство ім. Т.Шевченка), АТС — женский род (Автоматична телефонна станція), НРУ — мужской род (На- родний Рух України).

Род несклоняемых заимствованных сложносокращенных слов определяется по родовому наименованию: ЮНЕСКО — женский род (організація).

Род склоняемых сложносокращенных слов определяется системой падежных окончаний: *вуз* — *вузу*, *вузом* (мужской род), *загс* — *загсу*, *загсом* (мужской род). Целостное воспри- ятие аббревиатуры как самостоятельного слова способству- ет ее изменению, при этом меняется и родовая принадлеж- ность сложносокращенного слова: *ЖЕК* — *ЖЕКу* (мужской род, хотя *контора* — женский род), *ВАК* — *ВАКу* (мужской род, хотя *комісія* — женский род).

- Определите род сложносокращенных существительных и согласуйте с ними приведенные в скобках слова. От глаголов образуйте форму прошедшего времени.

1. Міносвіті (провести) нараду. 2. Мінмедпром (затвердити) список нових ліків. 3. Мінбуд (оголосити) конкурс на кращий проект сільського Будинку культури. 4. Облуно (видати) наказ про порядок проведення випускних екзаменів. 5. ЕОМ (виконати) складні розрахунки. 6. УТ (повідомити) про запуск штучного супутника.

Род несклоняемых существительных иноязычного происхождения определяется по их значению.

1. Названия неодушевленных предметов относятся к среднему роду: *широке шосе, цікаве інтерв'ю, трамвайне депо*.

В некоторых неодушевленных существительных значение рода определяется по слову, называющему родовое понятие: *смачна саямі* (ковбаса), *восьма авеню* (вулиця).

2. Названия людей принадлежат к мужскому или женскому роду согласно естественному полу лиц: *поважний маестро, міс підійшла до нас*.

3. Названия животных, как правило, относятся к мужскому роду: *маленький поні, шимпанзе побіг*. Однако при указании на самку такие слова употребляются в женском роде: *шимпанзе годувала маля*.

4. В несклоняемых существительных, обозначающих географические наименования, род определяется по слову, обозначающему родовое понятие: *зелений Капрі* (острів), *глибока Міссурі* (ріка), *велике Делі* (місто), *зелене Сочі* (місто) і *зелений Сочі* (курорт).

Запомните! Несклоняемые существительные — названия городов в русском языке мужского рода: *красивый Тбилиси* (город), в украинском — среднего: *сонячне Тбілісі* (місто). Названия государств в русском языке среднего рода: *Чили подписало договор*; в украинском — женского: *Чилі уклала договір* (державна).

- Распределите по родам несклоняемые слова. Объясните, как определяется их род. Устно подберите к существительным прилагательные.

Онтаріо, Міссісіпі, Перу, Улан-Уде, Борнео, Гельсінкі, Ріо-де-Жанейро, Глазго, Марокко, Баку, колібрі, каланхое, фламінго, депо, кенгуру, ательє, плато, кюре, какаду, кюрі, кімоно, ситро, метро, пюре, тире, протеже, мадам, портмоне, інкогніто, ембарго, леді.

Справка

В толковых, переводных, орфографических словарях украинского языка при словах такого типа указано, к какому роду они относятся.

- Сопоставляя выражения первой и второй колонки, постройте вопросы и дайте на них ответы. Используйте при этом слова, помещенные в третьей колонке.

МОЯ СІМ'Я

I	II
1. Чи велика твоя сім'я?	Моя сім'я ...
2. Де ... твій батько?	Мій батько працює...
3. а) Хто за професією твій батько (брат, сусід)?	Мій ...
б) Яка у тебе професія?	Я ...
4. Ким ...?	Моя сестра працює ...
5. Чи є у вас ... ?	У нас є малі діти.
6. Як ... ?	Мій братчик називається ...
7. Що робить ... ?	Моя сестричка ...

III

1. Велика, мала.
2. На фабриці, в аптеці, в інституті, в сільському господарстві, на фермі.
3. Слюсар, сталевар, муляр, столяр, шахтар, швець, кравець, учитель, лікар, агроном, економіст, інженер, продавець.
4. Учителькою, лікаркою, дояркою, агрономом, водієм трамвая, журналістом.
5. Малих дітей у нас багато. У нас немає малих дітей.
6. Андрійко, Івасик, Тарасик, Лесик, Назарчик, Орест, Зінько, Богдан, Олесь, Остап, Микола, Микита, Михайлик, Дмитрик, Гаврилко, Ярослав, Любко.
7. Вчиться в школі, вчиться в інституті, студіює право, допомагає матері.

Число имен существительных

В украинском и русском языках большинство существительных имеет две формы числа: единственное (*однина*) и множественное (*множина*); такие существительные обозна-

чают предметы, которые можно считать. Кроме того, в украинском языке, как и в русском, есть существительные, имеющие только одну форму: либо единственного (укр. *смівливість* — рус. *смелость*), либо множественного числа (укр. *штани* — рус. *брюки*). Формы числа украинских и русских существительных могут совпадать и не совпадать. Например, слово *похорон* в украинском языке имеет форму единственного и множественного числа: *похорон* — *похорони*, в русском — только множественного: *похороны*; украинское существительное *двері* употребляется только во множественном числе, русское слово *дверь* — женского рода, имеет единственное и множественное число.

- Переведите слова на русский язык, выпишите украинские и русские существительные, не совпадающие в форме числа.

Существительные, употребляющиеся в украинском языке в единственном и множественном числе: *зошит, олівець, гумка, зустріч, доба, запах, зоря, вага, годинник*.

Существительные, употребляющиеся только в единственном числе: *розвиток, туга, дівчора, терпіння, героїзм, тиша, гостинність, юність, молодь, мужність*.

Существительные, употребляющиеся только во множественном числе: *ножиці, вершки, консерви, Альпи, Карпати, гордощі, окуляри, заздрощі, меблі*.

В украинском языке существительные в именительном падеже множественного числа имеют такие окончания:

суддя — судд і	_____	} — мужской род
стіл — стол и	_____	
не́друг — не́друг и	_____	
(но: друг — друз і)	_____	
хлопець — хлопц і	_____	
соловей — солов' ї	_____	
товариш — товариш і	_____	

сестра — сестр и	_____	} — женский род
земля — земл і	_____	
мрія — мрі ї	_____	
миша — миш и	_____	
сіть — сол і	_____	
вість — віст і	_____	
ніч — ноч і	_____	

село — села	_____	} — <i>середній рід</i>
вікно — вікна	_____	
поле — поля	_____	
серце — серця	_____	
лоша — лоша ^{та}	_____	
ім'я — імена	_____	
плем'я — племена	_____	

Имена существительные с суффиксами **-анин (-янин)**, **-ин** во множественном числе утрачивают **-ин**: *громадянин — громадяни, міщанин — міщани* (но: *грузин — грузини, осетин — осетини*).

- От приведенных ниже существительных образуйте форму множественного числа.

Галичанин, львів'янин, киянин, харків'янин, парижанин, крайанин, росіянин, болгарин, татарин, молдаванин, слов'янин, християнин, селянин, римлянин, дворянин.

Обратите внимание! В украинском и русском языках существуют созвучные слова, которые не совпадают по значению. Их называют межъязыковыми омонимами. Сравните:

1) місто — город	11) место — місце
2) неділя — воскресенье	12) неделя — тиждень
3) гарбуз — тыква	13) арбуз — кавун
4) мешкати — проживать	14) мешкать — зволікати
5) вклонитися — поклониться	15) уклоняться — ухилитися
6) орати — пахать	16) орать — кричати,
верещати
7) уставати — подниматься	17) уставать — втомлюватися
8) вродливий — красивый	18) уродливий — потворний
9) вдача — характер	19) удача — удача, щастя
10) злодій — вор	20) злодей — злочинець

- Используя приведенные выше слова, вставьте вместо точек нужное украинское слово и переведите предложения на русский язык.

1. Ти купила херсонський ...
2. З ... варять смачну кашу.
3. Прийди до мене в ... пополудні.
4. Я був у відрядженні цілий ...
5. Я люблю своє рідне ...
6. Для відпочинку ти вибрав гарне ...
7. Весна прийшла, пора ... наші поля.

8. Чого так голосно ...?
 9. Справу треба вирішити негайно, ... не можна.
 10. Моя сім'я буде ... у власному будинку.

К л ю ч

1. — 13), 2. — 3), 3. — 2), 4. — 12), 5. — 1), 6. — 11),
 7. — 6), 8. — 16), 9. — 14), 10. — 4).

Правильно ставьте ударение!

Ед. ч.

кілим
 пра́пор
 а́втор
 реда́ктор
 профе́сор
 рік
 птах

Мн. ч.

кілимí, два кілими
 прапо́ри, два пра́пори
 авторí, два а́втори
 реда́кторí, два реда́ктори
 профе́сорí, два профе́сори
 ро́ки і роки́, два ро́ки
 пта́хи і птахí, два пта́хи

- Переведите выражения левой колонки на русский язык, а правой — на украинский. Обратите внимание на значение сходных по звучанию слов.

На узбіччі росте дика рожа.
 Цвіт яблуні.
 Ми купили письмовий стіл.

У неділю ми поїдемо в ліс.

Снігова кірка.
 Показувати язык.

Ну, и рожа у него!
 Белый по цвету.
 В комнату принесли
 новый стул.
 На прошлой неделе
 занятый не было.
 В углу стояла новая кирка.
 Учит язык.

- Переведите на украинский язык.

Не плодородием нив, не различием одежды, не природной красотой страны, не крепостью городов и замков процветают народы, а больше всего тем, что берегут и употребляют свой язык, который сплачивает общество, крепит дружбу и братство. Язык — это узы всеобщей любви, мать единства, отец общества, страж государства. Упразднить язык — все равно что погасит солнце, нарушит мировой порядок, лишит мир жизни (*М.Дажуши*).

С л о в а р ь

плодородие — родючість
 различие — відмінність
 одежда — одяг

красота — краса
 крепость — міцність
 город — місто

страна — країна
употреблять — користуватися
язык — мова
сплачивать — об'єднувати
общество — суспільство
крепить — зміцнювати
всеобщий — загальний
единство — єдність
отец — батько

берець — берегти
страж — вартовий, сторож
государство — держава
упразднить — знищувати
все равно — все одно
нарушать — порушувати
мировой — світовий
лишать — позбавляти
жизнь — життя

● Сопоставляя выражения первой и второй колонок, составьте вопросы и ответы на предложенную тему. Используйте при этом слова, сгруппированные в третьей колонке.

МОЄ ГОСПОДАРСТВО

I

1. Ви живете в селі чи в місті?
2. Чи має ваша сім'я власний будинок?
3. Чи є коло будинку садок?
4. Які квіти ...?
5. Чи є у вас ...?
6. Чи маєте свою садовину?
7. Які...?
8. Чи маєте ... ?

II

Я живу ...
Моя сім'я має ...
Коло хати є ...
У городі ростуть різні квіти: ...
Маю дуже гарні декоративні куші.
..., цього року плодоносили: ...
Вирощую такі ягоди ...
Маю дуже гарні кролики, а також ...

III

1. Недалеко від міста, на околиці міста, в центрі великого міста.
2. Двокімнатну (трикімнатну) квартиру в багатопверховому будинку, власний будинок.
3. Город, садок, квітник, сквер.
4. Троянди, чорнобривці, айстри, барвінок, лілеї, кручені паничі, півонії, мальви, нагідки, волошки, мак, ромашка.
5. Бузок, жасмин.
6. Яблуні, груша, горіх, сливи, черешні, вишні.
7. Агрус, малину, порічки, полуниці, городні суніці;
8. Кури, гуси, качки, індики, корову, бичка.

- Прочитайте и запомните выражения!

Не брати до уваги	Не принимать в счет
Бути на рахунку	Быть на счету
Знати лік грошам	Знать счет деньгам
Не можна гаяти ні хвилини	Каждая минута на счету
Порвати з усім	Покончить счета
Жити чужим коштом	Жить на чужой счет
Щодо цього	На этот счет
Це не береться до уваги	Это не в счет
Кінець кінцем, врешті-решт, зрештою	В конечном счете
Оплатити рахунок	Заплатить по счету

- Прочитайте стихотворение вслух, выпишите существительные и определите их число. Выучите стихотворение наизусть.

Яблука доспіли, яблука червоні!
Ми з тобою йдемо стежкою в саду.
Ти мене, кохана, проведеш до поля,
Я піду — і, може, більше не прийду.

Вже й любов доспіла під промінням теплим,
І її зірвали радісні уста, —
А тепер у серці щось тремтить і грає,
Як тремтить на сонці гілка золота.

Гей, поля жовтіють, і синіє небо,
Плугатар у полі ледве маячить...
Поцілуй востаннє, обніми востаннє:
Вміє розставатись той, хто вмів любити.

М.Рильський.

Максим Рильський (1895—1964) — *известный украинский поэт, переводчик, общественный деятель. Непревзойденный мастер пейзажной лирики. Истинный патриот родной земли. Его поэтические сборники «Троянди й виноград», «Далекі небосхили» излучают искренность чувств, юность сердца и мудрость зрелого человека-гуманиста, который волнуется за судьбу своего народа и всего человечества.*

- Прочитайте диалог в лицах.

ЇДУ НА АВТОБУСНУ СТАНЦІЮ

— Перепрошую вас. Скажіть, будь ласка, як мені доїхати до автобусної станції?

— У нашому місті є кілька таких станцій. Який напрям вас цікавить?

— Мені треба їхати до Чигирина.

— Тоді їдьте на привокзальну площу.

— А як добратися туди?

— Сідайте на тролейбус номер третій, доїдете до вулиці Зеленої, а там пересядете на шостий або перший трамвай. Він вас доведе до привокзальної.

— Дякую дуже, вибачайте, що забрав у вас час.

— Я радий вам допомогти. Щасливої дороги! На все добре!

— Ще раз щиро дякую.

Обратите внимание! Украинские слова *дорога, шлях, путь, шосе* являются синонимами, но отличаются оттенками в значении и сочетаемостью. Сравните выражения левой и правой колонок и постарайтесь запомнить их:

шлях до знання	дорога к знанию
піти нечесним шляхом	пойти по дурной дороге
залізниця	железная дорога
залізнична колія	железнодорожный путь
шосе	шоссе́йная дорога
взяти харчів на дорогу	взять еды на дорогу
у нас різні дороги	нам с ним не по дороге
заасфальтована дорога	асфальтированная дорога
заасфальтоване шосе	асфальтированное шоссе
остання путь	последний путь (о похоронах)
шляхи сполучення	пути сообщения
прямувати	держать путь
дорогою назад	на обратном пути
мирним шляхом	мирным путем
дихальні шляхи	дыхательные пути
щасливої дороги	счастливого пути

Склонение имен существительных

В украинском языке, как и в русском, все имена существительные распределяются по склонениям. В украинском языке четыре склонения (*відміни*), в русском — три. Украинские имена существительные объединяются в склонения следующим образом:

Склонение	Имена существительные мужского рода	Имена существительные женского рода	Имена существительные среднего рода I
-а (-я)	-а (-я) Хома, Ілля хата, земля,	М и к о л а , мрія II	1. -о
1. -о	— озеро, вікно — серце, сонце	2. -е	Дніпро, батько 2. ∅ ліс, гнів, меч 3. -я зілля, листя III
—	1. ∅	піч, ніч, радість 2. мати IV	
—	—	-а (-я)	при склонении появляются суф- фиксы -ат- (-ят-), -ен- курча — курчати дитя — дитяти ім'я — імені

В отдельные группы выделяются существительные, которые склоняются по образцу прилагательных (*пальне, лісничий*), и существительные, употребляемые во множественном числе (*ворота, штани, дріжджі*).

Вне системы склонений остаются:

а) несклоняемые существительные иностранного происхождения (*кафе, депо, інтерв'ю, таксі, кіно*);

б) женские фамилии на согласный и **-о** (*розмовляти з Софією Рибак, зошит Ніни Коваленко*);

в) несклоняемые сложносокращенные слова (*ДАІ (Державна автоінспекція), ООН (Організація Об'єднаних Націй), завкафедри*).

Запомните! В украинском языке слово *пальто* изменяется по падежам и числам (*Ми купили гарні пальта. У цьому пальті я почуваю себе зручно*).

- Прочитайте стихотворение вслух, выпишите имена существительные и определите их род и склонение.

МІЖ ІНШИМ

Коли буду я навіть сивою
і життя моє піде мрякою,
я для тебе буду красивою,
а для когось, може, й ніякою.
А для когось лихою, впертою,
ще для когось відьмою, коброю.
А між іншим, якщо відверто,
то була я дурною і доброю.
Безборонною, несинхронною
ні з теоріями, ні з практиками.
І боліла в мені іронія
всіма ліктиками й галактиками.

І не знало мішанське кодро,
коли я захламалась лихом,
що душа між люди виходила
забинтована білим сміхом.
І в житті, як на полі мінному,
я просила в цьому сторіччі
хоч би той магазинний мінімум:
— Люди, будьте взаємно ввічливі! —
І якби на те моя воля,
написала б я скрізь курсивами:
— Так багато на світі горя,
люди, будьте взаємно красивими!

Л. Костенко.

В українском языке семь падежей (в русском — шесть):

називний (именительный)	— хто? що?
родовий (родительный)	— кого? чого?
давальный (дательный)	— кому? чому?
знахідний (винительный)	— кого? що?
орудний (творительный)	— ким? чим?
місцевий (предложный)	— на кому? на чому?
кличний (звательный)	

- Прочитайте текст вслух, обращая внимание на произношение обозначенных цифрами слов; выпишите имена существительные, образуйте форму именительного падежа, определите их род и тип склонения. Имена существительные переведите на русский язык.

За традицією, весілля⁵ призначали на глибоку¹ осінь, коли впораються з польовими² роботами², запасуться⁴ продуктами². За тиждень до його початку² молода² з дружкою, зодягшись у весільний одяг, почергово обходили² односельчан²; перед тим, як іти запрошувати, звертались до матері: «Благослови², мати, вийти з цієї хати, село¹ обходити², усіх обпросити!». Завітавши³ до хати, вони низько кланялися господареві, приказуючи: «Просили батько, просили мати і я вас прошу на хліб, на сіль, на весілля!». Хатні щиро дякували за увагу, бажали щасливого і довгого³ подружнього життя.

Одруження з давніх-давен було вельми важливою, урочистою і хвилюючою подією в людському житті⁵. Спливали століття, падали імперії, на зміну одним² народам приходили інші, виникали нові держави та суспільні устрої, але зав-

жди³ жарким полум'ям палахкотів³ потяг молодих людей до єднання⁵ у міцну сім'ю, щоб продовжити³ неперервність роду (В. Скуратівський).

Справка

1. Согласные перед украинскими **[u]**, **[e]** произносятся твердо.
2. Звук **[o]** произносится четко.
3. Буква **в** обозначает звук **[v̞]**.
4. Буквосочетание **-ться** произносится как **[tʰ:a]**.
5. Произносим долгий звук **[aː]**, **[mːa]**, **[nːa]**.

● Прочитайте афоризмы. Выпишите имена существительные, определите тип их склонения и падеж.

1. Для подружжя вибирай дружину, яку б ти вибрав собі як друга, коли б вона була чоловіком (*Ж. Жубер*). 2. Сто чоловіків можуть створити табір, але тільки одна жінка може створити дім (*Словацьке прислів'я*). 3. Жінку краще вибирати вухами, ніж очима (*Чеське прислів'я*).

Очень много параметров определяют богатство языка (его словообразовательные ресурсы, способность легко и быстро пополнять свой словарный состав, возможность обслуживать все сферы жизни, участие в создании научной терминологии и т. д.). Писатель Дмитро Мусиенко решил показать это богатство посвоему: он написал юмористический рассказ, в котором все 370 слов начинаются на букву **П**. Прочитайте его в сокращенном виде. Попробуйте, может быть, и вам удастся написать по-украински хотя бы одно-два предложения такого типа.

ПОКОХАВ ПЕТРО ПАСТУШКУ...

Підтоптаний парубійко Петро Притула покохав прекрасну подольянку пастушку Палажку Павлюк. Полонений палким почуттям, подався погуляти пополудні побіля потічка, понадіявшись попутно перестріти прекрасну передовичку. Приспівуючи популярну пісеньку, поминув просяне поле, потім перетнув поперек привільне пасовисько — примітив: пасучи потойбіч повновидих піврічних поросят, працьовита Палажка, певне, прихватком пече пиріжки.

Перебрівши поволеньки потічок, пічник Петро Притула підійшов, присоромлено промимрив:

— Помагай-бі! Пиріжечки печеш, Палаженько?

— Пиріжечки, пиріжечки! — пустотливо посміхається пастушка.

— Пшеничні? — почервонівши, поцікавився підтоптаний парубійко.

— Пшеничні! — приязно підтвердила Палажка.

Петро почував потилицю, понюхав повітря, пропахле підсмаженими пиріжками, тому, похнюпившись, просить:

— Почастуй, Палаженько!

Существительные I склонения

Имена существительные I склонения изменяются по типу твердой, мягкой и смешанной групп.

К твердой группе принадлежат существительные с основой на твердый согласный (кроме шипящих): *мама, дочка, партя, хата, рука*.

К мягкой группе относятся существительные с основой на мягкий согласный: *пісня, Маруся, надія, кузня, рідня*.

К смешанной группе принадлежат существительные с основой на шипящий: *душа, груша, круча, миша, суша*.

- Распределите имена существительные по группам.

Сівба, риба, конвалія, круча, булава, тиша, суддя, Марія, фотографія, грива, буква, листоноша, передача, овація, сигналізація, мова, темрява, відлига, каша, душа, ностальгія, біологія, Микола, Ілля, бесіда, троянда, мережа, монографія, вежа, огорожа, блискавка, трембіта, калюжа, щедрівка, гаївка, вишиванка.

- В приведенном ниже тексте не отражена речь второго соучастника телефонного разговора. Постройте диалог, используя следующие слова и выражения: *слухаю вас; погано вас чути; прошу говорити голосніше; я ще не одержав вашої посилки; мені так незручно; вибачте, що турбую вас; дякую, що зателефонували*.

РОЗМОВЛЯЮ ПО ТЕЛЕФОНУ

— Алло! Чи є Сергій Петрович?

— А-а! То ви, шановний Сергію Петровичу! Я дуже тішуся, що зміг виконати ваше прохання. Я ще вчора вислав книгу, яку ви просили.

— Та не мучте себе. Ви мені не завдали ніяких клопотів. Я радий хоч чим-небудь вам допомогти.

— До побачення! Щиро вітайте усіх ваших!

Образцы склонения существительных

*Твердая
группа*

*Мягкая
группа*

*Смешанная
группа*

Единственное число

И.	весн- а	книжк- а	вишн- я історі- я	груш- а	
Р.	весн- и	книжк- и	вишн- і історі- ї	груш- і	
Д.	весн- і	книжк- і	вишн- і історі- ї	груш- і	
В.	весн-у	книжк-у	вишн- ю історі- ю	груш-у	
Т.	весн- ою	книжк- ою	вишн- ою	історі- ою	груш- ою
П.	(на)весн і	книжк- і	(на)вишн і	(в)історі- ї	(на)груш- і
Зв.	весн- о	книжк- о	вишн- е	історі- є	груш- е

Множественное число

И.	весн- и	книжк- и	вишн- і	історі- ї	груш- і
Р.	весен	книжок	вишень	історій	груш
Д.	весн- ам	книжк- ам	вишн- ям	історі- ям	груш- ам
В.	весн- и	книжк- и	вишн- і	історі- ї	груш- і
Т.	весн- ами	книжк- ами	вишн- ями	історі- ями	груш- ами
П.	(на)весн- ах	книжк- ах	вишн- ях	(в)історі- ях	груш- ах
Зв.	весн- и	книжк- и	вишн- і	історі- ї	груш- і

Особенности падежных окончаний I склонения

1. В дательном и предложном падежах единственного числа существительные всех групп имеют окончание **-і**: *включаю старенькій мамі, живу на рідній землі* (рус. — *маме, земле*); окончание **-ї** имеют существительные на **-я** после гласной: *Марії, Софії* (рус. — **-ии**).

В существительных, основа которых оканчивается на **з, к, х**, происходит чередование **з — з, к — и, х — с**: *на носі* (рус. — *на ноге*), *на руці* (*на руке*), *при дорозі* (*при дороге*).

2. В творительном падеже существительных твердой группы выступает окончание **-ою**: *ногою, хатою* и **-ею, -єю** в существительных смешанной и мягкой группы: *над землею, з Олею, з Марією* (рус. — **-ой, -ей**).

3. В звательном падеже единственного числа существительные имеют окончание **-о**: *сестро, матінко, мамо, школо*; **-е**: *земле, душе*; **-ю**: *Марусю, Катрусю, бабусю*.

4. В родительном падеже множественного числа большинство имен существительных имеет чистую основу: *рук, букв, хат*. При этом звук **[о]** в закрытом слоге переходит в **[і]**: *голова — голів, корова — корів, коза — кіз*.

Если в конце основы сочетаются согласные, то появляются беглые гласные [o] или [e]: *річка — річок, книжка — книжок, сестра — сестер, земля — земель*.

Некоторые существительные в родительном падеже имеют окончание **-ей, -ів**: *свиней, суддів*.

5. В предложном падеже множественного числа украинские имена существительные имеют окончание **-ах (-ях)**: *по кімнатах, на землях*.

Запомните! Никогда не употребляем в предложном падеже множественного числа окончание **-ам (-ям)**. Сравните: *ходжу по кімнатах* (укр.) — *хожу по комнатам* (рус.).

6. Звательный падеж множественного числа имеет формы, совпадающие с именительным: *сестри!*

- Прочитайте текст вслух, придерживаясь норм произношения. Выпишите существительные I склонения, определите группу и падеж. Выучите стихотворение наизусть.
- Выпишите два существительных, которые в творительном падеже единственного числа имеют окончание **-єю**, и два, имеющих окончание **-ою**, составьте с ними предложения.
- Выпишите слова с шипящими. Проверьте, твердые ли они в вашем произношении.

БАТЬКІВЩИНА

«Що це є Батьківщина?» — раз питалась Оля,
а батько радо відповів на це дитині:
«Знай: Батьківщина — це ріка, що серед поля,
поза селом, ген, попід лісом, тихо плине,
це в саді нашому дерева, зілля, квіти,
це на ланах пшениця золотокоса,
це той, що віє з піль, пахучий теплий вітер,
це на левадах скошена трава в покосах,
це наші всі пісні і молитви щоденні,
це рідна мова — скарб, якого ти не згубиш,
це небо, синє вдень, а серед ночі темне,
це, моя Олю, все, що ти так широко любиш».

*Так проникновенно, по-человечески тепло писал талантливый украинский поэт **Богдан-Игорь Антонич (1909—1937)**, в котором критика видела певца, «носившего монеты звезд, как паренек пуговицы в карманах, и покупавшего за них по ночам минуты вдохновенья...».*

- Прочитайте вслух предложения. Определите, в каких падежных формах употребляется слово *земля*.

1. Дай землі, то й вона тобі дасть. 2. Земля багата — народ багатий. 3. На чийй землі живеш, того і воду п'єш. 4. Не випускай землі з рук, бо діти прокленуть. 5. Чия земля, того й хліб. 6. Доглядай землю плідну, як матір рідну. 7. На чорній землі біла пшениця родить. 8. Держись землі, то не впадеш. 9. Земля — мати (*Народна творчість*). 10. Люби́ти землю — це й розуміти, і не ображати її, і не ставитися зверхньо до неї, а головне не бачити в ній постійного суперника чи й такого, як сам, безправного партнера (*З газети*).

- Постройте предложения, употребляя имена существительные в нужной падежной форме.

Я віддав книгу ...	дівчина, товаришка,
Ми зустрілися з ...	свекруха, подруга,
Потрібно звернутися до ...	юнга, Соломія, суддя
На столі лежать ...	книга, платівка, вишня
Ми накупили багато ...	груша, газета, карта
Весь стіл залитий ...	фарба

Правильно ставьте ударение! Карточкі, подушкі, помилкі, сорочкі, сторінкі, тарілкі, цигаркі, хусточки, ластівкі, ягідкі.

- Прочитайте вслух стихотворение. Выпишите существительные I склонения и определите их падежную форму. Выучите стихотворение наизусть.

Земле, моя всеплодущая мати,
Сили, що в твоїй живе глибині,
Краплю, щоб в бою сильніше стояти,
Дай і мені.

Дай і огню, щоб ним слово налити,
Душі стрясать громовую дай власть,
Правді служити, неправду палити
Вічну дай страсть!

Силу рукам дай, щоб пута ламати,
Ясність думкам — в серце кривди влучать,
Дай працювати, працювати, працювати,
В праці сконать!

Это стихотворение написал Иван Франко (1856—1916) — гениальный украинский писатель, ученый, известный журналист, издатель украинской периодики. Академик М.Возняк справедливо назвал его титаном мысли и труда. Многие стихи И.Франко

положені на музику («Червона калино, чого в лузі гнешся?», «Як почувеш вночі...», «Ой ти, дівчино, з горіха зерня» і др.), стали народними песнями, а «Вічний революціонер» — гімном.

- Запишіть імена существительные по-руськи і проклоняйте обе групи в единственном і множинному числі. Укажіть различия в склонении українських і російських слів.

Сестра, земля, каша, вулиця, суддя, лінія, муха, нога, рука, дорога, книжка, голова.

- Завершіть пропозиції, використав імена существительные в нужной падежной формі.

Я підійшов до ...

Він купив подарунок ...

Ми зустріли ...

Вони привіталися з ...

Мати залишилася жити при ...

Бувайте здорові, ...

сестра, Марія, Микола,

Маринка, дочка, Софійка,

бабуся, Наталка, Ольга

- Перепишіть пропозиції, розкривая скобки і використовуючи імена существительные в нужной падежной формі.

1. Виступати перед (публіка). 2. Цікавитися українською (новелістика). 3. Проходити медогляд у (поліклініка). 4. Любить ходити у (тюбетейка). 5. Одержали по (двійка). 6. Пальто висить на (вішалка). 7. Не розлучатися зі (шпаргалка). 8. Дивуємося його (витримка). 9. Цілий день був на (ковзанка). 10. На (ялинка) виблискують іграшки. 11. Обробляти поле (сапка). 12. Вона працювала (секретарка).

- Перепишіть пропозиції, розкривая скобки і використовуючи імена существительные в нужной падежной формі.

1. В таку (доба) під горою, біля того гаю, що чорніє над (вода), щось біле блукає. 2. Вранці Марко до (наймишка) ручки простягає і (мама) невсипущу Ганну величає. 3. Над (земля) летять літа. 4. Світ широкий, людей чимало на (земля). 5. Нехай ще раз усміхнеться серце на (чужина), поки лежить в чужій (домовина). 6. Тече вода в синє море, та не витікає; шука козак свою (доля), а (доля) немає. 7. Тяжко-важко в світі жити (сирота) без роду. 8. Сонце гріє, вітер віє з (поле) на (долина). 9. Праведная (душа), прийми мою (мова), не мудру, та щирю. Прийми, привітай. 10. А то й поезія зав'яне, як (кривда) не стане. 11. Ви любите на братові (шкура), а не (душа). 12. По (діврова) вітер

вие, гуляє по полю, край дороги гне (тополя) до самого долу (Т. Шевченко).

- Допишите окончания имен существительных в пословицах, осуждающих пьянство и пьяниц. Вспомните: есть ли в вашем родном языке сходные пословицы и поговорки?

1. Де горілк., там і сльоз... 2. Від чарк... більше людей помирає, ніж у морі потопає. 3. В чарц... більше людей тоне, як у морі. 4. Хом... купив, Хом... й п'є, бо у Хом... гроші є. 5. Робот... цурається, з чарк... знається. 6. Чоловік п'є — дах горить, жінк... запила — уся хат... горить. 7. Ой дівчин...-зор..., не кохайся з п'яниц..., бо буде горе. 8. Хто п'яниц... полюбить, той вік собі згубить. 9. Він би мам... свою пропив. 10. Не ділись таємниц... з п'яниц... 11. Хазяйство пропив, жінк... згубив, дітей осиротив. 12. Від п'янства до злочину — рук... подати. 13. За п'янк... й робот... забув.

- Прочитайте диалог в лицах.

ЙДУ РОБИТИ ЗАЧІСКУ

- Добридень! Чи можете мені зробити зачіску?
- Прошу сідати. Чи треба мити голову?
- Ні, я мила сьогодні зранку.
- Вважаю, що треба підстригти волосся. Так вам личитиме.
- Прошу робити на ваш розсуд і смак.
- Хвилинку, я ще трохи полакую.
- Дякую, я задоволена. Скільки маю заплатити?
- Вісім гривень.
- Дякую. До побачення.

- Используя приведенные внизу слова и словосочетания, составьте свой вариант диалога.

Посушити феном, ножиці, накрутити волосся на бігуді, пофарбувати волосся, помазати хною, надати сивуватого відтінку, підрвняти.

Существительные II склонения

Ко второму склонению относятся существительные мужского рода с нулевым окончанием (*брат, герой*) и окончанием **-о** (*батько*), а также существительные среднего рода

на **-о** (*вікно*), **-е** (*море*), **-я** (*зілля*), кроме тех, которые при склонении в косвенных падежах принимают суффиксы **-ат**, **-ят**, **-ен**: *ім'я — імені, теля — теляти*.

Украинские существительные склоняются по типу твердой, мягкой и смешанной групп.

Образцы склонения существительных

Твердая группа

Единственное число

И.	брат	батьк- о	бригадир	озер- о
Р.	брат- а	батьк- а	бригадир- а	озер- а
Д.	брат- ові	батьк- ові	бригадир- ові	озер- у
	брат- у	батьк- у	бригадир- у	
В.	брат- а	батьк- а	бригадир- а	озер- о
Т.	брат- ом	батьк- ом	бригадир- ом	озер- ом
П.	(на) брат- ові	батьк- ові	бригадир- ові	(на) озер- і
				(по) озер- у
Зв.	брат- е	батьк- у	бригадир- е	озер- о

Множественное число

И.	брат- и	батьк- и	бригадир- и	озер- а
Р.	брат- ів	батьк- ів	бригадир- ів	озер
Д.	брат- ам	батьк- ам	бригадир- ам	озер- ам
В.	брат- ів	батьк- ів	бригадир- ів	озер- а
Т.	брат- ами	батьк- ами	бригадир- ами	озер- ами
П.	(на) брат- ах	батьк- ах	бригадир- ах	озер- ах
Зв.	брат- и	батьк- и	бригадир- и	озер- а

Мягкая группа

Единственное число

И.	хлопець	гай	лікар	мор- е	знанн- я
Р.	хлопц- я	га- ю	лікар- я	мор- я	знанн- я
Д.	хлопц- еві	га- єві	лікар- еві	мор- ю	знанн- ю
	хлопц- ю	га- ю	лікар- ю		
В.	хлопц- я	гай	лікар- я	мор- е	знанн- я
Т.	хлопц- ем	га- єм	лікар- ем	мор- ем	знанн- ям
П.	(на) хлопц- еві	(у) га- ю	(на) лікар- еві	мор- і	знанн- і
		(у) га- ї	(на) лікар- ю	мор- ю	
Зв.	хлопч- е	га- ю	лікар- ю	мор- е	знанн- я

Множественное число

И.	хлопц- <i>і</i>	га- <i>ї</i>	лікар- <i>і</i>	мор- <i>я</i>	знанн- <i>я</i>
Р.	хлопц- <i>ів</i>	га- <i>їв</i>	лікар- <i>ів</i>	мор- <i>ів</i>	знань
Д.	хлопц- <i>ям</i>	га- <i>ям</i>	лікар- <i>ям</i>	мор- <i>ям</i>	знанн- <i>ям</i>
В.	хлопц- <i>ів</i>	га- <i>ї</i>	лікар- <i>ів</i>	мор- <i>я</i>	знанн- <i>я</i>
Т.	хлопц- <i>ями</i>	га- <i>ями</i>	лікар- <i>ями</i>	мор- <i>ями</i>	знанн- <i>ями</i>
П.	(на) хлопц- <i>ях</i>	(у) га- <i>ях</i>	(на) лікар- <i>ях</i>	мор- <i>ях</i>	знанн- <i>ях</i>
Зв.	хлопц- <i>і</i>	га- <i>ї</i>	лікар- <i>і</i>	мор- <i>я</i>	знанн- <i>я</i>

Смешанная группа

Единственное число

И.	слухач	школяр	вогнищ- <i>е</i>
Р.	слухач- <i>а</i>	школяр- <i>а</i>	вогнищ- <i>а</i>
Д.	слухач- <i>еві</i>	школяр- <i>еві</i>	вогнищ- <i>у</i>
В.	слухач- <i>а</i>	школяр- <i>а</i>	вогнищ- <i>е</i>
Т.	слухач- <i>ем</i>	школяр- <i>ем</i>	вогнищ- <i>ем</i>
П.	(на) слухач- <i>еві</i>	школяр- <i>еві</i>	вогнищ- <i>і</i>
Зв.	слухач- <i>у</i>	школяр- <i>е</i>	вогнищ- <i>е</i>

Множественное число

И.	слухач- <i>і</i>	школяр- <i>і</i>	вогнищ- <i>а</i>
Р.	слухач- <i>ів</i>	школяр- <i>ів</i>	вогнищ
Д.	слухач- <i>ам</i>	школяр- <i>ам</i>	вогнищ- <i>ам</i>
В.	слухач- <i>ів</i>	школяр- <i>ів</i>	вогнищ- <i>а</i>
Т.	слухач- <i>ами</i>	школяр- <i>ами</i>	вогнищ- <i>ами</i>
П.	(на) слухач- <i>ах</i>	школяр- <i>ах</i>	вогнищ- <i>ах</i>
Зв.	слухач- <i>і</i>	школяр- <i>і</i>	вогнищ- <i>а</i>

Особенности падежных окончаний II склонения

Определенные трудности возникают при склонении существительных на *-р*: они могут изменяться по типу твердой, мягкой и смешанной групп. К смешанной группе относятся существительные — названия лиц с ударяемым суффиксом *-яр* (*школяр, газетяр*); к мягкой принадлежат существительные, которым в русском языке соответствуют слова на мягкий *-рь* (укр. *секретар* — рус. *секретарь*, укр. *воратар* — рус.

вратарь); остальные существительные на **-р** принадлежат к твердой группе.

В родительном падеже единственного числа часть существительных мужского рода имеет окончание **-у (-ю)**, часть — окончание **-а (-я)**.

Окончание **-у (-ю)** имеют существительные, обозначающие явления природы: *морозу, дощу, снігу, граду*; абстрактные понятия: *гніву, жалю, болю*; наименования организаций: *інституту, магазину, штабу*; названия веществ: *меду, цукру, азоту*. Имена существительные, обозначающие лица, конкретные единичные предметы, географические названия, имеют окончания **-а (-я)**: *Петра, олівця, трактора, Львова*.

Иногда одно и то же существительное, в зависимости от значения, может иметь разные окончания. Сравните: *подарунки Діда Мороза — нема надворі морозу; біля телефонного апарата — органи державного апарату; голова соняшника — урожай соняшнику*.

В существующих словарях украинского языка (толковых, переводных, орфографических, орфоэпических) при существительных, как правило, приводятся окончания родительного падежа единственного числа.

В дательном падеже единственного числа существительные мужского рода — названия лиц и животных имеют окончания **-ові, -еві, -єві**: *батькові, коневі, Андрієві*. Окончание **-у (-ю)** употребляется реже. Для существительных среднего рода типичным является окончание **-у (-ю)**: *дереву, морю*.

В именительном падеже множественного числа окончания **-а (-я)** имеют только существительные среднего рода: *вікна, села*, существительные мужского рода оканчиваются на **-и, -і**. Сравните: *учителі раділи* (укр.) — *учителя радовались* (рус.)

Запомните! Окончания **-и, -і, -ї** существительные сохраняют, соединяясь с числительными *два, три, чотири*. Сравните: *два депутати, два столи, три проценти, чотири кілометри, два товариші* (укр.); *два депутата, два стола, три процента, чотири километра, два товарища* (рус.).

- Просклоняйте имена существительные в единственном и множественном числе.

Директор, санаторій, каменярь, стіл, крісло, плече, товариш, велетень.

- Прочитайте діалог в лицах. На основанні тексту складіть невеличкий розповідь «Роблю собі манікюр».

ТРЕБА ЗРОБИТИ МАНІКЮР

- Добрий день. Ви вільні?
- Прошу сідати. Вам тільки манікюр чи ще пофарбувати брови і вії?
- Тільки манікюр. З ласки своєї, добре продезинфікуйте ножиці, бо маю дуже вразливу шкіру на пальцях.
- Обов'язково це роблю для кожного. Прошу потримати руки в теплій воді. Але спочатку масаж. Яким лаком покрити нігті?
- Люблю пастельні кольори. Прошу дати рожевий, а зверху покрити сірим.
- Дати трохи полиску?
- Ні, не треба. Скільки за ваші послуги?
- Дві гривні. Хвилиночку, я розміняю гроші і дам вам решту.
- Дякую, ви дуже акуратно робите. До побачення.
- Прошу, заходьте ще до нас.

- Прочитайте текст вслух, придерживаясь норм произношения. Выпишите существительные II склонения. Определите их род и падеж.

Йдучи¹ на перше доїння ще вдосвіта, Ліда подивилась¹, як там сходить тісто... Тісто, якого було замішано десь на третину¹ діжі, тепер¹ підійшло, піднісши трохи не до країв свої пухкі, розкішні груди, злегка² пашіло таким знайомим кисло-вато-солодким³ духом...

Ліда м'яким, обережним рухом заглибила¹ пальці в тісто, вирвала з його високих¹ грудей шматок, і діжа наче зітхнула стомленим людським зітханням. Василько дивився, як мати одірвала від шматка тіста ліву долоню, далі, кинувши тісто назад³ у ліву, відірвала праву, знову ліву, знову праву. Формувала майбутню хлібину, і рухи¹ її були плавні та лагідні, наче голубила немовля¹, і вираз при тому був замріяно погідний¹.

Зліпивши буханця⁴, поклала на стіл те кругле диво, що мало подобу сонця⁴, а сама вихопила з діжі другий шматок тіста — саме стільки, скільки годилось на буханець¹, — і, піднісши на рівень грудей, знову заходила долонями формувати хлібину, яка з кожним рухом її дедалі більше ставала схожа на маленьке сонечко¹, що блідо посвічувало (Є. Гуцало).

Закрепляем произношение!

1. Еще раз внимательно прочитайте слова под цифрой 1. Всегда ли вы твердо произносите согласные перед украинскими **е, и**?

2. Слово *злегка* читаем [злѐхка].

3. В словах *солодкий, назад* звонкий согласный [д] не оглушается.

4. В словах *сонця, буханця* произносим [н^вц^ва].

● Прочитайте поговорки вслух. Определите, в какой падежной форме употребляется слово *хліб*.

1. Гіркий чужий хліб. 2. За мій хліб він мене каменем. 3. Доробився хліба, як зубів не стало. 4. Найсмачніший хліб од свого мозоля. 5. Не з одної печі скуштував хліба. 6. Поки хліб та вода, то ще не біда. 7. Свій хліб найситніший. 8. Хліб і на ноги поставить, і з ніг звалить. 9. Чий хліб їси, під того дудочку й скачи. 10. Чужий хліб боком вилізе.

Запомните! Звонкий [б] не оглушается, как в русском языке. Сравните: укр. [хл^віб] и рус. [хл^вѐп].

● Раскройте скобки, употребив имена существительные в нужном падеже. Выпишите существительные I и II склонения и определите их род, число, падеж. Стихотворение выучите наизусть.

Червона калино, чого в (луг) гнешся?

Чого в (луг) гнешся?

Чи (світло) не любиш, до (сонце) не пнешся?

До (сонце) не пнешся?

Чи жаль тобі (цвіт) на радощі світу?

На радощі світу?

Чи (буря) боїшся, чи (грім) з блакиту?

Чи (грім) з блакиту?

Не жаль мені (цвіт), не страшно і (грім),

Не страшно і (грім).

І світло люблю я, купаюся в ньому,

Купаюся в ньому.

Та вгору не пнуса, бо (сила) не маю,

Бо (сила) не маю.

Червоні (ягідка) додолу схиляю,

Додолу схиляю.

Та вгору не пнуса, я (дуби) не пара,

Я (дуби) не пара;

Та ти мене, (дуб), отінив, як хмара,

Отінив, як хмара.

І. Франко.

- Образуйте от существительных в скобках форму родительного падежа единственного числа и сгруппируйте словосочетания: 1) с существительными в родительном падеже с окончанием **-а (-я)**; 2) с существительными в родительном падеже с окончанием **-у (-ю)**. Переведите словосочетания на русский язык и запишите их. Какие наблюдаете различия?

Будинок (брат), інструмент (слюсар), зошит (Петро), глибина (Байкал), береги (Дунай), вулиці (Рим), історія стародавнього (Рим), продаж (мед), спалахи (гнів), середина (луг), артисти (балет), командир (батальйон), приступи (кашель), не боюся (мороз), сховатися від (дощ), директор (трест), ректор (інститут), склянка (чай).

- Поставьте слова в нужном падеже, переведите словосочетания на русский язык. Отметьте сходство и различия в падежных окончаниях, объясните их. Запишите украинские и русские словосочетания.

Повернувся із (степ, Сибір), росли в (степ, Сибір), працювати в (степ), на (Сибір), любувалися (степ, Сибір), бачимо перед собою широкий (степ), багатий (Сибір), перед нами безкраї (степ).

- Составьте словосочетания, образуя соответствующие падежные формы от имен существительных на **-р**: лікар, школяр, бригадир, кобзар, господар, директор.

- 1) Підійшов до ... — [— **-а**
— **-я**
- 2) Купив подарунок ... — [— **-ові**
— **-еві**
- 3) Побачив ... — [— **-а**
— **-я**
- 4) Поговорив з ... — [— **-ом**
— **-ем**
- 5) Зібралися ... — [— **-и**
— **-і**

- Перепишите, раскрывая скобки и употребляя существительные в нужной падежной форме. Переведите предложения на русский язык и сравните падежные окончания существительных в обоих языках, отмечая их сходство и различие.

1. Бачу чудові (ліс) і (поле). 2. Прочитав усі (лист), проглянувши свіжі(газета). 3. Серед присутніх були (лікар), (аптекарь) та інші (працівник) охорони здоров'я. 4. В (ліс) і на (поле) багато (сніг). 5. Під (сніг) замерзла земля. 6. Як багато насипало (сніг).

- Перепишите, слова из скобок поставьте в нужной падежной форме.

1. А (журавель) летять собі додому (ключ). 2. Не так тії (ворог), як добрії (людина) — і окрадуть жалкуючи, плачучи осудять. 3. А скрізь на славній Україні (люди) у ярма запрягли (пан) лукаві. 4. Не слухала Катерина ні (батько), ні (ненька). 5. Нашо мені чорні (брова), нашо карі (око), нашо (літо) молодії, веселі дівочі? 6. (Сестра)! Горе вам, мої (голубка) молодії, для кого в світі живете? Ви в наймах вирости чужії, у наймах (коса) побіліють, у наймах, (сестра), й умрете! 7. Щоб усі (слов'янин) стали добрими (брат) і (син) сонця правди. 8. Сидять (брат-запорожець), дожидають кари. 9. Нехай бачать (син і внук), що (батько) їх помилялись, нехай братаються знову з своїми (ворог) (*Т. Шевченко*).

- Прочитайте диалог в лицах.

В АПТЕЦІ

— Прошу дати аспірин і щось від болю голови.
 — Є в нас анальгін.
 — Ні, мені допомагає пенталгін або спазмолгол.
 — На ці ліки потрібний рецепт.
 — Ще сусідка просила валокордин і валер'яну.
 — На жаль, цих ліків нема в продажу.
 — Тоді прошу дати два пакети вати. Скільки я маю заплатити?
 — Одну гривню, п'ятдесят шість копійок. Може, маєте дрібні?
 — Зараз пошукаю. Прошу, якраз маю без здачі. Дякую вам. До побачення.

- Используя приведенные ниже слова и словосочетания, составьте свой вариант разговора в аптеке.

Хворіє на грип, підхопила нежить, ломить спина, краплі від нежиті, поставити гірчичники, для полоскання горла, мазь від болю в суглобах.

Существительные III склонения

К третьему склонению относятся существительные женского рода с основой на мягкий и твердый согласный, а также существительное *мати*.

Образцы склонения

Единственное число

И.	ніч	радість	кров	мати
Р.	ноч- <i>i</i>	радост- <i>i</i>	кров- <i>i</i>	матер- <i>i</i>
Д.	ноч- <i>i</i>	радост- <i>i</i>	кров- <i>i</i>	матер- <i>i</i>
В.	ніч	радість	кров	матір
Т.	нічч- <i>ю</i>	радіст- <i>ю</i>	кров'- <i>ю</i>	матір'- <i>ю</i>
П.	(в) ноч- <i>i</i>	(у) радост- <i>i</i>	(у) кров- <i>i</i>	(на) матер- <i>i</i>
Зв.	ноч- <i>e</i>	радост- <i>e</i>	кров- <i>e</i>	мат- <i>и</i>

Множественное число

И.	ноч- <i>i</i>	радост- <i>i</i>	матер- <i>i</i>
Р.	ноч- <i>ей</i>	радост- <i>ей</i>	матер- <i>ів</i>
Д.	ноч- <i>ам</i>	радост- <i>ям</i>	матер- <i>ям</i>
В.	ноч- <i>i</i>	радост- <i>i</i>	матер- <i>ів</i>
Т.	ноч- <i>ами</i>	радост- <i>ями</i>	матер- <i>ями</i>
П.	(по) ноч- <i>ах</i>	(у) радост- <i>ях</i>	(на) матер- <i>ях</i>
Зв.	ноч- <i>i</i>	радост- <i>i</i>	матер- <i>i</i>

Особенности падежных окончаний III склонения

В именительном падеже единственного числа большинство существительных имеют мягкий согласный: *сінь, вість, осінь, тінь*. Губные и шипящие в именительном падеже единственного числа твердые: *кров, подорож, розкіш*.

В творительном падеже единственного числа согласные удваиваются, если они стоят после гласного: *ніччю, суттю, міддю, тінню* (но: *повістю, якістю*). Не удваиваются губные *б, п, в, м, ф* и *р*: *любов'ю, кров'ю, верф'ю, кіновар'ю*.

- Выпишите существительные III склонения и определите их падеж. Выучите стихотворение наизусть.

З журбою радість обнялась...
В сльозах, як в жемчугах, мій сміх,
І з дивним ранком ніч злилась,
І як мені розняти їх?

В обіймах з радістю журба.
Одна летить, друга спиня...
І йде між ними боротьба:
І дужчий хто — не знаю я...

О.Олесь.

Александр Олесь (1878—1944) — прославленный мастер украинского лирического стиха. И. Франко по праву называл его поэзии песнями соловья. Многие поэзии, написанные в эмиграции, пронизаны сердечной болью, тоской по Отчизне, тревогой за судьбу родного народа.

- Просклоняйте имена существительные в единственном и множественном числе. Объясните особенности падежных окончаний в украинском и русском языках.

Тінь — тень, любов — любовь, гордість — гордость, сіль — соль, міль — моль, совість — совесть, спіраль — спираль, вірність — верность, піч — печь.

- Прочитайте стихотворение вслух, придерживаясь норм произношения. Выпишите существительные I, II и III склонений, определите их падежную форму.

ЧАРИ НОЧІ

Сміються, плачуть солов'ї
І б'ють піснями в груди:
«Цілуй, цілуй, цілуй її —
Знов молодість не буде!

Ти не дивись, що буде там —
Чи забуття, чи зрада:
Весна іде назустріч вам,
Весна в цей час вам рада.

Лови летючу мить життя!
Чаруйсь, хмелій, впивайся
І серед мрій і забуття
В розкошах закохайся.

Поглянь, уся земля тремтить
В палких обіймах ночі,
Лист квітці рвійно шелестить,
Траві струмок воркоче.

Відбилися зорі у воді,
Летять до хмар тумани...
Тут ллються пахоші густі,
Там гнуться верби п'яні.

Як іскра ще в тобі горить
І згаснути не встигла, —
Гори! Життя — єдина мить,
Для смерті ж — вічність ціла.

Чому ж стоїш без руху ти,
Коли весь світ співає?
Налагодь струни золоті:
Бенкет весна справляє.

Загине все без вороття:
Що візьме час, що люди,
Погасне в серці багаття,
І захолонуть груди.

О. Олесь.

- Перепишите, вставляя вместо точек существительное *мати* в нужной падежной форме.

1. У нашім раї на землі нічого кращого немає, як тая ... молодая з своїм дитяточком малим. 2. Там ... добрую мою

ще молодую — у могилу нужда та праця положила. 3. Якраз на святвечір був я у Пирятині у старої ... вашої, батьку мій. 4. Все упованіє моє на тебе, мій пресвітлий раю, на милосердіє твоє, все упованіє моє на тебе, ..., возлагаю. 5. І гадав сирота Степан в неволі свою ... Україну. 6. Ми одної ... діти, всі ми слов'яни (Т. Шевченко). 7. ... лист напишу, широко про все розпитаю. Літери круглі, мова — чітка, ... — помалу читає (Г. Чубач).

- Образуйте словосочетания, употребляя существительные в скобках в творительном падеже. Переведите на русский язык. Отметьте различия в написании существительных.

Захоплююся (повість), запахло (свіжість), відзначався (сміливість), приєднався з (радість), говорив з (ненависть).

Обратите внимание! Особенностью многих украинских имен существительных I, II, III склонений является чередование звуков [o]— [i], [e] — [i] при словоизменении. Звук [i], как правило, выступает в закрытом слоге. Среди славянских языков такой особенностью отличается только украинский язык.

Укр.	Рус.
сокіл, сокола	сокол, сокола
стіл, стола	стол, стола
кінь, коня	конь, коня
корова, корів	корова, коров
піч, печі, піччю	печь, печи, печью

- К русским именам существительным в разных падежных формах подберите соответствующие украинские имена существительные. Определите их род, склонение и падеж.

Вол, вола	—	... , ...
кол, кола	—	... , ...
соль, соли, солью	—	... , ..., ...
кот, ката	—	... , ...
воз, воза	—	... , ...
радость, радости	—	... , ...

- Перепишите, вставляя пропущенные буквы *i, o, e*.

1. В...рний друг. 2. Недалеко росте л...с. 3. Вийшли з л...су.
 4. Що з в...за впало, те пропало. 5. З г...ри котився в...з.
 6. З...рка впала. 7. З...ря засіяла. 8. Сл...з немає. 9. Сль...зи котилися градом. 10. М...сяць яснасенський пром...нь тихе-

сенький кинув на нас. 11. Три в...рби. 12. П...ч гарно розмальована. 13. З п...чі димить. 14. К...т умивається. 15. Св...т мені не милий. 16. Висока г...ра. 17. З'їхав з г...рки. 18. Після об...ду.

К л ю ч

1, 2, 3, 5, 6, 8, 10, 12, 14, 15, 17, 18 — *і*; 4, 5, 7, 9 — *о*; 11, 13 — *е*.

- Прочитайте стихотворение, употребляя существительные из скобок в нужной форме. Определите их склонение и падеж.

Привели його на (світання)
У (багнука) всього, в (кров).
Захлиналися (постріл) дальні,
І дрижали бліді вартові.

Мов (примара), гойдалися (тінь)
На (колиска) скуйовджених віг.
І було партизану — (хлопчина)
Вісімнадцять — не більше — (літа).

Від (утома) не міг стояти,
Від (пропасниця) — весь горів
І дивився понуро на (кат)
З-під кошлатих широких (брови).

Розкажи — і життя дарую,
І до (мати) відпушу...
На (стіл), мабуть, в неї парує
Повна миска смачного (борщ)...

— Я не корчу із себе (герой),
Тож відкрию (правда) для вас:
Гнів народний — то наша зброя,
Кожен кушик ховає нас!

(Око) з (лоб) вилізли дико
Надірвався і тріснув крик —
Хлопець виплюнув (кат) в (пика)
Свій навіки німий язик.

Розстріляли його на (світання)
За (село) у глибокім (рів)...
І вставало, немов повстання,
Ранком сонце в його (кров).

В. Симоненко.

- Прочитайте діалог в лицах:

КУПУЮ УКРАЇНСЬКЕ НАРОДНЕ ВБРАННЯ

— Мені сказали, що у вашій крамниці я зможу купити для дівчинки дев'яти років українське народне вбрання.

— Маємо в продажу тридцять четвертий — тридцять шостий розміри: «Гуцулочка», «Подольночка», «Полтавка». Ось вони перед вами.

— А чому так по-різному називається одяг?

— В Україні є багато регіонів; у побуті, в тому числі і в одязі, вони мають багато специфічного. Це й сама вишивка, і крій, і деталі одягу, і взуття.

— Прошу дати мені подільський одяг. А на мене можете щось оригінальне підібрати?

— Якраз маємо дуже гарну яворівську* сорочку ручної роботи. Прошу подивитися: полотно тонке льняне, домоткане. Дуже оригінальна вишивка. І вам буде до лица.

— Мені також подобається. Я рада, що такі цінні речі привезу з України. Прошу загорнути.

— То буде вам і донечці гарна пам'ятка про вашу поїздку. Гроші прошу заплатити в касу.

— Щиро дякую. До побачення.

— На все добре.

Существительные IV склонения

К IV склонению в украинском языке относятся существительные среднего рода на **-а (-я)**, у которых при склонении появляются суффиксы **-ат (-ят)**, **-ен**. В русском языке существительные на **-мя** называются разносклоняемыми.

Образцы склонения

Единственное число

И.	лош- а	орл- я	ім'- я
Р.	лошат- и	орлят- и	імен- і
Д.	лошат- і	орлят- і	імен- і
В.	лош- а	орл- я	ім'- я
Т.	лош- ам	орл- ям	ім'- ям , імен- ем
П.	(на) лошат- і	(на) орлят- і	(по) імен- і
Зв.	лош- а	орл- я	ім'- я

Множественное число

И.	лошат- а	орлят- а	імен- а
Р.	лошат	орлят	імен
Д.	лошат- ам	орлят- ам	імен- ам
В.	лошат, лошат- а	орлят, орлят- а	імен- а
Т.	лошат- ами	орлят- ами	імен- ами
П.	(на) лошат- ах	(на) орлят- ах	(на) імен- ах
Зв.	лошат- а	орлят- а	імен- а

* *Яворівський* — связано с названием города *Яворив* на Львовщине, где существуют свои традиции вышивки.

Особенности падежных окончаний IV склонения

Единственное число. В именительном, винительном, а также звательном падежах существительные имеют окончание **-а** (*лоша, коліща, курча*) и **-я** после мягких согласных (*теля, гуся, жабе-ня*). После губных перед окончанием **-я** всегда ставится апостроф (*хлоп'я, ім'я, плем'я*).

Суффиксы **-ат (-ят)**, **-ен** появляются в родительном и дательном падежах, а в творительном они, как правило, отсутствуют: *курчам, коліщам, телям*. Лишь отдельные существительные имеют параллельные формы: *ім'ям — іменем, плем'ям — племенем, вим'ям — вименем, тім'ям — тіменем*.

Множественное число. В именительном падеже после суффиксов **-ат, (-ят)**, **-ен** имеется окончание **-а (-я)**: *дівчата, поросята, племена*. Некоторые существительные употребляются только во множественном числе: *молодята, бровенята, рученята, санчата*.

В винительном падеже названия неодушевленных предметов имеют форму, общую с именительным: *купив санчата, бачу бровенята, згадувати імена*; названия людей — форму, общую с родительным: *фотографувати хлоп'ят, поздоровляти дівчат*; названия животных имеют двойные формы: *пас ягнята, лошаата, телята, гусенята — пас ягнят, лошаат, телят, гусенят*.

- Прочитайте предложения. Выпишите существительные IV склонения и определите их падеж и число.

1. Ягняті нікуди тікати. 2. Діти-молодята! Годі бігати і скакати: буду загадки казати (*Л. Глібов*). 3. А ми розлізлися межі людьми, мов мишенята. 4. Рано-вранці новобранці виходили за село, а за ними, молодими, і дівча одне пішло. 5. Іменем твого сина, твоєї скорбної дитини, любов і правду рознесли по всьому світу. 6. Дала, кажуть, бровенята, та не дала долі (*Т. Шевченко*). 7. А ще квочка курчат накликала — і пшона на подвір'ї не стало. 8. Мати зраділа дитиною. Мати сама як дитя. 9. Важко збирала на придане, гордо чекала внучат (*Г. Чубач*).

- Переведите на русский язык. Отметьте сходство и различия в роде, склонении украинских и русских существительных. Отдельно выпишите украинские существительные IV склонения.

Півень — курка — курча; баран — вівця — ягня — ягнятко; жаба — жабеня; цап — коза — кізонька — козеня; кінь —

кони́к — лоша; віл — корова — теля — телятко; птах — птиця — пташеня — пташенятко; внук — онучка — внуча; дитина — дитя — дитятко; качур — качка — каченя.

● Перепишите, вставляя вместо точек нужное существительное. Переведите предложения на украинский язык. К какой группе относятся приведенные ниже существительные?

1. Когда между подлежащим и сказуемым ставится ...?
2. Мы заказали котлеты с картофельным ... и по стакану ...
3. Газета напечатала интересное 4. Мой дедушка носил
5. Самым популярным видом транспорта в крупных городах является 6. В нашем районе открыли новое 7. По широкому ... мчит множество

Справка

Авто, ателье, какао, тире, пюре, пенсне, интервью, метро, шоссе.

Словарь

дедушка — дідусь
заказывать — замовляти
интересный — цікавий
напечатать — надрукувати
картофельный — картопляний
когда — коли
крупный — великий
между — між
подлежащее — підмет

построить — побудувати
самый популярный —
найпопулярніший
сказуемое — присудок
стакан — склянка
множество — багато
мчать — мчати, швидко їхати,
транспорт, **-а** — транспорт, **-у**
является — є

● Какую функцию выполняют выделенные слова в приведенных ниже текстах?

У ШКОЛІ

- Скажи, *Андрійку*, які зуби ростуть останніми?
- Золоті, — впевнено відповідає Андрійко.
- *Петре*, — каже вчитель, — твоя домашня робота про кішку дуже схожа на домашню роботу твого брата Павла!
- Це так, *пане вчителю*, адже й кішка та ж сама.
- *Васильку*, скажи нам, як утворюється роса?
- Земля обертається і пітніє від зусилля.
- *Татусю*, що мали люди до того, як був винайдений телевізор?
- Тишу та спокій, *синочку*.

Звательный падеж

В украинском языке имена существительные имеют седьмой падеж — звательный, характеризующийся специфической формой. Такую форму имеют имена (*Петре, Иване, Микола, Марусю, Галю, Оксано*), названия людей (*тату, мамо, добродію, пане, козаче*), имена и отчества (*Иване Петровичу, Маріє Іванівно*), названия животных (*коню, вовчику, лисичко, зозуленько, котику-мурчику*), названия явлений природы, предметов, поддающихся персонификации (*земле рідна, краю дорогий, зоре вечірняя, темний гаю, тихенький Дунаю, Дніпрє широкий*).

При образовании формы звательного падежа происходит чередование согласных [г], [к], [х] — [ж], [ч], [ш]: *друг — друже, козак — козаче, Явтух — Явтуше*.

Чередуются звуки **ц-ч** в некоторых именах существительных с суффиксом **-ець**: *хлопець — хлопче*, но: *мисливець — мисливцю, незнайоμεць — незнайомицю*.

Во множественном числе форма звательного падежа совпадает с формой именительного падежа: *сестри, брати*.

Если обращение состоит из имени и отчества, то оба слова употребляются в звательном падеже: *Иване Васильовичу, Маріє Петрівно*.

Как правило, оба слова имеют форму звательного падежа в обращениях типа: *друже Петре*; фамилия в обращении всегда имеет форму, совпадающую с именительным падежом: *шановний колего Юрчук, пане Пілецький*.

Прилагательные и местоимения в составе обращения имеют форму, совпадающую с именительным падежом: *дорога Маріє, моя зіронько*.

- Ознакомьтесь внимательно со схемой, на которой представлены формы звательного падежа имен существительных.

Окончания именительного
падежа

Окончания звательного
падежа

І склонение

твёрдый согласный	-а	-о мамо, Оксано
шипящий	-а	-е душе
мягкий согласный	-я	-е земле, зоре
		-ю Марусю, доню
конечное	-ія	-є Маріє, Надіє, мріє

II склонение

твердый согласный	-Ø	-е	Иване, Петре, голубе
твердый согласный	-о	-у	Юрку, батьку, дядьку
как правило, однослоговые	-Ø	-у	діду, сину
с суффиксами -ик , -ок	-Ø	-у	котику, синку
шипящий основы	-Ø	-у	товаришу, Івановичу
мягкий основы	-Ø	-ю	ковалю, лікарю
конечный основы й	-Ø	-ю	гаю, Андрію

III склонение

согласный	-Ø	-е	радосте, любове
-----------	----	----	-----------------

IV склонение

твердый согласный	-а	-а	лоша
мягкий согласный	-я	-я	ягня

● Используя приведенную выше схему, ответьте на вопросы.

1. Почему существительные женского рода *мамо* — *мату-сю*, *зоре* — *зірко*, *доню* — *донечко*, *Надіє* — *Надю* — *Надійко* имеют разные окончания в звательном падеже?

2. Почему однокорневые существительные мужского рода имеют разные окончания в звательном падеже: *вовче* — *вов-чику*, *хлопче* — *хлопчику*, *вітре* — *вітрику*, *Івасю* — *Івасику*?

● Прочитайте предложения, употребляя слова в скобках в форме зва-тельного падежа.

- 1) Ой, не шуми, (луг), зеленый (байрак),
Не плач, не журися, молодой (козак)!
- 2) Ой (дівчина), шумить гай,
Кого любиш — забувай!
- 3) Ой (муж), мій (муж),
Не бий мене дуже,
В мене тіло білесеньке,
болить мене дуже.
- 4) Ой (хлопец)-(молодець) з карими очима,
Нащо тобі жінка — камінь за плечима.
- 5) Іди, іди, (дощик),
Зварю тобі борщику!
- 6) Стелися, (барвінок), низенько,
Присунься, (козак), близенько.

- 7) Ти, (коник) вороненький,
Скачи та гуляй!
- 8) Покинь, (Байда), байдувати,
Сватай мою дочку та йди царювати.
- 9) Ой, (Мороз), (Морозенко), преславний (козак)!
За тобою, (Морозенко), вся Україна плаче.
- 10) Посилала мене мати
До криниченьки:
«Принеси же, моя (доня),
Та водиченьки».
Ой, (мама), (мама), (мама),
Та водиченьки.
- 11) (Дівчина), (рибчина), (чорнобривка) моя,
вийди, вийди, вийди, вийди чим скоріше до вікна...
- 12) Куди їдеш, од'їжджаєш, сизокрилий (орел),
А хто мене, молодую, до серця пригорне?
Пригортайся, (дівчинонька), до серця другому,
Лиш не скажи йому тії правди, що мені одному.

Народна творчість.

● Перепишіть пропозиції, використовуючи наведені в дужках слова в формі зв'язного присудка.

1. Прилітай же з України, єдиний мій (друг), моя (душа) пречистая, вірна (дружина), та розкажи, моя (зоря), про тую Марину. 2. Прощай, (світ), прощай, (земля), неприязний (край). 3. Прости мені, мій (батьчко), що я наробила! Прости мені, мій (голуб), мій (сокіл) милий! 4. (Дід, серце, голубчик), заграй яку-небудь. 5. Оставайтесь здорові, мої високії (тополя) і хрещатий мій (барвіночок)! 6. Оддай мене, моя (мама), та не за старого, оддай мене, моє (серце), та за молодого. 7. Ой (Дніпро) мій, (Дніпро), широкий та дужий! Багато ти, (батько), у море носив козацької крові; ще понесеш, (друг)! (Т. Шевченко).

● Прочитайте вираження лівих і правих колонок в лицах, використовуючи іменні присудки в дужках в формі зв'язного присудка.

Доброго дня вам,
(дорогий друг)!

Вітаю, шановний
(Василь Васильович, Іван Петрович, Микола Миколайович).

Дозвольте запитати вас,
(шановний колега).

Я вас уважно слухаю
(пан професор).

Куди йдеш, (Петро,
Андрій, Сергій, Леся,
Оля, Марійка)?

Як почуваете себе,
(Семен Йосипович,
Ірина Петрівна,
Марія Михайлівна)?

Дуже прошу вас, (пан,
громадянин, добродій),
допомогти мені перейти
вулицю.

До театру. Ходіть з нами
(Віра Петрівна, Надія Семенівна,
Ольга Йосипівна).

Дякую, (лікар), уже набагато
краще.

З приємністю, (шановна
добродійка)!

- Прочитайте внимательно обращения, которые употреблял в письмах Иван Франко. Они отражают традиции украинского языка в употреблении звательного падежа. Запишите по-украински пять обращения к своим родным, знакомым. Напишите краткое письмо авторам этого пособия.

Високоповажний пане професоре! (обращение к известному историку, академику М. Грушевскому). Вельмишановний (шановний, високоповажаний) добродію! (такие обращения И. Франко употреблял, например, в письмах к известному украинскому ученому, общественному деятелю М. Драгоманову). Дорогий друже! Дорогий пане товаришу! Любий пане Богдане! Ласкавий і любий добродію! Високоповажаний ювіляре! Вельмишановний пане редакторе! Дорогий приятелю, шановний пане докторе! Високоповажаний пане меценасе! Вельмишановна пані добродійко (обращение к друзьям, знакомым). Люба моя, сердечна Олю! Любцю моя, Оленько! Зірко моя, моє серце, душе моя! Моя Олю дорога, моє життя кохане! Любочко моя! (обращение к невесте). Дорога наша мамо! Дорога Анно! Дорогий Тарасе! (обращение к жене, детям). Високоповажані панове! (обращение к университетской молодежи). Вельмишановний отче! Високоповажаний отче добродію! (обращение к священнику). Високий суде! Світла дирекція поліції у Львові (обращение к различным организациям).

- Прочитайте стихотворения вслух. Выпишите имена существительные и определите их род, склонение, падеж, число. Выучите понаравнившееся стихотворение наизусть.

Дерева, вітром підбиті,
Пешені літом і сонцем,
Піднявши вгору долоні,
Пнуться до неба.

Зійшлися
У ритуальному танці.
Я заздрю вам, тривожні дерева,
Із добрими дитячими очима!

Ви кожен рік оновлюєтесь. Я ж І день, і ніч, і вечори, і ранки,
До цього тільки прагну... Не забувай, що дві твої руки
Людино! Коли дерево сторуко Не можуть мати спокою ніколи.
Голубить небо, вітер і весну,

* * *

Як добре те, що смерті не боюсь я
І не питаю, чи важкий мій хрест,
Що перед вами, судді, не клонюся
В передчутті недовідомих верств,
Що жив, любив і не набрався скверни,
Ненависті, прокльону, каяття.
Народе мій, до тебе я ще верну,
Як в смерті обернуся до життя
Своїм стражденним і незлим обличчям.
Як син, тобі доземно уклонюсь
І чесно гляну в чесні твої вічі
І в смерті з рідним краєм поріднюсь.

В. Стус.

*Критика (и у нас, и за рубежом) очень высоко оценила поэтическое творчество **Васыля Стуса (1938—1985)**, которое чудом сохранилось, ибо писал он по тюрьмам и лагерям в условиях жестокого надзора и полной незащитности. Поэт творил свои строчки тайком и лихорадочно, используя каждый миллиметр белого пространства, мечтая, чтобы они каким-то образом попали к тем, кто знает цену человеческому духу, свободной мысли и поэтическому талантливому слову.*

● Перепишите предложения, исправив ошибки. Объясните правильное употребление форм имени существительного.

1. До цього пальто треба пришити гудзики. 2. Наші учителя пішли. 3. Прощайте, тато! 4. Розходьтесь по домам. 5. До побачення, Василь! 6. Зупинились біля гастронома. 7. Попроси Петра Коваленко. 8. Площа Івана Франко. 9. Ходити по людям. 10. Привезли гарну мебель. 11. Мій брат — студент університета. 12. Я студент факультета журналістики. 13. Вимучила мене сильна зубна біль. 14. Тут дуже висока насип. 15. Висунули два кандидата. 16. Я пишу фіолетовими чорнилами. 17. У мене сильна нежить. 18. Наукова ступінь кандидата наук. 19. Склав екзамен по математиці. 20. У вас є таблетки від кашля? 21. Сьогодні був на похоронах директора школи.

Ключ

- 1) пальта, 2) учителі, 3) тату, 4) домах, 5) Василю,
- 6) гастроному, 7) Коваленка, 8) Франка, 9) ходити по людях,
- 10) гарні меблі, 11) університету, 12) факультету,
- 13) вимучив, сильний, зубний, 14) високий, 15) кандидати,
- 16) фіолетовим чорнилом, 17) сильний, 18) науковий,
- 19) з математики, 20) кашлю, 21) на похороні.

Прочитайте и запомните выражения!

1) Любой ценой достигнуть,
добиться (чего-либо)	— за всяку ціну досягти,
досягнути (чогось)
2) Цены нет (кому—чему)	— ціни не можна скласти
(кому—чому)
3) Это теперь в цене	— це тепер високо ціниться,
на це тепер висока ціна,
це тепер у ціні
4) Во что вы цените эту вещь?	— за скільки ви ціните цю
рiч?
5) Ценить хорошего работника	— цінувати, шанувати
доброго працівника
6) Материальные ценности	— матеріальні цінності
7) Ценный подарок	— цінний (коштовний)
подарунок (дарунок)
8) Ценные бумаги	— цінні папери

Правильно ставьте ударение! Кілим, квартал, партёр, шофёр, донька, спіна, хутро, рiшетто, чайник, каталог, монолóg, діалог, пізнання, вчiння.

- Сопоставляя выражения первой и второй колонок, постройте вопросы и дайте на них ответы. Используйте для вопросов и ответов слова и выражения, помещенные в третьей колонке.

У ЇДАЛЬНІ

I	II
1) Чи вам смакує ...?	Закуска дуже нам... .
Особливо подобається... .
2) Чи замовити вам борщ?
Він дуже смачний.	Прошу замовити мені
на перше... .
3) Що замовляете на друге?	Може, у вас є м'ясо
печене... .
4) Вживаєте мучні страви
чи каші?	Мучні страви...
Люблю...

III

- 1) Салат, овочевий салат, салат з редиски, салат з риби (рибний салат), салат з помідорів, квашені огірки.
- 2) Помідоровий суп, капуста, бульйон з локшиною.
- 3) Біфштекс.
- 4) Вареники, млинці з сиром, сирники; каша гречана, каша вівсяна.

Словообразование имен существительных

В украинском языке, как и в русском, имена существительные образуются суффиксальным, префиксальным, суффиксально-префиксальным способами, сложением слов и основ и др. В обоих языках много одинаковых суффиксов, префиксов, но есть и специфические для каждого языка.

Среди существительных есть слова, немотивированные по своему образованию (*рука, земля*) и мотивированные (*рушниця, рушник, рукавиця, нарукавник, наручники; земляк, землянка, земелька*).

Значительная часть имен существительных образована от слов, принадлежащих к другим частям речи: *мудрість* от *мудрий*, *веселощі* — *веселий*, *зелень* — *зелений*, *писання* — *писати*, *відпочинок* — *відпочивати*, *напис* — *написати*, *нісенітниця* — *ні се ні те* и др.

В украинском языке, как и в русском, существуют словообразовательные дублеты: *далечінь, далина; дерево, деревина; ходьба, хід, ходіння; лоша, лошатко; сніговій, сніговійниця, сніговиця, сніжниця*.

Образование ряда слов можно объяснить только тогда, когда известны факты истории или особенности ландшафта страны. Например, существительное *Запоріжжя* (название исторической области, а позже — города) образовано от сочетания *за порогами* (пороги — большие камни на Днепре, которые в прошлом осложняли судоходство; они затоплены при строительстве ГЭС), *Закарпаття* — от *за Карпатами*.

Запомните! Украинские имена по отчеству образуются по таким моделям: а) мужские — при помощи суффикса **-ович**: *Іванович, Васильович, Андрійович, Сергійович, Юрійович*; (в русском языке **-ович** и **-евич**: *Іванович, Васильевич, Андреевич, Сергеевич, Юрьевич*);

б) женские — при помощи суффикса **-івна(a), -ївна(a)**: *Іванівна, Василівна, Андріївна, Сергіївна, Юрїївна, Йосипівна*

(в русском языке **-овн(а)**, **-евн(а)**: *Ивановна, Васильевна, Андреевна, Сергеевна, Юрьевна, Иосифовна*).

Образец склонения женских имен по отчеству

И. Петрівн- а	Андріївн- а
Р. Петрівн- и	Андріївн- и
Д. Петрівн- і	Андріївн- і
В. Петрівн- у	Андріївн- у
Т. Петрівн- ою	Андріївн- ою
П. (при) Петрівн- і	Андріївн- і
Зв. Петрівн- о	Андріївн- о

- Прочитайте украинские слова и переведите их на русский язык. Определите, какие суффиксы являются общими для обеих групп слов, а какие — нет.

Учитель, визволитель, правитель; українець, купець, промовець; перекладач, прохач, викладач, сіяч; уболівальник, штампувальник, в'язальник; водій; співак, чужак; пропагандист, стажист; інспектор, лектор, ректор; широчінь, височінь, далечінь; бабуся, матуся, Віруся; пташеня, лисеня, вовчєня, котєня; дитятко, ягнятко; ручєнька, голівонька; Київщина, Одещина, Орловщина, Смоленщина.

- Распределите существительные по группам в зависимости от того, с помощью какого суффикса они образованы. Запишите их в столбик, переведите на русский язык и запишите перевод рядом. Понаблюдайте, как соотносятся суффиксы украинских и русских отвлеченных существительных.

Наполегливість, якість, сусідство, спорідненість, мовчаня, яскравість, глибина, твердість, темнота, подібність, закінчення, кількість, веселощі, мужність, доброта, густота, творчість, спритність, радощі, падіння, ширина, багатство, висота, гордощі.

- От приведенных глаголов образуйте имена существительные на **-ни(я)**, **-ти(я)**, запишите их рядом. Переведите существительные на русский язык и сравните суффиксы в обоих языках:

читати	—	сидіти	—
спати	—	знати	—
каятися	—	переконати	—
жити	—	зубожіти	—
забути	—	сватати	—

Внимание! Не злоупотребляйте в письменной речи именами существительными на **-ни(я)**, ибо их нагромождение делает излагаемое однообразным, создает казенный

стиль. Например: *Назріла потреба навчання учнів виразного читання*. Нужно: *Треба вчити учнів виразно читати*.

Употребление таких существительных допустимо тогда, когда оно стилистически оправданно. Например:

Се не життя! — Якесь горіння і згорання...
Душа і мозок у огні.
Летять думки крізь ліс страждання,
Летять на дикому коні
Крізь ліс в пустиню умирання.

О. Олесь.

Правильно ставьте ударение! Завдання, видання, засідання, запитання, читання, пізнання.

- От приведенных слов образуйте имена существительные с суффиксом **-ість** и переведите их на русский язык. Установите, какие соответствия имеет украинский суффикс **-ість** в русском языке.

Мужній, хоробрий, вірний, чесний, правдивий, гідний, працюючий, сумлінний, старий, молодий, мудрий, зрілий, шляхетний, порядний.

- Переведите слова на русский язык. Объясните различия в образовании украинских и русских существительных.

Байкар, ковзаняр, залізничник, музикознавство, мореплавець, фальшивомонетник, кулеметник, автострада, швидкозшивач, машинознавство, однокласник, законодавець, землеробство, чаювання, життєлюб, систематизування, вивчення, примирення, розуміння, тренування, диктування, шліфування, передрукування.

- Переведите слова на украинский язык. Подчеркните суффиксы.

Командировка, обмундировка, мебліровка, поліровка, планировка, треніровка, сортировка, расфасовка, комплектівка, перешліфовка, групіровка, стажіровка, бомбардіровка, маскіровка, дресіровка, переєкзаменовка.

Запомните! Русским отглагольным существительным с суффиксом **-к(а)** соответствуют в украинском образовании на **-уванн(я)**. Сравните: *нивелировка* (рус.) — *нівелювання* (укр.). Не употребляйте в украинском языке слов *треніровка*, *планировка*.

- Образуйте ряди одноструктурних імен существительних.

Розвідник ...
 Глядач ...
 Борець ...
 Учитель ...
 Лікар ...
 Водій ...

- Сравните українские и русские имена существительные и запомните различия в их структуре:

англійці	— англичане	ліки	— лекарство
італійці	— италіянці	подарунок	— подарок
румун	— румыны	гречка	— гречиха
водій	— водитель	шахи	— шахматы
буфетник	— буфетчик	гардеробниця	— гардеробщица
киянин	— киевлянин	манекенниця	— манекенщица
красуня	— красавица	водій	— водитель
курка	— курица	ткаля	— ткачиха

- Прочитайте діалог в лицах. Используя слова и выражения диалогического текста, составьте небольшой рассказ на тему «Писанка».

РОЗМОВА ПРО УКРАЇНСЬКУ ПИСАНКУ

— Я вперше в Україні побачила так гарно розмальоване яйце, яке у вас називають писанкою. Розкажіть мені щось більше про цей гарний вид мистецтва.

— Що вас цікавить?

— Наприклад, з чим пов'язаний розпис яйця?

— Поширений в Україні звичай розписувати пташині яйця виник дуже давно і пов'язаний з культом яйця як уособленням таємниці зародження і продовження життя.

— А чому на багатьох є напис «Христос воскрес»?

— На Великдень (релігійне свято воскресіння Христового) писанки посвячують, а потім дарують один одному.

— А чому писанки такі різні?

— Бо з різних регіонів. Ось, наприклад, писанки з цікавим рослинним орнаментом — з південно-східних регіонів України, а ці, із складним, вишуканим геометричним орнаментом, з насиченою кольоровою гамою, розписують на Прикарпатті і в Карпатах. Центром є місто Косів, село Космач.

— Мабуть, техніка розпису складна?

— Так, найчастіше роблять такий розпис за допомогою розтопленого воску. Наноситься орнамент, який поступово наповнюється кольором.

— Я б хотіла придбати хоч кілька штук цього дива.

— Прошу вибрати, але обережно, бо легко можна розбити. Ще хочу додати, що українська писанка відома в світі як шедевр мініатюрного розпису. В Аргентині українці зробили цікавий пам'ятник писанці.

— Дякую за вашу цікаву інформацію і вибачте, що забрала у вас стільки часу.

— Прошу. Рада вам послужити.

В українском языке при помощи суффиксов **-очок, -ечок, -ечк(а), -ик, -ен(я), -оньк(а), -ус(я)** можно образовать ласкательные наименования: *донечка, синочок, матусь, татко, бабуся, дідусь, кізонька, лисичка-сестричка, вовчик-братик, річечка, лісочок, вишенька, стежечка, зіронька, земелька, рибонька.*

От слов *мама* и синонимичных *мати, няня* образованы слова *мамуся, мамусенька, матуся, матінка, ненька, ненечка.* От слова *тато* и синонимического *батько* образованы ласкательно-уменьшительные слова *татко, татонько, таточко, татусь, татунь, батенько, батечко.*

С п р а в к а

Общеславянское по происхождению слово *отець* — книжное, торжественное; употребляется также при обращении к священнику: *Отче духовний.*

Ласкательно-уменьшительные слова часто употребляются в разговорной речи, а также в языке художественной литературы и фольклора. Например, в поэзии «Мойй дружині» Иван Франко так пишет:

Спасибі тобі, моє сонечко,
За промінчик твій — шире словечко!
Як промінчика не здобуть притьмом,
Слова щирого не купить сріблом.

● Прочитайте стихотворение вслух. Выпишите уменьшительно-ласкательные слова и подчеркните в них суффиксы. Если в вашем доме украинский язык изучают дети, разучите с ними это стихотворение.

Білесенькі сніжиночки,
вродились ми з води;
легенькі, як пушиночки,
спустилися сюди.

Ми хмарою носилися
від подиху зими,
і весело крутилися
метелицею ми.

Тепер ми хочем спатоньки,
як дітоньки малі,
і линемо до матінки —
до любові землі...

Матуся наша рідная
холодна і суха,
бо дуже змерзла, бідная,
вона без кожуха.

М. Вороний.

- Прочитайте предложения, выпишите уменьшительно-ласкательные слова и укажите, с помощью каких суффиксов они образованы.

1. Ой горе тій чайці, чаєчці-небозі, що вивела чаєняток при битій дорозі. 2. Ой ти, коте, коточок! Не ходи рано в садочок, не полохай дівочок, нехай зов'ють віночок із рутоньки, із м'ятоньки, з хрещатого барвіночку, з запашного василечку. 3. Коли б же ти, дівчинонько, трошки багатенька, взяв би тебе за рученьку, повів до батенька. 4. Ой у полі три криниченьки, любив козак три дівчиноньки — чорнявую та білявую, третю руду та поганую. 5. Через річеньку, через болото подай рученьку, моє золото! Через річеньку через биструю подай рученьку, подай другу (Народна творчість).

- Образуйте от приведенных слов уменьшительно-ласкательные наименования, используя такие суффиксы: *-ок, -очок, -ечок, -ик, -ичок, -чик, -ець, -к(а), -очк(а), -ечк(а), -иц(я), -чик(а), -к(о), -очк(о), -ечк(о), -оньк-, -еньк-, -ун(я), -ул(я), -ус(я)*.

Вінок, внук, син, донька, внучка, батько, мати, сестра, брат, сусід, сусідка, лебідь, зоря, костюм, кімната, риба, зозуля, брова, рука, трава, земля, крило, вовк, коза, сонце, бабуся, дідусь, дорога, лице, дуб, вітер, груша, дитина, птаха, козеня, тітка, баба.

- Образуйте от мужских и женских имен ласкательные формы.

Микола, Петро, Іван, Володимир, Богдан, Василь, Степан, Андрій, Ольга, Ганна, Марія, Оксана, Ніна, Соломія, Люба, Дарія, Катерина.

- Прочитайте стихотворение вслух. Расскажите устно, какие размышления оно у вас вызвало?

Які слова страхітливі — дволикість,
дворушництво, двозначність, двоєдушність!
Двововність — як роздвоєне жало.
Віки духовної руйнації.
Змія вжалила серце нації.
О мово, ти іще жива. Тяжкі твої тортури.
Колись творилися слова,
тепер — абрєвіатури.
Читаєш: «СНІД», і давишся сніданком.
В чім порятунок? Гумор — не Гомер.
Як тій дитині зватися Богданком,
Коли епоха зветься НТР?!

Л. Костенко.

● Сопоставляя выражения первых двух колонок, постройте вопросы и дайте на них ответы. Используйте в вопросах и ответах слова и выражения третьей колонки.

НА РИНКУ

I

- 1) Чи ви вже ...?
- 2) Чи є на ринку фрукти?
- 3) А якими молочними продуктами торгують?
- 4) Які сорти м'яса ...?

- 5) Чи високі ...?
- 6) Чи часто ходите ...?

II

Я вже купила ...
Сьогодні винесли багато ...
Найчастіше можна купити домашній сир, сметану...
Продають переважно свинину, яловичину, телятину, баранину ...
На ринку ціни сьогодні доступні.
На ринок не люблю ходити часто.

III

- 1) М'ясо, картоплю, моркву, петрушку, а також сир, сметану.
- 2) Садовини, яблук, груш, сливок.
- 3) Але молоко на ринку не продають. Асортимент молочних продуктів (не)великий.
- 4) Можна купити кролика, курку, індика, гуску, качку.
- 5) На ринку продукти (не)дорогі.
- 6) Ходжу доволі часто, бо у мене велика сім'я.

Прочитайте и запомните выражения!

- 1) Земля от мороза уплотнилась — земля від морозу затверділа (затвердувала, затужавіла)
- 2) График работы уплотнился — графік роботи ущільнився
- 3) Настроение упало — настроій підупав
- 4) Давление упало — тиск зменшився
- 5) Упала духом — занепадала духом
- 6) В упор подойти — впритул підійти
- 7) В упор сказать — в очі сказати (у вічі сказати)
- 8) В упор стрелять (убить) — впритул стріляти (убити)
- 9) В упор сталкиваемся — віч-на-віч стикаємося
- 10) Сделал упор на этом вопросе — зробив наголос (наголосив) на цьому питанні

● Из приведенных выше украинских словосочетаний выберите подходящие и введите в текст.

- 1) Мою сестру зламало горе, вона ...
- 2) Погано себе почуваю, ...

- 3) Вчора тиск був нормальний, а сьогодні ...
- 4) Сестра могла скоріше прийти додому, бо ...
- 5) Він чесний, любить правду ...
- 6) Я дуже несміливий, але в цій ситуації ...
- 7) Кожного дня ... з багатьма людьми.
- 8) Це дуже важлива справа, тому директор ...

К л ю ч

1 — 5, 2 — 3, 3 — 4, 4 — 2, 5 — 7, 6 — 8, 7 — 10, 8 — 12.

- Прочитайте загадки и постарайтесь их отгадать.

ЧИ ТО ЗЛІВА, ЧИ ТО СПРАВА

Є слова — ну й цікаво!	означають те саме.
Є слова — просто диво!	Ось дивіться: корок, біб,
Прочитаймо їх з вами:	око, Кирик, зараз, піп...
чи то зліва направо,	Є ще й інші на умі,
чи то справа наліво —	та назвіть ви їх самі.

Слово це — старовинна будова
з гостряками мурованих веж.
Щойно зміниш ти наголос слова —
цим одразу будову замкнеш.
Що це за слово?

ПРО ДАВНІЙ ПРЕДМЕТ

Цей іменник означа предмет
для зрізання злаків і трави.
Прочитаєш ззаду наперед —
будь-що ним тисни чи сік дави.
Який це іменник?

МУДРИЙ ПОРАДНИК

Завжди можу стати в пригоді,
моїх вам порад не злічить.
І кажуть про мене в народі:
«Мовчить, а сто дурнів навчить».
Що це таке?

ЗАГАДКА З РОЗГАДКОЮ

Акростих

Розтина блакить, гостроголова,
Аж до зір готова досягти;
Космонавтики вона основа,

Екіпаж споряджено — лети!..
Тут у вірші й відповідь готова,
А тобі лишається знайти.

Разгадки: книжка, зámок, замóк, ракета, серп, прес.

ИМЕНА ПРИЛАГАТЕЛЬНЫЕ

Имена прилагательные (*прикметники*) в украинском языке, как и в русском, изменяются по родам, числам и падежам, согласуются с существительным, к которому относятся, имеют сравнительную и превосходную степени сравнения, полную и краткую формы. В обоих языках прилагательные имеют три разряда: качественные (*якісні*), относительные (*відносні*), притяжательные (*присвійні*).

- Прочитайте текст вслух, придерживаясь норм произношения. Выпишите имена прилагательные и определите их род, число, падеж.

ТЕМИ РОЗМОВ У ТОВАРИСТВІ

Про що можна говорити в товаристві? Про що завгодно, але щоб тема цікавила присутніх. Інтереси людей можуть бути найрізноманітніші. Один захоплюється велосипедним спортом, другий — шахами, третій вивчає рослинний світ, четвертий займається столярництвом тощо. Темою розмови може бути і філософія, і музика, і образотворче мистецтво, і художня література. Головне ж у тому, щоб тема була цікавою для всіх учасників розмови. Такою темою може бути обговорення міжнародного становища або ж внутрішніх подій країни ...

Уникайте сумних тем, бо вони можуть нав'язати на слухачів смуток. Вибір цікавих тем досить великий: досконала гра акторів у виставі, яку ви нещодавно бачили, новий кінофільм, книга, яку прочитали, подорож, яку здійснили, тощо.

- Переведите имена прилагательные на русский язык и подчеркните их окончания в украинском и русском языках.

Золотий, золота, золоте; живий, жива, живе; лінійний, лінива, ліниве; красивий, красива, красиве; торговий, торгова, торгове; медовий, медова, медове; звуковий, звукова, звукове; дармовий, дармова, дармове; ґрунтовий, ґрунтова, ґрунтове; стартовий, стартова, стартове; польовий, польова, польове; зелений, зелена, зелене; стійкий, стійка, стійке; низенький, низенька, низеньке; братній, братня, братне.

- Прочитайте стихотворение вслух. Выпишите имена прилагательные и образуйте от них форму мужского, женского и среднего рода единственного числа.

Є слова, що білі-білі,
Як конвалії квітки,
Легідні, як усміх ранку,
Ніжносяйні, як зірки.

Є слова, як жар, пекучі
І отруйні, наче чад...
В чарівне якесь намисто
Ти нанизуєш їх вряд.

О. Олесь.

Правильно ставьте ударения! Цілий, сільний, новий, дробовий, сходовий, тонкий, легкій, горілчаний, валовий, дріжджовий.

Прилагательные, как правило, слова многозначные. Они употребляются как в прямом, так и в переносном значении. При переводе следует учитывать эту особенность. Например, украинское слово *великий* переводится так:

черевики великі на нього — ботинки велики на него
великий князь — великий князь
з великими труднощами — с большим трудом
без великих зусиль — без больших усилий
великий будинок — большой дом
великий зал — большой зал
занадто великий — слишком большой
велика промисловість — крупная промышленность
великі гроші — крупные деньги
велика рогата худоба — крупный рогатый скот
великі краплини — крупные капли

- Прочитайте и запомните выражения!

- 1) В следующий раз — наступного (другого) разу, наступним разом
- 2) Следующая остановка — наступна, друга зупинка
- 3) В следующий раз — наступного (другого) разу, наступним разом
- 4) На следующий день — на другий день, другого (наступного) дня
- 5) На следующий год — на наступний (на той) рік, наступного року
- 6) Следующим образом — так, таким чином, таким способом, у такий спосіб
- 7) Повестка дня следующая — порядок денний такий
- 8) Следующий вопрос — наступне питання

● Используя приведенные выше украинские словосочетания, составьте предложения.

- 1) Вам треба виходити на ... зупинці.
- 2) Сьогодні мені ніколи; поговоримо про це ...
- 3) Порядок денний
- 4) Обговоримо ... питання.
- 5) Це вирішимо ...

Прилагательные широко употребляются в языке, указывая на признаки предметов. В фольклоре и поэтической речи они выполняют роль постоянных эпитетов: *буйний вітер, вороний кінь, битая доріженька, чистеє поле, темньєнка, дрібен дощик, бистра вода, коні воронії, зеленєє жито, дуб кучерявий, очі карі, явір зелененький, козак молоденький.*

В научном стиле прилагательные содействуют дифференциации понятий (*промисловість — легка, важка; числення — диференціальне, інтегральне*), более точному их определению (*математична — економіка, лінгвістика, логіка, статистика, фізика*).

● Составьте словосочетания «прилагательное + существительное» и запишите их в две колонки: 1) с прилагательным в прямом значении; 2) с прилагательным в переносном значении. Переведите словосочетания на русский язык.

1. Твердий — грунт, ціни, слово, рука, хода, характер, сніг, знак, знання. 2. Свіжий — повітря, пам'ять, думка, м'ясо, газета, копійка, обличчя. 3. Золотий — годинник, коси, осінь, слова, руки, ниви. 4. Чорний — олівець, фарба, море, металургія, біржа, ринок, ікра, меланхолія, пляма, списки, кава, хліб, магія. 5. Холодний — відповідь, ніч, зброя, війна, погляд. 6. Заячий — слід, рукавички, душа. 7. Вовчий — вдача, апетит, згряя, зуби.

● Вставьте вместо точек необходимые имена прилагательные.

- 1) *Виборний // виборчий*
... комісії, ... посада, ... особа, ... право, ... закон, ... орган,
... бюлетень, ... округ.

С п р а в к а

Виборний — який визначається, обирається голосуванням.
Виборчий — який стосується виборів, їх проведення.

- 2) *Військовий // воєнний*

Його ховали з ... почестями. Арештували політичне і ... керівництво. Частина кінокартин Довженка безповоротно за-

гинула в часи ... лихоліття. ... розрядка, .. оркестр, ... блок, ... агресія, ... служба, ... присяга, ... допомога.

С п р а в к а

Військовий — який стосується війська, узвичаєний, установлений в армії.

Воєнний — який стосується війни.

В русском языке в этих двух значениях употребляется слово *военный*.

3) Дружний // дружній

П'ятий клас ... , ... потиск, ... розмова, ... сім'я, ... бригада, йшли ... лавою, ... атмосфера, ... вітання.

С п р а в к а

Дружний, **-а, -е** — згуртований, одностайний; злагоджений, швидкий.

Дружній, **-я, -є** — доброзичливий, прихильний, дружлюбний.

4) Ефективний // ефектний

... сукня, ... жест, ... лікарський препарат, ... зовнішність, ... вирішення складних питань, ... стрибок, ... танок, ... засіб для видалення мозолів.

С п р а в к а

Ефективний — дійовий, результативний, корисний.

Ефектний — який справляє сильне враження, зовнішньо показовий.

5) Музикальний // музичний

... людина, ... супровід, ... школа, ... виховання, ... освіта, ... магазин, ... вікторина, ... критик, ... родина, ... слух, ... голос, ... пальці.

С п р а в к а

Музикальний — обдарований здатністю тонко сприймати музику, відчувати музичні твори; мелодійний, приємний звучанням.

Музичний — який стосується музики як виду мистецтва.

В русском языке в этих значениях употребляется *музыкальный*.

- Подберите к приведенным ниже именам прилагательным антонимы (слова с противоположным значением). Составьте с антонимичными парами словосочетания.

Широкий, важкий, м'який, розумний, радісний, довгий, високий, гарний, солодкий, твердий, вузький, дурний, короткий, поганий, легкий, сумний, низький, гіркий.

Правильно ставьте ударение!

вігідний (выгодный) — вигідний (удобный)
гладкий (ровный) — гладкий (тучный, жирный)
госпбдарський (хозяйский) — господарський (хозяйственный)
лікарський (докторский) — лікарський (лекарственный)
типовий (типичный) — типовий (типовой)

- Запишіть по-руськи приведені нижче найменування.

Великий Любінь, Велика Горожана, Чорний Острів, Червоне Озеро, Білий Камінь, площа Незалежності, вулиця Липнева, провулок Вузький.

Обратите внимание!

Назви населених пунктів, вулиць, площей не перекладаються на російський мову. Аналогічно передаються російські назви і в українській мові: Чисті Пруди, Благодарне, Майське.

- Прочитайте діалог в лицах.

У НОВОМУ ПОМЕШКАННІ

— О-о, ми раді бачити дорогих гостей!
— Ми прийшли привітати вас у новій хаті. Бажаємо, щоб злагода, добро і щастя були завжди з вами.
— Сердечно дякуємо. Ми від вас дістали прекрасний подарунок. Ця лампа буде дуже гарною для нашої спальні. Прощу зайти.
— Дуже затишний pokій. Бачу у вас старі добротні меблі. Люблю такі.
— То дубові меблі. Ще моїм батькам столяр робив на замовлення ці ліжка і шафи.
— Чи подобається вам таке планування?
— Воно досить зручне. Добре, що кухня велика. Любимо там збиратися і разом посидіти хоч ввечері.
— Можна, я огляну й інші кімнати?
— Прощу дуже. Це наша вітальня. Ми навіть трохи її умеблювали.
— Сподобалось мені, що в передпокої ви зробили книжкові шафи, бо, наприклад, в мене кімната дуже зашарасана книжками. А ще дуже прикрашають ваше помешкан-

ня гарні вишивки. А прошу сказати, ці порт'єри — то також ручна робота?

— Так, їх вишивали, мережили дружина з дочкою. А багато вишила наша бабуся. Це вже в нас такий звичай. Просимо сідати.

— Дякую. Але ви мені покажіть ще щось таке своє, національне, навіть регіональне.

— З приємністю.

- Используя приведенные ниже слова и словосочетания, составьте устный рассказ «Моя квартира».

Однокімнатна (двокімнатна, трикімнатна) квартира, балкон, гаряча і холодна вода, підлога, паркет, двері, стеля, м'які меблі, ліжко, диван, тапчан, стіл, крісло, табуретка, шафа для одягу, люстра, картина, килим, штори, книжкова полиця, письмовий стіл, торшер, журнальний столик, кухонний посуд, електрична плита, каструля, чайник, сковорідка, тарілки, ложки, виделки, транзистор, програвач.

- Переведите на русский язык.

ГЕРОСТРАТОВА СЛАВА

Герострат — у переносному значенні людина, що домагається слави для себе будь-яким шляхом, у тому числі й ціною найстрашнішого злочину. «Герострат» — це ганьба, нічим не виправданий злочин. «Геростратові лаври», «Геростратова слава» — ганебна слава.

Герострат — грек, що походив з міста Ефеса (Мала Азія). Бажаючи хоч чим-небудь уславитися і увічнити своє ім'я, він спалив 356 року до нашої ери в своєму рідному місті Ефесі чудовий витвір мистецтва — Артемідин храм. За цей зухвалий і нечуваний злочин суд засудив Герострата до смертної кари, а жителям міста заборонив навіть вимовляти його ім'я.

Згодом храм Артеміди був належно відбудований, але, незважаючи на те, що минуло вже багато століть від тієї фатальної ночі, цей страшний Геростратів злочин народ не забув. Ім'я Герострата навіки прикуте до ганебного стовпа, воно викликає гнів, обурення і в народів нашого часу (*Ф. Медведєв*).

Степени сравнения прилагательных

Большинство качественных прилагательных имеет две степени сравнения — сравнительную и превосходную (*вищий і найвищий ступені порівняння*). Их образование и употребление имеет свои особенности по сравнению с русским языком. Простая форма сравнительной степени образуется при помощи суффиксов **-ш-** и **-іш-**: *дешевий — дешевіший, веселий — веселіший* (в русском языке — при помощи суффиксов **-ее**, **-ей**, **-е**, **-ше**: *добрый — добрее, добрей; мягкий — мягче; долгий — дольше*).

При этом:

а) выпадают суффиксы **-к-**, **-ок-**, **-ек-**: *солодкий — солодший, глибокий — глибошій, далекий — дальший*;

б) происходят звуковые изменения:

с + ш → шч: *високий — вищий; г,з,ж + ш → жч*: *дорогий — дорожчий, близький — ближчий, дужий — дужчий*.

Иногда сравнительная степень образуется от других корней: *добрий — ліпший, гарний — кращий, поганий — гірший, великий — більший, малий — менший*.

Обратите внимание! Некоторые прилагательные с суффиксом **-ш-**, употребляемые в терминологических словосочетаниях, не передают значение сравнительной степени: *старший науковий працівник, молодший лейтенант* и др.

Украинские формы сравнительной степени прилагательного изменяются по родам, числам, падежам: *вище дерево, на вищому дереві* (в русском языке форма сравнительной степени прилагательного неизменяемая).

Запомните! В украинском языке простая форма сравнительной степени употребляется с предлогом **від** и существительным в родительном падеже, а также с предлогом **за** и винительным падежом: *Маруся старша від (за) брата*. В русском языке форма сравнительной степени употребляется без предлога: *Маруся старше брата*. После форм сравнительной степени может следовать сравнительный оборот с союзами **як**, **ніж**: *Золото дорожче, ніж мідь*.

От качественных прилагательных, имеющих суффиксы субъективной оценки (**-еньк-**, **-есеньк-**, **-ен-** и др.), а также суффиксы для обозначения неполного проявления признака (**-ав-**, **-уват-**: *білявий, синюватий*) степень сравнения не образуется.

Составная форма сравнительной степени имени прилагательного в украинском языке употребляется редко. Она является сочетанием слов *більш*, *менш* с начальной формой: *більш солодкий, менш солодкий*.

Запомните! Ненормативными являются формы типа *мени зручніший, більш солодший*. Правильно: *зручніший, солодший* или (реже) *більш зручний, більш солодкий*.

- Сопоставьте формы сравнительной степени прилагательных в украинском и русском языках, укажите особенности их образования. С четырьмя словами (по выбору) составьте предложения на обоих языках.

Багатший — богаче, новіший — новее, ближчий — ближе, здоровіший — здоровее, солодший — слаже (слаще), вужчий — уже, молодший — моложе, рідший — реже, тихіший — тише, твердіший — тверже, вищий — выше, глибший — глубже, старіший — старее.

- Прочитайте украинские пословицы и поговорки. Найдите имена прилагательные в форме сравнительной степени, объясните их образование.

1. Добре ім'я краще від багатства. 2. Любов сильніша від смерті. 3. Добрий чоловік надійніший від кам'яного мосту. 4. Правда світліша за сонце. 5. Злий чоловік зліший за вовка.

Превосходная степень украинских имен прилагательных имеет три формы: простую, сложную и составную.

Простая форма превосходной степени образуется префиксальным способом: приставка **най-** присоединяется к простой форме сравнительной степени прилагательного: *сильніший — найсильніший, строгіший — найстрогіший* (в русском языке — суффиксальным способом, при помощи суффиксов **-ейш-**, **-айш-**, которые присоединяются к основе исходной формы прилагательного: *сильный — сильнейший, строгий — строжайший*).

Для усиления степени проявления признака в украинском языке используются еще приставки **як-**, **що-**: *щонайкращий подарунок, якнайдешевше паливо*. Это — сложная форма.

Составная форма превосходной степени украинских прилагательных употребляется реже. Она образуется присоединением к начальной форме прилагательного слов **найбільш**, **найменш**: *найбільш населений район, найменш вичене питання*.

Запомните! Формы *самий кращий, найменш зручніший* в украинском языке ненормативны (правильно: *найкращий, найменш зручний*).

- Образуйте от приведенных прилагательных все возможные формы степеней сравнения и подберите к ним русские соответствия.

Простий, новий, хоробрий, великий, м'який, тихий.

- Прочитайте стихотворение вслух. Выпишите имена прилагательные в форме превосходной степени и объясните их образование.

Найогидніші очі порожні,
Найгрізніше мовчить гроза,
Найнікчемніші дурні вельможні,
Найпідліша брехлива сльоза.

Найпрекрасніша мати щаслива,
Найсолодші кохані уста,
Найчистіша душа незрадлива,
Найскладніша людина проста.

Але правди в брехні не розмішуй,
Не ганьби все підряд без пуття,
Бо на світі той наймудріший,
Хто найдужче любить життя.

В. Симоненко.

- Переведите на украинский язык. Сопоставьте образование форм степеней сравнения прилагательных в обоих языках.

1. Коля — способнейший из учеников нашего класса.
2. Любимейший из моих цветов — ландыш, самый нежный и ароматный.
3. У них дела поважнее.
4. Они оставлены здесь до дальнейших распоряжений.
5. Сообщения по телефону все тревожнее.
6. В ближайшие дни погода не изменится.

С л о в а р ь

важный — важливий
здесь — тут
изменяться — змінюватися
изменится — зміниться
ландыш — конвалія
ученик — учень

нежный — ніжний
они остановлены — їх зупинили
распоряжение — розпорядження
сообщение — повідомлення
способный — здібний
цветы — квіти

- Прочитайте изречения вслух. Найдите имена прилагательные в формах степеней сравнения и объясните их образование.

1. Злі язика страшніші від пістолетів (*А. Грибоедов*).
2. Найкращий спосіб зберегти своїх друзів — ніколи не бути в них в боргу і ніколи нічого в них не позичати (*Л. де Кок*).
3. На мій погляд, немає вищого покликання, як бути потрібним і ко-

рисним багатьом людям (*Ш. Монтеск'є*). 4. Праця — найкращий шлях до того, щоб любити життя (*Е. Ренан*). 5. Наше себелюбство — найбільший підлесник (*Ф. де Ларошфуко*). 6. Заздрість найдурніша з усіх вад, адже вона не дає нічого (*О. де Бальзак*). 7. Хрін від редьки не солодший, вугілля від сажі не біліше. 8. Нема міцнішого напитуку від води. 9. Коли січень найгостріший, буде рочок найплідніший. 10. Цвіте черемха — найкраща пора садити картоплю. 11. Чим вищі мурашники восени, тим суворішою буде зима (*Народна творчість*).

- Составте предложения с приведенными словосочетаниями, сохраняя их форму.

У найкращому куточку Криму, найсуворіший наказ, відстані здавались меншими, кращу за всіх, немає нічого дорожчого, за допомогою найновіших ліків, гірше обладнання, з найближчою родиною, якнайвищу нагороду, з найкращими побажаннями.

- Сопоставляя выражения первых двух колонок, составте вопросы и дайте на них ответы. Используйте при вопросах и ответах слова третьей колонки.

НА ВУЛИЦІ НЕЗНАЙОМОГО МІСТА

I

1) Вибачте! Скажіть будь ласка, як мені доїхати ...? Дякую вам.

2) Пробачте, що зупиняю вас. Я у вашому прекрасному місті вперше. Хочу піти ... Що ви мені порадите?

3) Вибачайте, що затримую вас. Порадьте, куди мені варто піти, щоб ознайомитися з культурою вашого краю. Дуже дякую за таку докладну інформацію.

4) Чи можу вас про щось запитати? Бачу у вашому місті багато оголошень про виступи музичних колективів. Дуже прошу вас, порадьте, який ... вартий уваги?

II

Щоб доїхати до ..., вам треба сісти на трамвай номер перший або дев'ятий. Згадав: можете ще сісти на шостий.

У нас славиться Раджу вам піти ...

Багатий Музей українського мистецтва. Зараз там експонуються ікони XVII ст. Цікавим є також ...

У нас багато гарних ансамблів. Цікавим є ансамбль ...

5) Будьте ласкаві, скажіть, як мені дійти до ... «Інтурист»? Спасибі вам, красно дякую.

6) Перепрошую вас. Чи не скажете, де у вашому місті ...?

Ідіть прямо, через два квартали перейдете трамвайну колію і вийдете на площу Галицьку. Там готель.

Гарний взуттєвий магазин є ... Там великий вибір жіночого і чоловічого взуття.

III

1) До автобусної станції, до цуму, до оперного театру.

2) Драматичний театр імені Марії Заньковецької, молодіжний театр імені Леся Курбаса, театр єврейської поезії і музики, філармонія.

3) Картинна галерея, музей Тараса Шевченка, музей етнографії, музей побуту Слобожанщини (Запоріжжя, Поділля, Полісся, Карпатського краю, Бойківщини, Покуття), музей старовинної зброї.

4) Ансамбль «Веснянка», дитячий хор «Дударик», ансамбль «Не журись!».

5) Перейдіть через бульвар, підіть вправо, треба поїхати тролейбусом; підемо разом: мені по дорозі.

6) На вулиці Шевченка, на площі Франка, на проспекті Свободи, поблизу оперного театру.

Прочитайте и запомните выражения!

1) Из рук вон плохо — вкрай погано, препогано

2) По рукам! — згода!

3) Рука об руку — рука в руку, пліч-о-пліч

4) Руки вверх! — руки вгору!

5) Руки прочь от ... (кого, чего)! — руки геть від ... (кого, чого)!

6) Рукой подать — поблизу, недалеко ходити

7) Опустить руки (перен.) — опустити руки

8) Взять себя в руки — узяти себе в руки

9) Вести под руки — вести попід руки

10) Из рук валится — з рук падає

● Вставьте вместо точек приведенные выше украинские сочетания:

1) Не впадай у паніку, не драматизуй, візьми ...

2) Ми були згуртовані, як ніколи, наші колони стояли ...

3) У тебе просто все ..., тому що ти втомлений, не-уважний.

4) Дівчина повела ... стареньку бабусю через багатолюдну площу.

5) — Як твої справи?

— Не питай, ...!

К л ю ч

1 — 8, 2 — 3, 3 — 10, 4 — 9, 5 — 1.

Полные и краткие формы прилагательных

В украинском языке прилагательные имеют, как правило, полную форму, лишь некоторые могут употребляться и в краткой форме.

Полная форма прилагательных существует в двух вариантах — стяженном (*зелений, зелена, зелене, зелені*) и нестяженном (*зеленая, зеленее, зеленій*). Общеупотребительными являются стяженные формы полных прилагательных. Прилагательные женского и среднего рода в именительном и винительном падеже выступают и в нестяженной форме (*синяя, синсе, во множественном числе синій*). Нестяженные формы употребляются в фольклоре (*зіронька вечірняя, дівчина вірная, зеленее жито, чистее поле*), а также в художественных произведениях: *Там матір добрую мою ще молодую у могилу нужда та праця положила* (Т. Шевченко). *На поле синсе вечірній пав туман* (М. Рильський).

Украинские краткие прилагательные употребляются лишь в форме именительного (винительного) падежа единственного числа мужского рода: *зелен сад, дрібен дощик, славен народ*. Они не изменяются по родам, числам и падежам. В русском языке краткие прилагательные тоже не изменяются по падежам, хотя раньше они склонялись, и это отражено в ряде устойчивых выражений (*на босу ногу, середь бела дня*). Русские краткие прилагательные употребляются в формах мужского, женского и среднего рода единственного и множественного числа.

В украинском языке краткие формы имен прилагательных употребляются в фольклоре, в художественных произведениях, а также в ряде устойчивых выражений: *ясен місяць, зелен клен, океан повен, рад вас бачити, будь здоров, будь певен*.

При образовании кратких прилагательных возможно, как и в русском языке, появление беглых гласных: *ясн-ий — ясен, дрібн-ий — дрібен, певн-ий — певен*.

- Прочитайте вслух. Выпишите имена прилагательные в три колонки: полные нестяженные; полные стяженные; краткие. Определите их род, число, падеж.

Розвійтеся з вітром, листочки зів'ялі,
розвійтеся, як тихе зітхання.
Незгоєні рани, невтишені жалі,
завмерлеє в серці кохання.

В зів'ялих листочках хто може вгадати
Красу всю зеленого гаю?
Хто знає, який я чуття скарб багатий
В ті вбогії вірші вкладаю?

І. Франко.

Чорнії брови, карії очі,
Темні, як нічка, ясні, як день.

Народна пісня.

Вплива на сині ріки ясен вечір іздала,
І до ніг йому гвоздики клонить пристрасно земля.

М. Рильський.

І шумить, і гуде,
Дрібен дощик іде.
А хто ж мене, молодую,
Додомоньку поведе?

Народна пісня.

Склонение имен прилагательных

По характеру конечного согласного основы прилагательные разделяются на две группы: твердую и мягкую.

К твердой группе принадлежит большинство украинских прилагательных. В именительном падеже единственного числа они имеют окончание **-ий** (мужской род), **-а** (женский род), **-е** (средний род): *біл-ий, біл-а, біл-е*.

К мягкой группе принадлежат прилагательные, имеющие в именительном падеже единственного числа окончания **-ій (-їй)**, **-я**, **-є**: *нижн-ій, нижн-я, нижн-є, довгоши-ій, довгоши-я, довгоши-є*.

Образцы склонения прилагательных

Твердая группа

	Муж.р.	Жен.р.	Ср.р.	Мн.ч. для всех родов
И.	гарн-ий	гарн-а	гарн-е	гарн-і
Р.	гарн-ого	гарн-ої	гарн-ого	гарн-их
Д.	гарн-ому	гарн-ій	гарн-ому	гарн-им
В.	как И. или Р.	гарн-у	гарн-е	как И. или Р.
Т.	гарн-им	гарн-ою	гарн-им	гарн-ими
П.	(на) гарн-ому і (на) гарн-ім	(на) гарн-ій	(на) гарн-ому і (на) гарн-ім	(на) гарн-их

Мягкая группа

И.	літн-ій	літн-я	літн-є	літн-і
	безкра-їй	безкра-я	безкра-є	безкра-ї
Р.	літнь-ого	літнь-ої	літнь-ого	літн-іх
	безкрай-ого	безкрай-ої	безкрай-ого	безкра-їх
Д.	літнь-ому	літн-ій	літнь-ому	літн-ім
	безкрай-ому	безкра-їй	безкрай-ому	безкра-їм
В.	как И. или Р.	літн-ю	літн-є	как И. или Р.
	как И. или Р.	безкра-ю	безкра-є	как И. или Р.
Т.	літн-ім	літнь-ою	літн-ім	літн-іми
	безкра-їм	безкрай-ою	безкра-їм	безкра-їми
П.	(на) літнь-ому і (на) літн-ім (на) безкрай- ому і (на) безкра- їм	(на) літн-ій (на) безкра- їй	(на) літнь-ому і (на) літн-ім (на) безкрай- ому і (на) безкра- їм	(на) літн-іх (на) безкра- їх

Обратите внимание!

Окончание **-ого** в украинских прилагательных произносится четко: [-ого]; в русском языке — [-ава].

Для прилагательных мужского и среднего рода окончание **-ому** в предложном падеже единственного числа более распространено, нежели **-ім**.

Окончание прилагательных женского рода **-ої** (родительный падеж единственного числа), **-ою** (творительный падеж) произносится как [-ойі], [-ойу].

В украинском языке преобладают полные стяженные формы, в русском — больше форм нестяженных. Сравните: *сині квіти* — синие цветы, *літнє сонце* — летнее солнце, *гарна дівчина* — красивая девушка и др.

- Прочитайте вслух. Выпишите имена прилагательные и определите их число, род, падеж.

Чарівна природа України вабила до себе багатьох пейзажистів.

Видатним пейзажистом був Сергій Васильківський, автор майже трьох з половиною тисяч картин. У його творчості знайдемо зразки майже всіх жанрів живопису — монументального, побутового, портретного, проте найціннішим у Васильківського є зображення природи. У пейзажі він досяг вершин майстерності і здобув європейське визнання. У Парижі, наприклад, молодому Васильківському надали право виставляти картини поза конкурсом — право, якого паризький салон удостоював лише найталановитіших іноземців. Конкретні враження від природи він умів узагальнювати і типізувати так, що створювався цілісний образ рідної землі (Із книги "Українське мистецтво").

- Постройте предложения, употребляя имена прилагательные в нужной форме.

Я купив	новий	меблі, книгу, крісло.
У мене не було	хороший	настрою, друзів, форми.
Ми подякували	старший	братові, сестрі, колегам.
Він цікавиться	прогресивний	технологією, ідеями.
Вона залишилась	старий	квартирі, місці,
на		позиціях.

Словообразование имен прилагательных

Большая часть украинских прилагательных — вторичные слова. Основные способы их образования:

1. Префиксальный: *гарний — прегарний, звичайний — надзвичайний, високий — зависокий.*
2. Суффиксальный: *скло — скляний, білий — білявий, Рига — ризький, осінь — осінній, Україна — український.*
3. Префиксально-суффиксальный: *ряд — міжрядний, садиба — присадибний, берег — прибережний.*
4. Сложение основ: *білий камінь — білокам'яний, Західна Україна — західноукраїнський, Південна Європа — південноєвропейський, прилади будувати — приладобудівний, сірий і зелений — сіро-зелений.*

Имена прилагательные образуются от прилагательных (*препоганий, завеликий*), существительных (*нічний, товариський*,

учительський), числительных (потрійний, двоїстий), глаголов (дихальний, читальний, плавильний).

Запомните! Образование имен прилагательных от имен существительных при помощи суффикса **-ськ-** сопровождается звуковыми изменениями:

- а) **г, ж, з + -ськ(ий) → -зьк(ий)**
Рига — ризький (рус. рижский)
Париж — паризький (рус. парижский)
Кавказ — кавказький (рус. кавказский)
- б) **к, ч, ц + -ськ(ий) → -цьк(ий)**
Городок — городоцький (рус. городокский)
Дрогобич — дрогобицький (рус. дрогобычский)
Вінниця — вінницький (рус. винницкий)
- в) **х, ш, с + -ськ(ий) → -ськ(ий)**
чех — чеський (рус. чешский)
Золотоноша — золотоніський (рус. золотоношский)
Одеса — одеський (рус. одесский)

В отдельных словах такие изменения отсутствуют: *шахський, герцогський, казахський*.

При образовании ряда прилагательных происходит упрощение согласных (один из них выпадает): *щастя — щасливий (рус. счастливый), проїзд — проїзний (рус. проездной), радість — радісний (рус. радостный), тиждень — тижневий*.

В других случаях появляются беглые гласные [e], [o]: *домна — доменний, письмо — писемний, вікно — віконний*.

При образовании украинских прилагательных употребляются приставки и суффиксы, характерные и для русского языка: *нічний — ночной, здоровенний — здоровенный, прекрасний — прекрасный*, но есть и разные: *довжелезний, цілісінський, зависокій (укр.) — длиннейший, целехонький, свержвысокий (рус.)*.

- Прочитайте украинские и русские пары слов. Перепишите и подчеркните суффиксы. Отметьте сходство и различия суффиксов в украинских и русских прилагательных.

Промисловий — промышленный, автоматичний — автоматический, майновий — имущественный, вулканічний — вулканический, редакційний — редакционный, фізичний — физический, сатиричний — сатирический, інтонаційний — интонационный, розбірливий — разборчивый, розумовий — умственный, войовничий — воинственный, навчальний — учеб-

ный, колишній — бывший, революційний — революционный, традиційний — традиционный, вапняний — известковый, лікарський — лекарственный, лікувальний — лечебный, класичний — классический, овочевий — овощной, читацький — читательский, взуттєвий — обувной, вишневий — вишневый.

- Переведите на украинский язык. Сравните образование и правописание прилагательных в украинском и русском языках.

Норвегия — норвежские острова, Прага — пражские улицы, Париж — парижская мода, Кавказ — Кавказские горы, Воронеж — воронежский хор, француз — французский язык, Кременчуг — Кременчугское море, таджик — таджикские обряды, латыш — латышский язык, чех — чешское стекло, грек — греческий народ, Силезия — силезские ткачи, Рига — рижское пиво, Волга — волжская вода, узбек — узбекский хлопок.

- Сравните украинские и русские сложные прилагательные, в основе которых имеются числительные *два, три, четыре*. Отметьте сходство и различия в их образовании. Запомните правописание.

Двоскладовий — двусложный (двухсложный), двозмінний — двухсменный, дволичний (двоедушний) — двухличный, двотактний — двухтактный, дводобовий — двухсуточный, двохатомний — двухатомный, двохтисячний (двотисячний) — двухтысячный, тризмінний — трехсменный, трирічний — трехлетний, триразовий — трехразовый, тримовний — трехязычный, чотириразовий — четырехкратный, чотиризначний — четырехзначный, чотириденний — четырехдневный, чотириметровий — четырехметровый, чотириповерховий — четырехэтажный.

- Сопоставляя выражения первых двух колонок, постройте вопросы и дайте на них ответы. Используйте для вопросов и ответов выражения третьей колонки.

У СТУДЕНТСЬКОМУ ГУРТОЖИТКУ

I

1) Скажіть, будь ласка, адресу гуртожитку ...

2) Студенти якого факультету проживають у ... будинку?

3) Чи хороші умови для проживання студентів ...?

II

Гуртожиток університету є...

У чотириповерховому будинку проживають студенти ... факультету

Студенти університету мають ... умови ...

- 4) Чи є в гуртожитку ...? Тут створено всі умови для навчання. Є читальні зали. Крім цього, маємо в студентському містечку бібліотеку. Вибір книг ...
- 5) Де студенти ...? Відпочивають у студентському містечку, тут є ...

III

- 1) Гуртожиток медичного університету, академії ветеринарної медицини, аграрного університету; на вулиці Сосюри, на території студентського містечка, на проспекті Дружби.
- 2) Фізичного (економічного, філологічного, біологічного, географічного) факультету, факультету журналістики (іноземних мов).
- 3) Найкращі, не дуже добрі, зручні кімнати, цілодобово є вода, воду подають з перебоями, в кімнатах затишно, є багато недоробок у столярних роботах.
- 4) Незначний, доволі великий, обмежений, малий вибір художньої літератури, не вистачає посібників.
- 5) Хороший спорткомплекс, великий гарний парк, новий кінотеатр.

Запомните!

1. Скорая помощь	— швидка допомога
2. Скорый бег	— швидкий (прудкий) біг
3. Скорый в работе	— завзятий до роботи, швидкий (бистрий) у роботі
4. Скорый поезд	— швидкий поїзд
5. Ишь, какой скорый	— бач, який прудкий
6. На скорую руку	— на швидку руку, нашвидку, нашвидкуруч
7. В скором времени	— незабаром, скоро, невдовзі
8. До скорого свидания	— до побачення

● Используя приведенные выше украинские слова и словосочетания, дополните предложения.

- 1) Я взяв квиток на ...
- 2) Це я зробив ... , тому незадоволений результатами.
- 3) Люблю свого брата, він ...
- 4) Сусідка несподівано захворіла, ми викликали до неї ...
- 5) ... почнуться весняні роботи.

К л ю ч

- 1) — 4.; 2) — 6.; 3) — 3.; 4) — 1.; 5) — 7.

Переход прилагательных в существительные

Некоторые прилагательные теряют способность обозначать признаки предметов и приобретают предметное значение; такие прилагательные функционируют в языке как: а) названия лиц: *безробітний, військовий, лісничий, знайомий, хворий*. Среди них большая группа фамилий: *Котляревський, Кобилянська, Лепкий, Коцюбинський*; б) названия мастей животных: *вороний, гнідий, буланій*; в) названия помещений: *чайна, булочна, учительська*; г) названия абстрактных понятий: *сучасне, нове, особисте, майбутнє*. Такие существительные склоняются как прилагательные.

Фамилии мужского рода и собственные географические названия с суффиксами **-ів (-їв), -ин, -ін(-їн)** (*Драгоманов, Федорів, Харків, Матвіїв, Кобрин, Федоришин, Воронін, Ільїн*) изменяются в единственном числе как существительные, причём в творительном падеже мужские фамилии принимают окончание **-им**, а географические названия — **-ом**: *пішов з Ростовим* (фамилия), *над Ростовом* (город).

- Перепишите, подчеркните прилагательные, перешедшие в существительные. Определите их род, число, падеж,

1. Завжди рани дістає колишне, як нове бере свої права (*М. Рильський*). 2. Вартові стояли на вишках (*О. Гончар*). 3. Відсіється випадкове, зникне, загубиться в плині часу, а справжнє житиме, все краще з художніх творінь нашої епохи дійде до трудящих поколінь (*О. Гончар*). 4. Постійний контакт з поганими людьми збільшує нахил до поганого. (*Демокрит*). 5. Сміх і посмішка — це ворота, через які в людину може проникнути багато хорошого (*С. Моргенштерн*).

- Прочитайте украинские загадки. Отгадайте их. Определите прилагательные, которые по своему значению и синтаксическим функциям перешли в существительные.

1. Біле, а не цукор, м'яке, а не вата, без ніг, а йде. 2. Вузуватата і листата, а доспіє — головата. 3. Маленьке, сіреньке, хоч якого kota з місця стягне. 4. Маленький, сіренький, по гаях літає, уночі співає.

Р а з г а д к и : миша, кропива, капуста, сніг, соловейко.

Прочитайте и запомните выражения!

1. Будьте добры — будьте ласкаві, зробіть ласку, будь ласка

2. Всего вам доброго — на все добре вам, усього вам найкращого
3. Доброе утро — доброго ранку
4. Доброй (покойной, спокойной) ночи — на добраніч, добраніч
5. Добрый день — добридень, добрий день
6. Добрый вечер — добривечір, добрий вечір
7. Добрый мальш (разг.) — добрий (славний) хлопцє
8. Добро пожаловать — просимо завітати, ласкаво (шанобливо) просимо
9. Это к добру — це на добре
10. Не к добру — не на добре
11. Поминать добром — згадувати добром (добрим словом, з удячнїстю, вдячно)

● Используя приведенные выше украинские словосочетания, дополните предложения.

- 1) Скоро син одружується, ... на весілля.
- 2) ..., попросіть до телефону Івана Івановича.
- 3) Мушу вже йти, ...
- 4) Не згадуй мене лихом, ...
- 5) Цілими днями сплю, може, це ...

К л ю ч

- 1) — 8.; 2) — 1.; 3) — 2, 4.; 4) — 11.; 5) — 9, 10.

● Прочитайте стихотворение вслух, употребляя существительные и прилагательные в нужной форме.

ПРИВІТАННЯ СИНОВІ НА ІМЕНІНИ

Любий (син) України,
Я тобі співаю!
І в (хороший) ці (хвилина)
Твого (вік) роковини —
Ось чого бажаю:

(Правда) завжди боронити
Чесно, по звичаю,
(Серце) всім її любити
І для неї вік прожити —
Ось чого бажаю.

Більше (розум) та (хист),
(Талан) без краю;
Мати душу (добра, чиста),
(Вдача чесна, кремениста) —
Ось чого бажаю.

Не ходить (раб) похилим,
Плачучи з одчаю,
А з (обличчя ясне, миле),
Бути певним, бути (смілий) —
Ось чого бажаю.

Серце тішити (краса),
В ній шукати (рай),
Впитись (творчість свята),
Науковою (мета) —
Ось чого бажаю.

Працювати для (народ)
І для свого (край),
Боронити честь і (врода)
І умерти за (свобода) —
Ось чого бажаю!

М. Вороний.

Микола Вороний (1871—1940) — талантливий український поет і критик, історик і діятель театру, глибокий знаток мирової літератури, перекладач, актор і журналіст. В більшості його поетических творів звучить заклик до національного відродження, а його поезія "За Україну!" стала революційною піснею в період боротьби українського народу за свою суверенну незалежність. Тільки в останні роки його ім'я повернулося до рідного народу.

ИМЕНА ЧИСЛИТЕЛЬНЫЕ

В українському мові, як і в російському, всі чисельні (числівники) ділять за значенням і формою на кількісні (кількісні) і порядкові (порядкові), а за складом — на прості (прості), складні (складні) і складні (складні).

Кількісні (кількісні) чисельні ділять на дробні (дробні), збірні (збірні) і неопределенно-кількісні (неопределенно-кількісні).

Имена чисельные склоняются по падежам (крім слів *мало, немало, чимало, пів, півтора (півтори), півтораста*).

Формами роду і числа володіють лише окремі слова: *один, одна, одно* і *одне, одні*; *два* (м.р., с.р.), *дві* (ж.р.); *півтора* (м.р., с.р.), *півтори* (ж.р.), *тисяча* — *тисячі, мільйон* — *мільйони, мільярд* — *мільярди, нуль* — *нулі*.

В українському мові кількісне значення може виражатися і різними частинами мови, наприклад, іменними (триїма, сотня, більшість), дієсловами (подвоїти, потроїти), прислівниками (двічі, тричі).

- Уважно вивчіть таблицю. Які правила написання і вимовлення чисельних в українському і російському мові відображені?

Число	Числительные	
	укр.яз.	рус.яз.
4	чоти́ри	четы́ре
5	п'ять	пять
6	шість	шесть
7	сім	семь
9	де́в'ять	де́вять
11	одина́дцять	оди́ннадцять
12	двана́дцять	двена́дцать
14	чотирна́дцять	четы́рнадцать
50	п'ятдеся́т	пятьдеся́т
70	сімдеся́т	се́мьдесят
500	п'ятсо́т	пятьсо́т
1 000 000	мі́льйо́н	миллио́н

Правильно ставьте ударение! Одина́дцять, чотирна́дцять, дру́гий, обі́два, обі́дві, одина́дцятєро, чотирна́дцятєро, де́сятєро, два́дцятєро, трі́дцятєро.

- Прочитайте украинские фразеологизмы, пословицы и поговорки и объясните их смысл. Определите: а) количественные числительные, обозначающие целые числа; б) собирательные числительные; в) порядковые числительные.

1. Працює до сьомого поту. 2. Грати першу скрипку.
 3. Робити до сьомої суботи. 4. Робить п'яте через десяте.
 5. Знаю, як своїх п'ять пальців. 6. Йому слово, а він сто.
 7. Слухай тисячу разів, а говори один. 8. Треба, як п'ятого колеса до воза. 9. Семеро одного не ждуть. 10. Сім раз відміряй — раз відріж. 11. В три дуги зігнути. 12. Не так страшно п'яти вовків, як улєсливого лиходія.

- Прочитайте загадки и постарайтесь их отгадать. Выпишите числительные и переведите их на русский язык. Отметьте сходство и различия в правописании и произношении числительных в обоих языках. Вспомните загадки вашего родного языка, в которых употребляются числительные.

1. Сімдеся́т кожухів, і всі не застібаються. 2. Має шкі́р сім, витискає слюзи всім. 3. П'ять братів поруч живуть, у кожного своє ім'я. 4. Хто вранці ходить на чотирьох ногах, удень на двох, а ввечері на трьох? 5. Шість ніг, дві голови, четверо очей, один хвіст. 6. Нас семеро братів, літами всі рівні, а іменем різні. 7. Стоїть дуб, а на нім дванадцять гілок, а на кожній

гілці по чотири гнізда, а в кожному гнізді по семеро пташенят. 8. На дубі три гілки, на кожній по шість яблук. Скільки всього на дубі яблук? 9. У семи братів по одній сестрі. Скільки всіх?

Разгадки: 7. Рік, місяць, тижні, дні. 5. Вершник на коні. 4. Людина. 8. Ні одного: яблука на дубі не ростуть. 9. Вісім. 1. Капуста. 3. Пальці. 2. Цибуля. 6. Дні тижня.

● От приведенных количественных числительных образуйте порядковые и запишите их.

Один, два, три, чотири, п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять, десять, одинадцять, чотирнадцять, шістнадцять, двадцять, сорок, п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят, дев'яносто, сто, двісті, триста, чотириста, п'ятсот, шістсот, сімсот, вісімсот, дев'ятсот, тисяча, мільйон, мільярд.

Склонение имен числительных

Количественные числительные в украинском языке склоняются неоднотипно.

Склонение числительного один

	Единственное число		Множественное число	
И.	оді́н	одн-а́	одн-о́ (одн-е́)	одн-і́
Р.	одн-о го́	одні- єї́ (одн-ої́)	одн-о го́	одн- іх
Д.	одн-о му́	одн- ій	одн-о му́	одн- ім
В.	оді́н	одн-у́	одн-о́ (одн-е́)	одн-і́
	одн-о го́			одн- іх
Т.	одн- ім	одні- ю́ (одн-о́ю)	одн- ім	одн- іми
П.	(на) одн-о му́ и (на) одн- ім	(на) одн- ій	(на) одн-о му́ (на) одн- ім	(на) одн- іх

Склонение числительных два, три, чотири

И.	дв- а , дв- і	тр- и	чотир- и
Р.	дв- ох	тр- ьох	чотир- ьох
Д.	дв- ом	тр- ьом	чотир- ьом
В.	как И. или Р.	как И. или Р.	как И. или Р.
Т.	дв- ома́	тр- ьома́	чотир- ма́
П.	(на) дв- ох	(на) тр- ьох	(на) чотир- ьох

Склонение числительных 5 — 20, 30, 50, 60, 70, 80

И.	п'ять	сім	вісім
Р.	п'ят- і́ , п'ят- бо́х	сем- і́ , сім- о́х	восьм- і́ , вісьм- о́х
Д.	п'ят- і́ , п'ять- о́м	сем- і́ , сім- о́м	восьм- і́ , вісьм- о́м
В.	п'ять, п'ят- бо́х	сім, сім- о́х	вісім, вісьм- о́х
Т.	п'ят- ьма́ , п'ят- ьома́	сьом- а́ , сім- ома́	вісьм- а́ , вісьм- ома́
П.	(на) п'ят- і́ , п'ят- бо́х	(на) сем- і́ , сім- о́х	(на) восьм- і́ , вісьм- о́х

И.	одина́дцять	два́дцять
Р.	одина́дцят- и , одина́дцят- бо́х	два́дцят- і́ , два́дцят- бо́х
Д.	одина́дцят- и , одина́дцят- бо́м	два́дцят- і́ , два́дцят- бо́м
В.	одина́дцять, одина́дцят- бо́х	два́дцять, два́дцят- бо́х
Т.	одина́дцят- ьма́ , одина́дцят- ьома́	два́дцят- ьма́ , два́дцят- ьома́
П.	(на) одина́дцят- и , одина́дцят- бо́х	(на) два́дцят- і́ , два́дцят- бо́х

И.	п'ятдеся́т	сімдеся́т
Р.	п'ятдеся́т- і́ , п'ятдеся́т- бо́х	сімдеся́т- і́ , сімдеся́т- бо́х
Д.	п'ятдеся́т- і́ , п'ятдеся́т- бо́м	сімдеся́т- і́ , сімдеся́т- бо́м
В.	п'ятдеся́т, п'ятдеся́т- бо́х	сімдеся́т, сімдеся́т- бо́х
Т.	п'ятдеся́т- ьма́ , п'ятдеся́т- ьома́	сімдеся́т- ьма́ , сімдеся́т- ьома́
П.	(на) п'ятдеся́т- і́ , п'ятдеся́т- бо́х	(на) сімдеся́т- і́ , сімдеся́т- бо́х

Склонение числительных 40, 90, 100

И. — В.	со́рок	дев'яно́ст- о	ст- о
Р., Д., Т., П.	сорок- а́	дев'яно́ст- а	ст- а

Склонение числительных 200 — 900

И.	дві́сті	трі́ста	чоти́риста
Р.	двохсо́т	трьохсо́т	чотирьохсо́т
Д.	двомст- а́м	трьомст- а́м	чотирьомст- а́м
В.	дві́сті	трі́ста	чоти́риста
	двохсо́т	трьохсо́т	чотирьохсо́т
Т.	двомаст- а́ми	трьомаст- а́ми	чотирмаст- а́ми
П.	(на) двохст- а́х	(на) трьохст- а́х	(на) чотирьохст- а́х

И.	п'ятсо́т	дев'ятсо́т
Р.	п'ятисо́т	дев'ятисо́т
Д.	п'ятист- а́м	дев'ятист- а́м
В.	п'ятсо́т	дев'ятсо́т
Т.	п'ятьмаст- а́ми	дев'ятьмаст- а́ми
	п'ятьмаст- а́ми	дев'ятьмаст- а́ми
П.	(на) п'ятист- а́х	(на) дев'ятист- а́х

Числительные *нуль, тысяча, мільйон, мільярд* склоняются как имена существительные *кінь, круча, тракторист*.

Склонение собирательных числительных

И.	двое	трое	чѣтверо	дванáдцaтeрo
Р.	двоx	трьox	чoтирьoб	двaнaдцaтьoб
Д.	двoм	трьoм	чoтирьoб	двaнaдцaтьoб
В.	двoє,	трьoє,	чѣтвeрo,	двaнáдцaтeрo,
	двoх	трьoх	чoтирьoб	двaнaдцaтьoб
Т.	двoмá	трьoмá	чoтирмá	двaнaдцaтьмá
				двaнaдцaтьoмá
П.	(на) двoх	(на) трьoх	(на) чoтирьoб	(на) двaнaдцaтьoб

Склонение дробных числительных

И.	двi трѣтiх	п'ять сьoмих
Р.	двoх трѣтiх	п'ятi сьoмих
Д.	двoм трѣтiм	п'ятi сьoмим
В.	двi трѣтiх	п'ять сьoмих
Т.	двoмa трѣтiми	п'ятьмá сьoмими
П.	(на) двoх трѣтiх	(на) п'ятi сьoмих

Порядковые числительные склоняются как имена прилагательные. В составных порядковых числительных склоняется только последнее слово: *сто сорок п'ятий* — *сто сорок п'ятого*, *сто сорок п'ятому*.

- Прочитайте текст вслух, употребляя числительные в нужной падежной форме.

Дніпро (поетичні назви Дніпр, Славута, Славутич) — найбільша за довжиною і площею басейну ріка в Україні і третя в Європі.

Довжина в природному стані 2285 км; після збудування каскаду водосховищ, що в багатьох місцях випрямили фарватер, довжина становить 2175 км. Площа басейну 504 тисячі км². Дніпро бере початок на Валдайській височині з невеликого болота. У верхів'ї тече неширокою заплавою, яка нижче розширюється до 12 км. Головні притоки: Прип'ять, Рось, Інгулець, Десна, Ворскла, Оріль. Головна частина стоку ріки — близько 85 % — формується перед Києвом. За багаторічний період об'єм річного стоку коливався від 22,6 до 96 км³, багаторічний стік у гирлі становив у середньому 52,4 км³.

На дільниці від Дніпропетровська до Запоріжжя були відомі Дніпрові пороги — виходи гранітів, гнейсів та інших порід. Після збудування Дніпрогесу пороги затоплені.

У XVI ст. тут виникла Запорізька Січ, заснувалося славне Запоріжжя, і дух козацтва розлився по всій Україні. Козаки Запорізької Січі володіли досконалим на той час військовим мистецтвом, мали кінноту і артилерію, власну флотилію з легких човнів — чайок, пристосованих до морських переходів, виготовляли зброю, порох.

Запорізьке козацтво боролось проти феодално-кріпосницького гніту, проти турецько-татарської агресії. У 1589 р. запорожці напали на місто Гезлев (Євпаторію), яке було одним з найбільших міст Криму, 1604 — на Варну. Навесні 1615 р. запорізькі козаки на 80 чайках з'явилися під Стамбулом і знищили портові споруди. Високі бойові якості і воєнне мистецтво запорізьких козаків відзначали сучасники: італієць д'Асколі, турецький літописець XVII ст. Наїма, француз Г. Л. Боплан та ін. (З енциклопедії).

К л ю ч

Проверьте, правильно ли вы прочитали числительные. Обратите внимание на правописание украинских числительных.

Дві тисячі двісті вісімдесят п'ять кілометрів; дві тисячі сто сімдесят п'ять; п'ятсот чотири; до дванадцяти кілометрів; близько вісімдесяти п'яти відсотків; від двадцяти двох цілих, шести десятих до дев'яноста шести кубічних кілометрів; п'ятдесят два цілих, чотири десятих; у шістнадцятому столітті; у тисяча п'ятсот вісімдесят дев'ятому; тисяча шістсот четвёртому; тисяча шістсот п'ятнадцятого року; на вісімдесяти; сімнадцятого століття.

- Запишите арифметические действия словами.

$$15 + 8 = 23$$

$$42 - 8 = 34$$

$$18 : 6 = 3$$

$$14 - 9 = 5$$

$$53 + 32 = 85$$

$$6 \times 7 = 42$$

$$80 - 20 = 60$$

$$147 + 53 = 200$$

$$86 - 14 = 72$$

О б р а з е ц

До чотирнадцяти додати сім дорівнює двадцять один.

Від одинадцяти відняти п'ять дорівнює шість.

П'ятнадцять поділити на п'ять дорівнює три.

Шість помножити на вісім дорівнює сорок вісім.

- Сравните формы украинских и русских числительных. Укажите, в чем сходство и различие между ними.

П'ятдесят — пятьдесят, п'ятдесяти — пятидесяти, п'ятдесятьма — пятьюдесятью, п'ятсот — пятьсот, п'ятьмастами — пятьюстами, шістьма — шестью, двохсот — двухсот, двомстам —

двумстам, двомастами — двумястами, трьома — тремя, чотирма — четырьмя, два, двох — два, двух; двоє, двох — двое, двоих; четверо, чотирьох — четверо, четверых.

В украинском языке при числительных *два, три, чотири* (а также при составных числительных с последним компонентом *два, три, чотири*) существительные употребляются в именительном падеже множественного числа: *два сини, три учні, чотири дочки, два вікна*. В русском языке при этих числительных существительные имеют форму родительного падежа единственного числа: *два ученика, три посетителя, четыре звезды*.

Числительные, начиная с *пяти*, в именительном и винительном падежах требуют употребления существительных в форме родительного падежа множественного числа: *п'ять синів, шість відер, сім відсотків*.

Дробные числительные управляют существительными в форме родительного падежа единственного числа: *одна десята відсотка, три четвертих кілограма*.

- Сравните украинские и русские словосочетания и объясните особенности сочетания имен существительных с числительными в обоих языках.

Два учні — два ученика, три метри — три метра, чотири будинки — четыре дома, півтори хвилини — полторы минуты, півтора року — полтора года, два озера — два озера, два сини — два сына, три дочки — три дочери, одна п'ята урожаю — одна пятая урожая, десять книг — десять книг, чотири відсотки — четыре процента, дві сестри — две сестры, два дні — два дня, два столи — два стола.

- Заполните таблицу, образуя от приведенных существительных форму именительного падежа множественного числа.

Учитель, Марія, клен, стіл, ручка, голова, крісло, палиця, дерево, липа, серце, хлопечь, рука, депутат, відсоток, кілограм, кандидат, пень, вікно, палець, заєць, яблуко, гривня, долар.

Числительные	Окончания именительного падежа множественного числа		
	муж. р. -и, -і	жен. р. -и, -і (-ї)	ср. р. -а (-я)
два (дві), три, чотири			

- Запишите числительные словами и поставьте существительные из скобок в нужной форме.

3 (товариш), 4 (мисливець), 25 (олівець), 0,5 (метр), 3 (літр), 48 (книга), 3 (білка), 2 (рушниця), 5 (слово), 4 (сани), 100 (день), 2 (окуляри), 45 (доба), 23 (ножиці), 5 (щипці), 25 (стіл).

Запомните! Имена существительные, которые имеют форму множественного числа (*окуляри, двері*), употребляются с собирательными числительными (*двоє окулярів, троє дверей*). В случае необходимости указать большое количество предметов (*23, 142*) при существительных, не имеющих форм единственного числа, можно употреблять слово *штука* или употреблять составные числительные не в именительном — винительном, а в других падежах: *купили двадцять чотири штуки окулярів, не дорахувались двадцяти чотирьох окулярів*.

- Просклоняйте числительные по-украински и по-русски, запишите их словами.

22, 18, 48, 70, 859, 241, п'ятий — пятый, сто двадцать восьмой — сто двадцать восьмой, декілька — несколько, двоє — двое.

Обратите внимание! Если числительные *50, 60, 70, 80* входят в состав сложных существительных или прилагательных, то при склонении таких слов первая часть не изменяется: *святкувати п'ятдесятиріччя — поздоровити з п'ятдесятиріччям*.

Правильно ставьте ударение! Всі до одного, одне до одного, один по одному, один одному, ні одного, ні одному, один одного, один за одного, один з одним, один за одним, одне одного, одна одну, в одному селі, одного разу.

- Переведите на русский язык. Числительные запишите словами и укажите различия в их написании по-украински и по-русски.

1. Довжина Дністра — 1365 км, площа басейну — 72 100 км². Дністер бере початок на північно-східних схилах Українських Карпат, на висоті близько 1000 м над рівнем моря. У верхів'ї Дністер має гірський характер, тече вузькою, глибокою (80 — 100 м) долиною, ширина річища не перевищує 40 м. З виходом на передгірну Сяно-Дністровську низовину долина розширюється до 5 — 9 км. 2. Шацькі озера лежать в межиріччї Бугу та Прип'яті. Всього є понад 30 озер, загальною площею до 60 км². 3. Глибина Байкалу досягає 1620 метрів (найглибше озеро на Землі). Довжина озера — 636 кілометрів, пересічна ширина 48 кілометрів, площа поверхні — 31 500 км². Об'єм води в озері — 23 000 кубічних кілометрів.

Лежить Байкал на висоті 456 метрів над рівнем моря. 4. Довжина Карпат 1500 км, ширина 120 — 130 км. Висота 800 — 1200 м, найбільша — 2655 м. Говерла — найвища вершина Українських Карпат і всієї України. Її висота дорівнює 2061 м (З енциклопедії).

Прочитайте и запомните выражения!

Один за другим	— один за одним
Один на один	— сам на сам
Одно другому не мешаєт	— одно (одне) другому не заважає
Один к одному	— один в один, як один
Одно время он жил в городе	— якийсь (певний) час він жив у місті
В первом часу дня	— о першій годині дня
Вторая молодость	— друга молодість
Третья скорость	— третя швидкість
В третьем году	— позаторік, поза минулого року
Третьего дня	— позавчора, два дні тому

● Прочитайте приведенные ниже выражения. С украинскими словосочетаниями составьте предложения.

В два часа дня, во втором часу дня	— о другій годині
Он придет в час дня, возможно, после обеда	— він прийде о першій годині дня, а можливо, аж пополудні
Не по дням, а по часам	— не щоднини, а щогодини
По часам	— у призначений час, щогодини
Час от часу не легче	— дедалі то важче (то гірше)
Не в добрый час	— у лиху годину
В вечерний час	— увечері, вечірньої пори
До этого часа	— досі, до цього часу

● Переведите текст на украинский язык.

Подобно тому как существуют разные буквенные системы, разные алфавиты, имеются и разные цифровые системы. У нас в настоящее время используются главным образом арабские цифры, менее распространено употребление римских цифр.

Всего арабских цифр десять, включая ноль: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. Числа от *один* до *девять* записываются просто соответствующими цифрами, все другие числа записываются сочетаниями цифр: *10, 15, 20* и т.п. — это уже не цифры, а числа, записанные сочетаниями цифр. Цифра 0 (*ноль*) отдельно, без сочетания с другими цифрами почти не употребляется.

В системе римских цифр всего лишь семь знаков: *I, V, X, L, C, D, M*. Иногда как отдельные цифры указывают еще *II, III, IV, VI* и т. п., но это уже сочетание цифр.

Значение цифр: *I* — один (1), *V* — пять (5), *X* — десять (10), *L* — пятьдесят (50), *C* — сто (100), *D* — пятьсот (500), *M* — тысяча (1000).

С л о в а р ь

существовать — існувати	другой — інший
иметься — бути, існувати	сочетание — сполучення
в настоящее время — зараз	отдельно — окремо
использоваться — використовуватися	почти — майже
главным образом — головним чином	употребляться — вживатися
менее — менш	иногда — інколи
распространять — поширювати	отдельный — окремий
употребление — вживання	ноль — нуль
соответствующий — відповідний	

● Прочитайте и запомните выражения!

Который час?	— Котра година?
Десять минут пятого	— Десять хвилин на п'яту
Без десяти минут пять	— Без десяти хвилин п'ята, за десять хвилин п'ята
Полвторого	— Пів на другу
Музей закрывается в шесть часов	— Музей зачиняється о шостій годині
Уже поздно, два часа	— Уже пізно, друга година

● Исправьте ошибки, допущенные в употреблении форм существительных, прилагательных и числительных. Объясните их.

1. Найблища аптека на вулиці Короленко. 2. Самий краший будинок нашого міста. 3. Будьте добрі, зателефонуйте пізніше. 4. Найбільш зручніший вид транспорта. 5. Зошит Ігора Андрієвича Зубенко. 6. Виграли киевляни. 7. Він добрий шахматист. 8. Купили гарний подарок. 9. Слідуюча зупинка — площа Івана Франка. 10. Це мій громадський обов'язок. 11. Мій син вчиться в музикальній школі. 12. Сестра молодша брата. 13. Молодь восьмидесятих. 14. Відзначали п'ятидесятиріччя. 15. Він має три гектара саду. 16. Він працював на посаді бухгалтера до шестидесяти років.

К л ю ч

1) найближча, Короленка, 2) найкращий, 3) будь ласка, 4) найзручніший, транспорту, 5) Ігоря Андрійовича Зубенка, 6) кияни, 7) шахіст, 8) подарунок, 9) наступна (друга) зупинка, 10) громадянський, 11) музичній, 12) молодша від брата, 13) вісімдесятих, 14) п'ятдесятиріччя, 15) гектари, 16) шістдесяті.

- Прочитайте текст вслух, придерживаясь норм произношения.

ЄВШАН-ЗІЛЛЯ

У «Галицько-Волинському літописі» — чудовій пам'ятці нашого стародавнього письменства з XIII століття — є переказ про євшан-зілля. Торкається він XII століття, часів Володимира Мономаха, великого патріота Русі, жорстоких часів боротьби з половцями. Були у половців хани — два брати Отрок і Сирчан. Одного разу руська рать так розгромила половців, що далеко відігнала їх від меж Київської Русі, і Мономах «золотим шоломом напився води з Дону». Хан Отрок зі своїми охоронцями забіг на «Залізні Ворота» (вузький прохід біля Дербента між горами Дагестану і Каспієм). Там йому якось поталанило, жив він у розкошах і потроху забув рідний степ і народ.

Другий брат — хан Сирчан тулився десь коло Дону і «живився рибою», що у кочовиків вважалося навіть ганьбою. Коли вмер Мономах (1125 року), хан Сирчан дуже зрадив і послав старого співця Оря покликати брата назад у рідні степи. Сирчан наказав співати братові пісні про походи й перемоги половецькі, а коли Отрок не послухає співця, то дати йому понюхати євшан-зілля. Співець застав Отрока на пишнім бенкеті. Отрок став уже забувати й рідну мову, він посміхнувся тільки на вмовляння. Тоді співець вдарив по струнах і заспівав про рідні степи, про походи... Отрок нахмурився і кинув слугам, щоб Оря вивели. Але старий війняв схований на грудях пучок євшан-зілля і дав Отрокові понюхати. Понюхавши, той схопився за серце, заплакав і сказав: «Краще в рідній землі кістками лягти, ніж у чужій бути славним!» І повернувся разом з Орем у рідні степи.

Що ж то за чарівне зілля? Росте воно й досі на самому півдні України — біля Перекопу й Сиваша, а місцеві жителі й нині називають особливий вид його, кримський полин — євшан-зілля (*М.Фененко*).

МЕСТОИМЕННЯ

Местоимения (*займенники*) украинского языка делятся на следующие разряды: личные, возвратные, притяжательные, указательные, вопросительно-относительные, определительные, отрицательные и неопределенные.

Личные местоимения

В группу личных местоимений (*особових займенників*) входят: *я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони*. Запомните особенности их склонения:

И.	я	ти	ми	ви
Р.	менé	тебé	нас	вас
Д.	мені	тобі	нам	вам
В.	менé	тебé	нас	вас
Т.	мно́ю	тобо́ю	на́ми	ва́ми
П.	(при) мені	тобі	нас	вас

И.	він	вона́	вонó	вони́
Р.	його́, (у) ньóго	її, (у) не́ї	його́, (у) ньóго	їх, (у) них
Д.	йому́	їй	йому́	їм
В.	його́, (на) ньóго	її, (на) не́ї	його́, (на) ньóго	їх, (на) них
Т.	ним	не́ю	ним	ні́ми
П.	(при) ньóму, (при) ні́м	(при) ні́й	(на) ньóму, (на) ні́м	(при)них

Местоимения *він, вона, воно, вони* в формах родительного, винительного и предложного падежей в сочетании с предлогами получают приставное **н**.

Обратите внимание! В украинском языке принято употреблять местоимение *Ви* в разговоре со старшими по возрасту или положению людьми, с незнакомыми, а также по отношению к своим родителям, чем подчеркивается уважение, вежливость, учтивость.

Правильно ставьте ударение! Менé — у ме́не, тебé — у те́бе, його́ [йо́го] — до ньóго [до ньóго].

- Перепишите предложения, слова в скобках употребите в нужной падежной форме.

1. А я щасливий, що вручила ти мені одвічну тугу за (ти), і хоч (ти) лиш вигадав такою, зате й вірнішу (ти) не знайти (*Б. Олійник*).

2. Очима ти сказав (я): люблю (*Л. Костенко*). 3. Всім серцем любить Україну свою, — і вічні ми будемо з (вона) (*В. Сосюра*). 4. Одягни в ніч, одягни (я) в хмари сині і дихни наді (я) легким лебедим крилом. Хай навіються сни, теплі сни, лебедині, і сполоха (вони) місяць тугим ясенним крилом (*І. Драч*). 5. (Я) ліси здоров'ям напували, коли бродив у їхній гущині, (я) поля задумливо шептали свої ніким не співані пісні (*В. Симоненко*). 6. Ми ще йдемо. Ти щось (я) говориш. Твоя краса цвіте в моїх очах. Але скажи: чи ти зі (я) поруч пройдеш безтрепетно по схрещених мечях? (*В. Симоненко*). 7. (Ти) любив, як вітер рожу, в солодкій тузі, у журбі... Але нещирості не могу простити навіть і (ти) (*В. Сосюра*).

● Постройте предложения, употребляя личные местоимения в нужном падеже.

Я подарую	ти, ви, він, вона	книгу
Чекаємо	ти, ви, він, вона, воно	до вечора
Він любить	я, ти, ви, ми, він, вона, вони	командувати
Зустрічайте	я, ми, вони, він, вона	о п'ятій
Не відпускають	я, ти, ми, ви, він, вона, вони	у відпустку

● Переведите на украинский язык, сравните формы личных местоимений в русском и украинском языках.

1. Принесите мне бутылку молока. 2. Я тебя не узнаю. 3. С тобой мне интересно. 4. Я пойду вместо нее. 5. Это для меня самое главное. 6. Как мне быть? 7. О нем много говорят. 8. Им будет там хорошо. 9. О ней не беспокойтесь. 10. С ними хорошо, без них лучше. 11. Их не поймешь. 12. С ней не поговоришь.

С л о в а р ь

бутылка — пляшка	много — багато
узнавать — впізнавати	хорошо — добре
интересно — цікаво	беспокоиться — турбуватися
вместо — замість	лучше — краще
самое главное — найголовніше	понимать — розуміти

Возвратное местоимение

Возвратное местоимение (*зворотний займенник*) себе склоняется в украинском языке так:

И. —	Д. собі	Т. собою
Р. себе́	В. себе́	П. (при) собі́

В западных диалектах украинского языка сохранились давние краткие формы возвратного местоимения *ся, си*, которые пишутся отдельно от глаголов. Эти формы встречаются в народных песнях. Например: *На камені ноги мюю, на камені стою, кругом мене вода шумить, а я ся не бою (Народна пісня). Ой стану я при Дунаю і так си думаю: нема кращих співаночок, як у нашім краю (Народна творчість)*. В разговорном языке распространена форма приветствия: *Як ся маєте? Як ся маєш?*

Правильно ставьте ударение! Себ́е — у се́бе.

- Прочитайте диалог в лицах.

ОБІДНЯ ПЕРЕРВА

- О котрій годині підемо обідати?
- Як завжди, о першій.
- Пообідаємо в буфеті?
- Ні, сьогодні підемо в їдальню. Кажуть, там великий вибір страв.
- А які страви ти найбільше любиш?
- Мені подобаються м'ясні страви: смажена свинина з молодю картоплею і капустою, тушковане м'ясо з овочами, биточки в сметані, котлети із свинини або ж пельмені.
- А я віддаю перевагу вегетаріанським стравам. Люблю овочеві салати, вінігрети, смажену і варену рибу.
- А що тобі подобається з напоїв?
- Я люблю чай з лимоном.
- А я люблю чорну каву.
- Мені здається, нам пора вже йти, а то весь апетит пропаде.
- Ходімо, бо потім буде велика черга.

- Составьте самостоятельно диалог, используя приведенные ниже слова.

Курячий бульйон, шніцель із свинини, смажена курка, тушкова гуска, оселедець, шинка, голубці, млинці, борщ, смажені гриби, квашені огірки, цибуля, петрушка, кріп.

Притяжательные местоимения

Притяжательные местоимения (*присвійні займенники*) — *мій, твій, свій, наш, ваш, їхній*.

Местоимения *мій, твій, свій* склоняются по следующему образцу:

И.	мі́й	мо́я,	мо́є	мої́
Р.	мого́	моє́ї	мого́	мої́х
Д.	моє́му	мої́й	моє́му	мої́м
В.	мі́й, мого́	мою́	моє́му	мої́х, мої́
Т.	мої́м	моєю́	мої́м	мої́ми
П.	(на) моє́му, (на) мої́м	(на) мої́й	(на) моє́му, (на) мої́м	(на) мої́х

В художественной литературе встречаются также диалектные формы родительного падежа: *мойого, твойого, свойого*. Например: *Коли пісні мойого краю пливають у рідних сторонах, мені здається, що збираю цілющі трави я в лугах (М. Рильський)*.

И.	наш	на́ша	на́ше	на́ші
Р.	нашого́	нашо́ї	нашого́	наших
Д.	нашому́	наші́й	нашому́	нашим
В.	наш, нашего́	нашу́	наше	наші, наших
Т.	нашим	нашою́	нашим	нашими
П.	(на) нашому́, (на) наші́м	(на) наші́й	(на) нашому́, (на) наші́м	(на) наших

Местоимение *їхній* склоняется как имя прилагательное мягкой группы:

И.	їхній	їхня́	їхне́	їхні́
Р.	їхнього́	їхньо́ї	їхнього́	їхніх
Д.	їхньому́	їхній	їхньому́	їхнім
В.	їхній, їхнього́	їхню́	їхне́	їхні, їхніх
Т.	їхнім	їхньою́	їхнім	їхніми
П.	(на) їхньому́, (на) їхнім	(на) їхній	(на) їхньому́, (на) їхнім	(на) їхніх

Принадлежность третьему лицу выражается при помощи форм родительного падежа личных местоимений *його, її, їх* (как и в русском языке: *его книга, ее книга, их книга*).

Запомните написание! Мої, моїх, моїм; твої, твоїх, твоїм; свої, своїх, своїм; її, їх (укр.); мои, моих, моим; твои, твоих, твоим; свои, своих, своим; ее, их (рус.).

Правильно читайте! Нашого [нашоho], їхнього [йїхн'oho]

● Перепишите, раскрывая скобки и употребляя местоимения в нужной форме.

1. Спинюся я і довго буду слухать, як бродить серпень по землі (моя) (*Л. Костенко*). 2. Натуро-матінко! Я на (твій) лоно

дитячі радощі і горе виливала, і матір'ю (ти) я щиро звала, з подякою складаючи долоні (*Леся Українка*). 3. І золотої, й дорогої мені, щоб знали ви, не жаль (моя) долі молододі (*Т. Шевченко*). 4. Хтось ударив без жалю по серцю (моє), — і забилося серце в огні золотім (*О. Олесь*). 5. Придбав Максим (себе) сина на всю Україну. Хоч не рідний син Ярема, а щира дитина (*Т. Шевченко*). 6. Ми не кинемо зброї (своя) ... Дужі в нас і бажання, і гнів, ми здобудемо землю і волю і загоїмо рани віків (*О. Олесь*). 7. Бігли під прапор наш бідні раби, руки до нас простягали, (наш) дзвеніли мечі в боротьбі, (їхній) кайдани бряжчали ... (*О. Олесь*).

● Постройте предложения, употребляя местоимения в нужной падежной форме.

1. Ви не бачили	мій, моя,	сина?
2. Ви подобаєтесь		братові.
3. Це вишивка		дочки.
4. Передавайте привіт		знайомій.
5. Познайомтеся з		товаришкою.
6. Я не одержав	твій твоя твої	листівки, листа, телеграми.
7. Я буду телефонувати		сестрі, братові,
8. Вони розмовляли з		знайомому. батьком, матір'ю, батьками.
9. Я залишу конверт на	їхній їхня їхні	робочому місці.
10. Ми не відповіли на		запрошення.
11. Ми раді за		успіхи.

● Переведите на украинский язык, сравните формы притяжательных местоимений в русском и украинском языках.

1. Не обижайте моего сына. 2. Я была у твоей матери. 3. Он своего не упустит. 4. Их поведение меня удивляет. 5. У нашей дочери день рождения. 6. На твоём месте я бы отказался. 7. Моему сыну скоро исполнится шестнадцать. 8. Мои родители уехали в отпуск. 9. Как твои дела? 10. У твоего отца хорошая библиотека.

С л о в а р ь

обижать — образати
 упускать — пропускати
 поведение — поведінка
 удивлять — дивувати
 рождение — народження
 отказаться — відмовитися

исполняться — виповнюватися
 родители — батьки
 отпуск — відпустка
 уезжать — їхати
 дело — справа
 отец — батько

Указательные местоимения

В группу указательных местоимений (*вказівних займенників*) входят слова: *той (отой), цей (оцей), такий (оtakiй), стільки*.

Образцы склонения:

И.	той	та	те	ті
Р.	тогó	тієї, тої	тогó	тих
Д.	томú	тій	томú	тим
В.	той, тогó	ту	те	ті, тих
Т.	тим	тією	тим	тїми
П.	(на) то́му, (на) тім	(на) тій	(на) то́му, (на) тім	(на) тих

И.	цей	ця	це	ці
Р.	цьогó	цієї	цьогó	цих
Д.	цьомú	цій	цьомú	цим
В.	цей, цьогó	цю	це	ці, цих
Т.	цим	цією	цим	цими
П.	(на) цьóму, (на) цім	(на) цій	(на) цьóму, (на) цім	(на) цих

По этому образцу склоняются местоимения *отой, ота, оте, оті, оцей, оця, оце, оці*.

И.	такій	такá	такé	такі
Р.	такóго	такóї	такóго	такіх
Д.	такóму	такій	такóму	такім
В.	такій, такóго	такú	такé	такі, такіх
Т.	такім	такóю	такім	такіми
П.	(на) такóму, (на) такім	(на) такій	(на) такóму, (на) такім	(на) такіх

По этому образцу склоняются местоимения *оtakiй, отака, отаке, отакі*.

Местоимение *стільки* склоняется так:

И.	стільки	В.	стільки, стількóх
Р.	стількóх	Т.	стількомá
Д.	стількóм	П.	(на) стількóх

Местоимения *та, те, ті, така, таке, такі, ця, це, ці* в именительном и винительном падежах могут выступать в нестяженной форме: *тая, теє, тії, такая, такеє, такії, цяя, цеє, ції*. Например: *Лічу в неволі дні і ночі, і лік забуваю. О господи, як то тяжко тії дні минають* (Т. Шевченко). *Отже, й справді, здається, були ми святі в тую зоряну ніч урочисту* (Леся Українка).

В художественной литературе встречается и древняя форма указательного местоимения *сей, ся, се*. Например: *Се ж найгірше в світі лихо — непрозора, горда туга (Леся Українка)*.

Правильно читайте! Того [то́го] — до того, цього [цѐго] — до цього, такого [тако́го].

● Побудуйте пропозиції, використовуючи місцеимення в потрібній формі.

1. Підійдіть до		чоловіка, жінки, людей.
2. Віддайте книгу	той, та	дівчині, юнакові, студентам.
3. Порозмовляйте з	ті,	лікарем, лікаркою, лікарями.
4. Я живу на	цей, ця	вулиці, проспекті, бульварі.
5. Я не знаю	ці	людини, вчителя, країв.
6. Я не бував у		краях, містах, країнах.
7. Я вперше по- знайомився з		людьми.
8. Я давно не бачив	стільки	людей.
9. Я побачив там		жінок.
10. Я вже наобіцяв		людям.
11. Ми вже були на		концертах.
12. Де можна купити		чоботи, піжаму, краватку?
13. Я ще не бачив		сукні, рукавиць, сорочки, персня, вишиванки.
14. У мене теж є	такий, така, таке, такі	пальто, капелюх, сукня, штани.
15. Я люблю		фасон, сорочку, шкар- петки, пальто, зачіску.
16. Ми стурбовані		вчинком, відповіддю, розмовами.
17. Ми широко заздримо		успіхові, результатам.

Запомніть! Местоимення *цей* використовується при вказанні на найближчі об'єкти, а *той* — при вказанні на віддалені (як в російській мові: *этот* — *тот*).

Определительные местоимения

Определительными местоимениями (означальними займенниками) являються слова: *весь, сам, самий, всякий, кожний, інший*.

Образец склонения местоимения *весь*

И.	весь	вся	все	всі
Р.	всього́	всієї́	всього́	всіх
Д.	всьому́	всій	всьому́	всім
В.	весь, всього́всю		все	всі, всіх
Т.	всім	всією́	всім	всіма́
П.	(на) всьому́ , (на) всім	(на) всій	(на) всьому́, (на) всім	(на) всіх

Обратите внимание на ударение! Всього́ [ўс'оhо́] — до всего́

Остальные местоимения склоняются как имена прилагательные твердой группы. Например:

И.	всякий	всяка	всяке	всікі
Р.	всякого	всякої	всякого	всіких
Д.	всякому	всікій	всякому	всіким
В.	всякий, всякого	всіку	всяке	всікі, всіких
Т.	всіким	всікою	всіким	всікими
П.	(на) всікому, (на) всікім	(на) всікій	(на) всікому	(на) всіких

В украинском языке определительные местоимения могут употребляться с ласкательными суффиксами: *всенький, саменький, кожененький, самісінький, кожнісінький*. Местоимение *кожний* имеет и краткую форму *кожен*.

Местоимения *сам* (*самá, самé*) и реже *самій* (ударение в косвенных падежах на окончании) употребляются в значении «только один, без других», а также для подчеркивания особой значимости лица или предмета. Например: 1. *Ти не лякайся бо, що свої ніженьки вмочиш в холодну росу: я тебе, вірная, аж до хатиноньки сам на руках однесу (М. Старицький)*. 2. *І до юрби полонених сам курінний підійшов (В. Сосюра)*.

В именительном падеже множественного числа употребляются параллельные формы *самі* и реже *самі*.

Местоимение *самий* (с корневым ударением) употребляется: 1) после указательных местоимений *той, та, те, ті, цей, ця, це, ці, такий, така, таке, такі*. *Той самий чоловік. Така сама історія*; 2) с именами существительными в сочетании с предлогами *в, від, до, на перед, під* (для обозначения времени), *в, до, край, на, під, при, біля* (для обозначения места): *До самого полудня. Під самий Новий рік. Біля самого синього моря*.

Запомните! В украинском языке местоимение *самий* не употребляется с именами прилагательными для образования превосходной степени сравнения. Сравните: рус. *самый высокий* — укр. *найвищий*.

Правильно ставьте ударение! Вражати в саме серце; в самий раз; в самому соку; закоханий по самі вуха; з самого малечку; одна й та сама; по самі вінця; по саму зав'язку; по саму шию; того ж самого дня.

- Приведенные сочетания слов переведите на украинский язык.

Самый честный, самый смелый, самый глупый, самый веселый, самый быстрый, самый любимый, самый плохой, самый умный, самый скромный.

- Постройте предложения, употребляя местоимения с именами существительными в нужной падежной форме.

1. Ми звернулися до	весь, вся, всі	колектив, громада, присутні
2. Треба порозмовляти з		
3. Це позначилося на		
4. Результати оголосили		
5. Головуючий поздоровив		
6. Вони мають претензії до		
7. Повідомте про це	кожний кожна кожне кожні	робітника, підприємство працівника, працівником, працівницею приїжджого, учасниці абітурієнтові, абітурієнтці робочому місці наradі, зборах
8. Pozнайомтеся з		
9. Підготуйте кімнату для		
10. Вручіть повідомлення		
11. Додержуйте чистоти на		
12. Беріть участь у		

Правильно употребляйте местоимение *інший*!

Рус.	Укр.
В другой раз	— іншим разом
Другими словами	— інакше кажучи, іншими словами
Стал совсем другим	— став зовсім іншим
Смотреть другими глазами	— дивитися по-іншому
Заботиться о другом	— піклуватися (турбуватися) про іншого
Думать о другом	— думати про інше
Не обращать внимания на других	— не звертати уваги на інших

● Переведите на украинский язык. Определите, в каких случаях слово *другой* соответствует *інший*. Правильность ответа проверьте по ключу.

1. В одной руке он держал шляпу, а в другой — цветы.
2. В другой комнате слышалась музыка.
3. Теперь у меня совсем другие планы.
4. Другой человек и не подумает об этом.
5. В одно ухо входит, а в другое выходит.
6. В другой раз будешь умнее.
7. Ты все время думаешь о другом.
8. А ты не обращай внимания на другие предложения.
9. Одна комната выходит на юг, а другая — на север.
10. Одни деревья уже зеленели, а другие — еще стояли голые.

К л ю ч

3, 4, 6, 7, 8, 10

С л о в а р ь

держать — тримати
шляпа — капелюх
цветы — квіти
слышаться — лунати
совсем — зовсім
ухо — вухо
умный — розумний

все время — весь час
обращать — звертати
внимание — увага
предложение — пропозиція
юг — південь
север — північ
еще — ще

Обратите внимание! В украинском языке местоимение *інший* противопоставляется слову *один* только в тех случаях, когда последнее употреблено в значении неопределенного местоимения *какой-то*. Когда же необходимо передать числовой признак, слову *один* противопоставляется слово *другий*.

● Прочитайте диалог в лицах.

У КНИГАРНІ

— Скажіть, будь ласка, у вас є підручник з української мови?

— Прошу поглянути ось цей «Практикум з правопису української мови». По-моєму, це непоганий посібник.

— Гарзд, я куплю цю книгу. Мені ще потрібний російсько-український словник.

— Зараз не могу вам нічого запропонувати. Але ми можемо замовити для вас цю книгу. Необхідно заповнити поштову листівку і кинути он у ту скриньку. Коли книга надійде, ми вас повідомимо.

— Спасибі. А що ви можете мені порекомендувати з художньої літератури українською мовою?

— Для початку обов'язково купіть собі подарункове видання «Кобзаря» Шевченка. Із сучасної літератури могу по-

рекомендувати вам вибрані поезії Ліни Костенко. Це відома українська поетеса. Мені весь час не сходять з думки рядки її вірша: «Чи й справді необхідно, щоб жінка була мужа? Спасибі вам, спасибі за цей пріоритет. Поетам всіх віків була потрібна Муза. А жінці хто потрібен, якщо вона поет?».

- Скільки коштує томик її поезії?
- 2 гривні і десять копійок.
- Візьміть, будь ласка, чек. Спасибі за допомогу.
- На все добре. Заходьте до нас!

● Составьте самостоятельно вопросы и ответы, используя приведенные слова и выражения.

Букіністичний магазин, видання, видавництво, вірш, новела, оповідання, роман, довідник, енциклопедія, збірка, дитяча книжка, підручник, словник, книгарня, лірика, науково-популярна література, вибрані твори, переклад, письменник, розмовник, тираж.

Вопросительно-относительные местоимения

Местоимения *хто, що, який, чий, котрий, скільки* являются вопросительными (*питальними*), если служат для выражения вопроса, и относительными (*відносними*), если присоединяют придаточные предложения к главным.

Особенности склонения

И.	хто	що	скільки	
Р.	кого́	чого́	скільки́х	
Д.	кому́	чому́	скільки́м	
В.	кого́	що	скільки́, скільки́х	
Т.	ким	чим	скільки́ма	
П.	(на) ко́му,	(на) чо́му,	(на) скільки́х	
	(на) кім	(на) чі́м		
И.	чий	чия́	чи́е	чи́ї
Р.	чийо́го	чи́єї	чийо́го	чи́їх
Д.	чийо́му, чи́єму	чи́їй	чийо́му, чи́єму	чи́їм
В.	чий́, чийо́го	чию́	чи́е	чи́їх, чи́ї
Т.	чи́м	чи́єю	чи́м	чи́їми
П.	(на) чийо́му,	(на) чи́їй	(на) чийо́му,	(на) чи́їх
	(на) чи́єму,		(на) чи́єму,	
	(на) чи́м		(на) чи́м	

Местоимения *який, котрий* склоняются как имена прилагательные твердой группы.

Для присоединения придаточных предложений используются синонимические местоимения *що, який*. Употребление в этой функции местоимения *котрий* является ненормированным.

Правильно ставьте ударение! Кого́ — до ко́го, чо́го — до чо́го.

- Переведите предложения на украинский язык, обращая внимание на формы местоимений. Дайте ответы на поставленные вопросы.

1. Сколько в вашем городе стадионов? 2. Какому обществу принадлежит этот стадион? 3. Какие виды спорта наиболее популярны в вашем городе? 4. Каким видом спорта вы занимаетесь? 5. Каких результатов вы добились? 6. Кто завоевал первенство по футболу? 7. Какой счет? 8. Какое место заняла эта команда? 9. Кто судит встречу?

С л о в а р ь

сколько — скільки
город — місто
принадлежать — належати
общество — товариство
заниматься — займатися

добиться — досягнути
первенство — першість
счет — рахунок
занимать — займати
встреча — зустріч

1. Что сегодня идет в кино? Чья это картина? 2. Кто режиссер этого фильма? 3. Каково содержание фильма? 4. Сколько стоит билет? 5. С кем вы пойдете в кино? 6. На кого вы оставите ребенка? 7. Сколько часов длится этот фильм? 8. Чем вам понравился этот фильм? 9. Какие эпизоды вам запомнились более всего? 10. Чему вас учат такие фильмы?

С л о в а р ь

содержание — зміст
стоять — коштувати
билет — квиток
оставлять — залишати
ребенок — дитина

час — година
длиться — тривати
понравиться — сподобатися
более всего — найбільше
запомниться — запам'ятатися

1. Сколько лет нужно учиться, чтобы получить высшее образование? 2. До скольких лет принимают на учебу в университет? 3. Какие документы необходимы для поступления? 4. Скольким студентам выплачивают стипендию? 5. На каком языке ведется обучение? 6. В котором часу начинаются занятия? 7. Чьи лекции нравятся вам больше? 8. На чьи деньги

вы покупаете необходимую вам литературу? 9. Кем вы видите себя после окончания учебы?

С л о в а р ь

получать — одержувати
образование — освіта
принимать — приймати
учеба — навчання
необходимо — необхідно
поступление — вступ
обучение — навчання
язык — мова

начинаться — починатися
занятия — заняття
нравиться — подобатися
деньги — гроші
покупать — купувати
необходимый — необхідний
видеть — бачити
окончание — закінчення

Запомните выражения!

Который час?
В котором часу?
Какое сегодня число?
В котором (каком) доме
он живет?

Котра година?
О котрій годині?
Котрого сьгодні?
В котрому (якому) будинку
він живе?

● Исправьте приведенные предложения. Объясните допущенные ошибки.

1. Я почав читати ту книжку, котру ви купили. 2. Я тепер дивлюся на все це другими очима. 3. В другий раз будеш розумнішим. 4. Це моя сама ближча подруга. 5. Мойому братові сьгодні виповнилось шістнадцять років. 6. Події, котрі ми пережили, надовго нам запам'ятаються. 7. В якій годині починаються заняття? 8. Ви не скажете, котре сьгодні число? 9. Порозмовляйте з тою жінкою.

К л ю ч

1. Я почав читати ту книжку, що ви купили. 2. Я тепер дивлюся на все це по-іншому. 3. Іншим разом будеш розумніший. 4. Це моя найближча подруга. 5. Моєму братові сьгодні виповнилось шістнадцять років. 6. Події, які ми пережили, надовго нам запам'ятаються. 7. О котрій годині починаються заняття? 8. Ви не скажете, яке сьгодні число? 9. Порозмовляйте з тією жінкою.

Отрицательные и неопределенные местоимения

Отрицательные (*заперечні*) и неопределенные (*неозначені*) местоимения склоняются так же, как и вопросительные, от

котрих они образованы. Отрицательные местоимения образованы при помощи приставки **ні-**: *ніхто, ніщо, ніякий, нічий, нікотрий, ніскільки*.

Неопределенные местоимения образованы с помощью частиц **де, аби, сь** (пишутся вместе) и **будь-, -небудь, хтозна-, казна-** (пишутся через дефис): *хтось, щось, дехто, децо, абихто, абищо, будь-який, казна-який, хтозна-скільки* и т.д.

Неопределенные местоимения *якийсь, чийсь* в форме родительного и предложного падежей перед частицей **-сь** получают вставной звук [о]: *якийсь — якихось, чийсь — чіїхось*. Местоимения *хтось, щось, чийсь* в творительном падеже имеют параллельные формы: *кимсь — кимось, чимсь — чимось, чіїмсь — чіїмось*.

Как и в русском языке, отрицательные и неопределенные местоимения в форме косвенных падежей могут разъединяться предлогами. В таких случаях все составные части местоимения пишутся отдельно. Например: *ні з ким, аби з ким, казна для кого*.

Правильно ставьте ударение! Ніко́му не скажу; нічо́го не зроблю; нікотри́й, нікотра́, нікотре́, нікотрі́; хто-небу́дь, що-небу́дь, який-небу́дь, абіхто, абіщо, абіякий; нікому допо-могти; нічо́го робити.

- Прочитайте текст, соблюдая правила произношения гласных и согласных звуков. Выпишите местоимения, определите их форму и сопоставьте с русскими соответствиями. Назовите разряды местоимений.

Дочка України, народний художник республіки, Катерина Білокур привернула на виставках загальну увагу² до своєї праці, вразивши³ найвибагливіших поцінувачів яскравою самобутністю, поетичною³ силою своїх творів. Вона мовби розповідала світові, який талановитий її народ, як розвинуте в ньому від природи естетичне почуття³, яка сприйнятлива його душа³ до всього² прекрасного² в житті.

Україна здавна славиться¹ народним мистецтвом. Дівоче вбрання і козацька люлька, топірець і спинка саней, бабусина скриня і мисник на стіні, вишитий рушник і звичайний віконний наличник — будь-яка ужиткова річ³ під рукою невідомого² художника чи художниці ставала утвором мистецтва. І водночас творилася пісня, з'являвся народний живопис, бриніла бандура, ця українська арфа... Людина оточувала себе красою, знала в ній смак, художньо оздоблювала життя, заповонена одвічним бажанням творити.

... Катерина Білокур — художниця-самоук, життя не дало їй змоги вчитися³ в школі й здобути освіту, необхідну для митця-професіонала, до знань вона пробивалася самотужки, в напружених пошуках відкривала для себе таємниці техніки живопису... Закоханими очима справжнього² митця вглядалася вона в життя рідної природи, але не копіювала її натуралістично, а витворювала з неї поезію, справді з творчим³ натхненням передаючи³ і золото могутнього² колосся, й буянню півоній, жоржин, кручених³ паничів, і все це затаїло в собі якусь глибину², нерозгаданість², все оповите якимось синім серпанком, присмерком, таємничістю казки.

С п р а в к а

1. Сочетание **-ться** читается как [ц':а].
2. Буква **г** читается как [h].
3. Звуки [ч], [ш] произносятся твердо.

ГЛАГОЛЫ

Глагол (*дієслово*) — это знаменательная часть речи, объединяющая слова со значением действия или состояния. Как и в русском языке, в украинском языке существуют спрягаемые и неспрягаемые формы глагола. Спрягаемые формы изменяются по лицам, временам, наклонениям. К неспрягаемым формам принадлежат инфинитив (інфінітив), причастие (дієприкметник) и деепричастие (дієприслівник). Неспрягаемые формы не изменяются по лицам, временам и наклонениям.

Инфинитив

- Прочитайте текст, выпишите глаголы в форме инфинитива и подберите к ним русские соответствия.

Народи не можуть жити за правилами рік, бо менша ріка падає в більшу і губить при тому свої води й своє ім'я. Народи не можуть жити за правилами дерев, особливо тих, що ростуть одне біля одного. Адже менше дерево повинно викривляти стовбур, щоб з-під більшого досягнути до сонця. Народи повинні жити за правилами зоряних небес. Кожна зірка має свій простір і своє світло. І кожна потрібна не тільки для краси, а й для того, щоб людина могла орієнтуватися в кос-

мосі. Всі народи повинні світити, щоб людина могла орієнтуватися в безмірі людського духу (Д. Павличко).

Обратите внимание! В украинском языке начальная форма глагола (инфинитив) оканчивается на **-ти**: *жити, викривляти, світити*. Формы на **-ть** свойственны разговорному языку и встречаются в языке фольклора и художественной литературы. Например: *Постій, чумак, постривай, шляху в людей розпитай, гей, гей, чи не заблудився. — Мені шляху не питать; прямо степом мандрувать, гей, гей, долю доганять!* (Народна творчість). *Епоху, де б душею відпочить, з нас кожен має право вибирати* (М. Рильський).

Инфинитивные формы отдельных глаголов могут выступать с ласкательными суффиксами (*істки, істоньки, істочки, спатки, спатоньки, спаточки, питки, питоньки, питочки* и др.). Такие образования также характерны для устной речи и языка художественной литературы: *За сонцем хмаронька пливе, червоні поли розстилає і сонце спатоньки зове у синє море* (Т. Шевченко).

Формы настоящего времени изъявительного наклонения. I спряжение глаголов

В украинском языке, как и в русском, глаголы изъявительного наклонения (*дійсного способу*) имеют формы настоящего (*теперішнього*), прошедшего (*минулого*) и будущего (*майбутнього*) времени. Глаголы настоящего и будущего времени изменяются по лицам. Различают два спряжения глаголов. Глаголы I спряжения изменяются по следующему образцу:

ед. ч.	мн. ч.
розмовля-ю, пиш-у́	розмовля-ємо, пиш-емо
розмовля-єш, пиш-єш	розмовля-єте, пиш-єте
розмовля-є, пиш-є	розмовля-ють, пиш-уть

Во 2-м лице единственного числа после шипящих мягкий знак не пишется: *пишеш, чешеш, підпишеш*.

В 3-м лице множественного числа после буквы **т** всегда пишется мягкий знак: *розмовляють, пишуть, чешуть*.

В 3-м лице единственного числа и в 1-м множественного некоторые глаголы могут иметь усеченную форму: *розмовляє і розмовля, вмирає і вмира; розмовляємо і розмовляєм, вмираємо і вмираєм*. Усеченные формы встречаются в разговорной речи и в художественных текстах. Например:

Рече та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилі підійма.

Т. Шевченко.

При образовании личных форм в основах глаголов I спряжения чередуются следующие согласные:

1) *г, к, х* → *ж, ч, ш* (*могти* — *можу, можеш, може, можемо, можете, можуть*; *пекти* — *печу, печеш, пече, печемо, печете, печуть*; *колихати* — *колишу, колишеш, колише, колишемо, колишите, колишуть*)

2) *з, с* → *ж, ш* (в инфинитиве перед суффиксом *-ти* есть гласный *а* (*казати* — *кажу, кажеш, каже, кажемо, кажете, кажуть*; *писати* — *пишу, пишеш, пише, пишемо, пишете, пишуть*);

3) *т* → *ч* (*хотіти* — *хочу, хочеш, хоче, хочемо, хочете, хочуть*; *лоскотати* — *лоскочу, лоскочеш, лоскоче, лоскочемо, лоскочете, лоскочуть*);

4) *ск* → *щ [шч]* (*полоскати* — *полощу, полощеш, полоще, полощемо, полощите, полощуть*);

5) *г* → *гн* (*одягти* — *одягну, одягнеш, одягне, одягнемо, одягнете, одягнуть*; *тягти* — *тягну, тягнеш, тягне, тягнемо, тягнете, тягнуть*).

- Переведите глаголы на украинский язык. Установите, в каких случаях суффикс *-црова-* сохраняется.

Пломбировать, мотивировать, культивировать, консервировать, компостировать, лавировать, реагировать, зондировать, аплодировать, сервировать, идеализировать, позировать, пикировать, суфлировать, блокировать, шокировать, репетировать, маршировать, меблировать, жонглировать, гастролировать, регулировать, травмировать, музицировать, гримировать, тренировать, копировать, вибрировать, оперировать, игнорировать, компенсировать, цитировать, массажировать, массировать.

С п р а в к а

Суффикс *-црова-* не характерен для украинского языка и при переводе с русского заменяется обычно суффиксом *-ува-*. Допускается употребление суффикса *-црова-* в случаях, когда слово без этого суффикса не употребляется (например, *фарширувати*) или имеет другое значение — *репетувати* *i репетувати* (*кричать*). Однако в таких случаях следует отдавать предпочтение описательным конструкциям: *пикировать* — *іти в піке, робити піке*; *репетировать* — *робити репетицію*; *сервировать* — *накривати стіл*; *лидировать* — *вести перед*.

- Побудуйте речення, використовуючи дієслова в формі теперішнього часу. Зверніть увагу на чергування приголосних.

Я	берегти	книгу	Ми	сікти	капусту
Ти	стерегти	багаття	Ви	підказати	вірш
Він	спекти	хліб	Вони	одягти	пальто

- Перепишіть речення, підкресліть дієслова, визначте їх початкову форму. В яких випадках відбулося чергування приголосних звуків?

1. Тече вода в синє море, та не витікає: шука козак свою долю, а долі немає (*Т. Шевченко*). 2. Ревуть, стогнуть гори-хвилі в синесенькім морі, плачуть, тужать козаченьки в турецькій неволі (*М. Кривницький*). 3. Віють вітри, віють буйні, аж дерева гнуться: ой як болить моє серце, самі сльози ллються! (*І. Котляревський*). 4. Лугом іду, коня веду, розвивайся, луже! Сватай мене, козаченьку, люблю тебе дуже! (*Народна творчість*). 5. Ой, на горі да жінці жнуть, а попід горою, попід зеленою, козаки йдуть (*Народна творчість*).

- Прочитайте вірш, зверніть увагу на м'яке вимовлення звука [т'] в дієслівних кінцівках. Вивчіть вірш наизусть.

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.
Сім'я вечірять коло хати,
Вечірня зіронька встає,
Дочка вечерять подає,

А мати хоче научати,
Та соловейко не дає.
Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх;
Сама заснула коло їх.
Затихло все. Тільки дівчата
Та соловейко не затих.

Т. Шевченко.

- Прочитайте українські загадки. Які дієслівні форми типові для них? Вивчіть загадки наизусть, спробуйте розгадати їх.

1. Чорне сукно лізе у вікно. 2. Два брати втікають, а два доганяють. 3. Їде віз без коліс, колії не залишає. 4. Чорне порося по печі гаса. 5. За лісом, за пралісом сірі воли ревуть.

Р а з г а д к и : ніч, колеса, сонце, горщик, хмари і грім.

- Приведені нижче дієслова проспрягайте. Поставте ударення в кожній формі дієслова. Правильність відповіді перевірте за словником.

Вести, везти, нести, плести, рости, трясти, класти, впасти, відійти, дійти, зайти, надійти, обійти, підійти, увійти, одягти, моргнути, плігнути, смикнути, щипнути, шпурнути.

Правильно ставьте ударение! Кажу́, ка́жеш; одягну́, одя́гнеш; допомо́жу, допомо́жеш; беремо́, беретé; живемо́, живетé.

Некоторые многозначные глаголы русского языка имеют в украинском языке разные соответствия. Внимательно ознакомьтесь с приведенными ниже конструкциями и постарайтесь запомнить выражения украинского языка.

Я считаю — деньги — я рахую (лічу) гроші
— своим долгом — я вважаю своїм обов'язком (за свій обов'язок)
— что ... — я вважаю, що ...

Подписываться — под заявлением — підписуватися під заявою
— на газеты — передплачувати газети
— на собрание сочинений — передплачувати зібрання творів

Сдавать — посуду — здавати посуд
— экзамен — складати екзамен (іспит)
— после болезни — марніти (подаватися, осуватися) після хвороби

Попадать — в тон — потрапити в тон
— в цель — влучати в ціль
— на концерт — потрапляти на концерт
— в беду — опинитися в біді
— на дорогу — натрапляти на дорогу
— в руки — попадати (потрапляти) в руки
— впросак — пошитися в дурні, осоромитися
— от отца — перепадати (діставати) від батька

Открывать — фестиваль — відкривати фестиваль
— вход — відкривати вхід
— дверь, окно — відчиняти двері, вікно
— книгу — розгортати книгу
— глаза — розплющувати (відкривати) очі
— бутылку — відкорковувати пляшку

- Исправьте предложения. Правильность ответа проверьте по ключу.

1. Це вікно не відкривається. 2. Моя дочка здала сьогодні останній екзамен. 3. Ви вже підписалися на журнал «Київ»? 4. Я рахую, що ти не маєш рації. 5. Тобі сьогодні попаде від батька. 6. Мій товариш попав у біду. 7. Я знову попав впро-сак.

К л ю ч

1. Це вікно не відчиняється. 2. Моя дочка сьогодні склала останній екзамен. 3. Ви вже передплатили журнал «Київ»? 4. Я вважаю, що ти не маєш рації. 5. Тобі сьогодні дістанеться від батька. 6. Мій товариш опинився у біді. 7. Я знову пошив-ся в дурні (осоромився).

- Перепишіть сочетания слов и переведите их на український язык. Правильность ответа проверьте по ключу.

Не мешай мне, не мешало бы выступить, не мешает ска-зать, мешать кашу, мешать краски, мешать карты, мешать то-варищу, смешать в одну кучу, не мешало бы купить; мне надоело ждать, не надоедай мне своей просьбой, смертельно надоел, надоел хуже горькой редьки; получают письма, полу-чил задание, получил ответ, получил насморк, получил отказ, получить звание, получил победу, получить образование, по-лучил повреждение, получил пощечину, получил форму квад-рата; применяют новый метод, применить статью, принимать меры, применять силу; перепутать карты, перепутать следы, путать слова, путать улицы, путать линии, спутать коня, пере-путать квартиры.

К л ю ч

Не заважай мені, не завадило б виступити, не завадить сказати, мішати кашу, змішувати фарби, мішати карти, змішу-вати в одну купу, не зайвим було б купити, мені обридло чекати, не набридай мені своїм проханням, остогид, у печін-ках сидить, одержувати листи, одержав (отримав) завдання, одержав (дістав) відповідь, дістав нежить, дістав відмову, діста-ти звання, перемогти, дістати (здобути) освіту, дістав пошкод-ження, дістав ляпаса, набрав форми квадрата; застосувати но-вий метод, застосовувати статтю, вживати заходів, застосу-вати силу; сплутати карти, переплутати сліди, плутати слова, плутати вулиці, плутати лінії, сплутати коня, переплутати квар-тири.

Запомните выражения!

Принимать — меры — вживати заходів
— участие — брати участь

- Прочитайте диалог в лицах. Используя текст диалога, составьте несколько вопросительных предложений и дайте на них ответы.

У БІБЛІОТЕЦІ

- Добрий день! Можна записатися до вашої бібліотеки?
- Будь ласка! А паспорт маєте?
- Так, прошу.
- Тоді заповніть, будь ласка, читацьку картку. А яка література вас цікавить?
- Знаєте, я живу на вулиці Яворницького. Кажуть, що це відомий український учений, але я майже нічого про нього не знаю. Чи не можна б у вас щось прочитати на цю тему?
- О, Дмитро Іванович Яворницький був і істориком, і археологом, і етнографом, і фольклористом, і письменником. Усе своє життя він присвятив вивченню історії Запорізької Січі. Для початку я рекомендувала б вам дуже цікаво написану книгу Івана Шаповала «В пошуках скарбів». Тут, до речі, знайдете історію створення картини І. Ю. Репіна «Запорожці пишуть листа турецькому султанові». Свого писаря Репін малював з Д. Яворницького. А ще раджу ознайомитися з ґрунтовною роботою Марії Шубравської про академіка Д. Яворницького.
- Велике вам спасибі! Скажіть, скільки днів я можу тримати ці книги?
- П'ятнадцять. Але при потребі термін користування книгами можна продовжити.
- А при бібліотеці є читальний зал?
- Звичайно. Тут ви можете переглянути періодику, а також прочитати ті книги, які користуються особливо великим попитом. Заходьте до нас.
- Щиро вдячна. Думаю, що буду вашим постійним читачем. До побачення.

Умейте быть благодарными!

Дякую	Щиро вдячні за допомогу
Дякую вам	Я вам дуже вдячний (вдячна)
Велике спасибі	Щиро вдячний (вдячна)
Щиро дякую	Я вам дуже дякую за все
Дуже вдячний за вашу турботу	Дуже вдячні за щиросердий прийом

- Перепишите текст, раскрывая скобки и употребляя глаголы в нужной форме.

1. Дніпро берег рие-рие, яворові корінь (мити) (*Т. Шевченко*). 2. Честь тому, хто в землю чорну в спеку, в холод піт свій (лити) (*П. Грабовський*). 3. Вічний революціонер — дух, що тіло рве до бою, рве за поступ, щастя й волю, — він ще не вмер (*І. Франко*). 4. Ранні пташки росу п'ють, а пізні сльози (лити) (*Народна творчість*). 5. Край калини шовком (шити) любая дівчина (*С. Руданський*). 6. (Жити) твоїми листами, цілую тебе в думці (*М. Коцюбинський*). 7. По діброві вітер (вити), гуляє по полю (*Т. Шевченко*). 8. Синє море звірюкою то стогне, то (вити) (*Т. Шевченко*). 9. Не втирайте ж мої сльози, нехай собі (литися) (*Т. Шевченко*).

С п р а в к а

Одноструктурные глаголы *мити, шити, лити, жити, вити* спрягаются по-разному:

<i>мити</i>	<i>шити</i>	<i>лити</i>	<i>жити</i>	<i>вити</i> (<i>вуть</i>)	<i>вити</i> (<i>вить</i>)
мию	шию	ллю	живу	вию	в'ю
миєш	шиєш	ллєш	живєш	виєш	в'єш
миє	шиє	ллє	живє	виє	в'є
миємо	шиємо	ллємо	живємо	виємо	в'ємо
миєте	шиєте	ллєте	живєте	виєте	в'єте
миють	шиють	ллють	живуть	виють	в'ють

- Проспрягайте глаголы. Установите, какие изменения происходят при образовании личных форм?

Давати, ставати, пізнавати, купувати, малювати, брати, дра-ти, прати, гнати, жати, звати, ткати, клясти, плисти, молоти.

II спряжение глаголов

- Прочитайте текст, выпишите все глаголы, определите их личную форму, подберите русские соответствия.

Коли лежиш в полі лицем до неба і вслухаєшся в многого-лосу тишу полів, то помічаєш, що в ній щось є не земне, а небесне.

Щось наче свердлить там небо, наче струже метал, а вниз спадають тільки дрібні, просіяні звуки. Ниви шумлять навко-ло і заважають. Жenu від себе голоси поля, і тоді на мене, як

дош, спадають небесні. Тоді пізнаю. Се жайворонки. Се вони, невидимі, кидають з неба на поле свою свердлячу пісню. Дзвінку, металеву й капризну, так що вухо ловить і не може зловити її переливів. Може, співає, може, сміється, а може, зайшлося від плачу (*М. Коцюбинський*).

М. Коцюбинський (1864—1913) — талантливий новеллист, произведения которого принадлежат к лучшим образцам украинской прозы XIX века. И. Франко считал, что писатель «мягкостью колорита, пластичностью рисунка и нежным лиризмом больше всего напоминает Тургенева». Один из героев его новелл говорит: «Поэзия жизни не может на смитнику, а без неё життя — злочин». Эти слова можно поставить эпиграфом к таким непревзойденным произведениям М. Коцюбинского, как «Интермеццо», «Тіні забутих предків», «Сон», «Цвіт яблуні», которые представляют собой синтез изобразительного, музыкального искусства со словесным.

- Прочитайте глаголы в обеих колонках и сравните их окончания:

вслухає <i>ш</i> ся, помічає <i>ш</i>	лежи <i>ш</i>
струже, співає	свердл <i>ить</i> , лов <i>ить</i>
спадаю <i>ть</i> , заважаю <i>ть</i> , видаю <i>ть</i>	шумляю <i>ть</i>

Глаголы правой колонки принадлежат ко II спряжению. Они изменяются по такому образцу:

Ед. ч.	Мн. ч.
1-е л. леж- <i>у́</i> , нош- <i>у́</i>	леж- <i>имó</i> , нóс- <i>имо</i>
2-е л. леж- <i>и́ш</i> , нóс- <i>иш</i>	леж- <i>итé</i> , нóс- <i>ите</i>
3-е л. леж- <i>и́ть</i> , нóс- <i>ить</i>	леж- <i>а́ть</i> , нóс- <i>я́ть</i>

В 1-м лице множественного числа в разговорной речи и в художественной литературе может употребляться как полный, так и сокращенный вариант окончания: *носимо* і *носим*, *косимо* і *косим*.

Обратите внимание! Правописание личных окончаний в формах 2-го лица единственного числа и 3-го лица единственного и множественного числа отличается в русском и украинском языках.

Рус.	Укр.
носи <i>ш</i> , кричи <i>ш</i>	носи <i>ш</i> , кричи <i>ш</i>
носит, кричит	носить, кричить
носят, кричат	носят <i>ь</i> , кричат <i>ь</i>

Запомните! При образовании личных форм глаголов II спряжения происходит чередование согласных:

а) *б, п, в, м, ф* → *бл, пл, вл, мл, фл* (1-е лицо ед. числа, 3-е лицо мн. числа)

любити — *люблю, любиш...* *люблять*

топити — *топлю, топиш...* *топлять*

ловити — *ловлю, ловиш...* *ловлять*

ломити — *ломлю, ломиш...* *ломлять*

графити — *графлю, графиш...* *графлять*

б) *д* → *дж*, *з* → *ж*, *с* → *ш*, *т* → *ч* (1-е лицо ед. числа)

водити — *воджу, водиш*

возити — *вожу, возиш*

косити — *кошу, косиш*

платити — *плачу, платиш*

в) *г* → *ж* (во всех лицах)

бігти — *біжу, біжиш, біжить, біжимо, біжете, біжать.*

● Постройте предложения, употребляя глаголы в нужной форме. Обращайте внимание на чередование согласных.

Я	робити	вправу
Ти	промовляти	слово
Він	лагодити	годинник
Ми	приходити	додому
Ви	наблизити	майбутнє
Вони	вивісити	оголошення
	засвітити	ліхтар
	перебігти	вулицю

● Прочитайте пословицы и поговорки. В какой форме употребляются в них чаще всего глаголы? Выучите пословицы и поговорки наизусть.

1. На дерево дивись, як родить, а на чоловіка, як робить.
2. Хочеш їсти калачі — не сиди на печі.
3. Хто нічого не робить, той ніколи не має часу.
4. Людей питай, а свій розум май.
5. Що в молодості навчишся, то на старість як знайдеш.
6. Наука в ліс не веде, а з лісу виводить.
7. Або рибку з'їсти, або на дно сісти.
8. Краше з розумним загубити, як з дурнем знайти.
9. Не дай, Боже, коня лінивого, а чоловіка ревнивого.
10. Як топишся, то й за бритву вхопишся.

● Прочитайте высказывания о культуре речи и общения. Составьте устно рассказ на тему "Культура усного мовлення".

1. Усі ми говоримо своєю рідною мовою, в основному розмовною. Однак перед широким загалом треба говорити пра-

вильною літературною мовою. Чим офіційніший виступ, тим суворіші вимоги ставляться до правильності мовлення. Літературною мовою треба говорити не тільки з трибуни, а й тоді, коли ви говорите експромтом. На нарадах і під час виступів у вузькому колі, в розмовах з друзями можна часом відхилитися від суворих рамок літературної мови і перейти на розмовну.

2. Якщо хочеш бути розумним, навчися розумно запитувати, спокійно відповідати і переставати говорити тоді, коли нічого більше сказати.
3. Дотепне слово ніколи не потребує голосного сміху: воно тішить розум, але ніколи не примушує обличчя спотворюватися гримасою.

- Перепишіть текст, утворив глаголи із скобок в потрібній формі.

Мої дні (текти) тепер серед степу, серед долини, налітої зеленим хлібом. Безконечні стежки, скриті, інтимні, наче для самих близьких, (водити) мене по нивах, а ниви (котити) та й (котити) зелені хвилі і (хлюпати) ними аж в краї неба. Я тепер (мати) окремий світ, він наче перлова скойка: (стулитись) краями дві половини — одна зелена, друга блакитна — й (замкнути) у собі сонце, немов перлину. А я там (ходити) і (шукати) спокою (*М. Коцюбинський*).

- Перепишіть пропозиції, замість точок вставте, де потрібно, м'який знак.

1. Десь летить... земля полями на білогривому коні (*В. Сосюра*).
2. Ах, скільки струн в душі дзвенить...! (*О. Олесь*).
3. Південний краю! Як тепер далеко лежиш... від мене ти! (*Леся Українка*).
4. На розпутті кобзар сидить... та на кобзі грає (*Т. Шевченко*).
5. Бандуристе, орле сизий! Добре тобі, брате: маєш... крила, маєш ... силу, є коли літати (*Т. Шевченко*).
6. Сміють...ся, плачуть... солов'ї і б'ють піснями в груди (*О. Олесь*).
7. Хочеш... ти, щоб пісню я для тебе склав з запашних фіалок, з золотих купав (*О. Олесь*).
8. У гаю, гаю вітру немає; місяць високо, зіроньки сяють... (*Т. Шевченко*).
9. А ти не заплачеш..., а ти не побачиш..., як ворон клює ті карії очі, ті очі козачі, що ти цілувала, серденько моє! (*Т. Шевченко*).

- Приведені глаголи проспрягайте. Поставте ударення в кожній формі глагола. Правильність відповіді перевірте по словарю.

Платити, спорожнити, закінчити, ненавидіти, нівечити, висіти, вгостити, полегшити, держати, дослідити, просити, носити.

Обратите внимание! Глагол *просити* в форме 1-го лица единственного числа в зависимости от значения имеет разное ударение.

Прошу́ употребляется в значении «обращаюсь с просьбой». Например:

О, рідна земле, я прошу́ про те,
Щоб пригорнула ти мене, як сина,
Там, де блакить барвінкова цвіте,
Де для живих квітує черемшина.

Л. Дмитерко.

Прóшу употребляется как вежливая форма обращения в значении «приглашаю», синоним *будь ласка*. Может сочетаться со словами *ласкаво, уклінно, милості*. Например: *Прóшу до столу!* — *Можна взяти книгу?* — *Прóшу! Ласкаво прóшу в гості.*

- Внимательно ознакомьтесь с русско-украинским тематическим словарем. Составьте небольшой рассказ на тему «Мій вихідний день».

Утюг — праска	натирать пол — натирати
включать утюг — вмикати	підлогу
праску	мести пол — замітати
гладить белье — прасувати	підлогу
близну	веник — віник
гладильная доска — прасувальна дошка	стирка — прання
швейная машина — швейна машина	одежная щетка — щітка для одягу
ножницы — ножиці	обувная щетка — щітка для взуття
разрезать ткань — розрізувати тканину	половая щетка — щітка для підлоги
стиральная машина — пральна машина	чистить ботинки — чистити черевики
веревка — мотузка	топор — сокира
пылесос — пиросос	молоток — молоток
электрополотер — електричний натирач підлоги	гвозди — цвяхи
чистить ковер — чистити килим	забивать гвозди — забивати цвяхи
клещи — кліщі	отвертка — викрутка

- Перепишите предложения, раскрывая скобки и употребляя глаголы в нужной форме.

1. Правда очі (колоти) (*Народна творчість*). 2. Млин (молоти) — мука буде; язык (молоти) — біда буде (*Народна творчість*). 3. Як бідний (плакати), то ніхто не (бачити), а багатий

скривиться, то кожен дивитьсяся (*Народна творчість*). 4. Стрічкою сріблястою — шлях удалину. Біля нього дівчина (полоти) ярину (*Д. Павличко*). 5. Сьогодні люди (полоти) буряки. 6. У колгоспі (молоти) пшеницю. 7. Робітники ріжуть і (колоти) дрова.

Обратите внимание! В українском языке есть глаголы *стелити* і *слати*. Запомните их личные окончания.

	<i>Стелити</i>	<i>Слати</i> (стлать)	<i>Слати</i> (слать)
Я	стелю́	стелю́	шлю́
Ти	сте́лиш	сте́леш	шлеш
Він	сте́лить	сте́ле	шле
Ми	сте́лимо	сте́лемо	шлемо́
Ви	сте́лите	сте́лете	шлете́
Вони	сте́лять	сте́лють	шлють

● Перепишіть пропозиції, розкриваючи дужки і використовуючи дієслова в потрібній формі.

1. Глянь, моя рибонько, — срібною хвилиною (слатися) полем туман (*М. Старицький*). 2. Ой там за горою та за кремінною не по правді живе чоловік з жиною: вона йому (стелити) білу постеленьку, а він їй готує дротяну нагайку (*Народна пісня*). 3. На Федорова гріб із львівських ясенів пожовкле листя (слати) львівський вітер (*Д. Павличко*). 4. Мене мати та й не біла — самі сльози ллються: од милого людей нема, од нелюба (слатися) (*Народна пісня*). 5. Мов зачарований, стоїть Бахчисарай. (Слати) місяць з неба промені золотисті (*Леся Українка*).

Правильно використовуйте дієслова!

Відноситься	—	дружески	— ставитися по-дружньому
		к більшості	— належати до більшості
		с похвалою	— похвально відгукуватися
		ко мне	— стосуватися мене

Дієслово *відноситься* використовується в українском языкі тільки як математический термін в поєднанні: *А відноситься до Б*.

- Переведите словосочетания на украинский язык. Правильность ответа проверьте по ключу.

1. Это ко мне не относится. 2. Относится по-человечески.
3. Относится к рабочему классу. 4. Плохо относится.
5. Относится легкомысленно к работе. 6. Рукопись относится к XVII веку. 7. Относится к классу млекопитающих.

К л ю ч

Ставиться — 2, 4, 5; належати — 3, 6, 7; стосуватися — 1.

Глаголы *бути*, *їсти*, *дати* и с основой на **-вісти** имеют особые формы спряжения (по-особому они изменяются и в русском языке).

	<i>Їсти</i>	<i>Дати</i>	<i>Розповісти</i>
Я	їм	дам	розповім
Ти	їси	даси	розповіси
Він	їсть	дасть	розповість
Ми	їмо	дамо	розповімо
Ви	їсте	дасте	розповісте
Вони	їдять	дадуть	розповідять

Глагол *бути* во всех лицах настоящего времени имеет форму *є*. В художественных текстах со стилистической целью может употребляться и форма *єсть*. Например: *Я єсть народ, якого правди сила ніким звойована ще не була* (П. Тичина). Глагольная связка *є* чаще всего опускается: *Пісня і праця — великі дві сили* (І. Франко).

В украинском языке нельзя вместо связки *є* употреблять глагол *являється*. Сравните: *Он являється героєм дня. — Він є героєм дня. Він герой дня.*

- Постройте предложения, употребляя глаголы в нужной форме.

Я, ти, він, вона, ми, ви, вони	їсти	борщ, млинці, тістечко
Я, ти, він, вона, ми, ви, вони	дати	відповідь, гривня
Я, ти, він, вона, ми, ви, вони	розповісти	бувальщину, казку

Запомните ударение! Користувáтися і корíстуватися, розпо-ві́сти і розпо́вісті, допові́сти і допові́сті, висі́ти і висі́ти, ді́ждешся і ді́ждешся, зі́гнеш і зі́гнеш.

Будьте взаємно везливи!

Вибачте (пробачте), будь ласка!
Прощу вибачення (пробачення)!
Вибачай (пробачай)! Вибач (пробач)!
Вибачайте (пробачайте)! Вибачте (пробачте)!
Перепрошую!
Даруйте!

Не употребляйте вираження *Я вибачаюсь*. Глаголы с суффиксом **-ся(сь)** обозначают, что действие субъекта направлено на самого себя. Сравните: *Я умиваюся. Я одягаюся.*

Формы прошедшего и будущего времени

- Прочитайте текст, выпишите в тетрадь все глаголы и определите их временное значение.

Тарас Шевченко народився на українській¹ землі, під українським¹ небом, проте він належить до тих людей-світочів, що стають дорогими для всього людства² і що в пошані всього людства² знаходять своє безсмертя.

Відкрите серце народного співця щедро ввібрало в себе могутній волелюбний дух українського¹ народу. У тій невеликій книжці, що ім'я їй «Кобзар», клекоче ціле море горя народного, в ній — невольницький поклик до помсти й порив до свободи, мудрий розум гуманіста і ніжна, чарівна краса української¹ пісні.

Винятковим є місце Шевченка в житті нашого народу, виняткова доля його творчості. Бачиш по ній, що є творчість, яка не відцвітає³, що є в духовній сфері явища, схожі на ті непогасні вічнодіючі вулкани, надра яких завжди пашать вогнем і розжеврюють уночі хмари над собою, мов велетенські маяки.

До всіх народів світу, до цілого людства² приходять нині Шевченко. Кожен народ читатиме Шевченка по-своєму, як, зрештою, по-своєму читає його кожне нове наступне покоління, беручи з невичерпно щедрої спадщини його те, що на даному відтинку історії є найближчим, найжагучішим для людей сучасності. Але є в геніальній його поезії таке, що завжди, в усі часи вабитиме й чаруватиме людей, — високий гуманізм його творчості, і та повнота любові, що народила художні шедеври довершеної краси, і те могутнє поетичне ясновидство²,

яке крізь тумани віків бачило прийдешність вселюдського миру
і щастя, коли на оновленій землі

Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі!

За О. Гончаром.

Обратите внимание на произношение! Сочетание букв **-нсь¹**- читается как [н^вс^в], **-дств²**- как [дзств], **-дцв³**- как [дзц^в].

Олесь Гончар (1918—1995) — украинский писатель, автор романов «Прапорonoсці», «Тронка», «Циклон», «Собор» и др. Творчеству писателя присущи лиризм и романтическая окрыленность в соединении с глубоким реализмом в изображении духовного мира человека. Его волнует судьба родной земли, родного народа, родного языка. Олесь Гончар по праву можно назвать совестью Украины.

Глаголы **прошедшего времени** изменяются в украинском языке по числам, а в единственном числе — по родам: *ходив, ходила, ходило — ходили*. Характерным для них является суффикс **-л-**. Однако при образовании форм мужского рода суффикс **-л-** после согласных превращается в суффикс **-в-** (*читати — читав, писати — писав*), а после гласных — исчезает (*бігти — біг, товкти — товк*). При этом гласные **е, о** чередуются с **і** (*везти — віз, нести — ніс, поволокти — поволік*).

В женском роде к суффиксу **-л-** присоединяется окончание **-а** (*читала, писала, бігла, везла*), в среднем — окончание **-о** (*читало, писало, бігло, везло*), а во множественном числе — окончание **-и** (*читали, писали, бігли, везли*).

При образовании форм прошедшего времени происходят такие изменения:

1) исчезает конечный согласный **с** основы инфинитива: *вести — вів, вела, вело, вели; мести — мів, мела, мело, мели; розповісти — розповів, розповіла, розповіло, розповіли;*

2) может исчезать суффикс **-ну-** основы инфинитива: *сохнути — сохнув, сохнула, сохнуло і сох, сохла, сохло; простягнути — простягнув, простягнула, простягнуло і простяг, простягла, простягло.*

В украинском языке употребляются еще формы **давнопрошедшего времени**, которые образуются сочетанием форм прошедшего времени основного глагола с формами вспомогательного глагола *бути*: *був сказав, була сказала, були сказали*. Давнопрошедшее время употребляется в основном в разговорном языке и

языке художественной літературы. Напрыклад: *Лукаш нахілься..., знаходзіць вербову сопілку, што був кинув, бере її до рук і ідзе па білій галяві до березы (Леся Українка).*

Будучае время глаголів мае ў украінскай мове тры формы: простую, складаную і складаную.

Простая форма будучага времени утвараецца ад глаголів завершанага віду і мае канчаткі, тождественныя з асобнымі канчаткамі глаголів сучаснага часу:

Ед. ч.	Мн. ч.
1-е л. напиш-у	напиш-емо
2-е л. напиш-еш	напиш-ете
3-е л. напиш-е	напиш-уть

Складаная форма будучага времени утвараецца з сумішчання асобных форм дапаможнага глагола *бути* і інфінітыва:

1-е л. буд-у співаці	буд-емо співаці
2-е л. буд-еш співаці	буд-ете співаці
3-е л. буд-е співаці	буд-уть співаці

Складаная форма будучага времени утвараецца ў украінскай мове з сумішчання інфінітыва з асобнымі формамі дапаможнага глагола *няты* і мае такія канчаткі:

1-е л. чытаці-му	чытаці-мема
2-е л. чытаці-меш	чытаці-мете
3-е л. чытаці-ме	чытаці-муть

- Прочытайце верш, выпішыце глаголы ў форме мінулага часу і растлуміце спосаб іх утварэння.

В дитинстві ще ... даўно, даўно колісь
Я выбіг з хаты ў дзень майовы...
Шумів травой степ шовкавы,
Сміяўся дзень, пісні лілісь...
Весь божы свет сміяўся, радів...
Раділо сонце, нівы, лукі...
І я не вініў шасты-мукі,
І разітнуўся мій першы спів...

О. Олесь.

- Прочытайце верш, выпішыце глаголы ў форме будучага часу і растлуміце спосаб іх утварэння.

Я на гору круту крем'яную
Буду камень важкі падімаць
І, несучы вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співаць.

В довгу, темную нічку невидну
Не стулю ні на хвильку очей,
Все шукатиму зірку провідну,
Ясну владарку темних ночей.
Так! Я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! Геть думи сумні!

Леся Українка.

● Перепишіть пропозиції, розкрив скобки і використав дієслово в потрібній формі минулого часу.

1. З журбою радість (обнятися). 2. Опівночі айстри в саду (розцвісти). 3. Ї (плакати) десь вітер в саду за кущем. 4. Грім, як шалений, (стогнати) і (ревіти), блискавок стріли (літати) без впину, весь небозвід то (палати), то (чорніти). 5. Хтось (ударити) без жалю по серці моїм, — і (забитися) серце в вогні золотім... Ї (посипатися) іскри ясні, і в дзвінці (обернутися) пісні. 6. (Затремтіти) струни у душі моїй. 7. В промінні місячним, як в морі, (втонути) ниви, і луги, і темні праліси, і гори (*О. Олень*).

● Перепишіть пропозиції, розкрив скобки і використав дієслово в простій формі майбутнього часу.

1. Сніг в гаю ... але весною (розвитися) гай ... Може, долею ясною (зацвісти) й мій край (*О. Олень*). 2. (Засміятися) сонце в небі золотому (*О. Олень*). 3. (Розкуватися) незабаром заковані люди, (настати) суд, (заговорити) і Дніпро, і гори (*Т. Шевченко*). 4. Ось-ось (прийти) до хатоньки моєї, де мати жде мене й не жде. Я (скрикнути) «Матінко!» до неї, вона на груди (упасти) (*О. Олень*). 5. Іду ... усім чужий, далекий ... Ніхто не (сказати): «Брате мій». Ніхто руки мені не (стиснути) в землі холодній і німій (*О. Олень*).

● Перепишіть пропозиції, розкрив скобки і використав дієслово в складній формі майбутнього часу.

1. Спи ж ти, малесенький, пізній-бо час. Любо ти (спати), поки не (знати), що то печаль; хутко (приймати) лихо та жаль (*Леся Українка*). 2. Розстаємось надовго ми з тобою! Зостанешся ти в самоті німій, а я не (мати) де дітися з журбою... Прощай же, давній, любий друже мій! (*Леся Українка*). 3. Коли б я знав, що розлучусь з тобою, о краю мій, о землячко свята, що я, отруєний журбою, в світах (блукати) літа... я попросився б хоч з тобою... (*О. Олень*). 4. Почорнілі сніги

(зустрічати) знову весну, і вологі вітри (обмивати) коси бере-зам (Л. Первомайський).

Запомните ударение! Була́, було́, були́; жила́, жило́, жили́; дала́, далó, дали́; прийняла́, прийняло́, прийняли́; мела́, мелó, мели́; розповіла́, розповіло́, розповіли́; лила́, лило́, лили́; пила́, пило́, пили́; взяла́, взяло́, взяли́; обійняла́, обійняло́, обійняли́; вела́, велó, вели́.

- Образуйте от поданных глаголов формы прошедшего времени. Укажите, какие глаголы имеют параллельные формы.

Заслабнути, одягнути, осягнути, гукнути, підтягнути, за-мовкнути, потонути, погаснути, потягнути, прокиснути, про-стягнути, оглухнути, обриднути, мерзнути, полинати, промай-нути, побліднути, схуднути, пожовкнути, шезнути, обсохнути, дмухнути, спалахнути, стиснути.

- Переведите словосочетания на украинский язык. Правильность от-вета проверьте по ключу. Постарайтесь запомнить украинские соот-ветствия.

Терпение лопнуло, лопнуть со смеху, лопнул стакан, лопа-ют почки, лопнула струна; принимать пищу, принять к серд-цу, принять к сведению, принять участие, принять резолю-цию, принять вид, принимать в шутку, принимать за другого, принять всерьез, принять меры.

К л ю ч

Терпець урвався, тріснути (луснути) від сміху, склянка тріснула, розпускаються бруньки, урвалася струна; приймати їжу, взяти до серця, брати до відома, взяти участь, ухвалити резолюцію, набрати вигляду, вважати за жарт (сприймати за жарт), вважати за іншого, сприйняти серйозно, вжити за-ходів.

- Переведите текст на украинский язык.

Думы — один из центральных жанров украинского народ-ного творчества. В них нашли художественное отражение борьба украинского народа с иноземными захватчиками и внутрен-ними угнетателями, многие стороны народного быта. "Укра-инские думы, — писал А. В. Луначарский, — через столетия переданные гомерами Украины — кобзарями, сияют всеми сво-ими красками: рыцарством в любви и во вражде, размашистой казацкой отвагой, тонкостью чувства и философской вдумчи-востью".

Думы сыграли большую роль в пробуждении самосознания украинского народа, в его борьбе за свое социальное и национальное освобождение. Исполняют думы профессиональные народные певцы речитативом под аккомпанимент кобзы, бандуры или лиры. От названия музыкальных инструментов происходит и название певцов — кобзари, бандуристы, лирники (*Б. П. Кирдан*).

С л о в а р ь

отражение — відображення	тонкость — витонченість
захватчики — загарбники	чувство — почуття
внутренние — внутрішні	вдумчивость — вдумливість
угнетатели — гнобителі	самосознание — самосвідомість
быт — побут	освобождение — визволення
краски — фарби	исполнять — виконувати
вражда — ворожнеча	происходить — походити.

- Прочитайте диалог в лицах. Продолжите его, рассказав при этом о понравившейся вам газетной или журнальной статье.

БІЛЯ ГАЗЕТНОГО КІОСКУ

- У вас ще залишилися сьогоднішні газети?
- Центральні вже всі продані, а місцеві ще є.
- Дайте мені, будь ласка, «Молодь України» і «Молоду Галичину».
- Прощу. З вас шістдесят копійок.
- Ще хочу запитати, чи одержуєте ви українські газети, які виходять за кордоном?
- Аякже! З Польщі нам надсилають «Наше слово», а зі Словаччини — газету «Нове життя» і журнал «Дукля». Всі вони містять цікаві матеріали про життя українців за кордоном. Будь-яке з цих видань ви можете передплатити, бо у роздріб вони надходять в обмеженій кількості.
- Дякую за інформацію. З наступного року я передплачу одну з газет або журнал.

Формы повелительного наклонения

В украинском языке глаголы повелительного наклонения имеют три формы: 2-е лицо единственного числа, 1-е и 2-е лица множественного числа.

Глаголы в форме 2-го лица единственного числа имеют окончание **-и** или нулевое:

нос- и	читай \emptyset
роб- и	співай \emptyset
пиш- и	танцюй \emptyset

Глаголы в форме 1-го лица множественного числа оканчиваются на **-імо (-ім), -мо**:

нос- імо , нос- ім	читай- мо
роб- імо , роб- ім	співай- мо
пиш- імо , пиш- ім	танцюй- мо

Глаголы в форме 2-го лица множественного числа оканчиваются на **-іть, -те**:

нос- іть	читай- те
роб- іть	співай- те
пиш- іть	танцюй- те

В художественной литературе форма 2-го лица множественного числа может употребляться с окончанием **-іте**, например:

Тож підіте і скажіте,
Що, поки я буду жити,
Не подумаю довіку
Зброї чесної зложити!

Леся Українка.

Значение повелительного наклонения в формах 3-го лица единственного и множественного числа передается описательно — сочетанием частицы *хай (нехай)* с формами настоящего или будущего времени. Например: *Хай згинє цар!* (*Леся Українка*).

Запомните формы повелительного наклонения от следующих глаголов: їсти — їж, їхати — їдь, лягти — ляж, одягти — одягни, присягти — присягни, наполягати — наполяж.

- Прочитайте стихотворение, выпишите глаголы повелительного наклонения и определите их форму.

НАД МОРЕМ

— Шуміть, шуміть, морські безодні, Сміліше, море, в бій лети! Душа моя така ж сьогодні Крилата й вільна, як і ти.	А в тім краю, у тій пуселі, В краю прокляття і ганьби, Одні — глухі, байдужі скелі, Другі — осліплені раби.
--	--

Стою над кручею страшною, Каскади злотні сонце лє, А там, внизу десь, підо мною, В гранітні бубни море б'є.	І скарги зойк несеться з мене, І гніву дим за ним летить, А море, вільне і шалене, Танцює, грає і шумить.
--	--

— Руйнуй, руйнуй холодні скелі, З піснями труни розбивай, — І з мене теж пісні веселі Летять, як хвилі, в рідний край.	— Танцюй, танцюй, мій коню сивий! Весь в піні гриву розпускай, Летім у край мій нещасливий, Летім у мій невільний край!..
---	--

...На човні я... вітри співають,
Кричать чайки, кудись звучи...
В очах моїх знамена мають,
В ушах моїх бряжчать мечі!

О. Олесь.

- От приведенных глаголов образуйте формы повелительного наклонения. Установите, какие звуки при этом чередуются.

Тесати, чесати, колисати, переписати, кусати, прясти, трясти, клясти, возити, дорожити, журитися, одягатися, міряти, лити, підстеляти, підстелити, заселяти, заселити, доставляти, доставити, підставляти, підставити, відробляти, відробити, кроїти, роззброїти, доїти, заспокоїти, напоїти, шепотіти, стукотіти, стукати, кричати.

Запомните выражения!

Стройся!
Шагом марш!

Шикуйсь!
Кроком руш!

- Перепишите предложения, подчеркните глаголы в форме повелительного наклонения и назовите их признаки. Какие формы типичны для народных песен?

1. Сонце низенько, вечір близенько: вийди до мене, мое серденько. 2. Ой не світи, місяченьку, не світи нікому. Тільки світи миленькому, як іде додому. 3. Лугом іду, коня веду, розвивайся луже! Сватай мене, козаченьку, люблю тебе дуже! 4. Ой не шуми, луже, зелений байраче, не плач, не журися, молодий козаче! 5. А чаечка в'ється, об дорогу б'ється, к сирій землі припадає, чумаків благає: «Ой ви, чумаченьки, ви ще молоденькі! Верніть моїх чаєняток, вони ще маленькі!» (З українських народних пісень).

Формы сослагательного наклонения

Глаголы сослагательного наклонения (умовного способу) образуются от форм прошедшего времени при помощи частицы **б (би)**: *читав би, писала б*.

Частица **б (би)** может употребляться как после глагола, так и после любого другого слова. С союзами **а, що, як** пишется слитно, например: *аби, щоби, якби*.

- Прочитайте стихотворение, выпишите глаголы в форме сослагательного наклонения. Назовите формальные признаки глаголов сослагательного наклонения.

Якби оті проміння золоті
У струни чарами якими обернути,
Я б з них зробила золотую арфу, —
В ній все було б ясне — і струни, й гуки,
І кожна пісня, що на інших струнах
бринить, мов голос вітряної ночі,
бриніла б на моїй злотистій арфі
тим співом, що лунає тільки в снах
дітей щасливих. Туга б відкотилась
Від гуків тих геть-геть удалину,
мов білі тумани, пройняті сонцем,
що здалека леліють, наче золото,
не хмарою, а мрією здаються.
І жалі всі, в гармонію з'єднавшись,
озвались би, мов хори в емпіреях...

Леся Українка.

- Преобразуйте предложения, употребив глаголы в форме сослагательного наклонения.

1. Ви вип'єте каву? 2. Я з'їм тістечко. 3. Я вип'ю склянку молока. 4. Ти з'їси млинці з сиром? 5. Купи смажену рибу. 6. Ви візьміть на друге січеники. 7. Ви пообідайте сьогодні в їдальні. 8. Ти попробуй вареники з полуницями. 9. Ви візьміть до млинців вишневого варення.

- Прочитайте диалог в лицах. Продолжите его, употребляя слова и выражения: *покривала синтетичні, бавовняні; квітчасті, узорчасті, однотонні; вітчизняні, імпорتنі; шовкові, в'язані, пікейні.*

— Ти ще будеш щось купувати?
— Я хотіла б купити рушники.
— Погляньмо в цей відділ, тут завжди великий вибір. Подивись, які чудові махрові рушники!
— Я хотіла купити п'ять рушників, але бачу, що не висчитать грошей, бо ще хочу купити постільну білизну. Візьму три.
— Білизну куплятимеш білу?
— Ні, хочу купити квітчасту підковдру і такі самі пошивки. А простирадла в мене є. Дуже хороші. Щоб не забути, сусідка просила мене подивитися на покривала.

- Прочитайте текст, переведите его на русский язык.

У XVI-XVII сторіччях на Україні та в Білорусії існували своєрідні об'єднання — братства, до яких увіходили не ясновельможні магнати, не князі церкви, а звичайні міщани.

Прості люди, вони прагнули навчити своїх дітей грамоти, та щоб уміли сини писати й читати не польською, не велемудрою латиною, а своєю рідною мовою. Для цього члени братства організували й утримували в містах і селах школи. Двері першої на Україні братської школи відчинилися в старовинному Львові 1586 року. Фундатором і ректором її був Іов Борецький. Серед викладачів — відомі на той час українські письменники Стефан Зизаній та Кирило Ставровецький.

— *Nam sine doctrina vita est quasi mortis imago!** — лунало в аудиторіях школи.

1592 року відкрилася братська школа в Перемишлі. У цей же час відкрилися школи в Кам'янці-Подільському та в Галичі, в Вінниці та в Немирові.

1615 роком датується заснування братської школи в Києві, 1620 роком — у Луцьку.

Київська братська школа проіснувала сімнадцять літ. 1631 року в Києві відкрилася ще одна школа — Лаврська. На чолі її стояв Петро Могила. Вихованець Львівської братської школи, він навчався в кількох університетах Західної Європи. І все, що знав, що бачив найкращого за своє довге життя, прагнув прищепити у навчальних закладах, які організував у себе на батьківщині.

1632 року Київська братська та Лаврська школи об'єдналися у колегію. Народився вищий навчальний заклад, що став незабаром центром наукової думки не тільки України, але й всієї Росії (*П.Утевська*).

ПРИЧАСТІЯ

Причастие (*дієприкметник*) — это форма глагола, которая обозначает действие как признак предмета.

В украинском языке, как и в русском, существуют причастия действительного и страдательного залога (активні і пасивні дієприкметники).

Образование причастий

Причастия *действительного залога* имеют формы настоящего и прошедшего времени. Действительные причастия *насто-*

*Без науки життя схоже на смерть! (Лат.)

ящего времени образуются от глагольных основ настоящего времени при помощи суффиксов **-уч-** (**-юч-**), **-ач-**, (**-яч-**): *ріжуть — ріжучий, сіють — сіючий, лежать — лежачий, киплять — киплячий*.

Действительные причастия **прошедшего времени** образуются от инфинитивных основ глаголов совершенного вида при помощи суффикса **-л-**; инфинитивный суффикс **-ну-** при этом, как правило, выпадает: *почорніти — почорнілий, посивіти — посивілий, перемерзнути — перемерзлий, зісохнути — зісохлий*.

Причастия **страдательного залога** имеют форму прошедшего времени и образуются от глагольных основ при помощи суффиксов **-н-**, **-ен-** (**-єн-**), **-т-**. При образовании страдательных причастий с суффиксом **-ен-** происходят такие чередования звуков:

г, з	→ ж	постригти — пострижений
		знизити — знижений
д	→ дж	полагодити — полагоджений
с	→ ш	покосити — покошений
т, к	→ ч	розтратити — розтрачений
		посікти — посічений
с	→ д	перевести — переведений
зд	→ жддж	наїздити — наїжджений
тл	→ шч(щ)	почистити — почищений
б	→ бл	зробити — зроблений
п	→ пл	втопити — втопленный
в	→ вл	позбавити — позбавлений
м	→ мл	засоромити — засоромлений
ф	→ фл	розграфити — розграфлений

От инфинитивных основ на **-о-**, **-ну-** образуются параллельные формы причастий: *колоти — колотий і колений; надягнути — надягнутий і надягнений*.

Суффикс **-ен-** присоединяется к согласному инфинитивной основы, поэтому при образовании некоторых причастий конечные гласные основы отсекаются: *повоз(у)ти — повожений; пол(о)ти — полений; обтягн(у)ти — обтягнений*.

При образовании причастий от глаголов с суффиксом **-ува-** гласный **у** под ударением изменяется на **о**: *дарувати — дарований, купувати — купований*.

- Прочитайте текст, обращая внимание на произношение гласных и согласных звуков. Выпишите все причастия, подчеркните суффиксы и определите их залог и время.

УКРАЇНСЬКИЙ РУШНИК

Його можна порівняти з піснею, витканою чи вишитою на полотні. Без рушника, як і без пісні, не обходиться народження, одруження людини, ювілейні урочистості.

Ознакою охайності, працьовитості кожної господині є прибрана хата і чистий рушник наповхвату. По всій Україні поширений звичай накривати рушником хліб на столі. Ним накривали і діжу після випікання хліба, ставлячи її під образами на покуті. Дарунковими рушниками перев'язують кумів і гостей, запрошених на зорини.

Гарний був звичай використовувати рушник при будівництві житла. Його вішали вгорі, у кутку, коли стіни були вже зведені.

У перший день огляду озимини ішли в поле гуртом — частіше родом. Попереду батько ніс на рушнику хліб-сіль; у кошику, накритому рушником, несла різне частування мати. На зеленому полі розстеляли його, клали їжу. Так робили і в перший день оранки, сівби та жнив. Після закінчення жнив господар зустрічав женців з хлібом-сіллю на рушнику, а ті одягали на нього обжинковий вінок.

Коли син вирушав із дому в далеку дорогу, мати дарувала йому рушник, щоб беріг від лиха. Цей звичай існує і нині. Весільний рушник кожна дівчина готувала сама. Вишивати рушник, сорочки матері навчали дочок змалку.

Окрім хат, рушниками в минулому прикрашали також громадські установи — сільські управи, школи. Рушник у нашому побуті живе і сьогодні. Його використовують на весіллі, під час проводів хлопців до армії. З хлібом-сіллю на рушнику зустрічають дорогих гостей.

Добре було б, якби і в сім'ях повернулися до прадавньої традиції вишивати рушники (Л. Орел).

Український поет Андрей Мальшко (1912—1970) написав «Пісню про рушник» — апофеоз чистого сыновнього чувства к матери. Положенная на музыку Платоном Майбородой, она сразу стала народной, ибо поэт сумел постичь самую душу народной поэзии. «Вишиваний рушник» — это тот мост, который соединяет нас с родительским домом и вечно напоминает нам о самом дорогом человеке — матери.

- Прочитайте стихотворение вслух, вучите его наизусть.

ПІСНЯ ПРО РУШНИК

Рідна мати моя, ти ночей не доспала
І водила мене у поля край села,
І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала,
І рушник вишиваний на щастя дала.
І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала,
І рушник вишиваний на щастя, на долю дала.

Хай на ньому цвіте росяниста доріжка,
І зелені луги, й солов'їні гаї,
І твоя незрадлива материнська ласкава усмішка,
І засмучені очі хороші твої.
І твоя незрадлива материнська ласкава усмішка,
І засмучені очі хороші блакитні твої.

Я візьму той рушник, простелю, наче долю,
В тихім шелесті трав, в щебетанні дібров,
І на тім рушничкові оживе все знайоме до болю:
І дитинство, й розлука, і вірна любов.
І на тім рушничкові оживе все знайоме до болю:
І дитинство, й розлука, й твоя материнська любов.

- От приведенных ниже глаголов образуйте причастия действительного залога настоящего времени.

Пояснювати, благати, поглинати, міцніти, в'янути, мити, терпіти, кипіти, співати, воркувати, байдикувати, благословляти, зеленіти, парувати, любити, плавати, буксувати, блукати, голубити, стискати.

Запомните! В украинском языке действительные причастия настоящего времени с суффиксами *-ущ-* (*-ющ-*), *-ащ-* (*-ящ-*) образуются не от всех глаголов и употребляются редко. Еще реже они управляют зависимыми словами. Русские причастия, особенно образованные от глаголов с аффиксом *-ся*, при переводе на украинский язык заменяют придаточными предложениями. Например: *движущаяся колонна — колона, що (яка) рухається*.

- Переведите словосочетания на украинский язык. Какие русские причастия не имеют соответствий в украинском, а переводятся придаточным предложением?

Плывущий корабль, оживающие воспоминания, побеждающие идеи, обслуживающий персонал, отбеливающее средство, предупреждающая надпись, улыбающаяся девушка

ка, светящийся семафор, трассирующие пули, укрепляющий здоровье, производящий сельхозмашины, смотрящий вперед, бегущая по волнам, просящий подаяния, портящиеся продукты, воспламеняющаяся смесь, колеблющийся человек, расширяющий сосуды.

К л ю ч

Обслуживающий персонал, застережливый напис, трасуючі кулі. Остальные причастия заменяют придаточными предложениями.

- От приведенных ниже глаголов образуйте причастия действительного залога прошедшего времени.

Побілити, затвердіти, затверднути, обмерзти, потонути, поснути, вибути, розквітнути, заржавіти, задеревіти, зачерствіти, захмеліти, потепліти, розповніти, позеленіти, спорожніти, помарніти, скам'яніти, постаріти, розбагатіти, зледачіти, осиротіти, розжиріти.

- Переведите словосочетания на украинский язык.

Наболевший вопрос, заочневшие руки, потерпевший аварию, погибший пассажир, упавший в воду, выпавший снег, заиндевевшее стекло, порыжевшие листья, устаревшая методика, бывший студент, новоприбывший солдат, достигший апогея, промокший до костей, засохший цветок, треснувший кувшин.

К л ю ч

Питання, що наболіло (наболіле питання); руки, що задубіли, залякли (задубілі, залякли руки); що зазнав аварії; пасажир, що загинув (загіблий пасажир); що упав у воду; сніг, що випав; скло, покрите інеєм (памороззю); листя, що поруділо (поруділе листя); методика, що застаріла (застаріла методика); колишній студент; новоприбулий солдат; що досягнув апогею; мокрий як хлющ; квітка, що засохла (засохла квітка); тріснутий глечик.

- От приведенных глаголов образуйте причастия страдательного залога прошедшего времени. Какие звуковые изменения происходят при этом.

Запрягти, перетягти, застерегти, берегти, солодити, охолодити, народити, загородити, засудити, освіжити, збентежити, облазити, вразити, образити, понизити, об'їздити, заїздити, прикрасити, загасити, наквасити, розвісити, оголосити, поносити,

заплатити, законопатити, засекретити, наситити, розгвинтити, прокотити, потовкти, запекти, надсікти, виволокти, промокти, помастити, оснастити, занапастити, охрестити, вмістити, вгостити, полюбити, приголубити, знебарвити, поздоровити, відмовити, поплямити, познайомити, розгромити, перехопити, покропити, набити, розпочати, розмити, обжити, розлити, вкрити, закрити, покряти, запаяти, навіяти, омріяти, пересіяти.

- Переведите причастия на украинский язык. Сравните их написание в украинском и русском языках.

Вышеназванный, демобилизованный, прикованный, маринованный, проштампованный, разочарованный, бронированный, сформированный, квалифицированный, фасованный, оправданный, написанный, привязанный, обмазанный, задуманный, описанный, прочитанный.

Запомните! В украинском языке в причастиях пишется одно *н*. Сравните: рус. *привязанный* — укр. *прив'язаний*.

- Прочитайте предложения, найдите причастия и объясните их образование.

1. Як я люблю оці години праці, коли усе навколо затиха під владою чаруючої ночі (*Леся Українка*). 2. Мовчить і гнеться, як жива, в степу пожовкла трава (*Т. Шевченко*). 3. Гори темніють, повіті у білі серпанки (*Леся Українка*). 4. І дощами вміті журавлі в блакиті відлітають у тривожний дальній шлях (*А. Малишко*). 5. Довго, довго чув я, полонений сном, солов'їну пісню за моїм вікном (*В. Сосюра*). 6. Людина, не позначена любов'ю, не зможе звести серця для добра (*В. Коротич*). 7. Я закоханий в тебе, мій Києве! (*В. Сосюра*). 8. Я прийду уже з посрібленими скронями, обважнілий під умовностями й узами, в той завулок з тополіними колонами, що тече мені під серце, наче музика. Під ворітьми, де літа мої проходили, я об спогади спіткнуся, мов загнuzданий. І хлюпне мені тремкою проходом твоїх пальців лебедино-біла музика (*Б. Олійник*).

Склонение причастий

Причастия склоняются как имена прилагательные твердой группы.

Образец склонения причастий

И.	написан-ий	написан-а	написан-е	написан-і
Р.	написан-ого	написан-ої	написан-ого	написан-их
Д.	написан-ому	написан-ій	написан-ому	написан-им
В.	как И. или Р.	написан-у	написан-е	как И.или Р.
Т.	написан-им	написан-ою	написан-им	написан-ими
П.	(на) написан-ому, написан-им	написан-ій	написан-ому, написан-им	написан-их

● Перепишите предложения. Вместо точек вставьте причастия в нужной форме.

1. Я доволен ... костюмом. 2. Сьогодні відбудеться зустріч з ... воїнами. 3. Ми говорили про ... питання. 4. Вони стріляли ... кулями. 5. Ми познайомилися з ... інформацією. 6. Вся вулиця була ... квітами. 7. На ... рушнику піднесли гостям хліб-сіль. 8. Гроші за ... продукцію можна покласти в ощадний банк. 9. Перечитуючи книгу, зверніть увагу на ... місця. 10. На вулицях продавали букети ... бузку.

С п р а в к а

Засекречений, реалізований, пошитий, підкреслений, розквітлий, вишитий, демобілізований, наболілий, трасуючий, прикрашений.

● Переведите предложения на украинский язык.

1. Невянущая воинская честь есть в этих шрамах, в обгорелых ранах (*К. Симонов*). 2. Вдали видны высокие горы, но не обожженные, а все заросшие лесом (*О. Гончаров*). 3. Девушка заговорила, стараясь улыбнуться сквозь не просохшие на глазах слезы (*А. Серафимович*). 4. Вдалеке виднелись неясные серые громады незаконченных построек (*А. Гайдар*). 5. Солнце яркое, но не греющее, холодно смотрело с высоты неба (*Г. Станюкевич*). 6. Я спустился с огромного вяза, куда лазил доставать для Наденьки не оперившихся еще галчат (*А. Серафимович*). 7. Театр не может трудиться за драматурга, прикрывать недочеты, изъяны недоработанной пьесы (*Н. Черкасов*).

С л о в а р ь

невянущий — нев'янучий
воинский — військовий
вдали — удалині
видный — здесь: видно
обоженный — обпалений

заросший — порослий
стараясь — намагаючись
улыбаться — посміхатися
просохший — просохлий
вдалеке — удалині

виднеться — виднітися
постройка — будівля
греть — гріти
смотреть — дивитися
огромный — величезний
оперившийся — оперений, ук-

ритий пір'ям
прикрывать — приховувати
недочеты — недоліки
изъяны — вади
недоработанный — недоопрацьований

● Прочитайте діалог в лицах. Устно перескажіть історію заснування Києва.

КИЇВ — СТОЛИЦЯ УКРАЇНИ

— Я весь час мрію побувати у Києві. Скажіть, чому його називають «матір'ю городів руських»?

— За часів князя Володимира розрізнені племена східних слов'ян об'єдналися в єдину могутню державу — Київську Русь. А Київ став її столицею.

— А звідки походить назва «Київ»?

— «Київ» походить від імені полянського князя Кия, про якого в літописі написано: «Були три брати: одному ім'я Кий, а другому Шек, а третьому Хорив, і сестра їх Либідь. Сидів Кий на горі, де нині узвіз Боричів, а Шек сидів на горі, що нині зветься Шекавиця, а Хорив — на третій горі, що прозвалася від нього Хоревиця. І збудували град в ім'я старшого брата, і назвали його Київ».

— В якому літописі можна прочитати про це?

— Докладно про заснування Києва розповідається у найдавнішому літописі «Повісті временних літ». Це своєрідна енциклопедія, в якій викладена історія нашої землі.

— Чи відомий автор літопису?

— Більшість істориків вважає автором літопису ченця Києво-Печерської лаври Нестора, який жив у XII сторіччі. Прах Нестора-літописця спочиває у печері Києво-Печерської лаври. Коли будете в Києві, обов'язково відвідайте лавру і поклоніться прахові нашого першого літописця.

— Думаю, що влітку я зможу відвідати Київ. Жаль, що в цей час уже не цвістимуть каштани. Але кажуть, що це місто красиве в будь-яку пору року.

— Бажаю гарно провести час!

— Спасибі!

ДЕЕПРИЧАСТІЯ

Деепричастие (*дієприслівник*) — это неизменяемая форма глагола, обозначающая признак действия. Существуют деепричастия *несовершенного вида* образуются от основы настоящего времени при помощи суффиксов **-учи (-ючи), -ачи (-ячи)**: *співають — співаючи, пишуть — пишучи, стежать — стежачи, летять — летячи*.

Деепричастия *совершенного вида* образуются от основы инфинитива при помощи суффиксов **-ши, -вши** (после гласного): *прибігти — прибігши, прочитати — прочитавши*.

- От приведенных глаголов образуйте деепричастия несовершенного вида.

Аплодувати, витирати, чесати, сипати, слухати, ламати, мокнути, плескати, хвалити, стріляти, переселяти, стелити, сипати, копіювати, лежати, запрошувати, молоти, смітити, загвинчувати, експортувати, схрещувати, летіти, байдикувати, розмовляти, переконувати, підтакувати, просити.

- От приведенных глаголов образуйте деепричастия совершенного вида.

Перемогти, перепросити, розгорнути, законсервувати, перелетіти, відпочити, перескочити, закричати, переписати, побороти, сказати, переконати, підскачати, наврочити, переплюнути, заспівати, засміятися, пригорнутися, зацікавитися, перекласти, пересісти, доробити, занести, присісти.

- Переведите причастия на украинский язык.

Победив, выздоровев, взлетая, ныряя, прислушиваясь, закутавшись, увидя, простясь, прочитав, исчезнувши, радуясь, вставая, осматриваясь, сидя, вернувшись, смеясь, умытаясь, высунувшись, читая, летя, шутя, приглашая.

Правильно ставьте ударение!

Деепричастия

сидячі́ дома

лежачі́ в ліжку

стоячі́ в черзі

Наречия

писати́ сі́дячи

читати́ ле́жачи

слухати́ сто́ячи

- Переведите текст на украинский язык.

Зимомою я возвращался с охоты. Положив на плечо лыжи, я шел по накатанной снежной дороге. Из школы, стоявшей на

краю деревеньки, выбегали после занятий ребята. Шумной толпою с сумками в руках они шли серединой деревенской широкой улицы. Я шел следом, прислушиваясь к веселым разговорам. На середине деревни у колодца ребята остановились. Здрава головы, они стали смотреть на вершины высоких берез, где сидели вороны. Кто-то снял шапку и стал махать ею над головой.

И вдруг одна из сидевших на вершине березы ворон, взмахнув крыльями, стала тихо спускаться на плечо мальчика, махавшего шапкой. Достав из сумок кусочки хлеба, ребята обступили мальчика и стали кормить ворону. Оставшиеся на березе вороны, наклонив головы, с удивлением смотрели на свою смелую товарку. С таким же удивлением смотрел и я на все это (И. Соколов-Микитов).

С л о в а р ь

возвращаться — повертатися
охота — полювання
положить — покласти
накатанный — уторований
ребята — хлоп'ята
толпа — юрба
задрать — позадирати
смотреть — дивитися
вдруг — раптово
мальчик — хлопчик

кусочек — шматочок
кормить — годувати
следом — услід
разговор — розмова
колодец — криниця
остановиться — зупинитися
оставаться — залишатися
наклонить — нахилити
удивление — подив, здивування
товарка — подруга

● Прочитайте диалог в лицах. Составьте устно рассказ «Моя улюблена пора року».

— Яку пору року ви найбільше любите?

— Думаю, що весну. Коли все навкруги починає зеленіти і розквітати, я відчуваю душевне піднесення.

— А весняна втома? А брак вітамінів? А погана погода в квітні? Ні, це не для мене. Я люблю літо. Як правило, у липні або серпні в мене відпустка. Минулого року ми були на Чорному морі. Спочатку жили в палатках на березі моря, а потім — у будинку відпочинку. Ми дуже добре провели час.

— Як для мене, влітку занадто гаряче. Я не переносю спеки. У відпустку я йду переважно взимку і їду в гори. Там можна поводитися на санках або лещатах. Ви добре їздите на лещатах?

— Та ні, але якщо потренуватись... Колись я непогано бігав на ковзанах.

— А ще я люблю золоту осінь. Тихі погожі дні, бабине літо... Приємна свіжість і прохолода. Мені в такий час добре працюється.

— А якщо холодно і безперестанку падає дощ?
— О, тоді я люблю посидіти біля каміна і почитати улюблену книгу або помріяти. Часто слухаю Чайковського. Музика приємно заспокоює мене.

● Прочитайте текст и переведите его на русский язык.

Наші назви місяців прозорі: легко встановити, яка ознака покладена в основу називання. *Січень* дістав свою назву від «сікти» (у цей час найчастіше вирубували ліс). *Лютий* названо за люті — злі, жорстокі — морози, які бувають у цьому місяці. *Березень* був місяцем, коли збирали березовий сік (місяць цей тому ще називали *сочень*, *соковник*). *Квітень* — місяць цвітіння. *Травень* відзначався буйним ростом трав і за це дістав свою назву. *Червень* — від червець, з якого виготовляли червону фарбу (черв'як — лялечка червця — з'являвся саме у цей час). Інші пояснення назви *червень*: теж від *черв'як*, але тепер це лялечки бджіл, які у цей час якраз виводилися. Ще пояснення: місяць появи червоних ягід, фруктів і квітів. *Липень* — місяць цвітіння липи — дерева, дуже поширеного й шанованого (як медонос) у слов'янських землях. *Серпень* — місяць серпів, жнив; у білорусів він — ж н і в е н ь . *Вересень* — місяць цвітіння вересу, рослини, що, як і липа, є багатим медоносом. *Жовтень* — місяць жовтого листя. *Листопад* не потребує пояснення, бо в самому слові чути шелест листя, що падає на землю. Раніше він звався і п а д о л и с т . *Грудень* — місяць, коли земля замерзає у груддя (А. Коваль).

НАРЕЧИЯ

Наречие (*прислівник*) — знаменательная часть речи, включающая неизменяемые слова со значением признака действия (*швидко йти*), признака другого признака (*дуже гарний*) или признака предмета (*кава по-турецьки*).

В украинском языке, как и в русском, наречия на *-о*, *-е*, образованные от качественных прилагательных, способны иметь степени сравнения: сравнительную и превосходную.

Формы *сравнительной степени* образуются в украинском языке при помощи суффиксов *-ш-*, *-іш-*: *тихо* — *тихше*, *тихіше*, *скоро* — *скорше*, *скоріше*.

В некоторых наречиях конечное *-е* может исчезать: *раніш*, *скоріш*, *менш*, *миліш*.

При образовании форм сравнительной степени при помощи суффикса **-ш-** происходят такие фонетические изменения:

1) суффиксы **-к-, -ок-, -ек-** выпадают: *солодко* — *солодше*, *глибоко* — *глибше*, *далеко* — *дальше*;

2) согласные **г, ж, з** в сочетании с **-ш-** изменяются на **-жч-**: *дорого* — *дорожче*, (но: *довго* — *довше*), *близько* — *ближче*, *важко* — *важче*;

3) согласный **с** в сочетании с **-ш-** изменяется на **-шч- (щ)**: *високо* — *вище*.

Формы **превосходной степени** образуются путем присоединения к форме сравнительной степени префикса **най-**: *найкраще*, *найдорожче*, *найближче*.

Некоторые наречия образуют степени сравнения от других основ: *погано* — *гірше*, *найгірше*, *добре* — *краще*, *найкраще*, *мало* — *менше*, *найменше*.

- От приведенных наречий образуйте формы сравнительной и превосходной степени. Объясните происшедшие при этом звуковые изменения.

Дешево, швидко, дрібно, пізно, тепло, низько, тяжко, міцно, гучно, детально, дошкульно, пильно, суворо, рішуче, часто, скоро, високо, дорого, глибоко.

- Переведите на украинский язык. Запомните формы наречий в украинском и русском языках.

1. Не позднее понедельника.
2. Сегодня намного теплее.
3. На этом рынке продукты дешевле.
4. Я за такой костюм заплатил дешевле.
5. В этом сочинении тема раскрыта полнее.
6. Раньше магазин закрывался в десять часов.
7. Поднимитесь повыше.
8. Читайте повнимательнее.
9. Разговаривайте с ребятами более строго.
10. Пойте дружнее.
11. Разговаривайте громче.
12. Все реже светит солнце.
13. Я пойду дальше.
14. Чем дальше, тем больше.

Обратите внимание на правописание!

Укр.	Рус.
раніше	раньше
тонше	тоньше
менше	меньше
ближче	ближе
нижче	ниже
вище	выше

Правильно употребляйте слова далі і даліше! Далі — наречие, употребляется в значении «потом», «продолжая начатое». Например: *Слухаю-слухаю, а далі й задрімаю. Відмовився говорити далі. Далі буде.* Иногда может употребляться в значении сравнительной степени от наречия «далеко». Сравните: *Даліше в лес — больше дров. Далі в ліс — більше дров.*

Даліше (дальша, дальший) — имя прилагательное. Употребляется в контекстах: *врахувати у своїй дальшій роботі; даліше зростання продуктивності праці.*

В украинском языке наречия могут употребляться с суффиксами субъективной оценки **-еньк-, -есеньк-, -ісінк-**. Такие формы широко употребляются в разговорной речи и в художественной литературе. Например: *Тихесенько вітер віє, степи, лани мріють (Т. Шевченко). Сонце низенько, вечір близенько, спішу до тебе, лечу до тебе, моє серденько (Народна творчість).*

- Переведите сочетания с наречиями на украинский язык. В затруднительных случаях пользуйтесь словарем.

Стоять на цыпочках, стоять навтыяжку, искренне Ваш, богатъ голышом, идти гуськом, дважды ошибиться, мельком посмотреть, ходить босиком, идти вразвалку, ударить наотмашь, говорить толком, силком затащить, приходит четырежды, душа нараспашку, попусту тратить время, нарочно говорить.

С л о в а р ь

голышом — голим	нарочно — навмисне
гуськом — один за одним	на цыпочках — навшпиньки
искренне — ширю	попусту — даремно, марно
навтыяжку (стоять) — струнко (стояти)	силком — силоміць
наотмашь — навідліг	толком — до ладу, ясно
нараспашку (душа) — щира (душа)	четырежды — чотири рази

Запомните написание наречий!

двічі — дважды	вночі — ночью
тричі — трижды	опівночі — в полночь
позаочі — за глаза	насторожі — настороже

- Перепишите наречия. Пользуясь ключом, объясните, почему они пишутся через дефис.

Зроду-віку, по-перше, по-нашому, по-п'яте, неждано-негадано, високо-високо, тільки-тільки, по-твоєму, по-десяте, туди-сюди, по-господарськи, видимо-невидимо, мало-помалу, по-сусідськи, рано-вранці, по-українському, по-моєму, близько-близько, по-дитячому, навік-віки, давним-давно, віч-навіч, всього-на-всього, де-не-де, як-не-як, більш-менш, тишком-нишком, любо-дорого.

К л ю ч

1) Повторение того же слова; 2) повторение той же основы; 3) повторение двух синонимических слов; 4) повторение двух антонимических слов; 5) наречия с приставкой **по-**, образованные от прилагательных и местоимений на **-ому, -и**; 6) наречия с приставкой **по-**, образованные от порядковых числительных на **-е**.

- Перепишите наречия. Пользуясь ключом, объясните, почему они пишутся слитно.

Віднині, набагато, всередині, додому, потихеньку, вдвоє, натрое, востаннє, нашвидку, спідлоба, мимоволі, абияк, що-права, чимало, надворі, вперше, назавжди, нізвідки, дочиста, вдруге, праворуч, вп'ятох, вгорі, шороку, дедалі.

К л ю ч

1) Сочетание предлога с наречием; 2) соединение предлога с именем существительным; 3) соединение предлога с кратким прилагательным; 4) соединение предлога с именем числительным; 5) соединение нескольких предлогов с любой частью речи; 6) соединение частиц **аби-, ані-, де-, чи-, що-, як-, -ось, -сь** с любой частью речи.

- Переведите сочетания с наречиями на украинский язык, запомните их написание.

Проснуться ночью, отдать вечером, сказать утром, встретиться днем, приезжать зимой, строить летом, проводить весной, организовывать осенью.

К л ю ч

Вночі, ввечері, зранку, удень, взимку, влітку, навесні (весною), восени.

- Перепишите, раскрывая скобки. Объясните правописание наречий.

1. Чому з тобою ми не хвили? (У) двох за руки ми б взяли і в край щасливий полетіли, де ждала нас любов ко-

лись (*О. Олесь*). 2. Глянь, мій милий, скільки вроди, скільки сонця на(в)круги! (*О. Олесь*). 3. Задзвеніли струни ще (ніжніш) ніжніш... Мабуть, ти до мене думкою летиш, мабуть, ти це в'єшся у душі моїй і крилом черкаєш срібні струни в ній (*О. Олесь*). 4. Із могили козак встає сивий, похилий. Встає сам (у)ночі, іде в степ, а йдучи, співає, сумно співає: «Наносили землі та й (до)дому пішли, і ніхто не згадає» (*Т. Шевченко*). 5. Ой три шляхи широкії (до)купи зійшлися (*Т. Шевченко*). 6. Або той чорний разовий хліб, який так гарно, (по)сільськи пахне. Він мені близький, наче дитина, що зросла на моїх очах (*М. Коцюбинський*). 7. Хрущі гули в тополях, і було (тихо) тихо, як буває тільки (над)вечір, коли замовкнуть звуки дня, а звуки ночі ще не народяться в росяній прохолоді (*З. Тулуб*). 8. Сьогодні навіть Брянський, завжди стриманий, дещо замкнутий, охоче відкривався товаришам, які їхали пліч(о)пліч з ним. 9. Де(не)де по лісах уже прохоплювалось перше полум'я осіннього багрянцю, від якого вони ставали ще пишніші й барвистіші (*О. Гончар*).

Запомните написание наречий! День у день, рік у рік, раз у раз, на добраніч, на добридень, до побачення, нога в ногу, плече в плече, лице в лице, тим часом, до речі, в міру, раз по раз, час від часу, крок за кроком, на льоту, на ходу, в ногу.

- Прочитайте текст, соблюдая правила произношения гласных и согласных. Найдите в тексте наречия и объясните их правописание.

Дивовижний поет Богдан-Ігор Антонич!

На зоряному небі української літератури зоря його душі-таланту сяє з тим блиском, який притаманний лише їй самій, і немає схожої на неї, і не пригасає її світло за нічною, нежданно налетілою хмарою, і яскравість її не поменшується з плином часу. Щоправда, не так минуло багато часу відтоді, як спалахнула й могла б уже, здається, зблякнути не зі своєї волі, бо ж не завжди атмосфера сприяла її природному сяянню (зовсім навпаки, подеколи таки не сприяла), а ти ж дивився вчора, дивишся сьогодні на те високе небо мистецтва нашого — сяяла й сяє зоря душі-таланту Богдана-Ігоря Антонича, й можна не сумніватися, що так само сяятиме й завтра, й позавтра на цій безкрай зоряній карті.

До творчості численних поетів моє ставлення з віком — з дитинства аж дотепер! — мінялося, з віком прагнення досягнути їх глибше не справджувалося, бо не було там чи сподіваної, чи справжньої глибини. Мінялося, звісно, й ставлення до творчості Богдана-Ігоря Антонича, але він для мене

належить до числа тих небагатьох, хто не розчарував, а ще більше зачаровував оцією сподіваною і справжньою глибиною, вона не губилася і не зникала в моєму читацькому сприйнятті, а вона — ця загадкова сталактитова печера поезії — відкривала все нові й нові несподівані таємниці.

... Мало сказати про вплив народного мистецтва, фольклору — легенд, казок, повір'їв і так далі — на поезію Богдана-Ігоря Антонича. Безумовно, це була б правда, але не вся. У чому ж уся правда його поезії? Хто відає! Загадку такого поета треба розгадувати не одному й не двом поколінням, та й чи з плином часу впораються з цією розгадкою... (Є. Гуцало).

- Прочитайте діалог в лицах. Поділіться своїми успіхами в изученні українського мови. Напишіть письменно невеличкий розказ «Українська мова в моєму житті».

— Одного разу професора запитали, чи важко навчитися розмовляти по-українському. «Абсолютно ні, — відповів він, — просто потрібно замість російських слів підставляти українські». І дійсно, українська і російська мови дуже близькі між собою. Трохи наполегливості — і українську мову можна опанувати досконало.

— Я з повагою ставлюся до людей, які вільно володіють кількома мовами. Недаремно кажуть, що скільки ти знаєш мов, стільки разів ти людина. Адже вивчення мови дає змогу глибше пізнати культуру народу, його історію.

— Ви давно вивчаєте українську мову?

— Скоро мине рік, як я почав регулярно ходити на заняття. Я вже непогано розмовляю, вільно читаю. Щиро полюбив українську пісню, багато пісень знаю напам'ять — і «Розпрямуйте, хлопці, коні», і «Черемшину», і «Ти ж мене підманула», і багато-багато інших.

— Знаєте, Іван Франко так характеризував українські пісні: «Це одне з найцінніших наших національних надбань і один із предметів оправданої нашої національної гордості». А Лев Толстой говорив: «Хто має таку пісню, тому нічого боятися за своє майбутнє».

— Справедливо сказано. Взагалі, народна пісня легко запам'ятовується, а це полегшує вивчення мови. Я ще заучую напам'ять українські прислів'я, приказки, анекдоти. Вони завжди допомагають вийти із скрутною ситуації.

— Мені приємно, що ви полюбили українську мову. Бажаю і надалі успіхів у її вивченні.

ПРЕДЛОГИ

Предлог (*прийменник*) — это служебная часть речи, выражающая различные смысловые отношения между словами в словосочетании или предложении. В украинском языке, как и в русском, существуют непроеизводные и производные предлоги.

Большинство непроеизводных украинских предлогов внешне совпадает с соответствующими русскими (*без, в, до, для, на, за, при, по, у, над, через*), лишь некоторые из них отличаются написанием: укр. *біля, з, під, серед, від, крім, крізь, проти* — рус. *возле, из, под, среди, от, кроме, сквозь, против*.

Непроеизводные предлоги сочетаются или с формой одного какого-либо падежа, или с несколькими падежами. В частности, предлоги *без, біля, від, для, до, із-за, з-під, проти, серед, крім* употребляются, как и в русском языке, с родительным падежом. Сравните:

Укр.	Рус.
ходити без мети	ходить без цели
жити біля школи	жить около (возле) школы
вимагати від учнів	требовать от учеников
подарунок для батька	подарок для отца
чекати до ранку	ждать до утра
виходити з-за рогу	выходить из-за угла
дістати з-під землі	достать из-под земли
ліки проти грипу	лекарства против гриппа
бути серед друзів	быть среди друзей
усі, крім двох	все, кроме двоих

С винительным падежом сочетаются предлоги *про, через*: *говорити про друзів, переходити через міст*.

Предлог *при* употребляется с формой предложного падежа: *жити при батьках, курси при інституті*.

С двумя или тремя падежами употребляются предлоги *над, під, перед, поза, на, о (об), по, з (із, зі), за, між, в*. Например:

над	—	с В. п. —	кращий над усіх, залетіти під хмари, покласти перед себе, говорити поза очі
під			
перед	—	с Т. п. —	схилитися над книгою, жити під лісом, борги перед народом, піти поза будинком
поза			

на	}	с В. п. — класти на стіл, вдарити об землю, йти по воду
о (об)		
по	}	с П. п. — лежати на поверхні, зустрітися о п'ятій годині, плисти по морю
з, із, зі	}	с Р. п. — приїхати зі села, зробити за життя, найменший між дітей (дітьми)
за		
між		
в	}	с В.п. — піти в ліс
		с П.п. — жити в Криму

Для вираження одних и тех же смысловых отношений в украинском и русском языках могут употребляться разные предлоги. Постарайтесь запомнить такие сочетания:

Укр.	Рус.
о п'ятій годині	в пять часов
за всякої погоди	при любой погоде
під час перерви	во время перерыва
під кінець дня	к концу дня
перед ранком	под утро
над ранок	под утро
над міру	сверх меры, чрез меру
над усе	больше всего, выше всего
наряд поза чергою	наряд вне очереди
за редакцією	под редакцией
плакати за минулим	плакать о прошлом
за життя	при жизни

- Прочитайте стихотворение, обращая внимание на произношение гласных и согласных. Найдите предлоги и определите, с формой какого падежа они употреблены.

... На моїх щоках
холодні плями від поцілунків.
Коли вологий поцілунок застигає під вітром,
то на лиці залишається холодна пляма.
На моїх очах теж поцілунки,
їх поцілувала колись одна дівчина,

я й не знав, що це так гарно,
коли тебе цілують в очі.
На моїх устах багато-багато цілунків,
і вони теж холонуть під вітром,
вони стали, як росяні ранкові квіти, —
прохолодні й осінні.
А ще на лиці в мене є один поцілунок,
він довго холонув, і зараз я не знаю,
пече він чи холодить,
материн поцілунок...

В. Рубан.

Талантливый украинский поэт Василь Рубан (1942) только в 1989 г. издал свой первый поэтический сборник «Химера». Еще в 1967 г. в рецензии на стихи В. Рубана Иван Драч отметил: «Книжку издавать надо как можно скорее, она свидетельствует о приходе в украинскую поэзию нового поэтического поколения». Но этот приход, вследствие вульгарного вмешательства в поэтический процесс некомпетентного чиновничества, был задержан на 20 лет. Задержан, но, к счастью, не остановлен.

В оригинальных по форме и содержанию экспрессионистских стихах Васыля Рубана пульсирует боль, желание истины, жаждающая справедливости незащищенность живой человеческой души.

● Перепишите, раскрывая скобки и употребляя имена существительные в необходимой падежной форме. Выучите выражения наизусть.

1. Потрібен, як п'яте колесо до (віз). 2. Потрібен, як дірка в (міст). 3. Голодній кумі хліб на (ум). 4. Молодець проти (вівці), а проти (молодець) і сам вівця. 5. Дурний як сало без (хліб). 6. Стріляного горобця на (полова) не обдуриш. 7. Язык до (Київ) доведе. 8. Як вареник у (масло) плаває. 9. Не лізь поперед (батько) в пекло. 10. Землі не чую під (себе). 11. Баба з (віз) — кобилі легше. 12. Брати бика за (ріг). 13. Був на (кінь), був і під (кінь).

● Переведите словосочетания на русский язык. Запомните употребление предлогов в украинском и русском языках.

Поїхати на село, покласти до кишені, залучити до роботи, подерти на шматки, одержувати 200 гривень на місяць, за три кілометри від міста, об одинадцятій годині, через три будинки, ходити по гриби, за допомогою сусідів, до цього додаються документи, вирізнятися з-поміж натовпу.

● Прочитайте высказывания писателей о родном языке. Расскажите устно о его роли в жизни человека.

1. Людина, яка не любить мови рідної матері, якій нічого не промовляє рідне слово, — це людина без роду й племені. (В. Сухомлинський). 2. Рідна мова — це найособистіша і найглибша сфера обстоювання свого «я», коли воно є, своєї особистості і національної гідності (І. Драч). 3. Любов до рідної мови не тільки не заперечує любові й пошани до інших мов, а навпаки, — народжує, плакає, вирощує інтернаціоналістські почування (Д. Павличко).

Запомните выражения!

Говорить на нескольких языках — говорити кількома мовами
 обучаться на родном языке — навчатися рідною мовою
 писать на украинском языке — писати українською мовою

Особое внимание необходимо обратить на словосочетания с предлогом **по**. В украинском языке он употребляется в конструкциях со значением места (*плисти по морю*), времени (*повернутися по святах*), цели (*іти по воду*), размера или количества (*по чайній ложці, по карбованцю за кілограм*) и некоторых других сочетаниях (*наказ по школі, передавати по радіо, товариші по перу*). Большинству русских словосочетаний с предлогом **по** в украинском языке соответствуют конструкции с иными предлогами или без предлогов. Сравните:

по — за

идти по ветру	іти за вітром
плыть по течению	пливти за течією
медик по образованию	медик за освітою
по собственному желанию	за власним бажанням
по поручению	за дорученням
по примеру	за прикладом
по приказу	згідно з наказом

по — з

тетрадь по алгебре	зошит з алгебри
специалист по языку	фахівець з мови
лекции по истории	лекції з історії
знать по газетам	знати з газет
по собственной воле	з власної волі
по моей вине	з моєї вини
по той причине	через те
по поводу	з приводу

по — на

называть по фамилии	називати на прізвище
называть по имени	називати на ім'я
по виду	на вигляд
по просьбе	на прохання
по требованию	на вимогу
по местам!	на місця!
по заказу	на замовлення

по — у

по всем направлениям	у всіх напрямках
по выходным дням	у вихідні дні
по праздникам	у свята (на свята)
ударить по струнам	ударити в струни

по — через

отпуск по болезни	відпустка через хворобу (у зв'язку з хворобою)
по недоразумению	через непорозуміння
по ошибке	через помилку (помилково)

по — для

комиссия по составле- нию резолюции	комісія для складання резолюції
кружок по изучению фольклора	гурток для вивчення фольклору

по — після

по окончании школы	після закінчення школи
по прибытии поезда	після прибуття поїзда
по возвращении домой	після повернення додому

по — під

не по силам	не під силу
-------------	-------------

по — без предлога

по целым дням	цілими днями
добрый по натуре	доброї вдачі
старший по возрасту	старший віком
отличный по качеству	відмінної якості
по почте	поштою (по пошті)
по телефону	телефоном (по телефону)

- Прочитайте пропозиції, визначте, з формою якого падежа використані пропозиції.

1. По діброві вітер віє, гуляє по полю, край дороги гне тополю до самого долу (*Т. Шевченко*). 2. З того часу в Україні жито зеленіє; не чує плачу, ні гармати, тільки вітер віє, нагинає верби в гаї, а тирсу на полі (*Т. Шевченко*). 3. Голос духа чути скрізь: по курних хатах мужицьких, по верстатах ремісницьких, по місцях неволі й сліз (*І. Франко*). 4. Я стою на гострій скелі, мов маяк в відкритім морі, зір мій губиться в просторі, що прославсь до неба стелі (*М. Вороний*). 5. О, не минай!.. Перед тобою схиляюсь я, мов палігрим, що перед брамою святою стоїть у захваті німім. Дивлюсь в лице твоє кохане, читаю відповідь в очах — і, наче квітка, в'яне, в'яне мій поцілунок на устах (*М. Вороний*). 6. Не треба класти руку на плече. Цей рух доречний, може, тільки в танці. Довіра — звір полоханий, втече. Він любить тиху паморозь дистанцій (*Л. Костенко*).

- Переведіть словосполучення на російський мову. Визначте, з якими падежами використовуються українські пропозиції в порівнянні з російськими.

Бігати по магазинах, лазити по горах, бродити по полях, жити по селах, зустрічатися по святах, о шостій годині, об одинадцятій годині, о другій годині, поїхати за місто, намисто з кришталю, жити при батьках, дійти до будинку.

- Перепишіть текст, розкриваючи дужки і використовуючи імена іменників в необхідній падежній формі.

Барвінок зі своїм вічнозеленим (листя) і небесноглубокими (квіти), схожими на (зірки), оспіваний у (пісні) нашого народу й у (вірші) багатьох поетів. Барвінок супроводжував наших з (ви) дідів і прадідів, а особливо бабусь і прабабусь, від (коліска) і до (могила). В (барвінок) купали немовлят, щоб вони росли здоровими і красивими, барвінком прикрашали коси дівчата — він ріс біля (кожна криниця) і був завжди до (послуги) людини. І сьогодні ми бачимо його на (кладовище), де барвінок, як символ вічної пам'яті, висаджують з давніх-давен.

У (часи) середньовіччя через (нев'януха зелень) і (велика живучість) барвінкові приписували якусь надприродну силу, вважали його символом вічності та постійності. Забобонні люди були переконані, що барвінок оберігає людину, яка його має при (себе), від (влада) диявола і всілякої нечисті. Тому барвінок вивішували над (двері), його ніколи не викидали на

(смітник), а лише у (вода), щоб він, мовляв, не загинув від (спрага). У (вірування) слов'янських народів він займав неабияке місце, зокрема в (Київська Русь). З (ті часи) барвінок міцно увійшов у (побут) нашого народу і як декоративна, і як лікувальна рослина (А.П. Коваль).

● Переведите предложения на украинский язык. Запомните украинские конструкции с предлогами.

1. Он уволился с работы по собственному желанию. 2. Она была одета по последней моде. 3. По праздникам мы всей семьей выезжаем за город. 4. Шофер останавливает автобус по требованию. 5. По моей вине собрание не состоялось. 6. Сегодня нам прочитают лекцию по астрологии. 7. Я по ошибке взял чужую шляпу. 8. Магазин открывается в пять часов. 9. Мы пришли раньше всех. 10. Ветераны войны обслуживаются вне очереди. 11. По приказу директора следующее воскресенье будет рабочим днем.

С л о в а р ь

уволиться — звільнитися
желание — бажання
последний — останній
останавливать — зупиняти
следующий — наступний
состояться — відбутися
шляпа — капелюх
час — година
приказ — наказ

собственный — власний
одетый — одягнутий
праздник — свято
требование — вимога
собрание — збори
ошибка — помилка
открывать — відчиняти
обслуживать — обслуговувати
воскресенье — неділя

● В приведенных ниже предложениях исправьте ошибки. Правильность ответа проверьте по ключу.

1. Необходимо обрати комісію по складанню проекту резолюції. 2. Фільм «Камінна душа» створений по однойменному роману Гната Хоткевича. 3. Мій товариш став чемпіоном Європи по плаванню. 4. Ми цілий день ходили по магазинам. 5. В другій годині починається обідня перерва. 6. В шість годин закінчується перша зміна. 7. Човен пливе по течії. 8. Він взяв відпустку по хворобі. 9. У школі організували гурток по вивченню астрономії. 10. Пролунала команда «Всім по місцях!»

К л ю ч

1) Комісія для складання проекту; 2) за романом; 3) чемпіон Європи з плавання; 4) по магазинах; 5) о другій годині; 6) о шостій годині; 7) за течією; 8) через хворобу; 9) гурток для вивчення; 10) на місце.

Производные предлоги сформировались на базе других частей речи. Среди них выделяют: **наречные** (*близько, вздовж, довкола, замість, навкруги, напередодні, навпроти, навколо, осторонь, опріч, поблизу, посеред, поверх, спереду* (родительный падеж); *всупереч, наперекір* (дательный падеж); **отыменные** (*внаслідок, край, круг, кінець, коло, протягом, шляхом* (родительный падеж); **отглагольные** (*завдяки* (дательный падеж), *включаючи* (винительный падеж).

В функции составных предлогов выступают сочетания простых предлогов с именами существительными и наречиями: *у справі, у галузі, по лінії, на випадок, в інтересах, з метою, на чолі, в напрямі, за винятком, у вигляді, під час, за допомогою, у відповідь на, на відміну від, у зв'язку з, нарівні з, поруч з, згідно з, незалежно від, відповідно до, поряд з, поруч з*.

Предлоги типа *по лінії, з метою, в справі* употребляются, главным образом, в деловом стиле. В разговорной речи следует избегать таких выражений.

Запомните перевод на украинский язык некоторых производных русских предлогов:

согласно приказу	— згідно з наказом
соответственно правилам	— відповідно до правил
несмотря на дождь	— незважаючи на дощ
относительно чего	— щодо чого, про що
в отношении чего	— щодо чого
благодаря чему	— завдяки чому

- Переведите предложения на русский язык. Запомните употребление предлогов в украинском и русском языках.

1. Кавуни, на відміну від гарбузів, вирощують лише на півдні України. 2. Будемо чергувати згідно з графіком. 3. У зв'язку з погодними умовами виліт літака затримується. 4. У відповідь на Ваш запит повідомляємо. 5. Згідно з чинним законодавством пенсія за вислугу років призначається також деяким категоріям артистів. 6. Відповідно до Основ законодавства про працю для робітників і службовців встановлено п'ятиденний робочий тиждень із двома вихідними днями.

- Исправьте предложения, устранив канцелярские выражения. Правильность ответа проверьте по ключу.

1. З метою ведення обліку роботи введено спеціальні журнали. 2. В силу несприятливих погодних умов сівба цього року

затягнулася. 3. Колектив провів значну роботу в напрямі підготовки до весняної спартакіади. 4. У наш час зросли вимоги у справі навчання та виховання підлітків. 5. По лінії профспілкового бюро проведено п'ять засідань. 6. Школа перейшла на однозмінне навчання шляхом застосування кабінетної системи.

К л ю ч

1. Для облікування роботи введено спеціальні журнали. 2. Через несприятливі погодні умови сівба цього року затягнулася. 3. Колектив добре підготувався до весняної спартакіади. 4. Сьогодні зросли вимоги до навчання та виховання підлітків. 5. Профспілкове бюро провело п'ять засідань. 6. Застосувавши кабінетну систему, школа перейшла на однозмінне навчання.

- Прочитайте діалог в лицах, используя для ответов приведенные рядом выражения. Составьте небольшой устный рассказ «На прем'єрі».

В ТЕАТРІ

- 1) Ви часто ходите в театр? один раз у місяць; на прем'єри; на улюблені вистави;
- 2) Що йде сьогодні в театрі? вистава, оперета, опера;
- 3) Скажіть, будь ласка, можна придбати на завтра два квитки в партері (в ложі першого ярусу, в ложі бенуара?) залишились тільки на балконі; безпосередньо перед початком вистави; можливо, у когось на руках;
- 4) Скільки коштують квитки в партері (в ложі першого ярусу, в ложі бенуара?) п'ять гривень; дві гривні; чотири гривні;
- 5) Де можна взяти бінокль напрокат? у гардеробі;
- 6) Де можна купити програмку? у чергової по залу;
- 7) Коли розпочинається вистава? о сьомій годині тридцять хвилин; о восьмій;
- 8) Я дуже хочу пити. Де тут буфет? на другому поверсі; у вестибюлі зліва від входу;
- 9) Скільки ще залишилось до початку вистави? п'ять хвилин; уже пролунав другий дзвоник; у мене немає з собою годинника;
- 10) А коли ми оглянемо фойє? після першої дії; під час першого антракту.

- Прочитайте текст, придерживаясь норм произношения гласных и согласных звуков.

Мова народу — найкращий, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії. У мові одухотворюється весь народ і вся його батьківщина; в ній втілюється творчою силою народного духу в думку, в картину і звук небо вітчизни, її повітря, її фізичні явища, її клімат, її поля, гори й долини, її ліси й ріки, її бурі і грози — весь той глибокий, повний думки й почуття голос рідної природи, який відбивається так виразно в рідній пісні, в рідних мелодіях, в устах народних поетів. Проте в світлих, прозорих глибинах народної мови відбивається не тільки природа рідної країни, але й уся історія духовного життя народу. Покоління народу проходить одне за одним, але результати життя кожного покоління залишаються в мові — в спадщину нащадкам. У скарбницю рідного слова вкладає одне покоління за одним плоди глибоких сердечних порухів, плоди історичних подій, вірування, погляди, слід пережитого горя і пережитої радості, — одне слово, весь плід свого духовного життя народ дбайливо зберігає в народному слові. Мова є найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднує віджилі, сучасні та майбутні покоління народу в одно велике, історично живе ціле. Вона не тільки виявляє собою життєвість народу, але є якраз саме це життя. Коли зникає народна мова, — народу нема більше! Ось чому, наприклад, наші західні брати, витерпівши найрізноманітніші насильства від іноплеменників, коли це насильство, нарешті, торкнулося мови, зрозуміли, що йдеться тепер уже про життя чи смерть самого народу. Поки жива мова в устах народу, до того часу живий і народ. І нема насильства нестерпнішого, як те, що хоче відірвати в народу спадщину, створену незчисленними поколіннями його віджилих предків. Відберіть у народу все — і він все зможе повернути; але відберіть мову, і він ніколи більше вже не створить її; нову батьківщину навіть може створити народ, але мови — ніколи: вимерла мова в устах народу — вимер і народ... (К. Ушинський).

ТЕКСТЫ ДЛЯ ЧТЕНИЯ

ДУМКИ ПРО МОВУ

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється — ожива,
Як їх почує!..

Т. Шевченко.

Потрібно виховувати в собі смак до хорошої мови, як виховують смак до гравюр, хорошої музики (*А. Чехов*).

Не завадило б згадати, що у всі часи багатство мови і ораторське мистецтво йшли поряд. У суспільстві, в якому зневажається істинне красномовство, панує риторика, ханжество слова і банальна базіканина (*А. Чехов*).

Україна дорога і близька моему серцю. Я люблю її літературу, музику, прекрасні пісні, повні чаруючої мелодії. Я люблю український народ, який дав світові такого титана, як Тарас Шевченко (*А. Чехов*).

У Кизилкумах з давніх-давен і понині росте верблюда колючка. А є ще перекотиполе... Так ось, корені колючки, простягнуті до води, досягають метрів сорока... Коли піднімаються бурі і гонять хмари піску, безкореневе перекотиполе мчить під вітром, котиться по степу туди-сюди, а верблюда колючка, ніби й нічого не сталося, завжди на звичному місці. Така сила кореня. І людині з юних літ погано, якщо в неї нема коренів. У кожної людини обов'язково повинні бути, крім батьків, чотири корені, як чотири матері: рідна земля, рідна історія, рідна культура, рідна мова. Коли любиш свій корінь, цінуєш його, — тоді розумієш біль і любов всіх і всього, проймаєшся таким же почуттям і до іншої культури, до іншої історії (*М. Шаханов*).

Якщо кожного громадянина нашої країни ми вважаємо людиною державною, то й мова кожного народу мусить

охоронятися державою, захищатися від занепаду й зникнення (В. Яворівський).

Людина без національного заземлення — перекотиполе або й пил на вітрах історії... Лише людина, котра несе в собі історичний досвід народу, його духовну культуру, його моральність і мову, але яка пам'ятає про те, що народ завше інтернаціональний, — тільки така людина здатна бути Особистістю (В. Яворівський).

Українська мова наймелодійніша й найголосніша поміж усіма слов'янськими мовами, з великими музичними можливостями. Ніде дерево народної поезії не дало стільки смачних плодів, ніде дух народної поезії не відбився настільки виразно й сонячно, як він відбився на піснях українських (Ф. Боденштедт).

Стиль, з його особливим забарвленням слів, інтонацією, навіть епітетами, — це дзеркало часу.

Слова мають своє серце, своє дихання. Серце слова починає битися в унісон з часом лише при точному сполученні з іншими словами (Ю. Бондарев).

Мово рідна, слово рідне,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має.

С. Воробкевич.

Мова — це доля нашого народу, і вона залежить від того, як ревно ми всі плекатимемо її (О. Гончар).

У вигляді мови природою дано людині великий скарб. Не тільки користуватися ним, рідним словом, але й натхненно ростити, оберігати його коріння й леляти його цвіт — ось тоді воно й буде запашним та співучим, сповненим музики й чару, життєвої правдивості й поетичності (О. Гончар).

Запашна, співуча, гнучка, милозвучна, сповнена музики й квіткових пахощів — скількома епітетами супроводяться визначення української мови! І, зрештою, всі ці епітети слухні (О. Гончар).

Чому в людини двоє очей, двоє вух, а язик тільки один? Річ у тому, що, перш ніж язик випустить у світ зі свого кінчика яке-небудь слово, двоє очей повинні побачити, а двоє вух повинні почути (Р. Гамзатов).

Хто не любить своєї рідної мови, солодких, святих звуків свого дитинства, не заслуговує на ім'я людини (*Й. Гердер*).

Споконвіку було незаперечною істиною: цуратися рідної мови, а отже, і рідного народу — підло. Це зрада, яка не виправдовується нічим, не прощається ніколи... (*М. Косів*).

Кожна національна мова дає свою, абсолютно неповторну, мовну картину світу. Тут ми підходимо до думки, що поняття рідної мови є, власне, невіддільним від поняття рідної землі. Скільки б ви не оспівували й не опоетизовували, скажімо, Волгу чи Уральські гори, живучи на берегах Дніпра чи при верховинах Карпат, не досягнете ефекту рідності. Очі не бачать — душа не болить. Щоб ностальгійно боліла душа, треба, щоб очі бачили, що вони — вбирали, всмоктували в себе і рідне небо, і землю, і людей, і їхню мову, — ось тоді все це зіллється в єдиний нероздільний духовний пласт (*М. Косів*).

Мова — це великий дар природи, розвинутий і вдосконалений за тисячоліття з того часу, як людина стала людиною. У кожного народу своя мова. Це великий скарб, який треба шанувати, берегти і розумно збагачувати, не завдаючи йому ніякої шкоди (*К. Крапива*).

Українська музика та поезія є найрозкішніша з усіх гілок світової народної творчості. Мінорна за змістом, смутна навіть у своєму веселому пориві, українська пісня ставиться всіма знавцями на перше місце в музиці всіх народів. Українські думи, що через століття передавалися Гомерами України — кобзарями, світять своїми барвами, почуваннями, лицарством у любові і ворожнечі, розмахом козацької одваги та філософською вдумливістю (*А. Луначарський*).

Наша мова — це найважливіша частина нашої спільної поведінки в житті. І по тому, як людина говорить, ми відразу й легко можемо судити про те, з ким маємо справу: ми можемо визначити ступінь інтелігентності людини, ступінь її психологічної урівноваженості, ступінь її можливої закомплексованості.

Учитися гарної, спокійної, інтелігентної мови треба довго й уважно — прислухаючись, запам'ятовуючи, помічаючи, читаючи й вивчаючи. Наша мова — найважливіша частина не лише нашої поведінки, а й нашої особистості, нашої душі, розуму, нашої здатності не піддаватися впливам середовища, якщо воно затягує (*Д. Лихачов*).

Кожна людина мусить писати так само добре, як і говорити. Мова, писемна чи усна, характеризує її більше, ніж навіть її зовнішність або вміння поводитись. У мові відбивається інтелігентність людини, її вміння точно і правильно мислити, її повага до інших, її охайність у широкому розумінні цього слова (*Д. Лихачов*).

Найбільше і найдорожче добро в кожного народу — це його мова, бо вона не що інше, як жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування (*П. Мирний*).

Мова — універсальна, але користування нею вкрай індивідуальне. Це своєрідний енергопровід: від одного до іншого, від одного до багатьох (*П. Мовчан*).

Гноблення однієї мови іншою — це кричуще порушення світоладу. Мовна дискримінація зумовлює і соціальну, і моральну дискримінацію (*П. Мовчан*).

Там, де порушується закон рівності мов, там негайно деформується етичний порядок, там деформується мова-переможниця (*П. Мовчан*).

Повітря на всіх одне, але не всюди воно однакове, і в кожного свій подих, свій об'єм легеневий. І мова на кожен народ одна, яка всіх урівнює, яка не знає і не визнає жодної соціальної диференціації, жодного ідеологічного поділу... Проте в кожного суцього на землі свій голос, свій тембр, своє інтонаційне забарвлення (*П. Мовчан*).

Людина, яка втратила свою мову, — неповноцінна, вона другорядна в порівнянні з носієм рідної мови. В неї зовсім відмінніша рефлексія, і користується вона, за визначенням І.Франка, «верхньою» свідомістю. Себто її підсвідомість унаслідок асиміляції загальмована, притлумлена (*П. Мовчан*).

Раб і є раб. Ось чого він безсловесний? Відповідь одназначна... Бо — раб. Себто будь-яке поневолення спричиняється до рабства духовного. Чи рабові потрібна культура? Якщо і потрібна, то культура рабства... Рабська культура твориться рабською мовою, мовою загальною, безнаціональною... (*П. Мовчан*).

Тим, хто забуває рідну мову, нехтує нею, — слід нагадати, що у всі часи кусати груди матері, яка тебе вигодувала, вважалося патологією (*Б. Олійник*).

Оскільки мова як станова ознака самого поняття нації є своєрідною перфокартою, в якій закодовано пам'ять усіх поколінь, історію народу, його родовідну анкету, неминущі духовні вартості, закони прапредків, біоритми національного інстинкту, психофізичну структуру національного типу, то, зрозуміло, що втрата мови, з волі чи з неволі, веде до зникнення самої нації (*Б. Олійник*).

Мова народу, народності чи їх діаспори — то генетичний код національної культури, запорука самобутності та самозбереження.

Рідна мова — це музика й малювання душі людської (*Д. Овсянко-Куликовський*).

Тільки той народ може вважати себе здоровим, тільки той народ може впевнено дивитися в свою будущину, всі сфери діяльності якого перейняті його мовою і культурою (*Д. Павличко*).

Мова — найголовніший організатор духовного життя, єдності й розвитку народу. Там, де їй загрожує смерть, настає хворобливий розклад нації; де мова гине, помирає народ (*Д. Павличко*).

Людина, байдужа до рідної мови, — дикун. Вона шкідлива уже тому, що байдужість до мови пояснюється її цілковитою байдужістю до минувшини, теперішності й майбутності народу (*К. Паустовський*).

Крім любові до своїх братів, ще потрібно дещо, що єднає людей в один народ, — це рідна мова. Вона, наче цемент, зв'яже людей. Вона дає їм найкращий спосіб розуміти один одного, однією думкою жити, однієї долі шукати (*А. Пашкевич Цьотка*).

Мова — наша зброя, якою ми служимо народові, що нас породив, вигодував і виховав. Мова — втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова. Любімо її, вивчаймо її, розвиваймо її! Борімося за красу мови, за правильність мови, за багатство мови... (*М. Рильський*).

«Мова є сповіддю народу». Це не тільки правильно, — це глибоко. Ї дорожити своєю сповіддю ми не лише маємо право, але й зобов'язані (*М. Рильський*).

Мова — могутнє знаряддя і шкільного навчання, і наукової та публіцистичної думки, і ораторського мистецтва, і поетичної творчості, і ділового листування, і дипломатичних переговорів. Не тільки поет, прозаїк чи драматург, але й фізик чи математик доконче повинні мати до своїх послуг багатий, гнучкий, точний і виразний мовний апарат (*М. Рильський*).

Слово — зброя. Як усяку зброю, його треба чистити й доглядати (*М. Рильський*).

... Велична мова. Я з великою насолодою слухаю це хороше звучання цієї чарівної мови. Ах, чудо, чудо ця мова (*І. Репін — до Д. Яворницького*).

Людина, яка не любить мови рідної матері, якій нічого не промовляє рідне слово, — це людина без роду й племені (*В. Сухомлинський*).

Без поваги, без любові до рідного слова не може бути ні всебічної людської вихованості, ні духовної культури (*В. Сухомлинський*).

Ніякі бесіди, ніяке тлумачення не розкривають тієї емоційної наснаги слова, яку несе в собі мелодія пісні. Якщо ви хочете, щоб рідне слово назавжди ввійшло в духовне життя дитини, стало її багатством, не забувайте про рідну пісню (*В. Сухомлинський*).

Слово — це очі, що бачать красу; тільки пізнавши слово, тільки тоді, коли слово ввійшло в душу й стало її багатством, дитина здатна дорожити ним (*В. Сухомлинський*).

Століттями мова народу була тією повноводою рікою, яку ми називаємо поезією. Поетична грань жила в слові, і слово було немислиме без неї, як немислима ріка без води, повноводість — без глибини (*В. Сухомлинський*).

Викладання мови — це майстерність творення людської душі, бо воно є найніжнішим, найтоншим діткненням до серця дитини (*В. Сухомлинський*).

У слові народ втілив красу і багатство навколишнього світу, свої думки, почуття, переживання, любов і ласку, ніжність і великодушність, гнів і ненависть. Зробити рідне слово надбанням духовного світу дитини — це значить разом із звучанням рідного слова влити в молоду душу відчуття краси і емоцій, які вклав народ у слово, творячи і відшліфовуючи його протягом століть (*В. Сухомлинський*).

Кожне слово рідної мови має своє обличчя; як у квітки, у нього неповторний аромат і відтінок барви, а цих відтінків кожна мова має тисячі (*В. Сухомлинський*).

Сила людей переконана, що ця мова є одна з найбагатших мов слов'янських, що вона навряд чи уважить богемській щодо рясності слів та виразів, польській щодо барвистості, сербській щодо приємності, що це мова, яка навіть і в вигляді необробленому може стати нарівні з мовами обробленими гнучкістю й багатством синтаксичним, мова поетична, музична, мальовнича (*І. Срезневський про українську мову*).

Коли я одержав переклад Лоенгріна на українську мову і тоді ж, сівши за рояль, проспівав знамените звернення до лебедя, я мимоволі закричав: та це ж бо звучить зовсім по італійському: гарно, звучно, благородно і поетично (*Л. Собінов*).

Щодо мене, то я дуже люблю вашу народну українську мову, гучну, цвітисту і таку м'яку. У вашій мові стільки ніжних, сердечних, поетичних слів: ясочко, зіронько, квітонько, серденько... (*Л. Толстой*).

Щасливі ви, що народилися серед народу з такою багатою душею, народу, що вміє так відчувати свої радощі й чудово виливати свої думки, свої мрії, свої почуття заповітні. Хто має таку пісню, тому нічого боятись за своє майбутнє. Його час не за горами. Вірите чи ні, що ні одного народу простих пісень я не люблю так, як вашого. Під їхню музику я душею відпочиваю. Стільки в них краси і грації, стільки дужого, молодого почуття і сили (*Л. Толстой*).

Мова — знаряддя мислення. Поводитися з мовою як-небудь — значить і мислити як-небудь: неточно, приблизно, неправильно (*О. Толстой*).

Поки жива мова в устах народу, до того часу живий і народ. Ї нема насильства нестерпнішого, як те, що хоче відірвати

в народу спадщину, створену незчисленними поколіннями його віджилих предків (*К. Ушинський*).

Відберіть у народу все — і він усе може повернути; але відберіть мову, і він ніколи більше вже не створить її; нову батьківщину навіть може створити народ, але мови — ніколи: вимерла мова в устах народу — вимер і народ... (*К. Ушинський*).

Здається, що таке рідна мова? Чим вона ліпша для мене від усякої іншої і що мені вадить при нагоді замінити її на всяку іншу? Практик, утилітарист, не задумуючися ані хвилини, скаже: пусте питання! Мова — спосіб комунікації людей з людьми, і, маючи до вибору, я виберу ту, яка дає мені можливість комунікуватися з більшим числом людей. А тим часом якась таємна сила в людській природі каже: «Pardon, ти не маєш до вибору; в якій мові вродився і виховався, тої без окалічення своєї душі не можеш покинути, так як не можеш замінитися з ким іншим своєю шкірою». І чим вища, тонша, субтельніша організація чоловіка, тим тяжче дається і страшніше карається йому така переміна (*І. Франко*).

... На велелюдному майдані посеред Європи протягом століть так само, як шедеври народного зодчества, розпинали прилюдно нашу мову: забороняли її, насміхалися з неї, одягали на неї терновий вінець, зраджували її свої і байдужими були до неї чужі, а вона, мова наша, незнищима й вічна, щоразу поставала з попелу, з руїн, аби заявити про себе світові: я жива, я мова народу, що вгору йде (*Р. Федорів*).

Слово, як і злак хлібний, виростає з тієї землі, на якій живеш і в яку ляжеш (*І. Федоров, першодрукар*).

Нешасна, неправдива людина, що добровільно й легко зрікається рідної мови; щаслива, праведна людина, що в радості й горі будує слово своєї землі. Нешасні, прокляті батько й мати, що сплджують перевертнів; щасливий, непереможний народ, що породжує своїх захисників і оборонців (*Б. Харчук*).

Вона з колискової молодой матері над первістком... Вона вся з тучі й грому, як з води й роси, — така українська мова. Ніжна й тендітна, а міцніша броньованої броні, бо єднає дух і тіло, бо в її основі — непорочність, цнота, чистота (*Б. Харчук*).

Вона (українська мова. — *Авт.*) дуже ніжна й сповнена пестливих виразів та надзвичайно витончених зворотів (*П. Шевальє*).

Народ, що усвідомлює значення рідної мови для свого вишого духовного життя і сам її покидає й відрікається, здійснює над собою самовбивство (*П. Шафарик*).

Ні мертва мова, ні мертва цивілізація ніколи не можуть схвилювати світ (*Б. Шоу*).

ГЕНІЙ УКРАЇНИ

Шевченко мав сильних попередників в українській літературі, але, незважаючи на це, він став її справжнім основоположником. Справа не тільки в тому, що в поезії Шевченка заграла всіма тонами звучна і ніжна українська мова. Справа не тільки в тому, що Шевченко ствердив і виховав національну гідність українського народу. Справа не тільки в тому, що Шевченко нагадає своїм універсальним талантом (він був живописцем, драматургом, прозаїком, гравером, філософом, критиком і передовсім — геніальним поетом) таких людей, як Леонардо да Вінчі. Справа насамперед в тому, що завдяки Шевченкові українською мовою були написані твори, які мають як з естетичного, так і з ідейного боку світове значення. Тут неможливо не згадати слів Франка, які найточніше визначають суть Шевченка — мислителя і творця: «Він є немов великий факел з українського воску, що світиться найяснішим і найчистішим вогнем європейського поступу...»

Ставши класиком України, Шевченко став «класиком для всіх народів» (Луї Арагон)... Шевченко зробив для української літератури те, що Пушкін для російської, Гете для німецької, Шекспір для англійської. Ні, більше. Він підніс українське письменство до рівня загальнолюдських ідеалів і тому як представник нації, що не мала своєї державності, став символом не тільки художнього, але й політичного її суверенітету. Шевченко — одне з найбільших прав України на міжнародну повагу. В цьому праві немає жодного образливого слова для інших націй. Воно все, від початку до кінця, написане любов'ю до всіх народів, до всіх людей на Землі... (*Д. Павличко*).

СПОГАД ПРО ТАРАСА ГРИГОРОВИЧА ШЕВЧЕНКА

Тарас Шевченко народився серед степів дніпровських і там з молоком матері всмоктав любов до батьківщини, її легенди, її поетичні пісні. Сумна пісня звучала в убогій хаті; гойдалася вбога колиска; мати уривала спів... і гарячі, щирі сльози капали на його обличчя; мати брала на руки, сповитого в лахміття, і пленталася із ним на панщину в спеку і негоду.

Підростаючи, він слухав уже козацькі пісні й розповіді старого діда, — сучасника, а може, й сподвижника гайдамаків, і зрinalи перед його очима криваві сцени, сповнені жаху й відваги.

Усе гартувало цю душу. Життя його, від народження, було сповнене то горем, то драмою, то поезією. Життєві знегоди були для нього не розповіддю, а дійсністю; злидні й лиха доля переслідували і його, і все, що було йому близьке. Поетичне і дійсне життя народу, зливаючись в одне, відбивалося в його душі.

Ясна і чесна душа поета викликала до себе цілковите співчуття; але він був жорстоко позбавлений любові і дружби... Відірваний від батьківщини і рідних, закинутий далеко від друзів, він самотньо мучився в глушині безвідрадної пустелі, не маючи духу озирнутися на свою жакливу долю. Так минуло десять довгих, нескінченних років; десять років життя поета!.. Ці десять років ще за життя були могилою, з усією розкладаючою силою своєю.

Шевченко ніколи не говорив про свої поневіряння. Інколи, розповідаючи якийсь смішний епізод із свого тогочасного життя, він викликав жалість; обличчя його затьмарювалося від огидних спогадів, які ображали людину й ставили її, в хвилини падіння, нижче від тварини.

Грובה сирість, темрява і духота могили в тих роках його мучеництва.

Не вистачає мужності читати його щоденник. Нічого страшнішого, глухішого, безвідраднішого уявити собі не можна. Яке треба мати добре, чисте серце, щоб не занепасти й витримати до кінця! Муки його, своєю тривалістю, були жакливіші й обурливіші за всі муки, яких зазнавали герої України. Протягом десяти років його вбивали, душили; він захилявся в багні.

...Болить у грудях, щемить серце, коли читаєш слова, закипілі кров'ю, і я припиняв читання тих безвідрадних сторінок. Рядки щоденника викликають стогін, зітхання;

потрібні перерва, відпочинок серцю; спирає у горлі дух... І це ще найрадісніші дні Шевченкового заслання, коли надія визволення від тортур уже осяяла казармену могилу. А що було до того, коли тепер сторінка за сторінкою, рядок за рядком — тільки глухий стогін, безпросвітне горе, що йде від самого серця... Ніде й тіні найменшої радості... все та сама могила!.. слово за словом — тільки терзання; немає повітря, самі безжалісні муки...

Обурливе, сумне, безрадісне було життя Шевченка на засланні. Звільнення радувало його, але як тяжко воно доставалося йому. Які тужні місяці минали день за днем, година за годиною, поки прийшов офіційний папір про його помилування. Втративши сон, він ходив довкола укріплення; він метався, карався і страждав — його мучило нетерпіння. Куди подітися від навколишнього смороду, пошлості, мерзенності й бездушності... Листи друга ятрили його нетерпінням; він складав у торбину сухарі, готувався в дорогу, а його, вже помилуваного, все ще ганяли то на роботу, то на стройову службу чи на огляд до завязаного батальйонного командира. Він плакав, слухаючи пісню безталанного земляка — товариша по службі, сидів з досвіта до півдня на скелі, виглядаючи на обрії пароплава з поштою!.. Та, на жаль... нічого не було! — вбитий, знеможений, падав він під улюбленою вербою, — але й сон його не заспокоював. Йому ввижалося — то батьківщина, то друзі, він прокидався... на ньому була солдатська шинель, перед ним — казарма. Не раз уві сні його душив кошмар — снилися огляди, розпусні офіцери, заслані в солдати душогуби... Слід дикого киргиза на піску, цвірінкання горобців і щебет ластівок та мідний друг-чайник відволікали від нестерпної туги, приносили полегшення в тій піщаній пустелі.

Самотність була для нього найбільшою відрадою і милістю, дозволеною йому тільки в останній місяць; він почував себе щасливішим, коли не бачив огидних брутальних людей.

«Невсипуще горе» не змінило його; він зостався чистий серцем, він був людиною — у повному розумінні цього слова. Поет, громадянин, живописець, гравер, співак — він скрізь ішов чесно та розумно.

Ці таланти поєдналися в ньому так само на відряду і спокій у тяжкому житті, як і на гірке усвідомлення свого безрадісного існування. У декого можна полічити в житті лихі дні, у нього — щасливі дні.

Для Шевченка настали світлі хвилини, коли після десятирічної розлуки він побачився з друзями, з рідними, з бать-

ківщиною. Ніжна, щира душа його була вдячна кожному, хто любив його. Вдячність за співчуття ніколи не залишала його. Коли хто звинувачував його в невдячності, він був глибоко засмучений цим наклепом.

Випущений на волю, Шевченко втратив терпіння; не чекаючи пароплава, у найманому човні переправився через Каспійське море й не склепив очей до Астрахані, де відпочив у якійсь хижці. Звідси він вирушив пароплавом по Волзі — його заспокоїв дружній, людяний прийом, від якого він давно відвикнув. У своєму щоденнику Шевченко писав: «Все так дружески просто, так внимательны, что я от избытка восторга не знаю, что с собою делать, я, разумеется, только бегаю взад и вперед по палубе, как школьник, вырвавшийся из школы.

Теперь только я сознаю отвратительное влияние десяти лет, и такой быстрый и неожиданный контраст мне не дает еще войти в себя. Простое человеческое обращение со мной теперь мне кажется чем-то сверхъестественным, невероятным».

Душа його була стривожена: знайомі мотиви, найменший вияв почуття глибоко зворушували його. Три ночі на пароплаві вільновідпущений буфетник грав на поганій скрипці, і Шевченко заслуховувався його тужливих, пронизливих звуків і писав: «Три ночи этот вольноотпущенный чудотворец безвозмездно возносит мою душу к творцу вечной красоты пленительными звуками своей скрипицы. Из этого инструмента он извлекает волшебные звуки, в особенности в мазурках Шопена. Я не слушаюсь этих общеславянских, сердечно, глубоко унылых песен. Благодарю тебя, крепостной Паганини. Благодарю тебя, мой спутник, мой благородный. Из твоей бедной скрипки вылетают стоны поруганной крепостной души и изливаются в один потерянный, мрачный, глубокий стон миллионов крепостных душ. Скоро ли долетят эти пронзительные вопли до твоего уха, наш праведный, неумолимый Боже!».

...Не пощастило Тарасові дочекатися того радісного дня, коли кайдани рабства розпалися, коли усі ті мільйони зітхнули вільніше.

Не тільки малороси, а й великороси, поляки та інші слов'яни оплакували Шевченка. Оцінка частково зроблена, але повна, всебічна оцінка великого поета-художника — справа майбутнього і потребує серйозної і довгої праці.

...Шевченко був живою піснею... живою журбою і плачем. Він босоніж пройшов по колючих тернах; увесь гніт

епохи впав на його голову і в ньому виявився; не мав спокою цей вдовиний син. Усе життя його було важким ланцюгом, ганебним ярмом: не ударом обуха роздавили його, а тупою дерев'яною пилою щогодини точили його. Але й тоді він підносився духом, будив, підтримував і зміцнював у кожному — то пісню, то словом, то власним життям — правду і безмежну любов до сіроми.

Вийшовши з простого народу, він не одвертався від злиднів і сірячини — ні, навпаки, — він і нас повертав обличчям до народу і змусив полюбити його й співчувати його журбі. Своїм прикладом він показував нам чистоту слова, чистоту думки й чистоту життя; зміцнював у нас твердість духу і віру в непохитність вічної правди.

...Як художник (у прямому розумінні) він заслужив собі добре й чесне ім'я. І на цьому шляху він був одним із перших, хто звернувся до народних мотивів. Я нагадаю його давню працю «Живописная Украина», — згодом безліч інших малюнків і особливо — «Блудний син». У народному мистецтві ніхто не показав себе так серйозно. Тим часом як інші художники шукали ідилічних сюжетів, малювали затишні куточки, весілля, ярмарок та інше, його дух хвилювався, страждав і виливався гіркими сльозами; і в ньому виявилось неспокойне обурення, скроплене жовчю.

Дехто докоряє Шевченкові, що він одноманітний як поет. Цей докір несправедливий і легковажний. Його поезія — це ж відгомін життя і скорботи народу, такий же одноманітний, яким одноманітним було його сумне життя. Він був надто близький до цієї знедаланої голоти. Горе й стогін народу завжди одзивалися в ньому. Душа його, покраяна, зім'ята залізною рукою, знайшла собі одне співзвуччя, одну подібність — народ... Чи міг він, дивлячись на землю, де «правдою торгують, де людей запрягають в тяжкі ярма, орють лихо, лихом засівають», де він «мов окаянный день і ніч плакав на розпутьях велелюдних, невидимий і незнаємий», — чи міг він співати про щось інше? Слова його завмирили на вустах — виривалися лише ридання.

...Я не бачу щасливого:
Все плаче, все гине.
І рад би я сховатися,
Але де — не знаю,
Скрізь неправда; де не гляну...
Скрізь Господа лають.
Серце в'яне, засихає,
Замерзають сльози...

І втомивсь я, одинокий,
На самій дорозі.
Отаке-то! Не здивуйте,
Що вороном кричу:
Хмара сонце заступила —
Я світа не бачу.

Життя Шевченка, від початку й до кінця, — це сумна, високохудожня пісня. Вирваний із народу, він являє собою найпоетичніший його відгомін.

Добрий до наївності, простодушний, люблячий, він був водночас твердий, сильний духом — як ідеал його народу. Навіть передсмертні муки не вирвали з його грудей жодного стогону. І тоді, коли він тамував у собі нестерпний фізичний і моральний біль, у нього вистачило самовладання, щоб з усмішкою вимовити «спасибі» тим, хто згадав про нього на батьківщині, надіслав йому телеграму з побажанням якнайшвидшого видужання.

Життя своє Шевченко до кінця віддав народові, до смерті стояв у нього на сторожі. Він прагнув визволити народ від безглузлого тупоумства, боровся проти примусової, навмисно спотвореної освіти, яка загрожувала його народові, і віддавав йому свою трудову копійку. Він був силою, що сплавила нас із народом...

Я не маю сумніву, що недалекий той час, коли в якому-небудь з українських міст поставлять пам'ятник Шевченкові, цьому поетові-страднику й людині, яка не мала «зерна неправди за собою». Хотілося б мені, щоб поета було зображено в народній сорочці й шароварах; шапка й кобеняк лежать поруч, а в руках його бандура, і нехай вона буде зроблена так, щоб від подуву повітря струни бриніли... (Л. Жемчужников *).

ПРИЧАРУВАТИ МОВОЮ

Відомо, що мова кожного народу — явище давнє, її коріння сягають у доісторичні часи. Вона є найгеніальнішим витвором багатьох поколінь. Кожне витворене й прийняте для

*Жемчужников Лев Михайлович (1828—1912) — російський художник, творчість якого була тісно пов'язана з Україною. Особисто познайомився з Шевченком 1860 р. у Петербурзі, брав участь у його похороні, зберіг і передав музеям кілька його малярських і літературних творів. Підготував до друку першу публікацію Шевченкового щоденника із своєю супровідною статтею, опублікував спогади про поета.

вживання слово — це своєрідний символ сформованої ідеї, мета якої проникнути у світ природи і в людську сутність, у світ людського духу. Вироблення граматичних законів, творення нової лексики — справа тисячоліть.

У великому творчому процесі народжується мова людини, а з нею народжується й найприродніше єднання — народ. Мова стає тією субстанцією, що породжує народ, націю: створилася мова — виникає, починає діяти народ. То ж не дивно, коли настає загроза зникнення мови, — надходить і загроза смерті народу, носія мови.

Дехто ладен зарахувати мову тільки до засобів комунікації, інструменту порозуміння між людьми, спілкування між народами. Насправді це не так. У мові закодовує нація всю свою історію, свій всебічний багатовіковий досвід, здобутки культури, світоглядні ідеї, свою самотність. У ній вся розгадана й нерозгадана природа нації, її духу, прагнень, ідей. З нею і тільки через неї розвивається культура. І в цілому світі, в кожному випадку це явище неповторне, у всіх відношеннях самотнє, однакове за своєю природою з іншими і відмінне в своїй окремішності. Тому як ніхто не має права відбирати життя в людини, так ніхто не має права відбирати мову. Коли ж народ сам, добровільно чи під примусом, стає на шлях зречення рідної мови, — він стає на шлях самогубства.

Давня істина: культура може розвиватися тільки рідною мовою. Давність культури визначається давністю мови. Коріння української мови сягають у сиву давнину, хоча дехто намагається встановити дату її народження як дату народження людини, і від неї вести її велику біографію. У наших шкільних підручниках, довідниках можна прочитати майже офіційну тезу, що у XIV столітті сформувалися три народи (російський, український та білоруський), а відповідно до цього й три мови. За століття народилося аж три народи й три мови? Чи не надто щедрий урожай!

У цих же підручниках читаємо положення, що цілком суперечать оцій сумнівній тезі. Розглядаючи фольклор, говоримо, що багатюща обрядова поезія (щедрівки, веснянки, гаївки, купальські пісні), та навіть казки й загадки — виникли ще в дохристиянські часи, тобто ще до виникнення Київської Русі. Та прочитаймо збірки обрядової поезії, і ми переконаємося, що вона створена чистісінько українською мовою, а не «староруською», спільною для трьох братніх народів. Хто ж і коли їх переклав (та ще так майстерно) на сучасну українську мову? Та чи й було таке! Дійшла вона до нас з тисячолітніх віддалей такою, як була створена нашими пращурами, отже,

ще за «язичеських» часів наш народ користувався такою мовою, як ми користуємося зараз.

Нагадаємо ще такий факт. Більше як 1000 років тому українське Закарпаття було силою відірване від Київської Русі. Перебувало тисячоліття як у консервній банці, не піддавалося асиміляції. І ось у XX столітті повернулося в своє природне лоно. І що ж? Мова лишилася майже така, як і під Києвом чи Полтавою, збереглися й звичаї. То якою ж мовою говорили закарпатці, коли їх тисячу років тому приєднали до чужої держави, до народу з іншими звичаями й побутом? «Староруською» чи українською?

«Слово о полку Ігоревім» написано книжною мовою часів Київської Русі, та коли читаємо в ньому цитати пісень («Чорна земля під копити костьми біла посіяна, а кров'ю польяна») — чуємо: тодішні кияни співали пісні такою ж мовою, як і ми.

Навіть у «Літописах», як тільки автор намагається передати діалог, пряму мову, — він переходить на мову, що нічим не відрізняється від сучасної. Коли хозари поставили вимогу зібрати їм данину, то виникло питання: де ж її зібрати? Відповідь висловлена так: «В лісі на горах, над рікою Дніпрською». То якою мовою розмовляли тоді в Києві?

Отож, українська мова не створилася ні в XIV, ні в XV, ні в XVII століттях, вона була створена протягом багатьох попередніх віків, а пізніше тільки удосконалювалась.

А тим часом українську мову за часів середньовіччя у Європі вважали однією з досконаліших і поширеніших у Східній Європі, хоча називали її то «рутенська», то «руська», то «русинська». Ці терміни в ті часи стосувалися тільки до народу, що жив на Придніпров'ї: навколо Києва, Переяслава та інших міст цього краю. До північних слов'янських племен вони не застосовувалися.

Термін «Україна», як назва придніпровських, «прикиївських» земель, уперше писемно зафіксований в «Літописі руським» під 1187 роком. (Коли помер князь — «за ним же Україна багато потужила»). Однак протягом тривалого часу в Європі українців називали ще за традицією то «руськими», то «русинами», то «русолянами», а відповідно до цього називали й мову (за доби середньовіччя найчастіше «рутенською»). Цей термін вживали ще й у XX столітті, навіть виходив аж до 1917 року у Відні журнал «Рутеніше реву» («Український огляд»).

Отож, коли в іноземних джерелах згадують різні мови і серед них «руську» або «рутенську», це значить — українську.

Нагадаємо кілька фактів. Арабський письменник і купець Ібн-Хаукаль у своєму творі «Книга шляхів і держав» (X ст.), написаному після 30-річних мандрювань по світах, описує життя русів і їх мову та мову їх сусідів: «Мова булгар подібна до мови хазар і бургасів». Мова русів уже тоді була відомою серед інших народів, а проповідник Костянтин (Кирило) засвідчив, що він бачив і читав у Корсуні (Херсонес у Криму) дві книги — Євангеліє і Псалтир, і тут же зустрів чоловіка, який цією мовою «бесідував» і навчив його читати рукописні книги (пізніше затрачені) русичів і розмовляти з людиною, яку дослідники вважають киянином.

Монгольська навала на Київську Русь у XIII столітті завдала великого удару й мові населення цього краю. Державна катастрофа знищила нормальні, уже усталені умови розвитку і поширення мови, про що говорять дослідники культури нашого народу та історики слов'янських мов. Відомий англійський учений, професор Кембріджського університету В. Морфілл у лекціях про українську літературу (70-і роки XIX ст.) говорив про високий рівень культури Київської Русі, а про українську мову того часу сказав: «Коли б татари не сплюндрували Україну й Київ, українська мова, без сумніву, стала б загальнонаціональною». Але й після татарської навали вона не занепала, хоча відроджуватися довелося доволі тяжко.

Давню й дуже важливу згадку про рутенську (українську) мову маємо в італійського ученого XV ст., засновника Римської академії Помпонія Лета. Він подорожував по Україні, написав «Скіфські подорожі» (1479—1480), побував на дніпровських порогах, які справили на нього велике враження; жив серед українського населення, вивчав його мову й побут. Говорячи про східноєвропейські землі, які в ті часи дехто на заході ще називав то Скіфією, то Сарматією, Помпоній Лета зробив дуже цінне спостереження: «Тут говорять на семи мовах, з яких найпоширеніша скіфська, що її називають рутенською, а найменша — литовська». Повернувшись додому, він навчав своїх дочок слов'янських мов, а оскільки довгий час пробув на Україні, то, напевно, навчав і української як «найрозповсюдженішої». Нас у цьому описові італійського ученого в даному випадку найбільше цікавить, що у XV столітті українська мова належала до найбільш поширених (очевидно, зіставлялася з польською, чеською, словацькою, угорською та іншими). Литовську мову Помпоній Лета назвав

найменшою, а тим часом у XIV—XVI століттях Велике Литовське князівство значно зміцніло за рахунок прилучення українських та білоруських земель. Українського населення в князівстві проживало в десять разів більше, ніж литовського; культура українська переважала: більшість населення у князівстві розмовляла українською мовою; довелося й у канцеляріях вводити українську мову. І коли був складений (1529, оновлено — 1566, 1588 рр.) «Литовський статут», своєрідний збірник законів, за яким управлялося князівство, то він був написаний українською мовою з деякими домішками білоруської. Та найважливіше, що у цій своєрідній конституції було узаконено «державний статус» української мови: на території України — в судах, державних, приватних канцеляріях, — усюди все мало вестися тільки українською мовою, а не іншою. Це значно піднесло авторитет української мови в Європі. Згадаймо, що українською літературною мовою користувалися тоді й у сусідній Румунії.

Дочка міланського герцога Іоанна Галеацци Сфорци, ставши дружиною польського короля Сигізмунда I, коли її син владарював над Литовським князівством, вивчила українську мову, — збереглися листи сина до неї, написані українською мовою. Користувалися українською мовою тоді й інші польські та литовські вельможі.

Коли після Люблінської унії 1569 року значна частина українських земель перейшла під владу Польщі — король відразу заходився колонізувати новоприєднані землі. До Києва й інших міст і місцевостей пішли листи польською мовою. Тоді у Києві 1571 року зібрався сеймик української шляхти, склав спеціальне мовне звернення до короля, у якому говорилося: «Просимо, аби листи сеймові, універсали... кождая справа до землі Київської одно українськими літерами і язиком були писані. Польської мови не розуміємо». Король змушений був створити у Варшаві спеціальне бюро українських писарів, які все, що посилалося на Україну, перекладали на мову народу, до якого адресувалися універсали й розпорядження.

Користувалися в ті часи українською мовою і дипломати, про що маємо свідчення німецького посла Доннермарка та згадуваного француза П'єра де ля Валла.

Авторитет української мови зміцнювався ще й тим, що на Січ, славну «козацьку християнську республіку», приймали кожного воїна з умовою, що він визнає й приймає християнську православну віру та українську мову.

Увазі до української мови з боку європейських країн за доби середньовіччя сприяло ще й те, що через Україну пролягали шляхи до Азії й Близького Сходу, ними їхали купці, посли, мандрівники, релігійні місіонери... Отже, повинні були знати мову, аби спілкуватися з населенням землі, через яку доводилося їхати цілими великими валками. У Парижі XV-XVI століть готують перекладачів, які супроводжували подорожніх через слов'янські, зокрема українські землі, входили в контакти з місцевими мешканцями. Один з перших таких знавців східноєвропейських мов був француз Гільйом Постель, який хвалився, що проведе будь-яких подорожніх через ці землі без місцевого перекладача. Отже, Гільйома Постеля можна назвати одним з давніх французьких знавців української мови. Але він був, звичайно, не один. Збереглися і дійшли до нас описи української мови вчених і мандрівників XV-XVII століть: італійця П. де ля Валла, французького ученого Блез де Віженера, Яна Благодслава, посла Гільденбранта та ін. У деяких із них маємо цікаві і важливі для науки спостереження. Так, французький вчений Блез де Віженер видав у Парижі 1573 року книжку про Польщу й Україну, в якій стверджує, що хоч українські землі й розпорочені, підпорядковані різним сусіднім державам, однак Придніпров'я, Волинь, Галичина, Поділля й інші землі — це все один край, тут живе один народ, а «побут, звичаї, мова у них майже однакові від Червоної Русі (Галичини) до Дніпра й до Литви».

У 1670—1672 роках на території Польщі й України проживав італійський учений У. Вердум. Він зробив описи земель і народу українського з його побутом, звичаями та своєрідністю культури. Українську мову він охарактеризував як ніжну, мелодійну, а народ — здібним до засвоєння чужих мов. У Львові він ходив вулицями, спілкувався з населенням, бував на базарах, вів розмови з людьми різного соціального стану. Свої враження і спостереження він записав до щоденника. Є в ньому й характеристика мови: «Найбільш ласкавих слів і приємних обходжень зустрічали на Русі (Україні), особливо з боку жінок. Сприяє цьому українська мова, не така тверда у вимові, як польська. Тому всі кажуть, що у Львові живуть такі гарні, делікатні й спокусливі наречені, як, зрештою, ніде на всій Землі. Я сам зустрів порядну жінку, у якої щось купував, і вона мені зуміла сказати чемний комплімент латинською мовою, і вміла висловлюватись тонко і делікатно».

Як бачимо, іноземці ще кілька сот років тому запримітили, як ніжно і делікатно звучить українська мова з уст жінок,

особливо львів'янок. Навіть французький шпигун, розвідник середини XVII століття у своїх зведеннях до свого уряду звернув на це увагу, хоч займався збором на території Польщі й України політичних, військових та економічних матеріалів. Дійсне прізвище розвідника й досі невідоме. Діяв він за часів Яна Собеського. Повернувшись до Франції, він написав спогади про розвідницьку місію і опублікував у Парижі в 1698 році, підписавши псевдонімом «Божо». Резидент, як видно з донесення, цікавився також культурою, побутом, звичаями та мовою України. Про мову та пісні він писав: «Кажуть, що українська мова найделікатнішою і найприємнішою виявляється в устах жінок... вона відмінна від польської, хоча належить до одного слов'янського кореня... Пісні українські вражають своєю красою». Звернімо увагу, що думки французького розвідника й італійського ученого про українську мову і її особливо приємне звучання в устах жінок — надто близькі. Очевидно, що пояснити це випадковістю не можна.

Ми пригадали тільки окремі факти кількасотлітньої давності, які засвідчують значне поширення української мови в Європі за доби середньовіччя. Українську мову відносили тоді до розвинених, багатих лексикою, мелодійних, ніжних.

Якщо ніжність, мелодійність, багатство української мови в устах львів'янок зачаровували іноземців ще майже півтисячі років тому, то чи втратила тепер наша мова свої чари і чи стали гірше розмовляти наші дівчата, молодиці, бабусі? Чи дійсно ми скотилися на межу «неперспективності»?

Одностайно скажемо — ні! Тепер наша мова тільки удосконалилась, стала багатшою, більше відшліфованою і красивішою.

Ми влаштуємо конкурси вишивання, писанок, співу... Останнім часом навіть конкурси краси. А чи не варто було б організувати конкурси краси рідного мовлення? Серед дівчат, жінок, чоловіків, молоді. Адже у Європі відбуваються конкурси краси й багатства мов (на останньому українська мова зайняла третє місце!), то чому б не влаштувати змагання, хто краще, красивіше може говорити, чия мова багатша й привабливіша? Чи зможемо ми причарувати своєю мовою, як 400 років тому? (*Г.Нудьга*).

НАЦІОНАЛЬНА СВЯТИНЯ

Прапор як засіб сигналізації відомий з античних часів. Древні стяги були у великій шані на Русі ще за часів язичництва, а після запровадження християнства вони освячувалися образом животворного Хреста, що було перейнято від греків. Значення їх як святині зростає — жодне військо без прапора не вирушало в похід і не вступало в бій. Слов'яни, за словами М. Карамзіна, обожнювали свої знамена й вірили, що у воєнний час вони найсвятіші від усіх ідолів. Стяги спершу возили разом із зброєю; перед боєм ставили на узвишші, аби кожен ратник бачив їх. Прапороносцями призначали, як правило, визначних богатирів, які мали за обов'язок постійно тримати прапор над полем бою, пильно охороняючи його. Значення прапора під час бою було надзвичайно велике. Якщо він стояв нерухомо, знали: битва проходила успішно, а якщо зникав з поля зору ратників, то це мало означати ніщо інше, як поразку.

Які ж кольори найчастіше мали руські знамена? До речі, для розгляду цієї проблеми в 1910 році було «высочайше учреждено при Министерстве юстиции Особое совещание для выяснения вопроса о русских государственных национальных цветах». У ході дискусії, яка розгорнулася на сторінках тодішніх часописів, такі російські видання, як «Россия», «Новое время», «Московские ведомости», у своїх публікаціях визнали «в числе древних русских государственных цветов синий, голубой, лазоревый, оранжевый, желтый». У період Золотої Орди на гербі Чернігівщини бачимо чорного орла з золотим хрестом; Поділля — золоті сонце і хрест. Отже, жовтий колір побутує на багатьох символах українських земель. Очевидно й те, що значення державних набули також синій, голубий, блакитний. Логічним є й поєднання жовтого і блакитного. І не тільки на гербах, прапорах, але й на щитах, шоломах тощо. Серйозне вивчення кольорових композицій у літописних пам'ятках дало підставу російським геральдистам назвати у 1910 р. синій і жовтий серед державних кольорів Давньої Русі, спадкоємницею якої була передусім Україна.

Про цікаву версію львівського мовознавця М. Роговича щодо давньої української традиції поєднання жовтого й синього кольорів розповів нещодавно Богдан Якимович. Так, згідно з нею, слово «хохол», яким дехто зневажливо називає українців, — монгольського походження: «хох» — синій, голубий, небесний, «улу» (юлу) — жовтий. Кінцевий голосний редукується, і ми маємо теперішнє звучання.

Природно, така гіпотеза викликає значний інтерес, оскільки синій і жовтий справді могли бути кольорами племінних об'єднань слов'ян ще задовго до татаро-монгольського іґа, а саме слово «хохол» перейшло в російську мову, втративши своє первісне значення. Підтримуємо думку Б. Якимовича, що ця назва наймовірніше стосувалася племінного об'єднання Галицько-Волинського князівства, яке так і не скорилося ординцям.

Як бачимо, поєднання жовто-блакитних кольорів, які були в широкому вжитку народів, що заселяли сучасні українські землі, має глибоке коріння. За свідченням хроніки Зіморівича (відомо з середини XVII ст.), щойно заснованому місту Львову (1256 р.) надається герб, на якому зображується золотий лев на голубому тлі. Ці ж кольори поєднували на знаках Руського воеводства за часів Речі Посполитої, а також на землях Закарпаття.

Принагідно відзначимо, що прапори повсюдно виготовляються, як правило, відповідно до кольорів герба тієї чи іншої землі, країни.

Корогва — найбільша святиня українського козацтва. Під нею запорожці ходили через бурхливе Чорне море до стін столиці отоманської Порти — Константинополя, переслідували ординців, які нападали на українські землі, відвойовуючи у них ясир, піднімали трудові маси на боротьбу проти польської шляхти. Побіля прапорів розгорталися найзавзятіші поединки, бо втрата прапора для запорожця, як і для його предків, давніх русичів, — поразка, ганьба.

На козацьких прапорах XVI-XVIII ст. зображувалися святі, сонце, місяць, зірки, коло, олені, зброя — все, що було на той час характерним для мотивів українського народного образотворчого й декоративного мистецтва.

А ось яка картина з козацькими прапорами Київського полку періоду визвольної війни 1648—1654 рр. З них чотири мають поєднання блакитного й жовтого кольорів. Скажімо, бачимо на блакитному полотнищі жовті хрест, місяць і зірки. А ще на трьох — герб Києва — лук із стрілою в колі: жовта корогва має блакитну полотняну лиштву, на якій коло і лук — цеглисті. Ще на одному блакитному — коло, лук і стріла жовті, а лиштва також блакитна, полотняна. Тканина цеглистого забарвлення, а лиштва — синього. До речі, на думку історика Я. С. Ісаєвича, один із цих прапорів міг належати й якомусь із київських ремісничих цехів.

Так-от, на київських прапорах того часу червоний колір зустрічається у 8 випадках, білий — 7, блакитний — 6, жовтий — 5, чорний — 4 і лише одного разу — зелений.

З XVIII ст. полкові і сотенні козацькі прапори Війська Запорозького все частіше виготовляють з блакитного полотна, на які жовтою фарбою нанесли хрести, зорі, зброю, постаті святих. Згодом — козак із самопалом у золотому (жовтому) щиті на голубому фоні. 1717 року, наприклад, полтавський сотник Іван Черняк повідомляє гетьмана Скоропадського, що «на сотенні корогви куплено блакитного лудану, а жовтий лудан дано на пряжі».

Подібні барви поширюються і на знамена козацьких полків Слобідської України. Зокрема, прапор балаклійської сотні Ізюмського полку був таким: на жовтій землі — червоний хрест, над яким — корона і блакитні лаври.

Поєднання червоного, жовтого і блакитного кольорів часто зустрічається і на багатьох гербах козацької старшини. Так, рід миргородських полковників Апостолів, з якого походить і гетьман Данило Апостол, мав таку відзнаку: щит, голубе поле якого прикрашали золоті зірки, золотий кавалерський хрест. Герб Богунів мав такий вигляд: щит, на голубому полі якого лежала золота підкова і золотий кавалерський хрест. З роду в рід знаменитих Нечаїв передавався герб, де в голубому полі перекинута підкова в обрамленні золотого кавалерського хреста.

Цікаво звернутися до сімейної традиції окремих киян. Так-от, нащадки Василя Федоровича Дворецького, київського полковника в 1659—1669 рр., передавали з покоління в покоління такий герб: у голубому полі золота зірка в обрамленні золотих кавалерського хреста (зверху) і півмісяця (зліва). Ці кольори бачимо і на родинній ознаці батуринаського сотника Якова Івановича Долинського (1713 р.) — в голубому полі золотий хрест і золота підкова.

Водночас необхідно зазначити, що згадані кольори переважають на гербах графа Безбородька, гетьманів Михайла Дорошенка, Івана Брюховецького, Кирила Розумовського, багатьох представників генеральної старшини.

Ще напередодні Великої Вітчизняної війни в Ермітажі зберігалось чимало козацьких знамен, на яких можна було побачити поєднання цих двох кольорів. Наприклад, на одному з них — архистратиг Михайл, одягнений у золоту кирею і блакитні штани. Ще одна корогва: «1774 року феверля 28», створена коштом останнього кошового Запорозької Січі Петра Калнишевського: продовгуватий прямокутник блакитного кольору, на якому яскравіли золоті герби. Герб князів Романовичів — золотий лев на голубому тлі — було взято за відзнаку Головної Руської Ради 1848 р. Окрім того, тоді ж

загони народної гвардії, що створювалися цією радою, мали названі кольори й на своїх знаменах. Синьо-жовті кольори супроводжували й символи відділів селянської самооборони, які були створені на початку 1849 р. у п'яти підгірських округах: Сяноку, Самборі, Стрию, Станіславі та Коломиї. Навіть лафети селянської артилерії мали синьо-жовті кольори, а самі артилеристи були одягнені в голубі мундири з жовтими вилогами.

Ці ж кольори поєднувалися на одязі батальйону гірських стрільців, котрий зорганізовувався навесні 1849 р. на Галичині з дозволу австрійського цісаря Франца Йосифа I.

Повсюдно ці кольори починають вживатися в 1911 році з нагоди 50-річчя смерті Тараса Шевченка. А готували тривалий час для цього ґрунт різні просвітянські організації, які діяли на Галичині з кінця ХІХ ст., в тому числі й так звані «Соколи», що були відомі в усьому слов'янському світі єднанням у своїх лавах не лише бажаючих займатися спортом, а й відродженням національної самосвідомості. Ці кольори супроводжували відзначення ювілею Шевченка не тільки власне на Україні, а й у Відні, Празі, Варшаві, Кракові...

Як відомо, царський уряд заборонив 1914 р. відзначати ювілей Шевченка на території Російської імперії. Однак за ініціативою львівських студентів Лизанівського, Охримовича, Семця та інших у березні 1914-го київське студентство вперше вийшло на маніфестацію під жовто-блакитними прапорами. А от коли монархія була повалена, то по всій Росії вшанування поета відбувалося в супроводі малинових і жовто-блакитних знамен. Наприклад, 25 березня 1917 р. у Петрограді відбулася грандіозна маніфестація з приводу панахиди по Шевченку. Як повідомляли російські газети, над 20-тисячним натовпом майоріли український січовий прапор, запорозькі бунчуки, на грудях багатьох присутніх були жовто-сині кокарди. Того дня «Речь», зокрема, повідомляла: «Над натовпом перед Казанським собором майоріли величезні прапори жовто-блакитного забарвлення колишньої Запорозької січі й Гетьманщини». Інша петроградська газета «Русская воля»: «У всіх жовто-блакитні стяжки. Написи на жовто-блакитному полі — «Хай живе вільна Україна!», на червоному — «Хай живе демократична федеративна республіка Росія!».

Подібні маніфестації українського населення з приводу вшанування Шевченка відбувалися тоді в багатьох містах Росії. Скажімо, в Омську біля кафедрального собору «кількість великих українських національних прапорів досягла трьох десятків — з них чотири — козацьких малино-

вих, решта блакитно-жовтих і кілька сот маленьких». На жовто-блакитному прапорі, який підносився у Томську, виднівся такий напис: «Республіка, автономія, Україна».

Досить цікаво й те, що на маніфестації українських військових частин у Царському селі солдати йшли з червоними та жовто-блакитними прапорами.

На новому шаблі свого історичного розвитку, очищена від політичного накипу, національна символіка змогла б служити справді непорушній дружбі народів і ніколи більше не була б використана з облудною метою (*В. Сергійчук*).

СЕРЦЕ УКРАЇНИ

Київ — місто, чия історія налічує 1500 років. За ним історія закріпила назву «матері міст руських». Тут зародилася й сформувалася давньоруська культура, яка викликає й досі захоплення нащадків, культура, що стала одним із найвищих досягнень людської цивілізації. Давньоруський літописець Нестор, автор «Повісті временних літ», починає її оповіданням про те, «звідки пішла Руська земля, хто в Києві почав раніше за всіх князувати». І далі, в недатованій частині «Повісті», він наводить переказ про заснування міста трьома братами Кием, Хоривом і Щеком. Місто було назване на честь старшого брата Києвом. Переказ про збудування Києва (Куара) в країні полян (полуні) наводить і вірменський хроніст VIII ст. Зеноб Глак.

Археологи ще в 1908 році виявили на Старокиївській горі залишки невеликої фортеці, оточеної валом і ровом. Датують її V—VI ст., тобто часом слов'янського князя Кия.

Найдавніша датована згадка про місто наведена в давньоруському літописі під 862 р., коли в Києві князували Аскольд і Дир (860—882). Вони належали до місцевої слов'янської династії, початок якій поклав Кий. У 860 р. давньоруські війська здійснили перший похід на Константинополь (Царград), який продемонстрував зрослу силу Київської Русі.

У IX ст. Київ стає політичним центром східнослов'янських племен. Він об'єднує навколо себе полян, древлян, сіверян, уличів, тиверців. На початку X ст. Києву підкорялися майже всі східнослов'янські племена. Перетворення Києва на столицю великої ранньофеодальної держави сприяло дальшому розвитку міста. Зростання могутності й авторитету Києва на міжнародній арені тривало за правління Олега (882—912), Ігоря (912—945), Ольги (945—957), Святосла-

ва (957—972). У ІХ—Х ст. Київ уклав вигідні для Русі договори з Візантією (882, 911, 944). Найбільшого розквіту Київська держава досягла за князювання сина Святослава — Володимира (980—1015). У 988—989 рр. на Русі було запроваджено як державну релігію християнство. У 989—996 рр. збудовано головний храм Київської Русі — Десятинну церкву. Німецький церковний діяч ХІ ст. єпископ Тітмар у своїй «Хроніці» (написана 1012—1018 рр.) характеризував Київ як «велике місто, в якому понад 400 церков, 8 ринків, незліченна кількість мешканців».

За князювання Ярослава Мудрого (1019—1054) тривало даліше зростання Києва. У 1037 р. за Ярослава Мудрого збудовано Софійський собор, Золоті ворота, у 1051 р. засновано один з найдавніших на Русі монастирів — Печерський.

Після смерті Ярослава Мудрого розгорілася міжусобна боротьба між його синами Ізяславом (посів великокнязівський престол) та молодшими братами. У 1073 р. престол захопив Святослав Ярославич. У 1076 р. великим князем став Всеволод Ярославич, який незабаром змушений був віддати престол Ізяславу, а після смерті його (1078) знову почав князувати в Києві. У 1093 р. великим князем став син Ізяслава — Святополк.

Посилення нападів на Київську Русь кочових племен та даліше загострення класової боротьби спонукало боярську верхівку запросити в Київ переяславського князя Володимира Мономаха (сина Всеволода Ярославича). Володимир Мономаху вдалося відновити на більшій частині давньоруських земель великокнязівську владу і тимчасово затримати процес роздроблення Київської держави, що почався з середини ХІ ст. Після його смерті (1125 р.) цей процес ще більше посилювався і в середині ХІІ ст. Київська Русь розпалася на ряд самостійних і державних утворень.

Київ номінально лишився столицею Русі, загальноруським політичним центром. Продовжувалася міжусобна боротьба князів за київський престол. Вона йшла в основному між династіями Мономаховичів (нащадками Володимира Мономаха), що володіли Переяславським князівством, і Ольговичів (нащадками Олега Святославича, онука Ярослава Мудрого), які князували в Чернігові і вважали, що мають більше право на Київ, ніж Мономаховичі, бо Святослав був середнім сином Ярослава, а Всеволод — молодшим.

Міжусобна боротьба князів не раз супроводилася розоренням Києва. У 1169 р. син Юрія Долгорукого, суздальський князь Андрій Боголюбський, здобувши місто, зруйну-

вав і спалив багато кварталів, церков, монастирів, вщент пограбував його. У 1202 і в наступні роки Київ розорювало військо Рюрика Ростиславовича (онук Андрія Боголюбського, який діяв разом з половецькими ордами Кончака). З кінця XII ст. боротьба за Київ точилася між галицько-волинськими, смоленськими і чернігівськими князями. Поразка, завдана монголо-татарами давньоруським військам на річці Калці у 1223 р., не зупинила згубних князівських міжусобиць.

У 1237—1238 рр. монголо-татарські полчища спустошили північноруські землі. Передові загони монголо-татар з'явилися на лівому березі Дніпра, напроти Києва. Тодішній київський князь Михайло Всеволодович, відчуваючи небезпеку, у 1238 р. утік до Угорщини. В 1240 р. містом оволодів Данило Романович Галицький, який посадив тут свого намісника боярина Дмитра. Восени 1240 р. монголо-татарські орди, очолені ханом Батием, перейшли на правий берег Дніпра і обложили Київ. Незважаючи на героїчний опір киян, завойовники захопили місто.

Після монголо-татарської навали життя в Києві значною мірою занепало.

З 1243 р. (з дозволу монгольського хана) Київ перебував під владою владими́ро-суздальського князя Ярослава Всеволодовича, який мав тут свого намісника, а з 1249 р. за ярликом Золотої орди ним володів його син Олександр Невський. Потім у Києві почали князувати нащадки владимирських князів, доки в 1362 р. Київ не загарбала Литва.

У XIV ст. Київ, Київщина стають одним із осередків, де формується українська народність. У XV ст. активізувалася боротьба українського населення проти литовського панування.

У 1569 р. за Люблінською унією, що об'єднувала Литву з Польщею в одну державу — Річ Посполиту, польські феодали встановили своє панування над більшою частиною українських земель, у т. ч. над Києвом. Посилення соціального гноблення і національно-релігійних утисків зустрічало наростаючий опір українського народу. У народно-визвольній війні 1648—1654 рр. брали активну участь і кияни. За допомогою козацького війська вони вигнали з міста в травні 1648 р. польсько-шляхетських загарбників. 11 грудня того ж року населення міста знову повстало і визволило Київ. У грудні 1648 р. у місто через Золоті ворота урочисто в'їхав на чолі козацького війська Богдан Хмельницький.

У 1654 р. відбулася Переяславська рада, яка прийняла рішення про приєднання України до Росії. Київ увійшов до складу Російської держави.

У XVII ст. Київ залишався головним економічним і культурним центром українських земель. У 1615 р. відкрилась Братська школа, діяли школи при Софійському, Видубецькому й Печерському монастирях. Об'єднання Братської й Лаврської шкіл (заснована митрополитом П. Могилою) поклало початок Києво-Могилянській колегії, яку матеріально підтримував гетьман Б. Хмельницький. У 1701 р. вона дістала титул академії. Це була перша вища школа на Україні та в Східній Європі. Студенти вивчали слов'яно-руську (тодішню літературну українську мову), церковно-слов'янську, польську, латинську, грецьку, староеврейську, німецьку та французьку мови, історію, географію, математику, астрономію, катехізис, піітику, риторику і діалектику, філософію, богослов'я. Ще до відкриття Московського університету (1755) Київська академія підготувала чимало освічених людей для Росії і Білорусії. У 1734 р. тут навчався М. Ломоносов. Тут здобували освіту студенти з Болгарії, Греції, Молдови, Сербії, Польщі. Випускниками академії були Г.Сковорода, Д.Бортнянський, А.Ведель, М. Березовський, С. Палій, П. Гулак-Артемівський та ін. На території Київської академії поховано гетьмана П. Сагайдачного.

У кінці XVIII—на початку XIX ст. Київ став важливим опорним пунктом боротьби проти агресії шляхетської Польщі і султанської Туреччини, а також шведських загарбників під час Північної війни.

У наступні століття місто зростало (*З енциклопедичного довідника "Київ"*).

ПЕРША БІБЛІОТЕКА НА РУСИ

Серед пам'яток минулого у стародавньому Києві — знаменитий архітектурний комплекс XI—XVIII сторіч Софія Київська. Його центральна споруда — Софійський собор, закладений в XI сторіччі з наказу Ярослава на честь його перемоги над печенігами. Собор — не тільки неперевершений пам'ятник старовинної архітектури, а й меморіал воїнської слави наших предків.

Починаючи з часів Ярослава Софія стає важливим культурним центром східнослов'янської держави. У Софійському соборі був свій скрипторій, а також перша відома нам бібліотека, закладена Ярославом.

Слід пам'ятати, що друкарських верстатів тоді ще не було, ще не настали часи Гутенберга, Федорова, Скорини. У своє-

рідних майстернях-скрипторіях працювали переписувачі книг. Скрипторії звичайно обладнували при княжому дворі, при монастирях. А там, де книги переписувалися, там вони здебільшого й зберігалися.

Досить часто київські князі бували фундаторами таких бібліотек. Про Ярослава літописець повідомляє: «Ярослав же... любив книги і, багато їх переписавши, поклав у церкві святої Софії, котру створив сам».

Портрет князя, якого за прихильність до наук народ прозвав Мудрим, дивиться на нас із кам'яної брили, встановленої вдячними нащадками 1969 року в дворі заповідника напроти Софійського собору. Цей пам'ятник споруджено на честь заснування Ярославом першої на Русі бібліотеки. На камені вирізьблено слова з літопису, який звеличує князя за те, що той «сіяв у серцях людей книжні слова». У літописі підкреслюється та «велика користь», яку дає людям книжне вчення.

На жаль, ми не знаємо, які саме книги були в бібліотеці Ярослава, не знаємо й того, яка доля спіткала це старовинне книгосховище. Однак про одну книгу з Ярославової книгозбірні можемо дещо розповісти. Йдеться про так зване «Реймське євангеліє» — цікаву пам'ятку давньоруської писемності, пов'язану з далеким минулим славного Києва.

Нам відомо, яким високим авторитетом користувався двір Ярослава Мудрого, як уміло налагоджував він дипломатичні відносини з багатьма країнами. З могутньою Ярославовою державою намагалися підтримувати дружні стосунки, а дехто з королів (як, наприклад, Угорщини, Норвегії, Франції) вважав для себе за честь поріднитися з великим князем. Так, року 1048 прибуло у Київ посольство французького короля Генріха I. Просили руки юної князівни Анни Ярославівни.

Багатий посаг повезла з собою Анна в далеку країну. Та, як розповідають давні перекази, взяла вона з собою ще одну коштовність — рукописне Євангеліє, бо всі дочки Ярославові любили книги, були освічені. Зберігся документ, на якому французький король замість підпису поставив хрестик, а дочка київського князя вивела чіткою кирилицею: «Анна-регіна» («Анна-королева»).

Вінчалася Анна з Генріхом у соборі міста Реймса — стародавньої столиці Франції. Під час урочистої відправи Анна поклала на олтар написане кирилицею Євангеліє. І відтоді, протягом багатьох віків, французькі королі, посідаючи престол, присягали на цьому Євангелії, що його в далекому XI сторіччі привезла у Францію київська князівна.

Ця книга збереглася до наших часів. У сучасному вигляді вона складається з двох частин: перша, яку й привезла з собою Анна Ярославівна, написана кирилицею, друга — глаголицею вже в XIV сторіччі. Хто й коли завіз її до Франції, навіщо прилучив до першого Євангелія, ми поки що не знаємо (П. Утевська).

ПРО ЩО РОЗПОВІДАЮТЬ ІМЕНА

Серед океану слів є дуже багато власних назв — звичайних людських імен, таких, як Іван, Петро, Марія і т. д. Куди веде їхній родовід? Якщо говорити про такі імена, як *Володимир, Всеволод, Любов, Віра, Надія* тощо, — тут усе досить ясно, вони зрозумілі й без розгадування. А от що означають інші імена, не співзвучні ні з якими словами?

Всі імена, безперечно, теж мають свою історію, що буває більш або менш загадковою. Слова-імена прожили в нашій мові довге життя, яке налічує близько тисячі років. Проте народилися вони не на Русі, а на батьківщині греків, римлян та деяких інших народів.

Коли Русь прийняла християнство, разом з усіма правилами і звичаями грецької церкви вона запровадила в себе вшанування так званих «святих» — пророків, мучеників та інших легендарних осіб. Кожен день року був днем на честь якогось святого. Кожен святий, ясна річ, мав своє ім'я. Звичайно, це ім'я було грецьке, хоч греки, в свою чергу, могли запозичити його з інших мов. Встановився на Русі звичай — давати дитині ім'я того святого, в день якого вона народилася. Так з'явилися в нас Івани, Миколи, Ганни, Марії і т. д. З'явилося й слово *іменини*. Тепер нерідко так називають день народження, а колись це був день пам'яті святого, чиє ім'я носить та чи інша людина. Добре було тому, хто народжувався в день, позначений у церковному календарі звичайним прийнятним ім'ям. А то випадє який-небудь Аскалон чи Іуда — і звися так усе життя.

Як же все-таки утворилися наші імена? Адже на світанку свого існування вони, певно, щось означали?

Мовознавці з'ясували, що чимало українських імен мають єврейське походження. Вони потрапили до нас разом із християнством із Візантії. Адже християнська релігія виникла спершу серед єврейського народу у I столітті нашої ери, а вже потім поширилась на Римську імперію й Візантію. Тільки там, у староеврейській мові, ці імена могли й

щось означати. Що ж саме? *Ганна* — благодать, *Марія* — висока, піднесена, *Гаврило* — муж Божий, *Данило* — суд Божий, *Давид* — любий, *Захар* — пам'ять Божа, *Ілля* — сила Божа, *Мойсей* (українське *Мусій*) — взятий з води, *Назар* — присвячений Богові, *Наум* — радість, *Семен* — слухняний, *Самійло* — випрошений у Бога, *Соломія* — мирна, *Серафима* — полум'яна, *Тамара* — пальма, *Яків* — хитрун, *Ярема* — покинутий Богом і т. д. Стародавні євреї були дуже набожні й намагалися в іменах найбільше виразити свій релігійний дух.

Римляни ж, на відміну від них, вкладали в свої імена значення чогось благородного, гарного, жаданого, хоч могли також називати людей і за їхніми звичайними, часом непривабливими людськими якостями. Так, у латинській мові *Валерій* означає мужній, *Валентин* — здоровий, *Віктор* — переможець, *Килина* — орлиця, *Клим* — милостивий, *Максим* — найбільший, *Мартин* — міцний у битві, *Фелікс* — щасливий, *Костянтин* — стійкий, *Лаврентій* — уквітчаний лаврами, *Юстина* (*Устя*) — справедлива, *Регіна* — цариця і таке інше. Але також: *Корній* — рогатий, *Марко* — змарнілий, *Наталка* — рідна, *Павло* — малий, *Северин* — суворий і т. п.

Грецьких імен прийшло в нашу мову найбільше. Їхній значеннєвий склад дуже різноманітний — від високих, урочистих значень і до найзвичайнісінських. Можливо, не всі знають, що *Андрій* означає мужній, хоробрий, *Анатолій* — східний, *Аркадій* — пастух, *Артем* — здоровий, свіжий, *Варвара* — груба, дика, *Василь* — царський, княжий, *Галина* — ніжна, тиха, *Геннадій* — родовитий, *Гриць* — пильний, *Дмитро* — належний землі, *Євген* — благородний, *Зінаїда* — богоподібна, *Зоя* — життя, *Ірина* — мирна, *Катерина* — морально чиста, *Лукаш* — світлий, *Микола* — переможець, *Настя* — воскресла, *Олекса* — захисник, помічник, *Олександр* — мужній, заступник, *Оксана* — гостинна, *Олена* — обрана, *Орест* — гірський, *Лариса* — чайка, *Петро* — камінь, скеля, *Раїса* — легка, *Софія* — мудрість, *Степан* — вінок, увінчаний, *Тарас* — бунтар, неспокійний, *Тетяна* — володарка, *Федір* — дар божий, *Юрій* — хлібороб і т. д.

Можна було б ще перелічувати й перелічувати імена, даючи їм відповідне тлумачення, та обмежимося й тим. Нехай у читача не складається думка, що наші предки мали зовсім мізерну кількість своїх, споконвіку власних імен і віддавна користувалися запозиченими. Насправді ж не було так. В язичеській Русі, десь приблизно у VII—VIII століттях, людина могла зватися *Первим*, або *Вторункою*, чи *Третьком*, а то й *Четверту-*

нею, *П'ятухом* — залежно від того, якою по порядку народилася в сім'ї. А кликала вона своїх братів, сестер та одноплемінників *Зимою, Літом, Суботою, Позняком* (хто пізно народився) тощо. В ті часи немовля могли назвати *Жданом, Баженом* — якщо на нього чекали в сім'ї, *Нежданом* — коли його не ждали, *Любимом і Милюком* — коли воно було любе. Деякі з цих імен, хоч дуже рідко, ще зустрічаються й тепер. А ім'я *Нечай* навіть увічнілося в народній думі про безстрашного козака.

Наші предки були забобонні й вірили в магічну силу слова. Вони гадали, що на долю людини може впливати ім'я. Якщо хотіли, наприклад, щоб син виріс сильний і хоробрий, його називали *Левом*. Це ім'я (по-сучасному *Левко*) живе і донині, хоч воно не споконвічне слов'янське. А от *Вовка, Ведмедя, Лиса, Зайця, Сокола, Орла, Шуки* і так далі — цих імен вже ніде не знайдеш на Україні. Хіба що в російській казці «Садко» *Соколом* звать Садкового сина. А колись, у сиву давнину, всі вони були такі ж звичайні, як тепер наші сучасні. Ї вийшли вони з ужитку не так легко й швидко. Ще кілька століть після прийняття християнства, всупереч духовництву, русичі називали своїх дітей давніми слов'янськими іменами, даючи нерідко два імені — церковне, офіційне та повсякденне. Тоді, наприклад, *Творимир* міг зватися офіційно *Яковом*; могли охрестити *Михайлом*, а звати *Святополком*. Відомо, зокрема, що київський князь Святослав, Ігорів син, офіційно звався Андрієм.

Згодом старі імена поступилися місцем перед новими. А ці нові протягом тисячоліття так міцно вжилися в нашому побуті, так перелицювалися своїми звуками на наш лад, що тепер звучать як споконвічні українські.

Переселення імен відбувалося колись і в інші мови, але переважно з латини, бо інші народи запозичили християнство не з Візантії, а з Римської імперії. Та все ж у мови потрапили деякі однакові імена і стали звучати по-різному. Тільки мовознавець може встановити, що, наприклад, старогрецьке *Іоханан* — не що інше, як наше *Іван*; у чехів і поляків *Ян*, у німців — *Йоган*, у французів — *Жан*, в італійців — *Джованні*, в іспанців — *Хуан*, в англійців — *Джон*, у вірменів — *Ованес*... Так само з іншими іменами.

З усього ясно: імена належать до найцікавіших жильців мови. Вони, як і інші слова, можуть засвідчити факти з життя народу й народів, через історію яких раніше чи пізніше пройшли (*А. Матвієнко*).

МІСТО ЛЬВА

Перше, найголовніше слово, з якого хочеться почати, коли пишеш про Львів, — це любов.

Я люблю своє місто. Не любити його неможливо — це мій дім, моє життя, моя праця, моє натхнення. Львів щодня відкривається мені наче мудра книга. Перегортаю її давні й новітні сторінки і не можу без широї людської вдячності думати про тих, хто спричинився до його другого народження.

Львів неповторний — ранковий чи вечірній, весняний чи осінній, сполосканий липневою зливою чи притрушений молодим сніжком, Львів нових сонячних проспектів і старовинних майданів, таємничих вуличок. У його імені є щось баладно-пісенне. Та й саме місто творилося, мов пісня чи, краще б сказати, — поема. Був мужнім і величним її заспів.

Ти, Львове, зродився від синовньої любові до рідної землі, щоб утверджувати на ній мирну працю. Але з перших днів своїх судилося тобі одягнути лицарську одіж, узяти до рук щит, аби захищати батьківщину. На твоїх узгір'ях і долах, на перехрестях вулиць стиналися вітри історії...

Серце древнього Львова — Княжа гора. Її укріплена вершина давнім хроністам здавалася то бойовим шоломом, то сяйливою короною... Саме звідси, точніше — з терас навколо першого замкового укріплення і почав рости «город Льва». Заснував його князь Данило Галицький, послідовник діянь Ярослава Осмомисла, котрий, як писав автор «Слова о полку Ігоревім», «підпер гори угорській своїми залізними полками, заступивши королеві путь, зачинивши Дунаю ворота, метаючи тягарі через хмари, суди рядячи по Дунаю...».

Данило Романович князував у першій половині XIII століття — в час, коли Русь уже розпалась на самостійні князівства, а ті, в свою чергу, роздиралися боярськими міжусобицями. Та найстрашнішою була загроза зовнішня — від диких кочівників, польських і угорських феодалів, тевтонських «псів-рицарів», ватиканських святенників.

Данило Галицький, за літописом «князь хоробрий і мудрий», був грізним для ворогів Руської землі. Одну за одною він отримує блискучі перемоги. Особливо звитязна — перемога під Дорогичином, де в 1238 році його війська розгромили тевтонських рицарів.

В усій Європі Данила Романовича знали як державного діяча — тонкого політика і досвідченого дипломата. Підписуючи міждержавні угоди, що закріпляли мир, він дбав про

міць своєї держави, територія якої простягалася від Полісся до Карпат, від Пониззя до Опілля... І в різних куточках землі вирости міста-оборонці.

Стрімкі узгір'я Розточчя для закладення Львова вибрано ще й тому, що тут сходилися вигідні караванні шляхи зі сходу на захід, із півночі на південь. Майбутнє місто Данило вирішив назвати іменем улюбленого сина Лева.

На місці, де виростав Львів, з давніх-давен селилися люди: полювали в навколишніх пушах, розкорчувували ліси, обробляли й засівали поля. У назвах навколишніх сіл, річок, урочищ ще й сьогодні чується відгомін неспокійного життя наших предків-слов'ян. Львівська земля час від часу бережно виносить на свою поверхню то задимлені уламки глиняної корчаги, то калиново-прозорі намистини. Зненацька зблисне на вогкій стіні розкопу скляний браслет, сяйне старовинна монета з карбованим зображенням лева, майне крило казкового грифона з полив'яної кахлі, а то ляже на долоню тонке бронзове писало. Ці знахідки — не менш дорогої, ніж вицвілі від часу слова на пергаменті Галицько-Волинського літопису.

Перегорнімо його сторінки, звернімо увагу на запис під 1256 роком *... Того року навесні горів княжий Холм. Пожежа, як зазначає літописець, була така велика, що «навіть і зо Львова дивлячись, було видно її по белзьких полях од палахкотіння сильного полум'я». Підемо за цим поетичним перебільшенням — і уявимо напруженість на обличчях княжих воїнів, що несуть варту на вежах-будильницях, відсвіт полум'я на обличчях майстрів, книжників, літописців. Про що думали вони? Про своє нехитре майно чи про скарби безцінні — сувої пергаментів, витончене різьблення струнких капітелей і соковиті розписи фресок?

Найдавніші описи та найсучасніші археологічні дослідження стверджують, що княжий замок, під захистом якого розрослося місто, був міцно укріпленою твердинею. Лев Данилович — вірний помічник батька, видно, добре дбав про свій майбутній уділ, бо його діяння як містобудівника славляться в середньовічних літописах.

З плином часу гордо здіймалися в небо стрімкі шпилі, вирости білокам'яні споруди, що, хоч і тьмяніли від часу, навіки зберегли тепло рук львівських будівничих. Поміж пагорбами, над численними потоками, які приймала в своє русло повновода Полтва, красувалися поля й виноградники, і поблизькі ліси, мов дорогоцінний перстень, оточували місто.

* Перша згадка про місто.

Краса та багатство краю не давали спокою сусідам — польським феодалам. Перші спроби загарбати місто король Казимир III робить у 1340 році. Довідавшись про передчасну смерть останнього руського князя Юрія, він оточує і захоплює місто: не чекали львів'яни віроломного нападу. Але перемога Казимира III була короткочасною. Боярин Дмитро Детько стає на чолі повстання проти окупантів. Тікаючи, вони спалили Львів, і, як пише польський історик XV ст. Ян Длугош, король «забрав собі знайдені в замках великої вартості скарби, які здавна належали руським князям, — золото, срібло, перли, дорогі камені і клейноди, зокрема два золоті хрести, дві корони, оздоблені дорогими каменями і перлами величезної вартості, а також шатро і дуже пишне крісло, оздоблене дорогітніми каменями». Тим кріслом був княжий трон.

Через дев'ять років польські феодали знову захопили місто. Але зламати дух протесту, дух вірності місцевого населення давньоруській спільності, традиціям, звичаям і мові предків не змогли — він палахкотітиме незнищеним полум'ям протягом століть...

А тим часом шляхта «утверджується», спішно спроваджує сюди купців і монахів... Так, у 1469 році з далекої Верони прибувають до Львова монахи з ордену бернардинів.

Вони будують капличку і скромну обитель. Капличку русини спалили і хотіли виполошити з міста цих «братів во хресті». Не вдалося... Мине півтора століття, бернардинці на місці обителі спорудять помпезний костюол, а на місці каплички зведуть велетенський монастир, оточать весь комплекс грізними, неприступними мурами, од яких, немов горіхи, відбиватимуться чавунні ядра. А таких «твердинь віри» у Львові зводилося чимало. І водночас те, що було злеліано талантом, розумом і натхненням наших предків-русичів, немилосердно знищувалось або перебудовувалось. Жорстока послідовність окупантів: Львів згодом облягатимуть орди кримських татар, обстрілюватимуть середмістя потужні шведські мортири; пізніше, під час масових виступів у 1848 році, австрійська артилерія обрушить на місто нищівний вогонь, у якому гинутьимуть люди, бібліотеки, архіви, старовинні зібрання витворів мистецтва. Мине ще одне століття — і на світанку 22 червня 1941 року на український Львів упадуть перші фашистські бомби. Та щоразу, переживши жорстоке лихоліття, він знову воскресав з руїнації і попелу, знову озивався гомоном вулиць і майданів (*Р. Лубківський*).

ЯК НАРОДИЛИСЯ СЛАВНОЗВІСНІ «ЗАПОРОЖЦІ»

Між Д. І. Яворницьким та І. Ю. Рєпіним ще здавна складалась тепла й сердечна дружба. Зустрічі й листування між ними тривали сорок чотири роки. Збереглося 60 листів І. Ю. Рєпіна до Д. І. Яворницького і 30 листів Д. І. Яворницького до І. Ю. Рєпіна. Листи ці — незвичайні: в них багато цікавого матеріалу про життєвий і творчий шлях двох приятелів. Їх плідна дружба, що переросла в ширі й сердечні взаємини, має свою цікаву історію.

Яворницький, як відомо, був земляком великого художника. Обидва вони народилися й виростили на Харківщині. Але вперше зустрілися в Петербурзі 1887 року. Тут щороку святкували річницю Т. Г. Шевченка, на яку збиралось українське земляцтво. Святкували річницю й цього року. Коли Дмитро Іванович прибув на вечірку, Рєпін, побачивши молодого історика, підійшов, і вони міцно потиснули один одному руки. Потім сіли поряд, і між ними зав'язалася шира й невимушена розмова. Говорили про Україну, Запорізьку Січ, розпитували один одного, хто над чим працює.

Приводом до розмови й знайомства був лист запорозьких козаків до турецького султана. Рєпін сказав Яворницькому, що надумав намалювати запорожців, коли вони зібралися на раду й складають відповідь турецькому султанові на його грізний наказ припинити наскоки на Крим.

Вперше про цей сміхотворний лист запорожців Рєпін почув 1878 року в мальовничому маєтку Абрамцево під Москвою, який належав Саві Мамонтову, що дуже кохався в мистецтві.

До гостинного господаря часто збиралися талановиті письменники, вчені, художники, артисти. Ввечері вони цікаво розмовляли про мистецтво, співали, грали, читали свої твори. Саме тут Рєпін і почув про листа запорожців до султана. Він одразу ж уявив собі цю сцену, уявив той гомеричний регіт від дошкульних, солоних дотепів і олівцем нарисав запорожців, що заходяться від реготу.

Ідею художника — увічнити запорожців на полотні — гаряче підтримали його друзі. Рєпін з юним художником В. Серовим помандрував навесні 1880 року на Запорожжя, щоб на власні очі побачити місця Січі, зібрати потрібний матеріал та відшукати поміж українцями характерних типів для свого малюнка.

Восени 1880 року Рєпін повернувся до Москви. Тоді ж таки, в жовтні, до нього в майстерню зайшов Л. М. Толстой. Цей візит дав художникові новий напрям у його малюнок.

ку. Оглянувши «Запорожців», Толстой помітив, що цей малюнок поки що являє собою тільки етюд, невеличкий художній твір, який відображає випадковий епізод з життя запорожців. Насправді ж задум повинен бути набагато ширший: цей твір, на думку Толстого, має бути більш значущим. Треба, щоб була відбита головна думка художника-реаліста: високе почуття національної гідності й гордості, непереможний запорозький дух, його сила.

Розумні й справедливі зауваження Толстого змусили Рєпіна задуматися. Художник сприйняв їх із щирою вдячністю і зразу ж узявся переробляти ескіз. Він збільшує його формат, збільшує число дійових осіб, переставляє окремі постаті, створює враження великих зборів козаків.

Ескіз цієї картини художник уже намалював, але для великого полотна йому ще багато чого бракувало. Крім того, він побоювався критики такого знавця Запорозької Січі, як Яворницький.

Рєпін запросив Дмитра Івановича до себе, щоб показати йому ескіз майбутньої картини. Через деякий час Дмитро Іванович прийшов до майстерні Рєпіна.

Перша зустріч у майстерні художника, про яку вони наперед умовилися, хвилювала обох: Яворницькому, закоханому в запорожців, хотілося скоріше побачити ескіз, а Рєпіну не терпілося дізнатися, що ж скаже знавець Запорозької Січі? Чи не осудить ескіз картини? Побоювання були марні. З першого ж погляду картина Яворницькому сподобалася. Він щиро захопився, хвалив автора за вдалий сюжет, за його чудовий задум.

Дмитро Іванович запропонував Рєпіну все, що потрібне було для цієї картини: книги з історії запорозьких козаків, свою колекцію зброї, жупани, чоботи, люльки, сулію з горілкою, яку викопав у запорозькій могилі, навіть череп, знайдений на Чортотлицькій Січі. Віддав також фотознімки запорозького прапора, старих картин і Дніпрових порогів, фото нащадків запорожців — дніпровських лоцманів. Але цим не обмежився завзятий історик. Він багато приводив до художника своїх земляків та знайомих — прототипів, які позували йому під час створення картини. Їх постаті й риси обличчя скидалися на запорозьких козаків. Це була найголовніша й найдорожча допомога Рєпіну.

Ілля Юхимович гаряче взявся за роботу. Працював він над «Запорожцями» понад 12 років (з 1880 по 1891). На великому полотні одна за одною з'являлися все нові й нові козачі постаті. Вони здавалися Дмитрові Івановичу прекрас-

ними, а художник запевняв, що до них треба ще «трохи доторкнутися пензлем».

Картину ще було не закінчено, як до Яворницького прийшов Репін. Це було перед Різдом. Вдарили великі морози.

— А я до вас! — звернувся Репін.

— Що сталось?

— Їдьмо до мене! Я хочу посадити вас на картині за писаря.

— Їлля Юхимович, я ніде не люблю виставляти себе на показ.

— Ні, ні! Я від вас не відстану! Кому ж бути писарем, як не вам?

Яворницький довго опирався, але під кінець згодився, і вони поїхали до Репіна. Майстерня художника в той час була на четвертому поверсі, під скляною покрівлею. Коли вони ввійшли, Їлля Юхимович глянув на Яворницького й сказав:

— Що це ви такий похмурий?

— В дорозі промерз.

Тоді Репін вийшов у сусідню кімнату, виніс звідти якийсь журнал зі смішними карикатурами й поклав на стіл перед Яворницьким. Той глянув на якусь карикатуру й посміхнувся.

— Стривай, стривай! Ось цей вираз мені й потрібний!

Не минуло й години, як на картині Яворницький уже сидів за столом у ролі січового писаря.

Писар — одна з центральних постатей картини. Його лукава посмішка пробігає по всьому обличчі, утворюючи ледь помітні зморшки біля очей і неглибокі ямочки коло щільно стулених губ. З усього видно, що це особа хитра і, як кажуть, сам собі на умі. Писар добре чує всі ці круті дотепи й ущипливі дошкульні слова, які йому диктують, але він не квапиться писати їх на папері довгим гусячим пером.

Ця історична картина нелегко давалася художникові. Репін довго працював над кожною постаттю, роками виношуючи в своїй душі окремі образи. Інколи для якоїсь виразної постаті йому потрібні були не один, а два-три типи натурників, щоб з одного взяти вираз обличчя, зріст, а з другого — очі, з третього — пронизливий погляд, великі вуса, усмішку тощо. Так було з головним героєм — Сірком. Портрета Івана Сірка не збереглося, тому Репін мусив проявити свою творчу фантазію. Довго він шукав підхожу людину для Сірка. І ось навесні 1899 року Репіну пощастило. Він зустрівся з генералом М. І. Драгомировим. Коли вперше його побачив, Репін аж вигукнув: «Живий Сірко!». Далі навколо Сірка групувалися всі інші персонажі.

Слава «Запорожців» облетіла всю Росію, перейшла й кордони. На виставках у Чикаго, Будапешті, Мюнхені, Стокгольмі картина мала великий успіх.

«Запорожці» — один з найпопулярніших творів Рєпіна. У «Запорожцях» блискуче показано волелюбний характер, щиро душу й непокірність січового козацтва. Автор картини підкреслював, що жорстока реакція царської Росії не сміє гнобити волелюбні, але поневолені народи імперії. «Ніхто в світі не відчуває так волю, рівність і братерство, — писав свого часу Рєпін Стасову. — Все своє життя запорожці залишалися вільними й нікому не корилися. Нехай це буде й глумлива картина, я все-таки напишу».

Дмитро Іванович Яворницький говорив Рєпіну:

— Любий і дорогий Ілля Юхимович! Ви зробили велику честь нашим предкам запорозьким козакам, а разом з ними й нам тим, що зобразили їх на прекрасній картині «Запорожці». Хто б нас знав до вашої картини? Ніхто. Ми до того були маленькі — при землі, а тепер стали вище на голові! Низенько вклоняюся вам і щиро дякую!.. (І. Шаповал).

УКРАЇНСЬКІ ПІСНІ

ОЙ НА ГОРІ ТА ЖЕНЦІ ЖНУТЬ

Ой на горі та женці жнуть, (2)
А попід горою,
Яром-долиною,
Козаки йдуть.
Гей, долиною,
Гей, широкою
Козаки йдуть!	«Гей, вернися, Сагайдачний! (2)
Візьми свою жінку,
Віддай тютюн-люльку,
Необачний!
Гей, долиною,
Гей, широкою,
Необачний!»
Попереду Дорошенко, (2)
Веде своє військо,
Військо запорізьке,
Хорошенько.
Гей, долиною,
Гей, широкою,
Хорошенько!	Мені з жінкою не возиться! (2)
А тютюн та люлька
Козаку в дорозі
Знадобиться!
Гей, долиною,
Гей, широкою,
Знадобиться!
А позаду Сагайдачний, (2)
Що проміняв жінку
На тютюн та люльку,
Необачний,
Гей, долиною,
Гей широкою,
Необачний!	Гей, хто в лісі, озовися! (2)
Та викрешем вогню,
Та запалим люльку,
Не журися!
Гей, долиною,
Гей, широкою,
Не журися!»

ОЙ У ПОЛІ ТРИ КРИНИЧЕНЬКИ

Ой у полі три криниченьки,
Любив козак три дівчиноньки:
Чорнявую та білявую,
Третю руду та поганую.	«Любив я тебе дівчиною,
Любитиму й молодицею,
А ще буду хоч сім літ ждати,
Поки станеш удовицею».
«Що чорняву від душі люблю,
До білявої залицяюся,
А з рудою, препоганюю,
Піду, мабуть, розпрощаюся».	Чи всі ж тії та сади цвітуть,
Що весною розвиваються,
Чи всі ж тії та й вінчаються,
Що любляться та кохаються?»
«Чи я тобі та й не казала,
Як стояли під світлицею:
Не їдь, не їдь та й у Крим по сіль,
Бо застанеш молодицею».	Половина тих садів цвіте,
Половина розвивається, —
Одна пара та вінчається,
А друга розлучається.

МІСЯЦЬ НА НЕБІ

Місяць на небі, зіроньки сяють, Пісня та мила, пісня та люба
Тихо по морю човен пливе. Все про кохання, все про любов,
В човні дівчина пісню співає, Як ми любились та й розійшлися,
А козак чує, серденько мре. Тепер зійшлися навіки знов.

Ой, очі, очі, очі дівочі,
Темні, як нічка, ясні, як день.
Ви ж мене, очі, кохать навчили,
Де ж ви навчилися зводить людей?

ПОВІЙ, ВІТРЕ, НА УКРАЇНУ

Повій, вітре, на Україну, Чи спить вона, чи збудилась,
Де покинув я дівчину, Спитай її, з ким любилась,
Де покинув карі очі, — З ким любилась, і кохалась,
Повій, вітре, опівночі. І любити присягалась.

Між горами там долина, Як заб'ється в ній серденько,
В тій долині є хатина, Як зітхне вона тяженько,
В тій хатині дівчинонька, Як заплачуть карі очі, —
Дівчинонька-голубонька. Повій, вітре, опівночі!

Повій, вітре, тишком-нишком А якщо мене забула
Над коханим білим личком, І другого пригорнула,
Над тим личком нахилися, То розвійся по долині,
Чи спить мила, подивися. Не вертайся з України.

ОЙ ЧИЙ ТО КІНЬ СТОЇТЬ?

Ой чий то кінь стоїть, Дівчина підійшла,
Що біла гривонька? Рученьку подала:
Сподобалась мені, «Ой краще б я була,
Сподобалась мені Ой краще б я була
Тая дівчинонька. Кохання не знала!

Не так та дівчина, Кохання, кохання
Як біле личенько. З вечора до рання.
«Подай же, дівчино, Як сонечко зійде,
Подай же, гордая, Як зіронька зайде,
На коня рученьку». Кохання відійде».

Ой чий то кінь стоїть,
Що біла гривонька?
Сподобалась мені,
Сподобалась мені
Тая дівчинонька.

БИЛА МЕНЕ МАТИ

Била мене мати
Березовим прутом,
Аби я не стояла
З молодим рекрутом.

А я собі стояла,
Аж кури запіли,
На двері воду ляля,
Аби не скрипіли.

На двері воду ляля,
На пальцях ходила,
Щоб мати не почула,
Аби не сварила.

А мати не спала
Та й все чисто чула,
Та мене не сварила,
Сама такою була.

ОЙ ЧОРНА Я СИ, ЧОРНА

Ой чорна я си, чорна,
Чорнява, як циганка,
Ще-м си полюбила,
Ще-м си полюбила
Чорнявого Іванка.

Іванка, ой, Іванка —
Сорочка-вишиванка,
Високий та стрункий,
Високий та стрункий,
Ще й на бороді ямка.

Іванка та й Іванка,
Іванка та й не дурня,
Якби-м го не збудила,
Якби-м го не збудила,
То спав би до полудня.

«Марусю, ти, Марусю,
Люблю я твою вроду,
Люблю дивитися,
Люблю дивитися,
Як ти ідеш по воду.

Як ти ідеш по воду,
А я іду з водою,
Люблю дивитися,
Люблю дивитися,
Марусе, за тобою».

«На горі два дубочки,
Обидва зелененькі,
Ми такі паровані,
Ми такі паровані —
Обоє чорнявенькі.

Ой вийду я на гору,
Дубочком поколишу.
Я звідси не поїду,
Я звідси не поїду —
Кохання не залишу».

Ой рушив поїзд, рушив,
Маруся заплакала.
Іванкові призналась,
Іванкові призналась,
Що вірно покохала.

ПІДМАНУЛА, ПІДВЕЛА

Ти казала: «В понеділок
Підем разом по барвінок».
Я прийшов — тебе нема.
Підманула, підвела.

Приспів:
Ти ж мене підманула,
Ти ж мене підвела,
Ти ж мене, молодого,
З ума-розуму звела.

Ти казала: «У вівторок
Поцілуєш разів сорок».
Я прийшов — тебе нема.
Підманула, підвела.

Приспів.

Ти казала: «У середу
Поженем разом череду».
Я прийшов — тебе нема.
Підманула, підвела.

Приспів.

Ти казала: «У четвер
Підем разом на spacer».
Я прийшов — тебе нема.
Підманула, підвела.

Приспів.

Ти казала: «У п'ятницю
Підем разом на вулицю».
Я прийшов — тебе нема.
Підманула, підвела.

Приспів.

Ти казала: «У суботу
Підем разом на роботу».
Я прийшов — тебе нема.
Підманула, підвела.

Приспів.

Ти казала: «У неділю
Поголяєм на весіллі».
Я прийшов — а ти вже є.
«Здрастуй, серденько моє!»

УКРАЇНСЬКІ КАЗКИ

ЦАП ТА БАРАН

Жив собі чоловік та жінка, мали вони цапа й барана. Ї були ті цап та баран великі приятелі — куди цап, туди й баран: цап на город на капусту — і баран туди, цап у сад — і баран за ним.

— Ох, жінко, — каже чоловік, — проженімо ми цього барана й цапа, а то за ними ні сад, ні город не вдержиться.

— А забирайтесь, цапе й баране, собі з Богом, щоб вас не було у мене в дворі!

Скоро цап та баран теє зачули, зараз із двору майнули. Пошили собі торбу та й пішли.

Їдуть та й ідуть. А посеред поля лежить вовча голова. От баран дужий, та не сміливий, а цап сміливий, та не дужий.

— Бери, баране, голову, бо ти дужий! — каже цап.

— Ох, бери ти, цапе, бо ти сміливий! — каже баран.

Узяли вони голову вдвох і вкинули в торбу. Їдуть та й ідуть, коли бачать, — у полі горить вогонь.

— Ходімо й ми туди, там переночуємо, щоб нас вовки не з'їли!

Приходять туди, аж то три вовки кашу варять. Нічого робити. Вітаються:

— А, здорові, молодці!
— Здорові-здорові! — зраділи вовки. — Ще каша не кипить — м'ясо буде з вас. Ох, цап злякався, а баран давно вже злякався. Цап і надумавсь:

— А подай лишень, баране, оту вовчу голову!

Баран і несе.

— Та не цю, а подай більшу! — каже цап.

Баран знову цупить ту ж саму.

— Та подай ще більшу!

Тут уже вовки злякались; стали вони думати-гадати, як звідси втікати. «Бо це, — міркують, — такі молодці, що з ними й голови збудешся: бач, одну по одній вовчі голови тягають!»

Один вовк і починає:

— Славна, братці, компанія, і каша гарно кипить, та нічим долить, піду я по воду.

Як пішов вовк по воду, то й думає собі: «Хай вам абищо з вашою компанією!» А другий став його дождати, думати-гадати, як би й собі звідти драла дати:

— Е, вражий син, пішов та й сидить, нічим каші долить; ось візьму я ломаку та прижену його, як собаку!

Як побіг, так і той не вернувся. А третій сидів-сидів та й каже:

— Ось піду лишень я, так як їх прижену!

Як побіг, так і той рад, що втік. То тоді цап і каже до барана:

— Ох, нум, брате, скоріше хапатись, щоб нам оцю кашу поїсти та з куреня забиратися. — Поїли швиденько, та тільки їх і бачили. А тим часом перший вовк роздумував:

— Е, чи не сором нам трьом та цапа та барана боятись? Ось ходімо ми їх поїмо, вражих синів!

Прийшли, аж ті добре справлялись, давно вже від казана втекли, аж побігли та на дуба й залізли. Стали вовки думати-гадати, як би цапа та барана догнати. Йшли-йшли і найшли їх на дубі.

Цап сміливіший — заліз аж на верх, а баран несміливий — то нижче.

— От лягай, — кажуть вовки першому вовкові, ти старший, то й ворожи, як нам їх добути.

Ліг вовк догори ногами й почав ворожити. Баран на гіллі сидить та так дрижить! — не втримавсь, як упав, та на вовка! Цап — сміливий, не став роздумувати, як закричить:

— Подай мені ворожбита!

Вовки як схопилися, то аж пил по дорозі закурився.

А цап та баран з дуба безпечно позлазили, пішли в поле, зробили собі курінь та й живуть там і досі.

МУДРА ДІВЧИНА

Десь в одному селі жили собі чоловік та жінка. Була в них дочка-одиначка, дівчина-підліток, та така клепана на язик, гостра й розумна, хоч би й кому не попустить, хоч кому носа втре. Всі на селі звали її за це «бідовою». Сповнилось їй вісімнадцять років, — дівка стала на порі. Батько й мати чекають уже старостів.

Одного разу старих десь дома не було, приходять до неї старости. От поздоровкались вони з дівкою, покладали хліб на столі, а самі посідали собі на лави. Почали балакати з дівкою й оповістили їй, чого прийшли.

— Що ж, — каже дівка, — тепер немає дома ні батька, ні матері, і я вам не можу сказати — чи так, чи інак; краще прийдете іншим часом, як будуть старі дома.

Старости потерлись, пом'ялись, а з хати не йдуть, мов ще чого ждуть. Тоді дівка й питає:

— Ви, люди добрі, з дороги, голодні, певно, — чи не перекусили б чого хоч трохи?

— Од хліба й солі не будемо одмовлятися, — сказав один староста. — Даси — перекусимо й спасибі скажемо, а не даси — воля твоя.

— То й гаразд, — каже дівка. — А чого ж вам подавати: чи одбутного, чи прибутного, а чи того, що вгору дивиться?

Ззирнулися старости з молодим, та й не знають, що одповісти. Далі староста й каже:

Та давай уже хоч і того, що вгору дивиться.

Хутенько нарізала дівка паляниці, накришила цибулі в полумисок, поставила на стіл і припрошує старостів годуватися.

Закрутили старости носами, ззирнулися знов з молодим, сидять, а їсти і в рот ніхто не взяв. Дивна була їм ця загадка, а дивнішою здалась їм сама дівка.

Почалась ізнов балачка з дівкою. Старостам, бачте, хотілось, щоб і її на чомусь приткнути. Так куди тобі, — котрий що б не одказав або не спитав, то вона так розумно, гостро та до шмиги йому відріже, що той тільки очима кліпає та раки пече. Далі староста й каже:

— Годі вже нам сковзуватися, краще розтовкмач нам, дівчино, що то воно означа — одбутне, прибутне і те, що вгору дивиться!

— А он воно що, — одмовля дівка: сало — одбутне, бо ним усякі зачіпки одбувають; дійво — прибутне, бо ним хоч і одбувають усякі зачіпки, але ж і воно прибуває в господарстві, коли хто корови свої дійні має; те, що вгору дивиться, — це цибуля, бо коли вона ще в грядках восени стирчить, то мов хто з землі угору дивиться.

Пореготались та подивувались старости, що такої, нібито немудрої, загадки не знали, і заходились рухати до господи. От як повилазили старости з-за столу, дівка до їх та й питає:

— Скажіть же мені, що ви за люди і звідкіль родом? А то як прийдуть батько та мати, то я не знатиму, як і що їм про вас казати.

— Мене, — каже староста, — прозивають Кушем, підстаросту — Лопухом, а молодого — Ломакою, старі ваші, здається, чували про нас, знають.

— Е, коли так, то й я вас усіх трьох знаю, — каже дівка, — під кушем я спати лягала, лопухом від сонця себе закривала, а ломакою свині з череди проганяла: знаю вас усіх, знаю!

Мов приском старостів та молодого вража дівка обсипала, стало їм і соромно, і сердито на гаспидську дівку за таку відповідь, але ж боялись її ще займати, щоб ще чим кращим, бува, не повітала.

Віддала дівка старостам хліб, попрощались вони з нею і пішли до свого села, всю дорогу дивуючись з бідової дівки.

Прийшов ото молодий додому та й хвалиться батькові, як і що було у старостів з дівкою. Зареготав старий та й каже:

— Бо то, випада, ви усі три були дурні, а вона розумна. Коли хочеш, сину, знати, отак завжди розумні люди розпізнають дурнів.

— Ні, тату, ми не дурні, але ж з нею і сам дідько болотний не забалакає, — одмовив син.

— І гаразд, — каже старий, — коли ти й справді розумний, то візьми сивого барана, пожени на ярмарок, продай не продай, солі купи, випий і закуси та додому ще й барана приведи. Коли це зробиш як слід, ти, випада, розумний, і дівка буде твоя, а як же ні — ти дурень, і не тобі вона судилась.

Жене ото парубок барана на ярмарок продавати та все мізкує: як би його продати так, щоб упасти і не забитись, щоб кози були ситі й сіно було ціле, як батькові хочеться.

Трапилось йому гнати свого барана якраз тим селом, де жила бідова дівка. Згадав він дівку та й думає: «От би хто одгадав батькову загадку».

Тільки подумав це, аж чує, щось кашлянуло.

— Ахи, чорнявий, озирнись-бо, лукавий!

Озирнувся парубок, дивиться, аж це та бідова дівка, стоїть собі коло криниці, воду бере.

— А чого це ти, парубче, такий смутний?

— Еге, чого!.. Ти б не була смутною, коли б тобі загадано таку загадку, як ось мені: барана продати не продати, випити, закусити, солі купити та ще й цілого барана додому пригнати, — а я ніяк не дійду своїм розумом, як це зробити, — каже парубок.

А дівка йому:

— Ось послухай мене, дурної, то, може, ти чи не порозумнішаєш! Як приженеш ото барана на ярмарок, позич у кого гарненько ножиць, обстрижи вовну з його, продай її, а за ті гроші випий собі, закуси, солі купи, а обстриженого барана додому батькові поженеш.

Зрадів парубок, зареготавсь і аж у долоні сплеснув, навіть дівці за порадку не подякував та мершій погнав барана на ярмарок.

Пригнав ото він барана на ярмарок, зробив усе, як раджено, і повернувся додому веселий, що барана продав не продав, випив, закусив, солі купив, ще й барана цілого назад пригнав.

Увіходить у хату, а батько й питає:

— Ну, що, синку, чи поярмаркував як слід?

— Поярмаркував, тату, та ще й як — усе зробив, як веліли, — одказує син.

— А хто ж це навчив тебе так зробити? — запитав старий.

— Хе! а хто ж? сам! голову маю, ну й додумався, як і що.

— Ну, аби так, — каже батько, — тільки ж мені здається, що тут й не без чужого розуму обійшлося, бо я тебе гарненько знаю!

Другого дня увечері заходить до батька молодого їх сусід, що підстаростою був, та й питає:

— А що, чи продав наш князь барана?

— Ні, не продав, та й не велів його я продавати, я тільки загадував йому наздогад, ума вивідував: продати не продати, випити, закусити, солі купити та й барана назад пригнати, ну, він, нівроку йому, так і зробив, — а хіба що? — запитує старий.

— Та, бачте, свате, трапилось мені, йдучи на ярмарок, одпочивати в однім селі, під вербою коло криниці. Дивлюсь, жене наш князь барана на ярмарок. «Оце ж і гаразд, з ним і я поїду, охотніше буде», — подумав я. Коли це дівка,

що брала воду, кашлянула нашому-таки князеві та й питає — чого такий сумний? А він і одмовляє їй: «Еге, чого! Ти б, каже, не була смутною, якби тобі загадано таку загадку, як ось мені: барана продати і не продати, і випити, і закусити, і солі купити, та ще й цілого барана додому пригнати, а я ніяк не дійду своїм розумом, як це зробити». От дівка й радить йому, щоб він, пригнавши барана на ярмарок, обстриг його позиченими ножицями, вовну продав, за ті гроші випив, закусив, солі купив, а обстриженого барана додому пригнав. Придивляюся я до цієї дівки краще, аж це та сама дівка, до якої ми сватати вашого-таки парубка водили. Таке-то мені трапилось бачити й чути, тим і забіг оце розпитати — як і що тут у вас?

— Так он воно як! Сину, сину, а йди лиш сюди! — гукнув старий на парубка. Ввійшов парубок в хату.

— Так он воно як, сину! Це гарно, дуже гарно! А ти ж мені казав, що своїм розумом дійшов, додумав! Дурень же ти, сину, дурень, та ще й брехун великий. Хіба ж ти, сину, забув, що кажуть люди: брехнею світ пройдеши, та назад не вернешся. Але ж щоб таким дурним та брехуном і не згинуту, то бери мерщій знов старостів та йди до тієї ж таки дівки й добувайсь від неї слова. Дівка вона, бачу, розумна, кажуть, і роботяща — буде тебе на розум наставляти в господарстві, і все буде гаразд, віку доживеш по-людському, а як же візьмеш таку, як і сам, овечку, то й кури тебе, як я вмру, загребуть.

Знов старий заслав старостів до бідової дівки, навіть і сам не полінувався піти туди, щоб допомогти зробити діло як слід. То й узяли ту дівку.

НАРОДНИЙ ГУМОР

ПАЛИЦЯ

Прийшов один дід до корчми і мав зі собою гарну палицю. А в корчмі сиділо два чоловіки та й давай чіплятися ні сіло ні впало до діда.

— Дивись, — кажуть, — це нашого старшини палиця! А де це ти її взяв, діду? Украв, га? Признавайся!

Дід мовчить, уже й злякався, хоч палиця та була не крадена, а його власна. Коли саме на це входить старшина до корчми. Тії причепи зараз до його:

— А правда, то ваша палиця? Чи не вкрав її дід у вас?

Старшина глянув на палицю: та й гарна ж! І закортіло йому ту палицю відняти.

— А й справді це моя! Де це ти її узяв, діду?

А дід уже отямивсь та й питає:

— Чуєте, пане старшино, то це ваша палиця? Візьміть, як ваша!

Старшина бере.

— Так, — каже дід, — добре! У нашому селі злодії обікрали церкву і тую палицю забули; а люди дали її мені, щоб я ішов у світ: хто буде казати, що то його палиця, — той церкву обікрав.

Старшина тоді туди-сюди... Та що робити? Не тільки палицю віддав, а ще й заплатив дідові, щоб нікому не казав.

СТАРШИНА

Раз обрали собі люди нового старшину. От новий старшина і запишався, зробився такий пановитий, що й підступити до нього страшно. Сидить якось новий старшина на ганку і бачить, що хтось їде селом. Покликав старшина свого небожа та й каже:

— Біжи мершій та й спитайся, що воно за птиця така їде через моє село?

Кинувся хлопець миттю доганяти; біжить та й гукає на проїжджого, щоб подождав. Віз зупинився. Хлопчик підбігає.

— Чого тобі треба? — питає проїжджий.

— Та наш новий пан старшина звелів спитати, що ви за птиця така тут їдете?

— Скажи своєму новому старшині, — озвався проїжджий, — що і ти дурень, і старшина дурень!

Вернувся хлопець назад, а старшина його питає:

— А що?

— Та то якийсь знайомий.

— Як?

— Та так: він і вас, і мене знає!

— Як же він знає?

— Та казав, що й ви дурень, і я дурень.

НЕ З ПЕРШОГО ПОГЛЯДУ

— Іваночко заручився з Ковальською. Чи то була любов з першого погляду?

— Ні... з другого! Коли він її перший раз побачив, то ще не знав, що вона багата.

КІНЕЦЬ НАРІКАННЯМ

Зять нарікає тестеві на свою жінку: сварлива, докучлива, негосподарна, заздрісна...

— Будь спокійний! Як вона не зміниться і я ще почую від тебе про неї щось злого, то не запишу їй ні машини з обіцяного маєтку.

Від того часу зять уже не нарікає.

ПОЧАТОК КОХАННЯ

— Скажи, кохана, як ти дізналася, що мене любиш?

— Тому що я почала злоститися, коли хтось казав, що ти осел.

ДУРНЕ ПИТАННЯ

— Правда, кохана, що я перший мужчина, що тебе поцілував?

— Правда, але не розумію, чому кожен з вас ставить таке дурне питання?

* * *

Чоловік пропонує дружині:

— Давай домовимось: хто перший з нас затіє сварку, той буде платити штраф.

— Ти що — вирішив мене обдерти, як липку?

* * *

Розмовляють сусіди:

— Учора всю ніч у вас світилися вікна. Були гості?

— Ні. Завтра повертається з курорту дружина, і в неї може виникнути запитання, чому так мало нагоріло електроенергії.

* * *

- Чули? Професор так захворів, що втратив мову.
- Але котру? Він їх знав аж п'ять.

* * *

- Що таке шепіт?
- Це один із способів спілкування людей. Якщо шепочуться двоє, то це початок кохання. Якщо шепочуться усі — то це його кінець.

* * *

- Якийсь учений, подорожуючи на пароплаві, запитав моряка:
- Чи знаєш ти граматику?
 - Ні, — відповів моряк.
 - Тоді ти згубив половину свого життя.
- Раптом піднявся вітер, розбурхалося море і пароплав розгойдало.
- Матрос запитав ученого:
- Чи вмієш ти плавати?
 - Ні, — відповів він.
 - Тоді ти згубив усе своє життя.

* * *

- Як вам подобається тістечко, яке приготувала моя мама?
- Воно дуже смачне.
- Дивно, моя мама завжди говорить, що у вас немає смаку...

* * *

Перед тим, як розпочати доповідь, він потер пенсне, а потім почав замилювати очі.

* * *

Навіть виступаючи на зборах першим, він приєднувався до попереднього промовця.

* * *

Доповідач щохвилини заявляв:
— Я хотів би зупинитися!.. — і говорив, не зупиняючись, три години.

* * *

— Отже, Миколко, — питає вчителька, — який це час: "Я миюся, ти миєшся, він миється?"
Трохи подумавши, хлопець відповідає:
— Субота.

НАРОДНА МУДРІСТЬ

- Людину пізнати нелегко. Але той, кого легко пізнати, не вартий того, щоб з ним знатися.
- Якщо людина протягом дня почує одне добре слово, побачить один добрий вчинок і зробить одну добру справу, — вона проживе цей день даремно.
- Бережи хліб на обід, а слово у відповідь.
- Умій вчасно сказати і вчасно замовкнути.
- Не хочеш почути дурних слів, не кажи їх сам.
- Умієш говорити, навчись і слухати.
- Говори мало, слухай багато, а думай ще більше.
- Коли сам добре не знаєш, то краще змовч.
- Освіта розумному показує, що він мало знає, а в дурня породжує ілюзію, що він знає багато.
- Найголосніший барабан стає беззвучним, якщо в нього не бити; найрозумніша людина стає неуком, якщо її не навчати.
- Коли ти з'явився на світ, ти плакав, а всі раділи; зроби ж так, щоб, коли ти будеш покидати світ, усі плакали, а ти один посміхався.
- Коли хтось дає тобі "добру пораду", дай йому одразу дві таких поради, і він від тебе відчепиться.
- Коли сумніваєтеся, кажіть правду.
- Посидь спокійно, і ти зрозумієш, якими марними є щоденні турботи. Помовч трохи, і ти зрозумієш, наскільки порожніми є повсякденні розмови. Відмовся від буденних клопотів, і ти зрозумієш, як багато сил люди тратять даремно. Зачини свої ворота, і ти зрозумієш, якими обтяжливими

є узи знайомств. Май мало бажань, і ти зрозумієш, чому такі численні хвороби роду людського. Будь людянішим, і ти зрозумієш, які бездушні навколо тебе люди.

• Є чотири види людей: 1) ті, що не знають, що не знають; це дурні — обходь їх; 2) ті, що не знають, але знають, що не знають; це простодушні — навчи їх; 3) ті, що знають, але не знають, що знають; це ті, що сплять, — розбуди їх; 4) ті, що знають, і знають, що знають; це мудреці — йди за ними!

УКРАЇНСЬКА ПОЕЗІЯ

Т. Шевченко

(1814—1861)

Якби зустрілися ми знову,
Чи ти злякалася б, чи ні?
Якеє тихеє ти слово
Тоді б промовила мені?
Ніякого. Ї не пізнала б.
А може б, потім нагадала,
Сказавши: "Снилося дурній".
А я зрадів би, моє диво!
Моя ти доле чорнобрива!

Якби побачив, нагадав
Веселеє та молодее
Колишне лишенько лихее,
Я зарідав би, зарідав!
Ї помоливсь, що не правдивим,
А сном лукавим розійшлось,
Слізьми-водою розлилось
Колишнеє святее диво!

ДОЛЯ

Ти не лукавила зо мною,
Ти другом, братом і сестрою
Сіромі стала. Ти взяла
Мене, маленького, за руку
Ї в школу хлопця одвела
До п'яного дяка в науку.
«Учися, серденько, колись
З нас будуть люди», — ти сказала.
А я й послухавсь, і учивсь,

Ї вивчився. А ти збрехала.
Які з нас люди? Та дарма!
Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою.
Ходімо ж, доленько моя!
Мій друже вбогий, не лукавий!
Ходімо дальше, дальше слава,
А слава — заповідь моя.

* * *

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє,
Радіють люди, що одпочинуть,
А я дивлюся... і серцем лину

В темний садочок на Україну.
Лину я, лину, думу гадаю,
Ї ніби серце одпочиває.
Чорніє поле, і гай, і гори,

На синє небо виходить зоря. На небі синім? Чи забувають?
Ой зоре! зоре! — і сльози кануть. Коли забули, бодай заснули,
Чи ти зійшла вже і на Україні? Про мою доленьку щоб і не чули.
Чи очі карі тебе шукають

Іван Франко
(1856—1916)

Як почувеш вночі край свого вікна,
Що щось плаче і хлипає важко,
Не тривожся зовсім, не збавляй собі сна,
Не дивися в той бік, моя пташко!

Се не той сирота, що без мами блука,
Не голодний жебрак, моя зірко;
Се розпука моя, невтишима тоска,
Се любов моя плаче так гірко.

* * *

Ой ти дівчино, з горіха зерня,
Чом твоє серденько — колюче терня?

Чом твої устонька — тиха молитва,
А твоє слово гостре, як бритва?

Чом твої очі сяють тим чаром,
Що то запалює серце пожегом?

Ох, тії очі темніші ночі,
Хто в них задивиться, й сонця не хоче!

І чом твій усміх — для мене скрута,
Серце бентежить, як буря люта?

Ой ти, дівчино, ясная зоре!
Ти мої радощі, ти моє горе!

Тебе видаючи, любити мушу,
Тебе кохаючи, загублю душу.

Безмежнеє поле в сніжному завою,
Ох, дай мені обширу й волі!
Я сам серед тебе, лиш кінь підо мною
І в серці нестерпнії боли.

Неси ж мене, коню, по чистому полю,
Як вихор, що тутка гуляє,
Ачень утечу я від лютого болю,
Що серце моє розриває.

* * *

Чого являєшся мені
У сні?
Чого звертаєш ти до мене
Чудові очі ті ясні,
Сумні,
Немов криниці дно студене?
Чому уста твої німі?
Який докір, яке страждання,
Яке несповнене бажання
На них, мов зарево червоне,
Займається і знову тоне
У тьмі?

Чого являєшся мені
У сні?
В житті ти мною згордувала,
Моє ти серце надірвала
І з нього визвала одні
Оті ридання голосні —
Пісні.
В житті мене ти й знать не знаєш,
Їдеш по вулиці — минаєш,
Вклонюся — навіть не зирнеш
І головою не кивнеш,
Хоч знаєш, знаєш, добре знаєш,
Як я люблю тебе без тями,
Як мучусь довгими ночами
І як літа вже за літами
Свій біль, свій жаль, свої пісні
У серці здавлюю на дні.

О, ні!
Являйся, зіронько, мені
Хоч в сні!
В житті мені весь вік тужити —
Не жити.
Так хай те серце, що в турботі,
Неначе перла у болоті,
Марніє, в'яне, засихає, —
Хоч в сні на вид твій оживає,
Хоч в жалошках живіше грає,

По-людськи вільно віддиха
І того дива золотого
Зазнає, щастя молодого,
Бажаного, страшного того
Гріха!

Леся Українка

(1871—1913)

Завжди терновий вінець
буде краший, ніж царська корона.
Завжди величніша путь
на Голгофу, ніж хід тріумфальний.
Так одвіку було
й так воно буде довіку,
поки житимуть люди
і поки ростимуть терни.
Але стане вінцем
лиш тоді плетениця тернова,
коли вільна душею людина
по волі квітчається терном,
тямлячи вищу красу,
ніж та, що кричить на майданах:
«Гей, хто до мене? Ходіть,
я кожному в руки даюся».
Путь на Голгофу велична тоді,
коли тямить людина,
нашо й куди вона йде,
не прагнучи інших тріумфів,
знаючи іншу величність,
ніж ту, що на троні гукає:
«Я з ласки Бога цариця,
бо, гляньте, — сиджу на престолі!»
Хто ж без одваги й без волі
на путь заблукався згубливу,
плачучи гірко від болю,
дає себе тернові ранить,
сили не маючи стільки,
аби від тернів боронитись, —
Боже, пожальсь тої крові,
що марно колючки напоїть!
Ліпше б вона на обличчі
краскою втіхи заграла,
очі комусь звеселяючи
десь на невинному святі.

* * *

Я не кохаю тебе! і не прагну дружиною стати.
Твої поцілунки, обійми і в мріях не сняться мені,
В мислях ніколи коханим тебе не одважусь назвати;
Я часто питаю себе: чи кохаю? — Одказую: ні!

Тільки ж як сяду край тебе, серденько, мов птиця, заб'ється,
Дивлюся на тебе й не можу одвести очей.
І хоч з тобою розстанусь, та в думці моїй застається
Наче жива твоя постать і кожнеє слово з речей.

Часто я в думці з тобою великі розмови проваджу,
І світять, як мрія, мені твої очі, ті зорі сумні...
Ох, я не знаю, мій друже, сама я не зважу, —
Коли б ти спитав: «Чи кохаєш?» — чи я б тобі мовила: ні?...

Олександр Олесь

(1878—1944)

Живи, Україно, живи для краси,
Для сили, для правди, для волі!..
Шуми, Україно, як рідні ліси,
Як вітер в широкому полі.

До суду тебе не скують ланцюги,
І руки не скрутять ворожі:
Стоять твої вірні сини навкруги
З шаблями в руках на сторожі.

Стоять, присягають тобі на шаблях
І жити і вмерти з тобою,
І прапори рідні в кривавих боях
Ніколи не вкрити ганьбою!

* * *

Хтось постукав в моє серце...
О, який знайомий стук!
Скільки він нав'яв смутку,
Дивних спогадів і мук...

Скільки він розлив тривоги,
І проміння, і тепла...
О, невже любов се знову
Несподівано прийшла?!

* * *

Одну я любив за веселість,
Другу я за вроду кохав,
А третій за сонячний усміх
Квітками дорого встилав.

Ти зовсім була не вродлива
І завжди, як вечір, смутна...
Чого ж ти з усіх моїх милих
У серці лишилась одна?!

* * *

Затремтіли струни у душі моїй...
Ніжна, ніжна пісня задзвеніла в ній...
Що ж до їх торкнулось? Чи проміння дня,
Чи журба, і радість, і любов моя?!

Задзвеніли струни ще ніжніш-ніжніш...
Мабуть, ти до мене думкою летиш,
Мабуть, ти це в'єшся у душі моїй
І крилом черкаєш срібні струни в ній.

Павло Тичина

(1891—1967)

Десь на дні мого серця
Заплела дивну казку любов.
Я ішов від озерця.
Ти сказала мені: «Будь здоров!
Будь здоров, ти мій любий юначе!..»
Ах, а серце і досі ще плаче.
Я ішов від озерця...
 Десь на дні мого серця
 Заплела дивну казку любов.
Говори, говори, моя мила:
 Твоя мова — співучий струмок.
Ніч зірки посвітила.
Шепчуть вітру квітки: гей, в танок!
Повінчайся з туманами ночі.
 Тихо так опівночі.
 Ніч зірки посвітила.
Говори, говори, моя мила:
 Твоя мова — співучий струмок.

Не бував ти у наших краях!
Там же небо — блакитні простори...
Там степи, там могили як гори.
А веснянії ночі в гаях!..
Ах, хіба ж ти, хіба ти це знаєш,
коли сам весь тремтиш, весь смієшся, ридаєш,
серце б'ється і б'ється в грудях...
Не бував ти у наших краях.

Не бував ти у наших краях,
бо відтіль не таким би вернувся!
Чув про степ, що ген-ген простягнувся? —
Єсть там люди — й зросли у степах, —
що не люблять, не вмiють ридати,
що не можуть без пісні і нивки зорати!
Тебе ж завжди я бачу в сльозах... —
Не бував ти у наших краях!

Максим Рильський

(1895—1964)

На білу гречку впали роси,
Веселі бджоли одгули,
Замовкло поле стоголосе
В обіймах золотої мли.

Дорога в'ється між полями...
Ти не прийдеш, не прилетиш —
І тільки дальніми піснями
В моєму серці продзвениш.

Пролісок пробив листок торішній,
аж зачудувалася трава.
Завжди рани дістає колишне,
як нове бере свої права.

Будуть знов листки міцні та дужі,
як простори літо обів'є,
а весною на краю калюжі
знов їх синій пролісок проб'є.

Володимир Сосюра

(1898—1965)

Чи знаєш ти світання в полі
або в задуманих садах,
коли од щастя мимоволі
сіяють сльози на очах?

Щебечуть птиці, вітер лине,
немов дитинства дальні дні,
і кожна квітка і стеблина
до тебе тягнуться в півсні.

А ти ідеш. На небокраї
яка краса огнів сія!
Й разом з природою співає
душа закохана твоя.

І тільки серце б'ється дуже.
Здається, так би вічно йшов...
Якщо ти знаєш це, мій друже, —
ти знаєш, що таке любов.

ЮНАКОВІ

Шумить Дніпро, чорніють кручі,
в граніт холодний б'є прибій.
Прийми слова мої жагучі,
як заповіт, юначе мій!

Листку подібний над землею,
що вітер з дерева зрива,
хто мову матері своєї,
як син невдячний, забува.

О мово рідна! Їй гаряче
віддав я серце недарма.
Без мови рідної, юначе,
й народу нашого нема.

Андрій Малишко

(1912—1970)

Ми підем, де трави похилі,
Де зорі в ясній далині,
І карії очі, і рученьки білі
Ночами насняться мені.

За річкою за голубою
Дві чайки у хмару зліта,
В краю придніпровськiм
Ми стрілись з тобою,
Веселко моя золота.

Над полем зарошені віти
Зелене верхів'я звело.
У парі з тобою ми будем любити
Усе, що на душу лягло.

Ї стеляться обрії милі,
Ї вечір в ясній далині,
Ї карії очі, і рученьки білі
Ночами насняться мені.

Чому, сказати й сам не знаю,
Живе у серці стільки літ
Ота стежина в нашiм краю
Одним одна біля воріт.

На вечоровiм виднокрузі,
Де обрій землю обніма,
Нема кінця їй в темнім лузі,
Та й повороту теж нема.

Кудись пішла, не повертає,
Хоч біля серця стеле цвіт,
Ота стежина в нашiм краю
Одним одна біля воріт.

Дощами мита-перемита,
Дощами знесена у даль,
Між круглих соняхів із літа
Мій ревний біль і ревний жаль.

Дмитро Павличко

Моя любове, ти — як бог:
Я вже не вірю, що ти є.
У безлічі земних тривог
Згубилося ім'я твоє.

Та я належу ще тобі,
Хоч сам від себе це таю,
Хоч не в молитві, а в клятьбі
Я силу згадую твою.

Жорстоко в правоті своїй
Невірство не суди моє.
З'явись, благослови, зігрій,
Якщо ти є, якщо ти є.

Якби я втратив очі, Україно,
То зміг би жить, не бачачи ланів,
Поліських плес, подільських ясенів,
Дніпра, що стелить хвилі, наче сіно.

У глибині моїх темнот і снів
Твоя лунала б мова солов'їно;
Той світ, що ти дала мені у віно,
Від сяйва слова знову б заяснів.

А глухоти не зможу перенести,
Бо не вкладе ніхто в печальні жести
Шум Черемошу, співи солов'я.

Дивитися на радощі обнови,
Та материнської не чути мови —
Ото була б загибель-смерть моя.

Я стужився, мила, за тобою,
З туги обернувся мимохіть
В явора, що, спалений журбою,
Сам-один між буками стоїть.

Грає листя на веснянім сонці,
А в душі — печаль, як небеса.
Він росте й співає яворонці,
І згорає від сльози роса.

Сніг летить колючий, ніби трина,
Йде зима й бескидами гуде.
Яворові сниться яворина
Та її кохання молоде.

Він не знає, що надійдуть люди,
Зміряють його на поруби,
Розітнуть йому печальні груди,
Зроблять скрипку із його журби.

* * *

Розплелись, розсипались, розпались,
Наче коси, вересневі дні.
Ми з тобою ще не накупались,
А вже грає осінь у вікні.

Віднесла вода ласкаві зорі,
Що все літо кликали в ріку,
З птицями на білій крутогорі
Горобину пробуєм гірку.

Може б, нам полинати у вирій —
За літами молодості вслід.
Чом же крила в позолоті щирій
Важко піднімати на політ?

Я тобі зимові дні сріблясті
Заплету в сивіючу косу;
Тільки зорі, викупані в щасті,
З моря я назад не принесу.

ЛЕЛЕЧЕНЬКИ

З далекого краю	Висушила сили
Лелеки летіли,	Чужина проклята,
Та в одного лелеченьки	Візьміть мене, лелеченьки,
Крилонька зомліли.	На свої крилята.

Ніч накрила очі
Мені молодому,
Несіть мене, лелеченьки,
Мертвого додому.

Ліна Костенко

Розкажу тобі думу таємну,
дивний спогад мене обпік:

я залишуся в серці твоєму
на сьогодні, на завтра, навік.

І минатиме час, нанизавши
сотні вражень, імен і країн, —

на сьогодні, на завтра, назавжди! —
ти залишишся в серці моїм.

А чому? То чудна теорема,
на яку ти мене прирік.

То все разом, а ти — окремо.
І сьогодні, і завтра, й навек.

СПОГАД

Поїзд із Варшави спогади навів, —
Я на Україні згадую тебе.
Ти співав для мене пісню вечорами, —
«Що кому до того, же ми так кохами».

Я люблю, коханий, Київ і Варшаву,
Але батьківщина в кожного своя.
Як тебе згадаю, — забринить сльозами —
«Що кому до того, же ми так кохами».

Поїзд із Варшави йде крізь моє серце,
Сто доріг між нами, а печаль одна.
І минають роки, роки за роками...
«Що кому до того, же ми так кохами».

ПОЕЗІЯ В ПРОЗІ

Михайло Коцюбинський

(1864—1913)

САМОТНІЙ

Я слухаю співи, яких ніхто не чує: то співає моя душа...

Завжди і всюди чую її любий приспів:

— А ти самотній!

І ніщо не заглушить — я се знаю — ніщо не заглушить
тихого співу: крізь стогін хуги, крізь сміх весни, крізь регіт
грому і плюскіт зливи — я все вчуваю:

— Самотній!.. Самотній!..

Навколо люди. Блищать їх очі, тремтять їх голоси... Снує
срібну нитку розум і золоту — серце, хвиля життя виходить з
берегів, шумить і грає, — і коли до уст моїх торкається келих
веселощів — я чую знайомий реквієм душі:

— А ти самотній!..

Я плачу. З мого серця теж ллється струмок в море людсь-
кого горя. І хоч тепла рука моя простягнена для дружнього

стиску там, де його треба, хоч душа моя розкрита для чужого горя, як квітка для роси, а проте... а разом з тим — я чую — встає з глибини, як вічне прокляття:

— Ха-ха! Ти все ж самотній!

І коли навіть біля серця мого б'ється кохаюче серце, коли дві іскри злучаються в племінь щастя, коли здається, що сфінкс розгаданий вже, — і тоді навіть...

... І тоді навіть чорним клубком котиться в грудях моїх болісний й гордий покрик:

— А я ... самотній!..

Леся Українка

(1871—1913)

Твої листи завжди пахнуть зів'ялими трояндами, ти мій бідний, зів'ялий квіте! Легкі, тонкі пахощі, мов спогад про якусь любов, минулу мрію. І ніщо так не вражає тепер мого серця, як сії пахощі: тонко, легко, але невідмінно, невідборонно нагадують вони мені про те, що моє серце віщує і чому я вірити не хочу, не можу. Мій друже, любий мій друже, створений для мене, як можна, щоб я жила сама, тепер, коли я знаю інше життя? О, я знала ще інше життя, повне якогось різкого, пройнятого жалем і тугою щастя, що палило мене, і мучило, і заставляло заламувати руки і битись, битись об землю, в дикому бажанні згинутися, зникнути з цього світу, де щастя і горе так божевільно сплелись... А потім і щастя, і горе обірвались так раптом, як дитяче ридання, і я побачила тебе. Я бачила тебе і раніше, але не так прозора, а тепер я пішла до тебе всією душею, як сплакана дитина іде в обійми того, хто її жалує. Се нічого, що ти не обіймав мене ніколи, се нічого, що між нами не було і спогаду про поцілунки, о, я піду до тебе з найщільніших обіймів, від найсолодших поцілунків! Тільки з тобою я не сама, тільки з тобою я не на чужині. Тільки ти вмієш рятувати мене від самої себе. Все, що мене томить, все, що мене мучить, я знаю, ти здіймеш своєю тонкою тремтячою рукою, — вона тремтить, як струна, — все, що тьмарить мені душу, ти проженеш променем твоїх блискучих очей, — ох, у тривких до життя людей таких очей не буває! Се очі з іншої країни.

Мій друже, мій друже, нащо твої листи так пахнуть, як зів'ялі троянди?

Мій друже, мій друже, чому ж я не можу, коли так, облили рук твоїх, що, мов струни, тремтять, своїми гарячими слізьми?

Мій друже, мій друже, невже я одинока згину? О візьми мене з собою, і нехай над нами в'януть білі троянди!

Візьми мене з собою.

Ти, може, маєш яку іншу мрію, де мене немає? О дорогий мій! Я створю тобі світ, новий світ нової мрії. Я ж для тебе почала нову мрію життя, я для тебе вмерла і воскресла. Візьми мене з собою. Я так боюся жити! Ціною нових молодощів і то я не хочу життя. Візьми, візьми мене з собою, ми підемо тихо посеред цілого лісу мрій і згубимось обоє помалу, вдалині. А на тім місці, де ми були в житті, нехай троянди в'януть, в'януть і пахнуть, як твої любі листи, мій друже...

Крізь темряву у простір я простягаю руки до тебе; візьми, візьми мене з собою, се буде мій порятунок. О, рятуй мене, любий!

І нехай в'януть білі й рожеві, червоні й блакитні троянди.

Василь Стефаник

(1871—1936)

РАНЕНЬКО ЧЕСАЛА ВОЛОССЯ

Раненько чесала волосся. Крізь вікно протискалися промені осінні. Сповзали з волосся, як срібні, тоненькі ниточки з золотої брилі.

Як вона чесала, то широке листя горіха під вікном хиталося поволеньки і перегонило промені з одної шибки в другу.

Шум горіха вкрадувався в її гадки. Помаліше, все помаліше водила гребенем по волоссю — та й перестала.

Сперлася обома руками на стіл, а волосся впало та й плечі закрило та й крісло.

Спадало, як водопад золотих хвиль спадає. Спадаючи, визолотили собі хвилі дорогу і підмивали тепер дальше шию.

Чиста, сполокана, як білий камінь, тотя шия.

"От осінь вже. Чи ти, листя, шепчеш, що він мене вже не любить? А може, ти за людьми говориш, що я не гідна, бо-м далася на підмову? Або приносиш його мислі, що я старіюся, та не можна мене любити? Скажи, скажи, горішку, що ти шепчеш?"

Склонила голову на білі руки. Жмут волосся впав і закривав сині лінії, що ними руки уткані.

"Скажи-бо, горішку, скажи, коханий!"

Та й заридала. Сльози текли по руках, як коли би краплі, що відірвалися від того водоспаду.

А за вікном шепотів горіх широким листям: "Чешися, дурна, він тебе любить!"

Богдан Ленкий

(1872—1941)

ЛЕЖАВ ПРИ ВІДЧИНЕНІМ ВІКНІ

Лежав при відчиненім вікні, і зорі заглядали йому в душу.

Пригадав собі, як колись дитиною малою питався мами, що це таке зорі?

А мати казала йому: "Зорі — це душі добрих померших людей. Як така душа стане перед Господом Богом, ціла біла і ясна, як сніг, то пан Біг питається її: "Яке маєш бажання?"

"Ніякого, — відповідає душа, — лиш тужу за своїми".

"За своїми?"

"За тими, що залишилися на світі".

І погладить Бог душу по схиленій голові і каже: "Дам тобі свічку таку ясну, що тисячі літ світить. Як настане вечір погідний, то вийдеш з нею на небо і будеш дивитися в долину, до своїх. Вона тобі всю дорогу від неба аж до землі освітить".

І виходять душі зі своїми свічками на небо і дивляться на нас. Бачать усе. І як ми за вечерею сидимо, і як балакаємо з собою, як хрестиками уставки до сорочок вишиваємо і як читаємо гарні книжки. І коли ми в мирі і гаразді говоримо з собою, коли ми добрим словом згадуємо про них, то вони тішаться, і свічки дрижать у їх руках. А як ми не по правді живемо на Божому світі і коли ми забули про них, то свічки вилітають їм з рук. О, бачиш, як полетіла одна, і друга, і третя, о!.."

Лежав при відчиненім вікні, і зорі заглядали йому в душу.

Степан Чарнецький

(1881—1944)

Гей, дівчино, розцвів бузок в городі...

Розцвів бузок в городі. Розцвів тихо, несміливо, немов питається, чи можна йому вже нині кинути на молоду зелень

свої блідо-лілові усміхи, а в тих усміхах надію на сонячні дні, на місячні ночі...

Розцвів бузок в городі. Об береги душі б'ють хвилі добрих споминів. Хочеться повірити у весну, що йде від піль і гаїв; хочеться вірити зорі, що сходить понад гори. Хочеться вірити жайворонковим пісням і ластівці, що вдарить крилами об мое вікно... І хочеться вірити весняним вітрам, що принесуть запах рано скошених отав... А потім глянуть червоні рожі, посріблені слізьми ранньої роси...

Гей, дівчино, розцвів бузок в городі. Повіяло весною; збудилися добрі спомини, і якась тиха пісня блукає по моїй душі. Пісня про тебе і про сині твої очі. Та тої пісні мені не виспівати. Моєї пісні про тебе ніхто не почує...

Хоч стелились думки мої довкола тебе, хоч була ти зорею, яка в темну осінню ніч стояла над кораблем, що минав чужі побережжя, хоч я, як бурею гнаний птах, шукав захисту й тепла та думав в доброму сні, що при твоїх колінах конати-ме буря мого життя, — та пісні про тебе я не заспіваю.

Гей, дівчино, розцвів бузок в городі і хитається тихо над мою головою таким добрим шепотом, як перші поцілунки тої коханої першої дівчини.

І споминами повіяло. Блукає пісня по моїй душі. Пісня про тебе і про твої очі.

Та тої пісні ніхто не почує...

УКРАИНСКО-РУССКИЙ СЛОВАРЬ

А

абі́ союз лишь бы, только бы
або́ союз или
а́грус, -су, *тв.* -сом крыжовник
але́ союз но
ані́ част. усилит. ни

Б

бабу́ся, -сі, *тв.* -сею бабушка
ба́втися, -влюся, -вишся забавляться
бага́то 1) *нар.* богато, 2) *нар.* много
багатолю́дний, -а, -е многолюдный
багатоповерховий, -а, -е многоэтажный
багно́, -на, *тв.* -ном топь, болото
бажа́ти, -жаю, -жаеш желать, хотеть
бази́кати, -каю, -каеш *разг.* болтать
байду́жий, -а, -е безразличный
байка́р, -ря, *тв.* -ем баснописец
байра́к, -ку, *тв.* -ком буерак, овраг
бала́кати, -каю, -каеш говорить
ба́рва, -ви, *тв.* -вою краска
барвіно́к, -нку, *тв.* -нком барвинок
батьківщи́на, -ни, *тв.* -ною родина
батькі́, -ків, *тв.* -ками родители
ба́тько, -ка, *тв.* -ком отец
ба́чити, -чу, -чиш видеть
безба́тченко, -ка, *тв.* -ком безотцовщина
безві́дрядний, -а, -е безотрадный
бе́звість, -сті, *тв.* -стю безвестность
бе́зліч, -чі, *тв.* -ччю множество
безме́жно *нар.* беспредельно
безпосере́дній, -я, -е непосредственный
безстороні́й, -я, -е беспристрастный
безтала́ння, *тв.* -нням горькая
(несчастная) судьба
бі́гти, -жу, -жиш бежать
бік, боку, боком 1) бок, 2) сторона
білете́рка, -ки, *тв.* -кою билетерша
білізна, -ни, *тв.* -ною белье
білокрі́вець, -вця, *тв.* -вцем лейкоцит
блакі́тний, -а, -е голубой, лазурный
блакі́ть, -ті, *тв.* -ттю голубизна, лазурь
блиску́че *нар.* блестяще

блукáти, -каю, -каеш блуждать, бродить
бо союз потому что, оттого что
борг, -гу, *тв.* -гом долг
босо́ніж *нар.* босиком
бракува́ти¹, -кую, -куеш браковать
бракува́ти², -кує *безл.* недоставать, не хватать
бреха́ти, -шу, -шеш лгать
бри́зки, -зок, *тв.* -зками брызги
бри́нті, -нить 1) звучать, звенеть,
2) жужжать (о насекомых)
брудні́й, -а, -е грязный
буде́нний, -а, -е будничный
будіно́к, -нку, *тв.* -нком дом, здание
будіве́ник, -ка, *тв.* -ком строитель
будува́ти, -дую, -дуеш строить
буду́щина, -ни, *тв.* -ною будущность
будь ла́ска пожалуйста
будь-який, -а, -е какой-нибудь
бузо́к, -зку, *тв.* -зком сирень
бу́цїмто союз, *част.* будто
буя́ння, *тв.* -нням пышный рост

В

ва́бити, -блю, -биш манить, привлекать
вага́, -ги, *тв.* -гою вес
ва́да, -ди, *тв.* -дою недостаток
ва́дити, -джу, -диш вредить
важкі́й, -а, -е тяжелый
варня́кати, -каю, -каеш болтать, пусто-словить
ва́ртий, -а, -е достойный
ва́ртість, -тості, *тв.* -тістю 1) стои-мость, 2) достоинство
ва́рто предик. стоит
вартові́й, -вого, *тв.* -вим сторожевой, дежурный
вбра́ння, *тв.* -нням одежда; наряд
вважа́ти, -жаю, -жаеш считать
вда́лий, -а, -е удачный
веле́тець, -тня, *тв.* -тнем великан
велелю́дний, -а, -е многолюдный
вели́кий, -а, -е 1) большой, 2) великий
вели́чний, -а, -е величественный

вельми весьма
вєресень, -сня, *тв.* -снем сентябрь
верхів'я, -в'їв 1) вершины, верхушки,
2) верховье, исток
верховінець, -нця, *тв.* -нцем горец
весілля, *тв.* -ллям свадьба
вечєря, -рі, *тв.* -рею ужин
вдїтися, вдамся, вдасися прибегнуть
вдїча, -чі, *тв.* -чею характер
вдїсвіта на рассвете
вдїчність, -ності, *тв.* -ністю благо-
дарность
вжїток, -тку, *тв.* -тком употребление
взагалї нар. вообще
взірець, -рця, *тв.* -цем образец
взуття, *тв.* -ттям обувь
вбачати, -аю, -аєш извннять
вїборний выборный
вїборчий избирательный
вїбух, -ху, *тв.* -хом взрыв
вїгляд, -ду, *тв.* -дом вид
вигїда, -ди удобство
вїгода, -ди польза
вїдодувати, -дую, -дуєш выкормить
видавєць, -вця, *тв.* -вцем издатель
видїння, *тв.* -нням издание
видатний, -а, -е выдающийся
видєлка, -делки, -делкою вилка
визволїтель, -теля, *тв.* -телем освобо-
дитель
визнїння, *тв.* -нням признание
вїзнати, -наю, -наєш признать
вїзначення, *тв.* -нням определение
вїзначити, -чу, -чиш 1) определять,
2) обозначать, 3) позначить,
4) отличить
викладати, -даю, -даєш 1) выкладывать,
2) излагать, 3) преподавать
вїкласти, -ладу, -ладєш 1) выложить,
2) изложить, 3) положить
виконївчий, -а, -е исполнительный
вїконати, -наю, -наєш выполнить
вїконувати, -ною, -нуєш выполнять
вимагати, -гаю, -гаєш требовать
вимїва, -ви, *тв.* -вою произношение
вимїга, -ги, *тв.* -гою требование
винахїдливїсть, -востї, *тв.* -вістю изо-
бретательность
виникати, -каю, -каєш возникать
вїникнути, -ну, -неш 1) возникнуть,
2) явиться
випадкївий, -а, -е случайный
вїплеканий, -а, -е выпестованный
вїправдати, -даю, -даєш оправдать
вирїзний выразительный
вирїзно нар. выразительно

вїрїзнити, -ню, -ниш отличить
виробнїцтво, -ва, *тв.* -вом производ-
ство
вїсловити, -влю, -виш высказать
вїсповок, -вку, *тв.* -вком вывод
височїнь, -ні, *тв.* -нню высота,
вышина, высь
вїстачити, -чить хватить
вїтвїр, -вору, *тв.* -вором творение
вїтворений, -а, -е созданный
вїтончений, -а, -е утонченный
вїтрїмувати, -мую, -муєш выдержи-
вать
вїхований, -а, -е воспитанный
виховїння, *тв.* -нням воспитание
вишїваний, -а, -е вышитый
вишивїнка, -нки, *тв.* -нкою вышитая
сорочка
вїшуканий, -а, -е 1) отысканный,
2) изысканный
вїявити, -влю, -виш 1) проявить,
2) выразить, 3) обнаружить
вїд предл. от
вїдгомїн, -мону, *тв.* -моном отголосок,
отзвук
вїд'ємний, -а, -е отрицательный
вїдживати, -ваю, -ваєш отживать
вїзнїка, -ки, *тв.* -кою отличие
вїдїбрати, -беру, -берєш отобрать
вїдзначати, -чаю, -чаєш отличать
вїдміна, -ни, *тв.* -ною 1) видоизмене-
ние, 2) отличие, 3) *грам.* скло-
нение
вїдмінно нар. отлично
вїдмовитися, -влюся, -вишя 1) отка-
заться, 2) отговориться
вїдїмий, -а, -е известный
вїдповїдний, -а, -е соответственный
вїдповїдь, -дї, *тв.* -дїю ответ
вїдтїдї нар. с тех пор
вїдпочїяти, -ваю, -ваєш отдохнуть
вїдпочїнок, -нку, -нком отдых
вїдрїдження, *тв.* -нням командировка
вїдсїток, -тка, *тв.* -тком процент
вїдстань, -ні, *тв.* -нню расстояние
вїдступнїцтво, -ва, *тв.* -вом отступ-
ничество
вїдсутнїсть, -ності, *тв.* -ністю отсут-
ствие
вїдїлля нар. отсюда
вїдчайдїшний, -а, -е отчаянный
вїдчинїти, -чиню, -чиниш открыть
вїдчути, -чую, -чуєш 1) ощутить,
2) почувствовать
вїдитовхнїти, -ну, -неш оттолкнуть
вдїча, -чі, *тв.* -чею характер

взаємини, -мин, *тв.* -минами отношения

вій, вій, *тв.* війми ресниці

військовий, -а, -е военный

вільний, -а, -е свободный

вірний, -а, -е верный, надежный

вірш, -ша, *тв.* -шеш стих

вітання, *тв.* -нням приветствие, поздравление

вітати, -таю, -таеш приветствовать, поздравлять

вітчим, -ма, *тв.* -мом отчим

віяти, вію, вієш веять

вкупі нар. вместе

власне 1) (*ввод. слово*) собственно,

2) *част.* именно

влаштованість, -ності, *тв.* -ністю ус-
троенность

вмовляння, *тв.* -ннями уговаривание

внаслідок предл. в результате

внутрішній, -я, -е внутренний

вовняний, -а, -е шерстяной

вовчєня, -нятия, *тв.* -ням волчонок

вогко нар. сыро

водій, -дія, *тв.* -дієм водитель

водночас нар. одновременно

водосховище водохранилище

волевійявлення, *тв.* -нням волеизъяв-
ление

вологіий, -а, -е влажный

володар, -ря, *тв.* -рем властелин

воркотати, -кочу, -кочеш рокотать

ворожжій, -а, -е вражеский

ворожнєча, -чі, *тв.* -чею вражда

впевнено нар. уверенно

вплив, -ву, *тв.* -вом влияние

вплинути, -ну, -неш повлиять

впоратися, -раюся, -раєшся управиться

вразіти, вражу, вразиш поразить

врівноваженість, -ності, *тв.* -ністю

уравновешенность

всебічний, -а, -е всесторонний

втілити, -лю, -лиш воплотить

втіха, -хи, -хою утешение

втомлений, -а, -е усталый

втра́та, -ти, *тв.* -тою потеря

втра́тити, втрачу, втрапиш утратить,
лишиться

вугля, *тв.* -ллям уголь

вуздуватий, -а, -е узловатый

вухо, -ха, *тв.* -хом ухо

вчасно нар. вовремя

вчинок, -нку, *тв.* -нком поступок

вчиніти, вчиню, вчиниш совершить

вшанування, *тв.* -нням оказание по-
честей; чествование

в'язальник, -ка, *тв.* -ком вязальщик

в'янути, -ну, -неш вянуть, увядать

Г

гай, гаю, *тв.* гаєм роща

галузка, -ки, *тв.* -кою ветка

галузь, -зі, *тв.* -зєю отрасль

гальмувати, -мую, -муєш тормозить

ганьба, -би, *тв.* -бою позор, бесчестье

гаптувати, -тую, -туєш вышивать
(золотом, серебром)

гаразд¹ нар. хорошо

гаразд², -ду, *тв.* -дом благополучие

гарний, -а, -е хороший, красивый

гартувати, -тую, -туєш закалять

гинути, -ну, -неш гинуть

гідний, -а, -е достойный

гідність, -ності, *тв.* -ністю достоинство

гідно нар. достойно

гілля, *тв.* -ллям ветка

гіркий, -а, -е горький

глузувати, -зую, -зуєш насмеяться

гнів, -ву, *тв.* -вом гнев

гніт, -ту, *тв.* -том гнет

гнобіти, -блю, -биш угнетать

гнуцький, -а, -е гибкий

говірка, -ки, *тв.* -кою говор

годіна, -ни, *тв.* -ною 1) час, 2) время,
пора

годі́нник, -ка, *тв.* -ком часы

годувати, -дую, -дуєш кормить, питать

гойдатися, -даюся, -даєшся качаться

го́лка, -ки, *тв.* -кою иголка

голосний, -а, -е 1) громкий, 2) *грам.*

гласный

гблосно нар. громко

гордовитий, -а, -е горделивый

горобець, -бця, *тв.* -бцем воробей

городній, -я, -е огородный

горсточок, -чка, *тв.* -чком горсточка

горянин, -на, *тв.* -ном горец

господар, -ря, *тв.* -рем хозяин

господарство, -ва, *тв.* -вом хозяйство

господіяна, -ні, *тв.* -нею хозяйка

готель, -лю, *тв.* -лем гостиница

гра́ти, граю, граєш играть

гребінець, -нця, *тв.* -нцем расческа

гривня, -нею, -вень гривня

громада, -ди, *тв.* -дою общество

громадський, -а, -е общественный

грубка, -бки, *тв.* -бкою печь, печка

грядущий, -а, -е грядущий

губіти, гублю, губиш терять

гукати, -каю, -каєш кричать, звать

гурто́житок, -тку, *тв.* -тком общежитие
гуся́, -сяти, *тв.* -сям гусенок
гусячий, -а, -е гусиный
гуци́на́, -ни, *тв.* -ною чаша, заросли

Г

га́ва, -ви, *тв.* -вою ворона
га́зда, -и хозяин
га́нок, -нку, *тв.* -нком крыльцо
гандж, -у изьян
гедзь, -я овод
гни́т, гнога, *тв.* -ом фитиль
гра́ти, грат, *тв.* -тами решетка
грунт, -ту, *тв.* -том почва
гудзик, -ка, *тв.* -ком пуговица
гу́ля, -лі, *тв.* -лею шишка

Д

далеци́нь, -ні, *тв.* -нню даль
дарува́ти, -рую, -руєш 1) дарить,
2) прощать
дба́ти, -баю, -баєш заботиться
держа́ва, -ви, *тв.* -вою государство
де́кто, де́кого, *тв.* деким кое-кто
де́який, -а, -е некоторый
дійсний, -а, -е действительный
джерело́, -ла, *тв.* -лом источник, родник
джмі́ль, джмеля, джмелем шмель
дзі́га, -ги, *тв.* -гою юла
дзві́н, дзвона, *тв.* дзвоном 1) колокол,
2) звон
дзьоба́ти, дзьобаю, дзьобаєш клевать
дива́к, -ка, *тв.* -ком чужак
диві́тися, дивлюся, диви́шся смотреть
дівний, -а, -е удивительный, странный
дику́н, -на, *тв.* -ном дикарь
дириге́нт, -та, *тв.* -том дирижер
дити́на, -ни, *тв.* -ною ребенок
дібро́ва, -ви, *тв.* -вою дубрава
дійсність, -ності, *тв.* -ністю действительность
діл, долу, долом 1) долина, 2) пол,
3) низ
діля́нка, -ки, *тв.* -кою участок
діткну́тися, -нуся, -нешся прикасаться, коснуться
дія́льність, -ності, *тв.* -ністю деятельность
доба́, -би, *тв.* -бою сутки
добре нар. хорошо
добро́бут, -ту, *тв.* -том благосостояние
довгий, -а, -е 1) длинный, 2) долгий

довгоча́сний, -а, -е долговременный, продолжительный
довесті́, -веду, -ведеш 1) довести,
2) доказать
довко́ла нар. вокруг
доводитися, -джуся, -дяться приходить
догляда́ти, -даю, -даєш присматривать, ухаживать
додати́, -дам, -даси прибавить
додбу́ нар. наземь
додбу́ нар. домой
дозво́лити, -лю, -лиш разрешить
до́ки 1) нар. до каких пор, 2) союз пока
докла́дний, -а, -е подробный
доконче́ крайне
до́ля, -лі, *тв.* -лею судьба
домі́вка, -ки, *тв.* -кою дом; домашний очаг
домові́на, -ни, *тв.* -ною гроб
домові́тися, -влюся, -ви́шся договариваться
до́повідь, -ді, *тв.* -дню доклад
допомо́га, -ги, *тв.* -гою помощь
дорече́но нар. уместно
до́свід, -ду, *тв.* -дом опыт
до́світ, -ту рассвет
до́сі нар. до сих пор
доскона́лий, -а, -е совершенный
дослі́дник, -ка, *тв.* -ком исследователь
дося́гнення, *тв.* -нням достижение
до́теп, -пу, *тв.* -пом острота
доторкну́тися, -нуся, -нешся дотронуться
досягну́ти, -сягну, -сягнеш достигнуть
доці́льність, -ності, *тв.* -ністю целесообразность
дошку́льний, -а, -е язвительный, едкий; донимающий, пронизывающий (о холоде, ветре)
дош, -шу, *тв.* -шем дождь
дрі́бний, -а, -е мелкий
дробові́й, -а, -е 1) *охотн.* дробовой,
2) *мат.* дробный
дру́гий, -а, -е второй
другорядний, -а, -е второстепенный
дружі́на, -ни, *тв.* -ною 1) жена,
2) муж, 3) дружина
дру́жка, -ки, *тв.* -кою подруга невесты
дру́жний, -а, -е дружный, согласный
дру́жній, -я, -е дружеский
друкарня́, -ні, *тв.* -нею типография
ду́же нар. очень
ду́жий, -а, -е сильный
ду́мка, -ки, *тв.* -кою мысль

духмяний, -а, -е душистый, ароматный
дякувати, -кую, -куєш (кому, чому)
благодарить

Е

ефективний, -а, -е эффективный
ефектний, -а, -е эффектный

Є

єдиний, -а, -е единственный, единый
єднати, -наю, -наєш соединять

Ж

жабеня, -няти, -ням лягушонок
жалюгідний, -а, -е жалкий
жаль, жалю, *тв.* жалем 1) скорбь,
2) жалость
жах, жаху, *тв.* жахом ужас
життєздатність, -ності, *тв.* -ністю
жизнеспособность
життя, *тв.* -ттям жизнь
жовтень, -тня, *тв.* -тнем октябрь
жбдний, -а, -е ни один
жоржїна, -ни, *тв.* -ною георгина
жорстокій, -а, -е жестокий
журба, -би, -бою печаль
журїтися, -рюся, -ришся печалиться

З

забáрвлення, *тв.* -нням окраска
заборгованість, -ності, *тв.* -ністю
задолженность
забороняти, -няю, -няєш запрещать
завдякі предл. благодаря
завжди всегда
завітати, -таю, -таєш посетить, загля-
нуть
завзятий, -а, -е упорный, задорный
загальний, -а, -е общий
загинути, -ну, -неш погибнуть
загрожувати, -жую, -жуєш угрожать
загубити, -гублю, -губиш потерять
задовольнити, -нб, -ниш удовлетворять
здріст, -рості, *тв.* -рістю зависть
ззнати, -наю, -наєш изведать, испы-
тать
ззнати, -начу, -начиш отметить
зайвий, -а, -е лишний
заквітчати, -чаю, -чаєш украсить
(цветами)

заклад, -ду, *тв.* -дом заведение
закладати, -даю, -даєш закладывать;
учреждать
закóханий, -а, -е влюбленный
залéжати, -жу, -жиш зависеть
залишити, -лишу, -лишиш — оставить
залізний, -а, -е железный
залізни́чник, -ка, *тв.* -ком железно-
дорожник
залучити, -лучу, -лучиш привлечь
залюбки нар. с удовольствием
замóвкнути, -ну, -неш замолчать
замовляти, -ляю, -ляєш заказывать
замóвник, -ка, *тв.* -ком заказчик
замóжний, -а, -е зажиточный
занапа́щений, -а, -е загубленный
занебáти, -баю, -баєш забросить,
запустить
занéпад, -ду, *тв.* -дом упадок
занотувати, -тую, -туєш записать
заощáдження, *тв.* -нням сбережение
запам'ятати, -таю, -таєш запомнить
запа́шний, -а, -е душистый
заперéчити, -чу, -чиш возразить
за́пит, -ту, *тв.* -том запрос
запитання, *тв.* -нням вопрос
запита́ти, -таю, таєш спросить
запові́дник, -ка, *тв.* -ком заповедник
запові́т, *тв.* -ту, -том завешание
запові́тний, -а, -е заветный
запозі́чення, *тв.* -нням заимствование
запору́ка, -ки, *тв.* -кою ручательство,
порука, залог
започаткувати, -кую, -куєш начинать,
делать начало
запрова́дити, -джу, -диш ввести, уч-
редить.
запро́шувати, -шую, -шуєш приглашать
за́раз нар. сейчас
зародко́вий, -а, -е зародышевый
засві́дити, -чу, -чиш засвидетель-
ствовать
засві́ти, -вою, -воїш усвоить
за́сіб, -собу, *тв.* -собом средство
засла́ння, *тв.* -нням ссылка
заслуго́вувати, -вую, -вуєш заслуживать
засно́вник, -ка, *тв.* -ком основатель
засну́ти, -ну, -неш уснуть
засті́бнатися, -баюся, -баєшся застегива-
ться
за́ти́шно нар. тихо, уютно
зат́мрюватися, -ється затмеваться
заува́жити, -жу, -жиш 1) заметить,
2) сделать замечание
захисні́к, -ка, *тв.* -ком защитник
за́хист, -ту, *тв.* -том защита

захли́натися, -наюся, -наєшся захле-
 биватися
заходитися, -тсья заливатися (о смехе)
захоблюватися, -лююся, -люєшся вос-
 хищатися
збагатіти, -чу, -тиш обогатити
зберіження, *тв.* -нням сохранение
збіжжя, *тв.* -жжям хлеб
збірка, -ки, *тв.* -кою собрание
збірний, -а, -е 1) *спорт.* сборный,
 2) *грам.* собирательный
зброя, -рої, *тв.* -роєю оружие
збуджувати, -джую, -джуєш возбуждать
зв'лище, -ща, *тв.* -щем свалка
звернення, *тв.* -нням обращение
звертатися, -таюся, -таєшся обрешатися
зв'рхньо *нар.* пренебрежительно
звитяга, -ги, *тв.* -гоєю победа
звичай -чаю, *тв.* -чаєм обычай
звичайний -а, -е обыкновенный
звичний, -а, -е привычный
звідки *нар.* откуда
звідси *нар.* отсюда
звіт, -ту, *тв.* -том отчет
зволікати, -каю, -каєш медлить
зворот, -ту, *тв.* -том оборот
зв'зити, -жу, -зиш сузить
згадувати, -дую, -дуєш вспоминать
згряя, -аї, *тв.* -аєю стая
згуртований, -а, -е объединенный,
 сплоченный
здаватися¹, здаюся, здаєшся сдаватися
здаватися², здається казаться
зда́тися¹, здамся, здасясь 1) сдаваться,
 2) годиться
зда́тися², здамся, здасясь казаться
зда́тний, -а, -е способный
зда́тність, -ності, *тв.* -ністю способность
здебільшого *нар.* по большей части
здивований, -а, -е удивленный
здібний, -а, -е способный
здібність, -ності, *тв.* -ністю способность
здобути, -буду, -будеш достать, полу-
 чить, извлечь
здобуток, -тку, *тв.* -тком 1) достижение,
 2) достояние
землеробство, -ва, *тв.* -вом земледелие
з'єднати, -наю, -наєш соединить
зів'ялий, -а, -е увядший
зів'янути, -ну, -неш увяннуть, завянуть
зипсований, -а, -е испорченный
зімкнути, -ну, -неш сомкнуть
зіствити, -влю, -виш сопоставить
зітхання, *тв.* -нням вздох
злива, -ви, *тв.* -вою ливень
злидінність, -нності, *тв.* -нністю
 нищета

злідні, -нів, *тв.* -ням нищета
злиття, *тв.* -ттям слияние
зловживання, *тв.* -нням злоупотреб-
 ление
злочин, -ну, *тв.* -ном преступление
змагання, *тв.* -нням соревнование
зма́лку, *нар.* с малых лет
змога, -ги, *тв.* -гоєю возможность
зморшки, -шок, *тв.* -шками морщины
зм'шувати, -шую, -шуєш заставлять
знав'єць, -вця, *тв.* -вцем знаток
знаменний, -а, -е знаменательный
знам'єно, -на, *тв.* -ном знамя
знаний, -а, -е известный
знаряддя, *тв.* -ддям орудие
знаходити, -джу, -диш находить
зневажати, -жаю, -жаєш презирать
знев'ра, -ри, *тв.* -роєю 1) упадок
 духа, 2) разочарование, неверие
зника́ти, -каю, -каєш исчезать
зненáцька *нар.* неожиданно
зникнути, -ну, -неш исчезнуть
зобов'язати, -в'яжу, -в'яєш обязать
зовнішність, -ності, *тв.* -ністю
 внешность
зовсім *нар.* совсем
зо́йк, -ку, *тв.* -ком вскрик
зо́зля, -лі, *тв.* -лею кукушка
зоря -рі, *тв.* -рею 1) звезда, 2) заря
зосередити, -джу, -диш сосредоточить
зотліти, -лію, -лієш истлеть
зошит, -та, *тв.* -том тетрадь
зра́да, -ди, *тв.* -доєю предательство
зра́дити, -джу, -диш предать
зразок, -зка, -зком образец
зр'ештою (*вводное слово*) впрочем
зробіти, -блю, -биш сделать
зрозуміло *нар.* понятно
зручний, -а, -е удобный
зубожіти, -жію, -жієш обеднеть
зумовити, -влю, -виш обусловить
зупиніти, -ню, -ниш остановить
зупиняти, -няю, -няєш останавливать
зупінка, -ки, *тв.* -кою остановка
зустріч, -чі, *тв.* -ччо встреча
зухв'алий, -а, -е дерзкий
з'являтися, -ляюся, -ляєшся появляться

I

ім'єнник, -ка, *тв.* -ком *грам.* имя су-
 щественное
імля, -ли, *тв.* -лою мгла
інколи *нар.* иногда
іноз'ємний, -а, -е иностранный

і́нший, -а, -е другой, иной
і́ноомовний, -а, -е иноязычный, ино-
странный
іржа́, -жі, *тв.* -жею ржавчина
існува́ти, -ную, -нуєш существовать
іспит, -ту, *тв.* -том экзамен
істо́та, -ти, *тв.* -тою существо

Ї

їда́льня, -ні, *тв.* -нею столовая
їжа́к, -ка, *тв.* -ком еж
їсти, їм, їси кушать

Й

йде́ться *безл.* речь идет о ком, о чем;
дело касается кого, чего

К

ка́ва, -ви, *тв.* -вою кофе
каву́н, -на, *тв.* -ном арбуз
казати́, -жу, -жеш говорить
кайда́ни, -нів, *тв.* -нами оковы,
кандалы
каламутний, -а, -е мутный
кам'яний, -а, -е каменный
капустня́к, -ку, *тв.* -ком капуста
ка́ра, -ри, *тв.* -рою наказание
карбованець, -нця, *тв.* -нцем рубль
карто́пля, -плі, *тв.* -плею картофель
ка́хля, -хлі, *тв.* -хлею изразец, кафель
ка́чка, -ки, *тв.* -кою утка
ка́яться, -юся, -єшся каяться
ка́витися, -плюся, -пишся торопиться
квито́к, -тка, *тв.* -тком билет
кві́ти, -тів, *тв.* -тами цветы
кві́тка, -ки, *тв.* -кою цветок
керівні́цтво, -цтва, *тв.* -цтвом руко-
водство
керува́тися, -руюся, -руєшся руково-
диться
кі́лим, -ма, *тв.* -мом ковер
кире́я, -єї, *тв.* -еєю род мужской
верхней одежды
кисі́ль, -селю, *тв.* -селем кисель
кише́ня, -ні, *тв.* -нею карман
кіго́ть, -гтя, *тв.* -гтем коготь
кі́лька числ. несколько
кі́лькість, -кості, *тв.* -кістю количес-
тво
кла́дка, -дки, *тв.* -дкою мостки
кла́пот, -птя, *тв.* -птем кусок

кле́йно́д, -да, драгоценность; сокро-
вище; знаки, атрибуты власти
клопо́татися, -почуюся, -почеюся хло-
потать
книга́рня, -ні, *тв.* -нею книжный
магазин
кобеня́к, -ка кобеняк
ковзаня́р, -ра, *тв.* -рем конькобежец
ко́жний, -а, -е каждый
кожу́х, -ха, *тв.* -хом тулуп
ко́йти, -кою, коїш вытворять
колі́ нар., союз когда
колицко́ва, -вої, *тв.* -вою колыбельная
колісь нар. когда-то, как-то
колішній, -я, -е прежний
ко́лір, -льору, *тв.* -льором цвет
ко́лія, -лії, *тв.* -лією железнодоро-
рожный путь
ко́ло¹ -ла, *тв.* -лом круг
ко́ло², *предл.* около
ко́нати, -наю, -наєш 1) умирать,
2) мучиться
конва́лія, -лії, -лією ландыш
кордо́н, -ну, *тв.* -ном граница
кори́сний, -а, -е полезный
користува́тися, -ристуюся, -ристуєшся
пользоваться
кори́сть, -ті, *тв.* -тю польза, выгода
корогва́, -ви, *тв.* -вою 1) знамя, флаг,
2) хоругвь
коро́ткий, -а, -е 1) короткий, 2) *грам.*
краткий
котри́й, -а, -е который
коха́ння, *тв.* -нням любовь
коха́ти, -хаю, -хаєш любить
кошто́вний, -а, -е драгоценный
коштува́ти, -тую, -туєш стоить
краватка, -ки, *тв.* -кою галстук
краве́ць, -вця, *тв.* -вцем портной
край¹, краю, *тв.* краєм сторона
край², *предл.* возле, около
краї́на, -ни, *тв.* -ною страна
крамні́ця, -ниці, *тв.* -ницею магазин
красу́ня, -ні, *тв.* -нею красавица
кра́ще нар. лучше
кре́йда, -ди, *тв.* -дою мел
кривда, -ди, *тв.* -дою 1) несправед-
ливость, обида, 2) неправда, ложь
крини́ця, -ці, *тв.* -цею колодец, ис-
точник
крі́тися, -риюся, -риєшся таиться
кри́ця, -ці, *тв.* -цею сталь
кру́ча, -чі, *тв.* -чею обрыв
кру́чені панчи́ вьюнок
ку́рка, -рки, *тв.* -ркою курица
кульба́ба, -би, *тв.* -бою одуванчик

курча́, -чати, *тв.* -чам цыпленок
куто́к, -тка, *тв.* -тком угол
кущи́, -ща, *тв.* -щем куст

Л

ла́ва, -ви, *тв.* -вою скамья
ла́гідний, -а, -е кроткий, смиренный,
мягкий, безобидный
лад, -ду, *тв.* -дом (*общественное уст-
ройство*) строй
лан, -ну, *тв.* -ном поле
легі́нь, -нь, *тв.* -нями легкие
ле́гінь, -геня, *тв.* -геном парень
ле́две 1) *нар.* еле, 2) *союз* едва
лещата́, -ат, *тв.* -ами лыжи
лі́нути, -ну, -неш 1) лететь, 2) (*о зву-
ках*) нестись, 3) скользить
лі́пень, -пня, *тв.* -пнем июль
ли́ст', -та, *тв.* -том 1) лист (бумаги),
2) письмо
ли́ст', -ту, *тв.* -том *собр.* листься
листува́ння, *тв.* -нням переписка
лихі́й, -а, -е злой
лі́хо, -ха, *тв.* -хом беда
лихолі́ття, *тв.* -ттям тяжелое время
лі́цар, -ря, *тв.* -рем рыцарь
ли́щати, -шаю, -шаєш оставлять
лише́ 1) *част.* лишь, 2) *союз* только
лі́штва, -ви, *тв.* -вою обшивка
лі́жко, -ка, *тв.* -ком кровать
лі́кар, -ря, *тв.* -рем врач
лі́ки, -ків, *тв.* -ками лекарство
лі́пший, -а, -е лучший
лі́та, літ, *тв.* літами годы
ло́кшина, -ни, *тв.* -ною лапша
лоша́, -шати, *тв.* -шам жеребенок
люба́, -бої, *тв.* -бою любимая
люди́на, -ни, *тв.* -ною человек
людський, -а, -е человеческий
ляка́ти, -каю, -каєш пугать

М

ма́буць вероятно, наверно, наверное
майбу́тнє, -нього, *тв.* -нім будущее
ма́йдан, -ну, *тв.* -ном площадь
ма́йже *нар.* почти
ма́йстерні́сть, -ності, *тв.* -ністю ма-
стерство
малюва́ння, *тв.* -нням рисование,
живопись
малюва́ти, -люю, -люєш рисовать
маля́, -ляти, *тв.* -ляем малыш

ма́льва, -ви, *тв.* -вою мальва, шток -
роза
ма́льовні́чий, -а, -е живописный
ма́ндрівка́, -ки, *тв.* -кою путешествие
ма́ндрівні́к, -ника, *тв.* -ником пу-
тешественник
ма́рнотра́пство, -ва, *тв.* -вом мотовство
ма́ти', -ері, *тв.* -ір'ю мать
ма́ти', маю, маєш иметь
мере́жати, -жаю, -жаєш 1) вышивать,
2) украшать
ме́та, -ти, *тв.* -тою цель
милозвучні́й, -а, -е благозвучный
ми́мово́лі *нар.* невольно
ми́нати, -наю, -наєш 1) миновать,
проходить, 2) (*о времени*) идти,
3) подходить к концу,
4) исполняться
ми́нулий, -а, -е прошлый
ми́нути, -ну, -неш миновать
ми́сли́вець, -вця, *тв.* -вцем охотник
ми́сник, -ка, *тв.* -ком полка для по-
суды
ми́сте́цтво, -ва, *тв.* -вом искусство
ми́сте́цький, -а, -е художественный
ми́тець, -ття, *тв.* -тцем 1) художник,
2) мастер
мі́жнародні́й, -а, -е международный
мі́жсубо́бний, -а, -е междоусобный
міні́стерство осві́ти — министерство
просвещения
міркува́ння, *тв.* -нням размышление
мі́сто, -та, *тв.* -том город
мі́цний, -а, -е крепкий, прочный
ми́нне́ць, -нця, -нцем блин
мно́жити, -жу, -жиш умножать
мо́ва, -ви, *тв.* -вою язык; речь
мо́вити, -влю, -виш 1) говорить,
2) сказать
мо́влення, *тв.* -нням речь
мовля́в вва́дне слово мол
мовозна́вець, -вця, *тв.* -вцем языковед
могу́тній, -я, -е могущественный
мо́жли́вий, -а, -е возможный
мо́жли́вість, -вості, *тв.* -вістю воз-
можность
молода́, -дої, *тв.* -дою невеста
молоде́чий, -а, -е молодецкий
мрі́я, мрії, *тв.* мрією мечта
мрі́яти, мрію, мрієш мечтать
му́драк, -ка, *тв.* -ком умник
му́жній, -я, -е мужественный
му́жні́сть, -ності, *тв.* -ністю мужество
му́зикáльний, -а, -е музыкальный
му́зикозна́вець, -вця, *тв.* -вцем музы-
ковед

музичний, -а, -е музыкальный
мул, -лу, *тв.* -лом ил
муляр, -ра, *тв.* -ром каменщик
мурашник, -ка, *тв.* -ком муравейник
мусити, мушу, мусиш быть должным
мучеництво, -ва, *тв.* -вом мученичество

Н

набути, -буду, -будеш приобрести
навесні нар. весной
навіть част. даже
навкблишній, -я, -е окружающий
навакі нар. наоборот
нагадати, -даю, -даєш напомнить
нагідкі, -док, *тв.* -дками ноготки
нагода, -ди, *тв.* -дою (удобный) случай
нагорода, -ди, *тв.* -дою награда
надзвичайний, -а, -е необыкновенный
надія, -ї, *тв.* -їєю надежда
назавжди нар. навсегда
найменування, *тв.* -нням наименование
найми, -мів, *тв.* -мами батрачество
наказ, -зу, *тв.* -зом приказ
належати, -жу, -жиш принадлежать
намісто, -ста, *тв.* -стом бусы
нанівець нар. на нет
наперед нар. сначала
напочатку нар. вначале
наприклад нар. например
напрочуд нар. удивительно
нарешті нар. наконец
насамперед прежде всего
насі́льство, -ва, *тв.* -вом насилие
насит, -пу, *тв.* -пом насыпь
наскоки, -ків, *тв.* -ками набег
наснага, -ги, *тв.* -гою воодушевление
насолода, -ди, *тв.* -дою наслаждение
насправді нар. на самом деле
наструнчувати, -нчую, -нчуєш настру-
нивать
натопи, -пу, *тв.* -пом толпа
натхненно нар. вдохновенно
натхнення, *тв.* -нням вдохновение
нахил, -лу, *тв.* -лом наклон, наклон-
ность
на́че союз будто
нашарування, *тв.* -нням наслоение
нащадки, -ків, *тв.* -ками потомки
небезпе́ка, -ки, *тв.* -кою опасность
неборак, -ка, *тв.* -ком горемыка,
бедняга
невели́кий, -а, -е небольшой
невже́ част. неужели
невмиру́щий бессмертный

невпінно нар. неустанно
невсипу́щий, -а, -е неусыпный
нега́йно нар. немедленно
недармі недаром
недбля, -лі, *тв.* -лею горькая судьба
недоречний, -а, -е неуместный
незагбений, -а, -е незаживающий
незаперечний, -а, -е неопровержимый
незгра́бний, -а, -е неуклюжий
незна́ний, -а, -е неизвестный
незрозумі́лий, -а, -е непонятный
незуга́рний, -а, -е неловкий, неумелый
немину́чий, -а, -е неизбежный
немовля, -ляти, *тв.* -лям грудной
ребенок
неохайно нар. неопратно
непереборений, -а, -е непобедимый
непокі́рність, -ності, *тв.* -ністю непо-
корность
непоко́йти, -кою, -коїш беспокоить
непохі́тність, -ності, *тв.* -ністю
стойкость
неприва́бливий, -а, -е непривлекатель-
ный
неприда́тність, -ності, *тв.* -ністю не-
пригодность
неприя́зний, -а, -е неприветливый
несвідо́мість, -мості, *тв.* -містю несо-
знательность
несподівано нар. неожиданно
несприя́тливий, -а, -е неблагоприятный
нестерпний, -а, -е невыносимый
неу́цтво, -ва, *тв.* -вом невежество
нехтувати, -тую, -туєш пренебрегать
нечуваній, -а, -е неслыханный
нізка, -ки, *тв.* -кою ряд
нищівний, -а, -е сокрушительный
ніж¹, ножа, *тв.* ножем нож
ніж² союз чем
ніколи¹ нар. некогда
ніколи² нар. никогда
нікче́мний, -а, -е нукудышный
нісені́тниця, -ці, *тв.* -цею бессмыслица
но́жниці, -жиць, *тв.* -жицями ножницы
носі́й, -сія, *тв.* -сієм носитель
нудо́тний, -а, -е тошный

О

обертáтися, -таюся, -таєшся обра-
чиваться, поворачиваться
обкида́ти, -даю, -даєш обкидывать,
засыпать
обла́днання, *тв.* -нням оборудование
облі́ччя, *тв.* -ччям лицо

облудний, -а, -е обманный, лживый, лицемерный
обмірковувати, -ковую, -ковуєш обдумывать
обов'язок, -зку, *тв.* -зком обязанность
обороняти, -роняю, -роняєш защищать
ображати, -жаю, -жаєш обижать
образливий, -а, -е оскорбительный, обидный
образотвірчий, -а, -е прикладной
образний, -а, -е образный, изобразительный
обраний, -а, -е избранный
оброблений, -а, -е обработанный
обставина, -ни, *тв.* -ною обстоятельство
обстоювати, -тоюю, -тоюєш отстаивать
обсяг, -гу, *тв.* -гом объем
обурення, *тв.* -нням негодование, возмущение
обурливий, -а, -е возмутительный, безобразный
овочі, -ів, *тв.* -ами овощи
огідний, -а, -е противный, отвратительный, омерзительный
оглянути, -ну, -неш осмотреть
оголошення, *тв.* -нням объявление
одержати, -жу, -жиш получить
одвічний, -а, -е извечный
однак союз однако
однаково 1) одинаково, 2) все равно, 3) безразлично
одружуватися, -жуюся, -жуєшся вступать в брак
одяг, -гу, *тв.* -гом одежда
одягати, -гаю, -гаєш одевать
озброєний, -а, -е вооруженный
оздоблювати, -люю, -люєш украшать
озиратися, -раюся, -раєшся осматриваться, оглядываться
ознайомити, -млю, -миш ознакомить
ознака, -ки, *тв.* -кою признак
око, ока, *тв.* оком глаз
окреміи, -а, -е отдельный
окрім предл. кроме
окулярі, -рів, *тв.* -рами очки
олівець, -вця, *тв.* -вцем карандаш
опинітися, опинюся, опинишся
оказаться
опитування, *тв.* -нням опрашивание, опрос
оповідання, *тв.* -нням рассказ
освіта, -ти, *тв.* -тою образование, просвещение
освічений, -а, -е образованный, просвещенный
оскільки союз поскольку

особа, -би, *тв.* -бою лицо
особистий, -а, -е личный
особистість, -тості, *тв.* -тістю личность
особливо нар. особенно
останній, -я, -е последний
ось част. вот
отже 1) *част.* ведь, вот, 2) *союз* поэтому, следовательно, но, 3) (*как вводное слово*) итак
оточувати, -чую, -чуєш окружать, опоясывать, окаймлять
отруйний, -а, -е отравляющий, ядовитый
отрута, -ти, *тв.* -тою яд
оточити, оточу, оточиш окружить
охайний, -а, -е опрятный

II

палахкотіти, -тить полыхать
пам'ятати, -таю, -таєш помнить
панувати, -ную, -нуєш господствовать
папір, паперу, *тв.* папером бумага
парасолька, -ки, *тв.* -кою зонтик
парубок, -бка, *тв.* -бком юноша, парень
пахощі, -щів, *тв.* -щами аромат
певний, -а, -е 1) уверенный, 2) надежный, 3) определенный
пекар, -ря, *тв.* -рем пекарь, хлебопек
пекучий, -а, -е жгучий
первісток, -тка, *тв.* -тком первенец
перевіага, -ги, *тв.* -гою преимущество
перевертень, -тня, *тв.* -тнем 1) отступник, 2) оборотень
передбачити, -чу, -чиш предусмотреть
передруківання, *тв.* -нням перепечатывание
передусім нар. прежде всего
передпліччя, *тв.* -ччям предплечье
перекази, -зів, *тв.* -зами предания
переказати, -кажу, -кажеш пересказывать, рассказать, передать
переклад, -ду, *тв.* -дом перевод
перекладати, -даю, -даєш 1) перекладывать, 2) переводить (на другой язык)
перекладач, -ча, *тв.* -чем переводчик
переконаний, -на, -не убежденный
переконаність, -ності, *тв.* -ністю убежденность
переконати, -наю, -наєш убедить
перепробувати, -шую, -шуєш извизнаться (*перед кем*), просить прощения

перерва, -рви, *тв.* -рвою перерыв
перетворювати, -рюю, -рюєш пре-
вращать
перешко́да, -ди, *тв.* -дою препятствие
перемо́жець, -жця, *тв.* -жцем побе-
дитель
перемо́жний, -а, -е победный
перетворення, *тв.* -нням превращение
перетворі́ти, -рю, -риш превратить
пе́рли, -лів, *тв.* -лами жемчуг
пе́рстень, -сня, *тв.* -снем кольцо,
перстень
перука́р, -ря, *тв.* -рем парикмахер
перука́рня, -ні, *тв.* -нею парикмахер-
ская
пестли́вий, -а, -е 1) ласковый, 2) лас-
кательный
пи́льний, -а, -е 1) внимательный,
2) спешный, срочный
письме́нник, -ка, *тв.* -ком писатель
письме́нство, -ва, *тв.* -вом литература,
словесность
пита́ння, *тв.* -нням вопрос
пита́ти, -таю, -таєш спрашивать
півде́нний, -а, -е южный
піво́нія, -ніі, *тв.* -нією пион
підво́дитися, -джуся, -дишся под-
ниматься
піджи́ва, -ви, *тв.* -вою подкрепление
(пищей)
піджи́влення, *тв.* -нням подкорм,
подкормка
підза́хисний, -а, -е подзащитный
підле́глий, -а, -е подчиненный
підприє́мство, -ва, *тв.* -вом предприятие
підле́сник, -ка, *тв.* -ком лестец
підру́чник, -ка, *тв.* -ком учебник
підспі́вувати, -півую, -півуєш подпевать
пізна́вати, -знаю, -знаєш познавать
пір'я, *тв.* -р'ям перья
плека́ти, -каю, -каєш лелеять
пле́нтатися, -таюся, -таєшся брести,
плестись, тащиться
плин, -ну, *тв.* -ном течение
плину́ти, -ну, -неш плыть, протекать
(о времени)
плі́дний, -а, -е 1) плодовой, 2) пло-
дотворный
пля́ма, -ми, *тв.* -мою пятно
пляшка, -ки, *тв.* -кою бутылка
побажа́ння, *тв.* -нням пожелание
побра́тисся, -беруся, -берешся
1) взяться, 2) вступить в брак
побут, -ту, *тв.* -том быт
пова́га, -ги, *тв.* -гою уважение
поведі́нка, -ки, *тв.* -кою поведение

поверну́тися, -вернуся, -вернешся
1) повернуться, 2) возвратиться
пове́рх 1) *нар.* сверху, 2) *предл.* сверху
пови́нен должен
повідо́млення, *тв.* -нням сообщение
пові́тря, *тв.* -р'ям воздух
пово́дитися, -джуся, -дишся вести
себя
повста́ти, -тану, -танеш восстать
повсякде́нність, -ності, *тв.* -ністю
повседневность
пога́ний, -а, -е плохой
по́гляд, -ду, *тв.* -дом взгляд
пого́рда, -ди, *тв.* -дою пренебрежение,
презрение
по́дих, -ху, *тв.* -хом 1) дыхание,
2) вдох
по́діл, -лу, *тв.* -лом раздел
поді́я, -діі, *тв.* -дією событие
подо́батися, -баюся, -баєшся нравиться
подо́рож, -рожі, *тв.* -рожжо путешествие
подо́рожній, -нього, *тв.* -нім путеше-
ственник, путник
подру́жжя, *тв.* -жж'ям супруги; супру-
жество
подру́жній, -я, -є супружеский, семей-
ный
подя́кувати, -кую, -куєш поблагодарить
поже́жа, -жі, *тв.* -жею пожар
позба́влений, -а, -е лишенный
поздоровля́ти, -ляю, -ляєш поздравлять
позича́ти, -чаю, -чаєш занимать,
брать в долг
по́клик, -ку, *тв.* -ком зов, клич
покли́кання, *тв.* -нням призвание
покорі́ти, -корю, -кориш покорить
покупе́ць, -пця, *тв.* -пцем покупатель
поку́ття, на поку́тті и **поку́ть**, на поку́ті
угол в крестьянской избе
поле́шений, -а, -е облеженный
полон, -ну, *тв.* -ном плен
по́лум'я, *тв.* -м'ям пламя
полуні́ці, -ниці, *тв.* -нищами клубника
помилля́тися, -ляюся, -ляєшся ошибаться
по́між *предл.* 1) между, 2) в, во
помі́тити, -мічу, -мітиш заметить
понева́лити, -лю, -лиш поработить
понева́р'яння, *тв.* -нням мыканье,
мытарства, скитания
попереди́ти, -джу, -диш предупредить
попереди́ник, -ка, *тв.* -ком предшес-
твенник
попереди́ній, -я, -є предыдущий; пред-
варительный
поподо́дні *нар.* после обеда

пора́да, -ди, *тв.* -дою совет
пора́дити, -джу, -диш посоветовать
порива́ти¹, -ває порывать, разрывать
порива́ти², -ваю, -ваєш (бурно про-
являться) в'ящася
порива́ти³, -ває 1) увлекать, 2) тянуть
порівня́ння, *тв.* -нням сравнение
порі́чки, -чок, *тв.* -чками смородина
(красная и чёрная)
поро́жній, -я, -є пустой
поро́х, -ху, *тв.* -хом пыль
пору́х, -ху, *тв.* -хом движение
пору́ч 1) *нар.* рядом, 2) *предл.* рядом,
возле
пору́шення, *тв.* -нням нарушение
порядни́й, -а, -е порядочный
порядни́сть, -ності, *тв.* -ністю поря-
дочность
поса́да, -ди, *тв.* -дою должность
посварі́тися, -рюся, -ришиш поругаться
посере́д предл. посреди
посі́бник, -ка, *тв.* -ком пособие, руко-
водство
послуга, -ги, *тв.* -гою услуга
поставі́ти, -таю, -таєш возникать
постанові́ти, -новлю, -новиш решить
постійни́й, -а, -е постоянный
поступ, -пу, *тв.* -пом прогресс, дви-
жение вперед
поталані́ти, -нить повезти
потаємни́й, -а, -е 1) сокровенный,
2) потайной
поті́ха, -хи, *тв.* -хою утешение
потре́ба, -би, *тв.* -бою потребность
потрі́бний, -а, -є нужный
потяг, -гу, *тв.* -гом стремление, тяготение
похі́лений, -а, -е склоненный
похова́ти, -ваю, -ваєш похоронить
походже́ння, *тв.* -нням происхождение
поча́ток, -тку, *тв.* -тком начало
почерго́во нар. поочередно
почина́ти, -наю, -наєш начинать
почува́ння, *тв.* -нням ощущение,
чувствование
почува́ти, -ваю, -ваєш чувствовать,
испытывать
почу́ти, -чую, -чуєш услышать
почу́ття, *тв.* -ттям чувство
пошана́, -ни, *тв.* -ною уважение
поши́рити, -рю, -ришиш распространить
пошу́к, -ку, *тв.* -ком поиск
поясні́ти, -ню, -нишиш объяснить
прави́ця, -ці, *тв.* -цею правая рука
пра́гнення, *тв.* -нням стремление
пра́гнути, -ну, -неш стремиться
пра́льня, -ні, *тв.* -нею прачечная

пра́пор, -ра, *тв.* -ром флаг, знамя
прасува́ти, -сую, -суєш гладить
праці́вник, -ка, *тв.* -ком работник
працюва́ти, -цюю, -цюєш работать,
трудиться
пра́ця, -ці, *тв.* -цею работа, труд
предок, -дка, *тв.* -дком предок
прива́бливий, -а, -е привлекательный
прі́вид, -ду, *тв.* -дом призрак
прі́від, -воду, -водом предлог, повод
пригада́ти, -даю, -даєш вспомнить
пригно́блений, -а, -е притесненный,
угнетенный
прі́дба́ти, -баю, -баєш приобрести
приє́мний, -а, -е приятный
призвича́їти, -чаю, -чайшиш приучить
прика́зувати, -зую, -зуєш пригова-
ривать
при́клад, -ду, *тв.* -дом пример
при́лад, -ду, *тв.* -дом прибор
прилучі́ти, -лучу, -лучишиш приобщить
примусо́вий, -а, -е принудительный
пріна́да, -ди, *тв.* -дою приманка,
соблазн
пріпові́стка, -ки, *тв.* -кою прибаутка
природно нар. естественно
прислі́в'я, *тв.* -в'ям пословица
прі́смерк, -ку, *тв.* -ком сумрак, су-
мерки; полумрак
пріста́ти, -плю, -пишиш усыпить
прістра́сний, -а, -е страстный
притлу́мити, -млю, -мишиш одержать,
заглушить, подавить
прітьмом нар. быстро
прихі́льни́сть, -ності, *тв.* -ністю
1) благосклонность, 2) расположение
причарува́ти, -рую, -руєш приворожить
пробачи́ти, -чу, -чишиш извинить
проголо́шення, *тв.* -нням провозгла-
шение
програва́ч, -ча, *тв.* -чем проигрыватель
прогуля́нка, -ки, *тв.* -кою прогулка
продаж, -жу, *тв.* -жем продажа
промі́нь, -меня, *тв.* -менем луч
промо́вець, -вця, *тв.* -вцем оратор
промо́вити, -влю, -вишиш 1) произнести,
2) обратиться
проні́кливі́сть, -вості, *тв.* -вістю
1) проникновенность, 2) прони-
цательность
простира́дло, -дла, *тв.* -длом простыня
протягну́ти, -тягну, -тягнешш протя-
гивать
протя́гнути, -кну, -кнешш пропитаться
проти́ союз однако, но; все же

проти́діяти, -дію, -дієш противодей-
ствувати
протя́гом нар. в течение, в продолжение
проха́ння, *тв.* -нням просьба
проха́ч, -ча, *тв.* -чем проситель; по-
прошайка
пта́х, -ха, *тв.* -хом птица
пташе́ня, -няти, *тв.* -ням птенец
пусте́ля, -лі, *тв.* -лею пустыня
путя́щий, -а, -е путный
пучо́к, -чка, *тв.* -чком пучок
пуши́ти, -шу, -шиш рыхлить

Р

ра́да, -ди, *тв.* -дою совет
ра́дити, -джу, -диш советовать
ра́дитися, -джуся, -дишся советоваться
ра́зом нар. вместе
ранко́вий, -а, -е утренний
ра́птом нар. вдруг
рау́чко порывисто
ре́вно ревностно
ревті́, реву, реवेश реветь
реєструва́ти, -рую, -руєш регистри-
ровать
рете́льно нар. усердно
ре́шта 1) остаток, 2) остальной
ріса, -си, *тв.* -сою черта
рівень, -вня, *тв.* -внем уровень
рівні́сть, -ності, *тв.* -ністю равенство
різдво́, -ва, *тв.* -вом рождество
рік, року, *тв.* -вом роком год
рілля́, -ллі, *тв.* -ллею пашня
річ'1, речі, *тв.* річчю 1) вещь, 2) дело
річ'2, речі, *тв.* річчю речь
річні́ця, -ці, *тв.* -цею годовщина
робі́ти, роблю, робиш делать
робі́тник, -ка, *тв.* -ком рабочий, ра-
ботник
роді́на, -ни, *тв.* -ною 1) семья, се-
мейство, 2) *собр.* родня
ро́жа, -жі, *тв.* -жею мальва, роза
розбу́ркати, -каю, *тв.* -воєм развитие
-шить, пробудить
розва́га, -ги, *тв.* -гою развлечение
ро́звиток, -тку, *тв.* -тком развитие
ро́зві́й, -вою, *тв.* -воєм развитие
розде́ртий, -а, -е разорванный
розжа́лобити, -блю, -биш возбудить
жалость
ро́зкіш, -коші, *тв.* -кішшю роскошь,
великолепие, пышность
ро́зклад, -ду, *тв.* -дом 1) распределе-
ние, 2) разложение, 3) расписание

розма́їття, *тв.* -гтям разнообразие
розмо́ва, -ви, *тв.* -вою разговор
розмовля́ти, -ляю, -ляєш разговаривать
розпере́заний, -а, -е распоясанный,
разнузданный
розповідáти, -даю, -даєш рассказывать
розповсю́дження, *тв.* -нням распро-
странение
розра́дження, *тв.* -нням распоряже-
ние
розпу́ка, -ки, *тв.* -кою отчаяние
розрі́зняти, -няю, -няєш различать
ро́зум, -му, *тв.* -мом ум
розумі́ння, *тв.* -нням понимание
розумі́ти, -мію, -мієш понимать
розумі́ний, -а, -е умный
розумо́вий, -а, -е умственный
рослі́на, -ни, *тв.* -ною растение
рослі́нний, -а, -е растительный
рукави́ця, -ці, *тв.* -цею перчатка
рух, -ху, *тв.* -хом движение
руши́ти, -шу, -шиш продвинуть (вперед)
руши́к, -ка, *тв.* -ком полотенце;
рушник
руши́ця, -ці, *тв.* -цею ружье
рясний, -а, -е густой, обильный
рятува́ти, -тую, -туєш спасать

С

садові́на, -ни, *тв.* -ною 1) фрукты,
2) садовые (плодовые) деревья
самосві́дність, -ності, -містю само-
сознание
самотньо́ нар. одиноко, в одиночес-
тве; уединенно, в уединении
самоту́жки нар. своими (собственными-
ми) силами, самостоятельно
самоу́к, -ка, *тв.* -ком самоучка
свідомі́сть, -ності, *тв.* -містю сознание
свідчи́ти, -дчу, -дчиш свидетельство-
вать
світ, -ту, *тв.* -том мир, свет
світола́д, -ду, *тв.* -дом мироздание
своєрі́дний, -а, -е своеобразный
святе́нник, -ка, *тв.* -ком святоша;
ханжа
свято́, -та, *тв.* -том праздник, торжество
се́бто то есть
селя́нський, -а, -е крестьянский
середови́ще, -ща, *тв.* -шем среда
се́рпень, -пня, *тв.* -пнем август
серпа́нок, -нку, *тв.* -нком 1) кисея,
2) дымка
сиві́на, -ни, *тв.* -ною седина

сівіти, -ію, -ієш седеть
сіла-силінна несметная сила
сілкуватися, -куюся, -куєшся стараться
сірома, -ми, *тв.* -мою бедняга, горемыка
сіряк, -ка, *тв.* -ком армяк, сермяга
січень, -чня, *тв.* -чем январь
сіяч, -ча, *тв.* -чем сеяльщик; *перен.*
сеятель
скарб, -бу, *тв.* -бом сокровище
складній, -а, -е 1) сложный, 2) склад-
ной
складник, -ка, *тв.* -ком составная
часть
складність, -ності, *тв.* -ністю слож-
ность
скласти, -ду, -деш 1) сложить, соста-
вить, 2) сочинить, 3) накопить,
4) (экзамены) сдавать
склеяйти, -пляю, -пляєш смыкать
(глаза, веки)
скляний, -а, -е стеклянный
скриня, -ні, *тв.* -нею сундук
*слід*¹, -ду, *тв.* -дом след
*слід*² нар. надо
слухний, -а, -е правильный
слюсар, -ря, *тв.* -рем слесарь
смажений, -а, -е жаренный
смак, -ку, *тв.* -ком вкус
смачний, -а, -е вкусный
смівлість, -вості, *тв.* -вістю смелость
смоктати, -кчу, -кчеш сосать
смуток, -тку, *тв.* -тком грусть
снага, -ги, *тв.* -гою сила
сніданок, -нку, *тв.* -нком завтрак
соробитися, -млюся, -мишся стес-
няться
сорочка, -ки, *тв.* -кою рубашка
спадковий, -а, -е наследственный
спадковість, -вості, *тв.* -вістю наслед-
ственность
спадщина, -ни, *тв.* -ною наследство
спека, -ки, *тв.* -кою жара
спершу нар. вначале
спинятися, -няюся, -няєшся останав-
ливаться
співак, -ка, *тв.* -ком певец
співати, -ваю, -ваєш петь
співачка, -ки, *тв.* -кою певица
співчуття, *тв.* -ттям сочувствие
спілкування, *тв.* -нням общение
спілкуватися, -куюся, -куєшся общаться
спільний, -а, -е общий
спільність, -ності, *тв.* -ністю общность
спільнота, -ти, *тв.* -тою общность
сповідь, -ді, *тв.* -ддю исповедь
сповнений, -а, -е наполненный

*співновати*¹, -нюю, -нюєш наполнять
*співновати*², -нюю, -нюєш исполнять
спігод, -ду, *тв.* -дом воспоминание
споглядіння, *тв.* -нням созерцание
сподівання, *тв.* -нням надежда
споконвічний, -а, -е извечный, искон-
ный
спокусливий, -а, -е искусительный,
соблазнительный, обольстительный
спонукати, -каю, -каєш побуждать
сполука, -ки, *тв.* -кою соединение
сполучення, *тв.* -нням соединение
сполучити, -лучу, -лучиш соединить
спонукувати, -кую, -куєш принуждать
побуждать
спорідненість, -ності, *тв.* -ністю род-
ственность
споріднювати, -нюю, -нюєш роднить
споруда, -ди, *тв.* -дою сооружение
спостеріжливість, -вості, *тв.* -вістю
наблюдательность
спостерігати, -гаю, -гаєш наблюдать
справа, -ви, *тв.* -вою дело
справді нар. действительно
справжній, -я, -є настоящий
справочінство, -ва, -вом деловодство
спрага, -ги, *тв.* -гою жажда
сприйнятливий, -а, -е восприимчивый;
чувствительный, чуткий
спричинити, -чиню, -чиниш послу-
жить причиной
сприяти, -яю, -яєш содействовать
сприятливий, -а, -е способствующий,
благоприятный
спроба, -би, *тв.* -бою попытка
спрямований, -а, -е направленный
пустішувати, -шую, -шуєш пусто-
шать, разорять
срібний, -а, -е серебрянный
стівитися, -влюся, -вишся относиться
ствалення, *тв.* -нням отношение
ствінний, -а, -е стройный
стан, -ну, *тв.* -ном состояние
становий, -а, -е сословный
становити, -новлю, -новиш пред-
ставлять, образовывать
становище, -ща, *тв.* -шем положение
створити, -рю, -риш создать
стежити, -жу, -жиш следить
стежка, -ки, *тв.* -кою тропа
стеля, -лі, *тв.* -лею потолок
стикатися, -каюся, -каєшся 1) сопри-
касаться, 2) сталкиваться
стинати, -наю, -наєш срезать, рубить
столярство, -ва, *тв.* -вом столярни-
чество

сторінка, -нки, *тв.* -нкою страница
сторіччя, *тв.* -ччям столетие
стосунки, -ків, *тв.* -ками отношения
страва, -ви, *тв.* -вою кушанье,
блюдо; пища
страждання, *тв.* -нням страдание,
страдания
стрибок, -бка, *тв.* -бком прыжок
стрімувати, -мую, -муєш сдерживать,
удерживать
стрімкий, -а, -е стремительный
струмок, -мка, *тв.* -мком ручей,
струйка
струмопровід, -воду, *тв.* -водом про-
водник тока
стрункий, -а, -е стройный
студіювати, -діую, -діюєш изучать
стурбований, -а, -е обеспокоенный,
встревоженный
стяжка, -ки, *тв.* -кою 1) полоска,
2) лента
сурорій, -а, -е суровый, строгий
сукня, -ні, *тв.* -нею платье
сумлінний, -а, -е добросовестный
сумний, -а, -е печальный, грустный
сумнів, -ву, *тв.* -вом сомнение
суниці, -ць, *тв.* -цями земляника
суперечити, -чу, -чиш 1) возражать,
2) противоречить
супровід, -воду, *тв.* -водом сопровож-
дение
супроводити, -джу, -диш сопроводжать
сурма, -ми, *тв.* -мою труба
суспільство, -ва, *тв.* -вом общество
сүто нар. подлинно, чисто
суцільний, -а, -е сплошной
сучасний, -а, -е современный
схилияти, -ляю, -ляєш склонять
схід, -ходу, *тв.* -ходом восток
схованка, -ки, *тв.* -кою тайник
сходовий, -а, -е лестничный
сягнути, -гну, -гнеш достать, про-
стираться
сяйво, -ва, *тв.* -вом сияние
сяк-так нар. кое-как
сьогодні нар. сегодня

T

та¹ союз 1) и, да, 2) и, но, однако
та² част. да
тасмичість, -чості, *тв.* -чістю таин-
ственность
тамтешній, -я, -е тамошний
танок, -нка, *тв.* -нком пляска

твердження, *тв.* -нням утверждение
твір, твору, *тв.* твором произведение,
сочинение
теля, -ляти, *тв.* -ляем теленок
темрява, -ви, *тв.* -вою темнота, тьма,
мрак, темень
тендітний, -а, -е хрупкий
тїждень, -жня, *тв.* -жнем неделя
тинятися, -няюся, -няєш слоняться
тіша, -ші, *тв.* -шею тишина, тишь
тлумач, -ча, *тв.* -чем толкователь
тлумачити, -чу, -чиш толковать
тобто то есть
товариство, -ва, *тв.* -вом общество,
компания
тоді тогда
торкаться, -каюся, -каєшся 1) касаться,
2) затрагивать
тортури, -тур, *тв.* -турами пытки
тотожний, -а, -е тождественный
травень, -вня, *тв.* -внем май
трапитися, -плюся, -пишся случиться
треба надо
тривалий, -а, -е продолжительный,
длительный, долгий
тройда, -ди, *тв.* -дою роза
туга, -ги, *тв.* -гою тоска
тушкований, -а, -е тушеный
турбота, -ти, *тв.* -тою беспокойство;
забота
тямуций, -а, -е сообразительный

У

увага, -ги, *тв.* -гою внимание
уважливість, -вості, *тв.* -вістю уваже-
ние, почтение
уважно нар. внимательно
увільнити, -ню, -ниш освободить
удосконалюватися, -лююся, -люєшся
совершенствоваться, усовершен-
ствоваться
ужитковий, -а, -е бытовый
узбіччя, *тв.* -ччям обочина
узвішия, *тв.* -шшям возвышение
узгір'я, *тв.* -р'ям взгорье, холм
укласти, -ладу, -ладеш 1) заключать,
2) составить
умовний, -а, -е условный
уникати, -каю, -каєш избегать
уришок, -вка, *тв.* -вком 1) обрывок,
2) отрывок
уряд, -ду, *тв.* -дом правительство
усвідомити, -млю, -миш осознать
усмішка, -ки, *тв.* -кою улыбка

усобиця, -ці, *тв.* -цею междоусобица
усталений, -а, -е упрочненный, уста-
новившийся
установа, -ви, *тв.* -вою учреждение
установчий, -а, -е учредительный
устрій, -рою, *тв.* -роєм строй, уст-
ройство
ўтвор, -вору, *тв.* -вором 1) творение,
2) образование
ўтиск, -ку, *тв.* -ком притеснение
ухва́ла, -ли, *тв.* -лою постановление,
решение
уціпливий, -а, -е язвительный, едкий,
колкий
уява, -ви, *тв.* -вою воображение
уявіти, -влю, -виш представить,
вообразить

Ф

фа́рба, -би, *тв.* -бою краска
фахівець, -вця, *тв.* -вцем специалист

Х

ха́та, -ти, *тв.* -тою изба
хви́лина, -ни, *тв.* -ною минута
хвилюва́ти, -лкую, -лкуюеш волновать
хви́ля, -лі, *тв.* -лею волна
хви́лястий, -а, -е волнистый
хвороба, -би, *тв.* -бою болезнь
хіст, -ту, *тв.* -том способность
хита́ти, -таю, -таеш качать
хіба́ 1) *част.* разве, 2) *част.* разве что,
3) союз только
хід, ходу, *тв.* ходом ход, движение
хлопець, -пця, *тв.* -пцем юноша
хлоп'я́ -п'яти, *тв.* -п'ям мальчонок
хмара, -ри, *тв.* -рою облако, туча
хода́, -ди, *тв.* -дою походка
хоробри́сть, -рості, *тв.* -рістю храбрость
хреща́тий, -а, -е крещатый, кресто-
видный
ху́стка, -ки, *тв.* -кою платок

Ц

цвях, -ха, *тв.* -хом гвоздь
це это
це́бто 1) союз то есть, 2) (*ввод. слово*)
значит
цегли́стий, -а, -е кирпичный, кирпич-
ного цвета
цей этот

цибу́ля, -лі, *тв.* -лею лук
ціка́вий, -а, -е 1) интересный,
2) любопытный, любознательный
цілковитий, -а, -е полный
цілком нар. целиком
цілодоббо́, нар. круглосуточно
цілю́щий, -а, -е целебный
цно́та, -ти, *тв.* -тою добродетель
цурáтися, -раюся, -раєшся сторо-
ниться
цьвіри́нка, *тв.* -нням чирикание
цьогорі́чний, -а, -е этого года

Ч

чаву́н, -ну, *тв.* -ном чугу́н
чарі́вний, -а, -е волшебный, колдов-
ский
час, -су, *тв.* -сом 1) время, 2) пора
часі́, -ів, *тв.* -сами времена
чаюва́ння, *тв.* -нням чаепитие
чва́ри, чвар, *тв.* чварами раздор
чебри́ць, -цю, *тв.* -цем чабрец
чекáти, -каю, -каеш ждать
че́мний, -а, -е вежливый, учтивый
черво́ний, -а, -е красный
червонокриве́ць, -вця, *тв.* -вцем эрит-
роцит
череві́ки, -ків, *тв.* -ками ботинки
чергува́ти, -гую, -гуєш дежурить
чимáло нар., *част.* довольно много,
немало
чинник, -ка, *тв.* -ком фактор
чи́слення, *тв.* -нням счисление
чита́ння, *тв.* -нням чтение
чо́бит, -бота, *тв.* -ботом сапог
човен, -вна, *тв.* -внóм лодка
чоло́, -ла, *тв.* -лом чело
чолові́к, -ка, *тв.* -ком 1) мужчина,
2) муж
чому́ нар. почему
чорнобри́вці, -ців, *тв.* -циями бархатцы
чорногу́з, -за, *тв.* -зом аист
чужа́к, -ка, *тв.* -ком чужак
чужине́ць, -нця, *тв.* -нцем чужоземец
чу́ти, чую, чуєш слышать

Ш

шано́вний, -а, -е уважаемый
шанува́ти, -ную, -нуєш 1) уважать,
2) беречь
шарова́ри, -рив, *тв.* -рами шаровары
ша́хи, -хів, *тв.* -хами шахматы

шв́ачка, -ки, *тв.* -кою портниха
швець, шевця, *тв.* шевцем сапожник
швидко нар. быстро
швидкошива́ч, -ча, *тв.* -чем скоро-
сшиватель
широ́чнь, -ні, *тв.* -нню широта ши-
рина, ширь
шкідли́вий, -а, -е вредный
шкі́ра, -ри, *тв.* -рою кожа
шко́дити, -джу, -диш вредить
шко́дува́ти, -дую, -дуєш жалеть
шкре́бті́, -бу, -беш скрести
шлюб, -бу, *тв.* -бом женитьба, брак
шлях, -ху, *тв.* -хом путь, дорога
шляхетний, -а, -е благородный
шма́ток, -тка, *тв.* -тком кусок
шоло́м, -ма, *тв.* -мом шлем
шпале́ри, -рив, *тв.* -рами обои
шпита́ль, -лю, *тв.* -лем госпиталь
штані́, -нів, *тв.* -нами брюки
штучний, -а, -е искусственный
шукáти, -каю, -каєш искать

Щ

ще нар. еще
ще́дрий, -а, -е щедрый
щезáти, -заю, -заєш исчезать
щемі́ти, -мить щемить
щі́рий, -а, -е искренний
щі́ліна, -ни, *тв.* -ною щель

щільно нар. плотно
щі́тка, -тки, *тв.* -ткою щетка
що что
щовече́ра каждый вечер
щоденний, -а, -е ежедневный
щоденник, -ка, *тв.* -ком дневник
щодо́ предл. относительно
щойно нар. только что
що-не́будь что-нибудь
щоночі́ нар. каждую ночь
щорáзу нар. каждый раз
щорóку нар. каждый год, ежегодно
щось что-то, нечто, что-нибудь

Ю

юна́к, -ка, *тв.* -ком юноша

Я

я́вище, -ща, *тв.* -щем явление
ягня́, -няти, *тв.* -ням ягненок
якийсь какой-то, один
якість, якості, *тв.* якістю качество
як-не́будь нар. как-нибудь
якраз как раз
якщо́ если
ялі́нка, -ки, *тв.* -кою елка
ялови́чина, -ни, *тв.* -ною говядина
я́тріти, я́трію, я́тріш 1) растревлять,
2) раздражать, 3) терзать

СОДЕРЖАНИЕ

ПРЕДИСЛОВИЕ	3
ОРФОЭПИЯ И ОРФОГРАФИЯ	6
АЛФАВИТ.....	6
ГЛАСНЫЕ ЗВУКИ, ОСОБЕННОСТИ ИХ ПРОИЗНОШЕНИЯ....	7
Буквы Я, Ю, Ё, Ё и их звуковое значение.....	10
СОГЛАСНЫЕ ЗВУКИ, ОСОБЕННОСТИ ИХ ПРОИЗНОШЕНИЯ...	12
Звуковое значение букв Щ, ДЖ, ДЗ.....	12
Звуковое значение букв Г, Г.....	14
Звонкие и глухие согласные.....	15
Твердые и мягкие согласные.....	18
Изменения в группах согласных.....	24
Упрощение в группах согласных.....	26
ПРАКТИЧЕСКАЯ ГРАММАТИКА	31
ИМЕНА СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ	31
Род имен существительных.....	32
Число имен существительных.....	38
Склонение имен существительных.....	44
Существительные I склонения.....	48
Особенности падежных окончаний I склонения.....	49
Существительные II склонения.....	53
Особенности падежных окончаний II склонения.....	55
Существительные III склонения.....	61
Особенности падежных окончаний III склонения.....	61
Существительные IV склонения.....	65
Особенности падежных окончаний IV склонения.....	66
Звательный падеж.....	68
Словообразование имен существительных.....	74
ИМЕНА ПРИЛАГАТЕЛЬНЫЕ	82
Степени сравнения прилагательных.....	88
Полные и краткие формы прилагательных	93
Склонение имен прилагательных	94
Словообразование имен прилагательных	96
Переход прилагательных в существительные	100
ИМЕНА ЧИСЛИТЕЛЬНЫЕ	102
Склонение имен числительных	104
МЕСТОИМЕНИЯ	113
Личные местоимения.....	113
Возвратное местоимение.....	114
Притяжательные местоимения	115
Указательные местоимения	118

Определительные местоимения	119
Вопросительно-относительные местоимения.....	123
Отрицательные и неопределенные местоимения.....	125
ГЛАГОЛЫ	127
Инфинитив.....	127
Формы настоящего времени изъявительного наклонения.	
I спряжение глаголов	128
II спряжение глаголов.....	134
Формы прошедшего и будущего времени	141
Формы повелительного наклонения	146
Формы сослагательного наклонения.....	148
ПРИЧАСТИЯ	150
Образование причастий.....	150
Склонение причастий	155
ДЕЕПРИЧАСТИЯ	158
НАРЕЧИЯ	160
ПРЕДЛОГИ	166
<i>ТЕКСТЫ ДЛЯ ЧТЕНИЯ</i>	176
Думки про мову	176
Геній України	184
Спогад про Тараса Григоровича Шевченка	185
Причарувати мовою	189
Національна святиня	196
Серце України	200
Перша бібліотека на Русі	203
Про що розповідають імена	205
Місто Лева	208
Як народилися славнозвісні «запорожці».....	211
Українські пісні.....	215
Українські казки.....	218
Народний гумор.....	223
Народна мудрість.....	227
Українська поезія.....	228
Поезія в прозі.....	239
<i>УКРАИНСКО-РУССКИЙ СЛОВАРЬ</i>	244

ДОВІДКОВЕ ВИДАННЯ

Зеновий ТЕРЛАК, Олександра СЕРБЕНСЬКА

***Украинский язык
для начинающих***

ИЗДАНИЕ ВТОРОЕ, ДОПОЛНЕННОЕ

Редактор Г. Луцак
Художній редактор В. Лахненко
Технічний редактор І. Федас
Коректори О. Тростянчин, Р. Гамада

Здано на складання 11.08.98. Підп. до друку 17.02.99.
Формат 84x108 1/32. Папір офс. Гарнітура Таймс.
Друк офс. Умовн. друк. арк. 13,86. Умовн. фарбовідб. 14,28. Обл.-вид. арк. 14,81.
Тираж 5000 прим. Вид. №30. Зам. №

Державне спеціалізоване видавництво «Світ»
при Львівському університеті
290000 Львів, вул. Дорошенка, 41.